

T.C.

NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

**ESNAF ODAKLI İLİŞKİ VE ETKİLEŞİMLERİN ETNOGRAFİK
ANALİZİ: TUNCELİ- PERTEK ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Kader GÜLER

Niğde, Mayıs

2020

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

ESNAF ODAKLI İLİŞKİ VE ETKİLEŞİMLERİN ETNOGRAFİK
ANALİZİ: TUNCELİ- PERTEK ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Kader GÜLER

Danışman :Doç. Dr. Ercan GEÇGİN

Üye :Prof. Dr. Bayram Ünal

Üye :Prof. Dr. Şükrü Aslan

Niğde, Mayıs

2020

JÜRİ ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Ercan GEÇGİN danışmanlığında **Kader GÜLER** tarafından hazırlanan “**Esnaf Odaklı İlişki ve Etkileşimlerin Etnografik Analizi: Tunceli-Pertek Örneği**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih: 27.05.2020

JÜRİ:

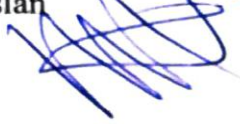
Danışman: Doç. Dr. Ercan Geçgin

Üye: Prof. Dr. Bayram Ünal

Üye: Prof. Dr. Şükrü Aslan

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Tarih:

Doç. Dr. Emin Hüseyin ÇETENAK

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisan Tezi olarak sunduğum “**Esnaf Odaklı İlişki ve Etkileşimlerin Etnografik Analizi: Tunceli-Pertek Örneği**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27/05/2020

Kader GÜLER

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

İÇİNDEKİLER	iii
1. GİRİŞ	5
1.1. Araştırmanın Problemi	8
1.2. Araştırmanın Amacı	9
1.3. Araştırmanın Önemi	14
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	15
1.5. Araştırmaya Dair Alanyazın	17
2. GÜNLÜK YAŞAMDAKİ SIRADAN İLİŞKİLERDE ETKİLEŞİM RİTÜELLERİNE KURAMSAL BİR BAKIŞ	19
2.1. Gündelik Hayat Sosyolojisi	20
2.1.1. Gündelik Hayat Sosyolojisinde Tarihsel Süreç	22
2.2. KLASİK SOSYOLOJİ VE MARKSİST PERSPEKTİFTE GÜNDELİK HAYATTA ETKİLEŞİM	24
2.2.1. Klasik Sosyolojide Gündelik Hayat	24
2.2.2. Marksist Bakış Açısında Gündelik Hayat	25
2.3. Gündelik Yaşam ve Simmel: Gündelik Hayattaki Etkileşimlerde Metropol Kişiliğin Durumu	28
2.4. Chicago Okulu ve Gündelik Etkileşimlere Bakışı	29
2.5. Sembolik Etkileşimcilik ve Gündelik Hayat	31
2.6. Erving Goffman: Gündelik Hayatta Etkileşim Ritüelleri	32
2.7. Harold Garfinkel ve Gündelik Hayata Bakışı	33
2.8. Fenomenolojik Perspektifte Gündelik Hayat Etkileşimleri: Husserl ve Schutz	36
2.9. Gündelik Hayatta Gerçekliğin Sosyal İnşası: Peter Berger ve Thomas Luckmann	38
2.10. Henri Lefebvre'nin Perspektifinden Sosyal Etkileşimlerle Gündelik Hayat	39
2.11. De Certeau: Sıradan İnsan ve Gündelik Hayat Taktikleri	40
2.12. Antony Giddens'ın Yapılaşma Teorisi İçerisinde Gündelik Hayat	41
2.13. Pierre Bourdieu'nün Kavramsal Kurgularının Gündelik Yaşamdaki Yeri	43
2.14. Gündelik Hayatta Etkileşim Ritüeli Zincirleri Yaklaşımı: Randall Collins	44
3. YÖNTEM	46
3.1. Araştırma Modeli (Deseni)	46

3.2. Evren ve Örneklem	49
3.3. Veri Toplama Teknikleri ve Verilerin Analizi.....	50
4. BULGULAR VE YORUM	53
4.1.ESNAF ODAKLI İLİŞKİLERİN İNCELENMESİNDE ÖNEM ARZ EDEN EKONOMİK, SİYASAL VE KÜLTÜREL BOYUTLAR	53
4.1.1. Demografik Boyut.....	54
4.1.2. Coğrafik ve Ekonomik Boyut.....	54
4.1.3. Kültürel Boyut.....	57
4.1.4. Siyasal Boyut.....	59
4.2. ESNAF İLİŞKİLERİNDE ETKİLEŞİM RİTÜELLERİNİN MAHİYETİ.....	60
4.2.1.ESNAF ODAKLI İLİŞKİLERDE YÜZ YÜZE ETKİLEŞİMLER.....	61
4.2.1.1. Toplumsal Yüz ve Toplumdaki Bir Yüz Olarak Esnaf	61
4.2.2. ESNAF ODAKLI ETKİLEŞİMLERDEKİ ÖRNEKLERLE YÜZ ÇALIŞMASININ TÜRLERİ	67
4.2.3. Esnaf Etkileşimlerinde Yüz Çalışmasının Kavgacı Üslupla Kullanımı.....	70
4.2.4. Esnaf Etkileşimlerindeki Örneklerle Yüz Çalışmasındaki İş birliği	72
4.2.5. Esnaf Odaklı Etkileşimlerde Sözlü Etkileşimin Önemi	73
4.2.6. Etkileşim Ritüellerinin Doğası ve Yüz ile Toplumsal İlişkiler	75
4.2.7. YÜZ YÜZE ETKİLEŞİM RİTÜELLERİNDE SOSYAL DAVRANIŞ KURALLARI	77
4.2.7.1. Esnaf Odaklı Etkileşim Ritüellerinde Hürmet.....	79
4.2.7.2. Esnaf Odaklı Etkileşim Ritüellerinde Tavrı	84
4.2.7.3. Esnaf Odaklı Etkileşim Ritüellerinde Hürmet-Tavrı Birlikteliği ve Ritüel Hürmetsizlik	85
4.2.8. ESNAF ODAKLI ETKİLEŞİMLERDEKİ ÖRNEKLERLE HUZURSUZLUK HALLERİ: SOSYAL ÖRGÜTLENMEDE MAHCUBİYET	88
4.2.8.1. Toplumsal Bir Huzursuzluk Hali Olarak Mahcubiyetin Nedenleri	90
4.2.9. TOPLUMSAL ETKİLEŞİMDE YABANCILAŞMAK	92
4.2.9.1. TOPLUMSAL YABANCILAŞMA BİÇİMLERİ	93
4.2.9.1.2. Kişinin Kendisiyle Meşgul Olması.....	94
4.2.9.1.3. Etkileşimle Meşgul Olmak	94
4.2.9.1.4. Başkasıyla Meşgul Olmak	94
4.2.9.1.5. Sosyal Etkileşimlerde Katılımın Yapmacıklığı.....	95
4.2.10. ETKİLEŞİMİN DİĞER BOYUTLARI.....	97
4.2.10.1.Sosyal Etkileşimlere Katılım Yükümlülüklerinin Şartları	97
4.2.10.2. Konuşma Dışındaki Etkileşimler	98
4.2.10.3. Odaklanmamış Etkileşimler	98
4.3. GÜNLÜK YAŞAMDAKİ ESNAF ODAKLI ETKİLEŞİMLERLE PERTEK ESNAFINA GENEL BİR BAKIŞ VE TOPLUMSAL EYLEM PRATİKLERİNE GÖRE ESNAF TİPOLOJİLERİ	99
4.3.1. SOKAKTAKİ CANLI KAMERALAR: MERAKIN VE BİLGİ ERİŞİMİNİN ÖNEMİ	100
4.3.2. SOKAĞIN AKTÖRLERİ: DÜKKÂNDAKİ DRAMA	105
4.3.2.1. Davranışın Ardındaki Sır: Sanat Kimin İçindir?	106
4.3.2.2. İdealize Edilmiş Sanat: Geleneğin Kollarındaki Alışveriş ve Geleneğin Bağrından Kurtulamayan Pertek	109
4.3.2.3. Tüketimdeki Şekil Değişikliği: Teknoloji ve İnternet.....	112
4.3.2.4. Dükkândaki Trajik Canlandırma: Mağdurluk Edebiyatı	113
4.3.3. ESNAF ODAKLI ETKİLEŞİMLERDE YARDIMCI KARAKTERLER: TAKIM ÇALIŞMASI..	118
4.3.3.1. En İyi Rol Arkadaşı: Dükkân Yardımcıları.....	118
4.3.3.2. En İyi Rol Arkadaşının Seçimi: Pertek Esnafının Yanında Çalıştıracağı Yardımcıyı Belirleme Sürecinde Tercihleri, Beklentileri ve Perteklinin Yardımcılığa Yüklediği Ahlaki Yargılar	119
4.3.3.3. Seyirciler	124
4.3.4. ESNAF ODAKLI ETKİLEŞİMLERDE ARKA BÖLGE: DÜKKÂNDAKİ GİZ	124
4.3.5. TOPLUMSAL EYLEM PRATİKLERİ VE ETKİLEŞİM BİÇİMLERİNE GÖRE ESNAF TİPOLOJİLERİ.....	131

4.3.5.1. Gözcü	132
4.3.5.2. Kılavuz	133
4.3.5.3. İdareci	133
4.3.5.4. Kirli Çıkm	133
4.3.5.5. Finans Danışmanı- Ekonomi Uzmanı	134
4.3.5.6. Kefil	134
4.3.5.7. Sırdaş.....	134
4.3.5.8. Yardımlaşma ve Dayanışmacı.....	135
4.3.5.9. Düğün Yapan, Ölü Kaldıran	135

4.4. ESNAFIN GÖZÜNDEN ESNAFLIĞA VE PERTEK'E FENOMENOLOJİK BİR BAKIŞ **136**

4.4.1. PERTEK ESNAFININ DÜNYASINA VE PERTEK'E GİRİŞ: PERTEK ÇARŞISI VE ESNAF MEKÂNLARININ DURUMU	137
4.4.2. PERTEK ESNAFININ DÜKKÂNINDA YARDIMCI ÇALIŞTIRMA KAPASİTESİ, GELİRLERİ, GİDERLERİ VE YATIRIMLARIYLA BİRLİKTE GENEL EKONOMİK DURUMU	138
4.4.3. PERTEK ESNAFININ SIRADAN BİR İŞ GÜNÜ VE İŞ DIŞINDAKİ SOSYAL DURUMU	139
4.4.4. KÜLTÜREL PRATİKLER AÇISINDAN PERTEK'TEKİ ESNAFLIK VE ESNAF TİPLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	141
4.4.4.1. KÜLTÜR TAŞIYICI BİR MESLEK OLARAK ESNAFLIK	141
4.4.4.2. SOSYO-KÜLTÜREL ROLLERİ AÇISINDAN ESNAFLIĞIN TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	142
4.4.4.2.1.Esnaflığın Toplumsal Kültür ve İnanç Üzerindeki Etkisi	142
4.4.4.2.2. Esnaflığın Toplumsal Kontrol ve Düzen Üzerindeki Etkisi.....	145
4.4.4.2.3. Esnaflığın Toplumsal Güven Duygusu Üzerindeki Etkisi	145
4.4.4.2.4. Esnaflığın Toplum Psikolojisi ve Psikolojik Rahatlama Sağlayan Mekânlar Üzerindeki Etkisi.....	146
4.4.4.2.5. Esnaflığın Toplumsal Kılavuzluk ve Dayanışma Üzerindeki Etkisi.....	148
4.4.4.2.6. Esnaflığın Toplumsal Problemlere Çözüm Üretme Üzerindeki Etkisi	149
4.4.5. ESNAFIN GÖZÜNDEN PERTEK: ESNAFIN VE PERTEK'İN SORUNLARI, BEKLENTİ VE İSTEKLERİ.....	151
4.4.5.1. ESNAFIN BAKIŞAÇISIYLA PERTEK'TE TOPLUMSAL DEĞERLER VE MEVCUT TOPLUMSAL YAPI İÇERİSİNDE GENÇLER VE KADINLAR	151
4.4.5.1.1. Değişen Zaman İçinde Esnaflık Ethosunun ve Mevcut Ahlaksal Değerlerin Durumu.....	151
4.4.5.1.2. Değişen Zamanla Birlikte Mevcut Toplumsal Yapı İçerisinde Pertek Gençliği	153
4.4.5.1.3. Mevcut Toplumsal Yapı ve Alışveriş Esnasındaki Etkileşimlerde Kadınlar	154
4.4.5.2. ESNAFIN GÖZÜNDEN BAZI EKONOMİK PROBLEMLER.....	158
4.4.5.2.1. Dükkân Kiralarının ve Ödenen Vergilerin Fazlalığı Problemi	158
4.4.5.2.2. Üretimdeki Durgunluk ve Dışarıya Bağımlılık Problemi	158
4.4.5.2.3. Fabrika Yetersizliği Problemi	159
4.4.5.2.4. Kooperatifçilik Faaliyetlerinin Bulunmaması Problemi	159
4.4.5.2.5. Köprünün Olmaması: Toptancı ve Nakliye Ücretlerindeki Fazlalık Problemi.....	159
4.4.5.2.6. BAĞ-KUR Problemi	160
4.4.5.2.7. Denetim ve Fiyat Belirleme Problemi	160
4.4.5.2.8. Ulusal Marketler Problemi.....	161
4.4.5.2.9. Çevre Yolu Problemi	161
4.4.5.3. ESNAFIN GÖZÜNDEN BAZI SOSYAL PROBLEMLER.....	162
4.4.5.3.1. Tatil Gününün Olmaması Problemi.....	162
4.4.5.3.2. Boş Zamanı Değerlendirme Alanlarının Olmaması Problemi	162
4.4.5.3.3. Kahvehane Kafeler Problemi.....	162
4.4.5.3.4. Biraneler Problemi	163
4.4.6. ESNAFIN GÖZÜNDEN ESNAFLIK VE PERTEK ADINA BEKLENTİ VE İSTEKLER	164
4.4.6. 1. Ahlaksal ve Kültürel Manadaki Beklenti ve İstekler	164
4.4.6. 2. Ekonomik Manadaki Beklenti ve İstekler	165
4.4.6.3. Sosyal Manadaki Beklenti ve İstekler	166

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME **168**

6.KAYNAKÇA.....	172
7.EKLER.....	183
7.1. EK:1 ESNAFLARA YÖNELTİLEN SORULAR	183
7.2. EK:2 ÖZ GEÇMİŞ.....	184

ÖN SÖZ

Bu çalışma, 2016 yılında lisans eğitimimi tamamladıktan sonra ekonomik kaygılar doğrultusunda bir ayakkabı yardımcısı olarak işe başladığım ayakkabıcı dükkânında; 2017 yılında yüksek lisans eğitimine başladığım süre zarfında; çalışırken gözlemlediğim esnaf, yardımcı ve müşteri üçlüsünün geçirdiği etkileşimleri bilimsel bir araştırma olarak sunma fikriyle başlamıştır. Tunceli'nin Pertek ilçesindeki esnafların; “eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için çalışan bir öğrenci” olarak değerlendirdiği ben, bu çalışma sürecinde esnafların dünyasına karışarak, günlük yaşamda sıradan gibi görünen esnaf odaklı etkileşimlerin sosyolojik olarak ne manalar içerdiğini, esnafın Pertek ilçesindeki kültürel dokular arasında neler ifade ettiğini, ne tür tipler oluşturduğunu ve yüz yüze olan etkileşimlerde benliklerini nasıl sunduklarını; esnaf, yardımcı, müşteri üçlemesini perspektifime alarak, etnografik bir araştırma ile açığa çıkarmaya çalıştım.

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım bu çalışmayı; öncelikle hayatımdaki en büyük kayıp olup her düştüğümde onun kızı olduğum için ayağa kalkmam gerektiğini hatırladığım biricik babam Hüseyin GÜLER'in anısına ve yaşadığım onca zorlukta, kendi sağlık problemlerini bir tarafa bırakıp bana kol kanat veren biricik annem Cemile GÜLER'in emeğine sunulmuş bir alın teri olarak; Türkiye'deki diğer araştırmalara bilimsel bir kaynak olmasını temenni ediyorum.

Çalışmamın her safhasında bana yol gösteren; bana ekonomik kaygılarla girdiğim iş ortamındaki esnaf odaklı etkileşimleri bilimsel bir araştırma olarak değerlendirme fikrini veren, sıradan gibi görünen günlük yaşamın ve sosyal olarak içine karıştığımız alanların en güzel sosyolojik güzergahlar olduğunu öğreten, sayfalarca yazılmış basmakalıp bilgilerden ziyade bizzat gözlem yapıp keşfederek araştırdığımız bilgilerin değerini anlamamı sağlayan, çalışmalarındaki üretkenliği ve titizliğiyle bir araştırmacının nasıl olması gerektiği kanıtlayarak bana örnek bir profil olan çok değerli danışmanım Doç. Dr. Ercan GEÇGİN'e, üstümde olan emeğinden ve ufkuma yerleştirdiği bilgilerden dolayı şükranlarımı borç bilirim.

Araştırma sürecimde; beni bir ağabey gibi koruyup kollayan, ekonomik olarak destek olmak amacıyla beni yardımcısı olarak işe alan Zafer BAĞLA'ya ve esnaflığa dair deneyimlerini paylaşan Pertek esnaflarına; yaşadığım tüm zorluklarda bana güven aşılayan ve destek olan kuzenim Ayhan GÜLER'e; esnaflar hakkında bilgiler almak için iletişime geçtiğim Tunceli Esnaf ve Sanatkarlar Odası Başkanı Hıdır BELİCE'ye; eğitim-yardımlaşma- dayanışma adına Türkiye' de birçok projeyi ve bu yolda maddi ve manevi

olarak eğitimimi destekleyen İrfan ÇELİK'e; yüksek öğrenim hayatım boyunca akademik olarak ilerlemem için beni sürekli teşvik eden ve yol gösteren bölüm başkanım Prof. Dr. Bayram ÜNAL'a; yapmış olduğum araştırmayı inceleyip ilmiyle ışık sunan değerli hocam Prof. Dr. Şükrü ASLAN'a; yüksek öğrenim hayatımda her kapısını çaldığımda bana kucak açan değerli hocalarım Prof. Dr. Yücel CAN, Doç. Dr. Bülent KARA, Dr. Öğretim Üyesi Bahadır NUROL, Dr. Öğretim Üyesi Mina FURAT ve tüm Sosyoloji Bölümü ailesine teşekkür ederim.

Kader GÜLER

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ YÜKSEK LİSANS TEZİ
ESNAF ODAKLI İLİŞKİ VE ETKİLEŞİMLERİN ETNOGRAFİK ANALİZİ:
TUNCELİ- PERTEK ÖRNEĞİ

ÖZET
GÜLER, Kader
Sosyoloji Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ercan GEÇGİN
Mayıs,2020,184 sayfa

Esnaflık ilişkisi ve etkileşimleri günlük yaşamın sıradan gibi görünen etkileşimleri arasından seçerek, yüz yüze gerçekleşen etkileşimlerde esnafın ne tür benlikler sergilediğini, yanındaki yardımcıları ve müşterileriyle alışveriş süreci zarfında gerçekleştirdiği etkileşimleri etnografik bir araştırmayla sunmayı amaçlayan bu tez çalışması; odak noktasına esnaf kümesini yerleştirerek, Tunceli ilinin Pertek ilçesine dair sosyo-kültürel, ekonomik, demografik ve siyasal kodları açığa çıkarmakta ve Pertek'in sosyo-kültürel dokusu içerisinde esnaflığın ne tür manalara geldiğini gözler önüne sermektedir.

Araştırmacının bir ayakkabı yardımcısı sıfatıyla, katılımlı gözlem metodu ve nitel araştırma yöntemleri kullanarak oluşturduğu etnografik araştırmada; toplum içerisinde hemen herkesle iletişim içerisinde olan Tunceli ilindeki esnaf kümesi içerisinde; Pertek ilçesindeki esnaf kümesi, örneklem olarak seçilmiştir. Araştırmanın bir bölümünü oluşturan ve toplumsal etkileşimleri karşılaştırmaya yarayan kaynak testlerine; Pertek esnafının gerçekleştirdiği etkileşimlerden örnekler verilerek benzerlikler ve farklılıklar kıyaslanmış ve Pertek esnafına dair bulgu ve yorumlar; günlük raporlamaları, esnaf- yardımcı-müşteri üçlemesiyle geçen sohbetler aracılığıyla yorumlanarak, doğrudan anlatım üslubuyla sosyolojiye sunulmuştur.

Bir tiyatro sahnesine benzetilen günlük yaşam içerisindeki esnafın benliğini sunma biçimleri ve Perteklinin esnafa yüklediği anlamlar doğrultusunda; esnaf tipleri belirlenerek, dükkân denilen mekanlarda kâr amacı dışında ne etkileşimlerin yaşandığı ve bunun sosyal arenaya nasıl yansıdığı sosyolojik olarak irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Esnaf, Etnografik Araştırma, Yüz Yüze Etkileşim, Günlük Yaşam, Benlik Sunumu, Tip

ABSTRACT

NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR UNIVERSITY MASTER'S THESIS

ETHNOGRAPHIC ANALYSIS OF CRAFTSMEN- ORIENTED RELATIONSHIP AND INTERACTIONS: TUNCELİ- PERTEK SAMPLE

GÜLER, Kader

Department of Sociology

Thesis Advisor: Assoc. Dr. Ercan GEÇGİN

June 2020, 184 page

This thesis aims to present trades-oriented interactions and interactions from the seemingly ordinary interactions of daily life, and what kinds of personalities the trades exhibit in face-to-face interactions, and the interactions it performs with its assistants and customers in an ethnographic research ; by revealing the socio-cultural, economic, demographic and political codes of the Pertek district of Tunceli and revealing the meaning of the trades within Pertek's socio-cultural texture.

In the ethnographic research that the researcher has created as a shoe assistant by using participatory observation method and qualitative research methods; within the cluster of artisans in the province of Tunceli, which communicates with almost everyone in the society; The artisan cluster in Pertek district was selected as the sample. Source tests, which form part of the research and compare social interactions; The similarities and differences were compared by giving examples from the interactions of Pertek tradesmen and the findings and comments about Pertek tradesmen; daily reports were interpreted through conversations with tradesman-assistant-customer trilogy and presented to sociology in a direct narrative style.

According to the ways of presenting the self of the tradesmen in daily life, which is likened to a theater scene, and the meanings that Pertek people imposes on the tradesmen; The types of trades were determined and the interactions that took place in the so-called shops except for the purpose of profit and how this was reflected in the social arena were examined sociologically.

Keywords: Tradesmen, Ethnographic Research, Face to Face Interaction, Daily Life, Self Presentation, Type

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Toplumsal yapı; birçok grubun ve bu grupların oluşturduğu kurumlarla örölü bir ağ konumundadır. Her toplumsal kurum toplumsal ihtiyaçların karşılanmasını sağlayacak çeşitli faaliyetlerin sergilendiği, algıları kısıtlayan ve sabit engellerle çevrili bir yerdir. Etrafı duvarlarla çevrelenen kurumlar ihtiyaçları karşılarken; içindeki takım çalışması, takım çalışmasına göre belirlenen rol kalıpları ve bu rollere uygun olarak sergilenen bir benlik sunumuyla bir durum tanımı yaratmakta ve içinde bulunan gruplara yönelik kültürel, ekonomik, siyasal algılar üretmektedir. Sosyolojinin amacı; toplum içerisindeki ihtiyaçları karşılamak adına oluşturulan grupların, fiziki anlamda ihtiyaçları karşılama ötesinde psikolojik ve sosyal anlamda ne tür bir değere sahip olduğunu açığa çıkarmaktır.

Toplum içerisinde karıştığımız süre zarfında, gündelik yaşam içerisinde, birçok olaya tanıklık ederiz. Bu sıradan olaylar, sosyolojik bir bakışla, toplumsallığımıza dair olan etkileşimleri gün yüzüne çıkaran canlı delillerdir. Sokaktan geçerken göz göze geldiğimiz biriyle gerçekleştirdiğimiz sohbet, bir kafede otururken karşımızdakiyle paylaştığımız düşünceler, ihtiyacımızı karşıladıktan sonra o mekandaki insanlarla gerçekleştirdiğimiz vedalaşma ritüellerimiz; toplumsal bir varlık olan insanın sıradan gündelik yaşam içindeki etkileşim örnekleridir.

Toplumsal bir varlık olan insanın etkileşimlerini gözlemleyeceğimiz bir alan ve grup da ihtiyaçlarını karşılamak adına etkileşim gerçekleştirdiği alışveriş süreci ve etkileşime girdiği esnaf kümesidir. Esnaf, dükkân denilen mekanlarda toplumun ihtiyaçlarını karşılarken; bir taraftan maddi olarak bir gelir elde etmekte bir taraftan da ihtiyaçlarını giderdiği insanlara sunduğu benliğiyle kendisine dair sıfat kalıpları oluşturmaktadır. Bu sıfat kalıpları; toplumun diğer üyelerinin, esnafın toplum içindeki işlevi ve davranışlarına yönelik olarak oluşturdukları ahlaksal algı ve kültürel belirlemelerden ibarettir. Toplumdaki diğer insanlar bu algı ve belirlemeleri referans alarak esnafa dair çeşitli tipler oluşturmaktadır.

Toplumdaki tipler oluşturulurken bilinmesi gereken şey; her tipin kendine has bir maskesinin bulunduğudır. Toplumsal yaşam; oyunlarını sergilemek için maskeler takan tiplerden ve tiplerin çıkarlarına uygun olarak sergiledikleri performanslardan oluşan bir tiyatro sahnesinden ibarettir. Gündelik yaşamın sıradanlığı içindeki birey, aktif bir şekilde

sosyal alana karışarak, etkileşimlere dahil olarak ve etkileşimleri dönüştürerek kendine uygun bir repertuvar tanımı yapmakta, bu repertuvara uygun davranış kalıpları sunmakta ve toplumsal yapıyı inşa eden bir fail konumunu almaktadır.

Esnaf Odaklı İlişki ve Etkileşimlerin Etnografik Analizi: Tunceli- Pertek Örneği adlı araştırma; nüfusu ağırlıklı olarak Alevi olan ama aynı zamanda Sünni nüfusun da hatırı sayılır bir seviyede olmasına rağmen ağırlıklı nüfusu Alevi, Kürt ve sosyalist olan ve her şeyden önce Dersim diye ayrıksı bir bölgede yer alan Pertek'te, esnaf odaklı etkileşimi etnografik olarak anlamayı amaçlamaktadır.

Başka bir deyişle Türkiye'nin herhangi bir içerisindeki esnafın değil de esnaflık kültürünü de doğrudan etkileyen Alevi, sol ve sosyalist kültürün etkilediği bir ilçede esnaf odaklı etkileşimin niteliklerini anlamaya çalışmaktadır.

Araştırmanın yürütüldüğü Pertek ilçesi, coğrafi olarak Elâzığ ve Tunceli arasındaki bir kavşak konumundayken aynı zamanda diğer ilçelere nazaran elverişli iklim-coğrafyası, iki il arasında kurulan iletişim ağlarının cazipliği, sosyo-kültürel-ekonomik manadaki zenginliği ve birahane kültürünün etkisi ile ayrıcalıklı bir konum almaktadır. Araştırmanın ana omurgasını oluşturan esnaf kümesi ise kendine has kültürel, siyasal, ekonomik yapısı ve özgün yaşayış tarzı ile Pertek ilçesinin toplumsal yapısını deşifre etmemize olanak sağlayan bir grup konumundadır.

Araştırmada, sosyoloji geleneğinde önceleri göz ardı edilip sonradan önem bulan gündelik yaşam; insanların rutin olarak gerçekleştirdiği sıradan alışveriş ilişkileri bakımından ele alınmıştır. Bu bağlamda, yapı-fail düalizmi tartışmalarında, toplumsal ilişkileri dönüştürüp inşa eden fail olarak esnaf seçilerek etnografik araştırmanın temel omurgası oluşturulmuştur. Kuramsal olarak gündelik yaşamın tercih edilmesindeki amaç; araştırma alanı olarak seçilen gündelik yaşamla, Pertek ilçesinin sıradan gibi görünen ilişkileri içerisinde hemen herkesle iletişim içerisinde aktif olan esnafın geçirdiği etkileşimlerin; mevcut toplumsal yapıyı nasıl şekillendirip inşa ettiğinin sosyolojik manadaki değerini görmeye çalışmaktır.

Esnaf ilişkilerinin Pertek ilçesindeki inşa sürecini daha iyi anlayabilmek ve Pertek'in toplumsal yapısını açıklamak amacıyla araştırmanın ilk bölümünde; Pertek'in coğrafi, demografik, ekonomik, kültürel ve siyasal yapısı irdelenmektedir.

Araştırma açısından alışveriş sürecindeki yüz yüze olan etkileşimler önemli bir yer tuttuğundan dolayı araştırmanın ikinci bölümünde; yüz yüze etkileşimleri bir kaynak üzerinden test edip; bunu Pertek'teki esnaf ilişkilerinde gözlemlenen örneklerle açıklamak hedeflemiştir. Araştırmanın bu bölümünde kaynak olarak seçilen Erving Goffman'ın (2017) *Etkileşim Ritüelleri* çalışması; kaynakta açıklanan yüz yüze olan etkileşimleri Pertek'teki esnaf odaklı etkileşim örnekleri üzerinden test etmemizi ve Goffman'ın çalışmasında bulunmayan bazı noktalara Pertek'teki esnaf odaklı etkileşim örneklerinden yararlanarak değinmemizi sağlamaktadır.

Erving Goffman'ın toplumsal dünyayı bir tiyatro sahnesine benzetip yüz yüze ilişkileri ve etkileşimleri merkeze yerleştirdiği *dramaturjik yaklaşımdan* esinlenerek oluşturulan üçüncü bölüm merkezine esnafı alıp, yardımcıları; performansları sergilerken iş

birliği yaptığı takım arkadaşı, müşterileri; seyirci ve içinde alışveriş gerçekleşen dükkân mekanlarını da ön ve arka bölge olarak belirleyerek; Pertek'teki esnaf odaklı etkileşimlerin görünen ve görünmeyen yüzünü açığa çıkarmaktadır. Bunun yanında Perteklinin esnaf algısı irdelenerek; esnafın kâr amacı dışında Pertek'te ne tür bir itibar elde etmeye çalıştığı, ne tür performanslar sergilediği, benliğini nasıl sunduğu ve esnafın dükkanındaki hizmet dışında ne tür ihtiyaçları gidererek ne tür tipolojiler oluşturduğu açıklanmaktadır. Pertek esnafının sosyo kültürel, ekonomik, siyasal yaşantısı; hayata bakış açısı, günlük rutinleri, diğer esnaf ve Pertek halkıyla olan temasları, toplumdan beklentileri sosyolojik olarak açıklanmaya ve betimlenmeye çalışılmaktadır.

1.1. Araştırmanın Problemi

Sosyoloji geleneği ilk başlarda günlük yaşamı incelenmeye değer bir alan olarak görmemiş; daha sonra da sosyolojinin yapılar üzerinden mi failler üzerinden mi irdeleneceği konusunda fikir ayrılıkları yaşamışlardır. İlk dönem sosyologları, toplumu daha çok yapılar üzerinden anlamaya çalışırken; çağdaş dönem sosyologları, faillerin toplumsal yapıları dönüştürdüğu kanısıyla, daha çok fail odaklı araştırmalar üretmişlerdir. Günümüz sosyoloji araştırmaları her ne kadar gündelik yaşam çalışmalarına yer verse de literatürde etnografik analize dayalı çok az araştırma bulunmaktadır.

Bir diğer sorun ise; günlük yaşamdaki ihtiyaç giderme süreçlerinin sadece ekonomik olarak irdelenip psiko- sosyal ve kültürel taraflarının göz ardı edilmesidir. İhtiyaç giderme süreci ele alınırken sosyolojide esnaf kümesine dair araştırmaların çok az sayıda olması; esnaf ele alınırken de ekonomik ilişkiler dışında esnafın; sosyal, kültürel, siyasal olarak ne ifade ettiğini anlatan yeteri kadar araştırma olmaması başka bir sorundur.

Araştırmanın yapılmasını sağlayan en önemli sorun ise sosyolojide Tunceli ilindeki esnaflara dair herhangi bir çalışmanın bulunmamasıdır. Tunceli ve özelde Pertek; sosyolojik araştırmalarda genellikle kültürel ve siyasal yönleriyle değerlendirilmiş; burada bulunan herhangi bir meslek grubu, bu meslek grubunun mevcut toplumsal yapıyı nasıl dönüştürdüğu, bu meslek grubunun toplumdaki açık işlevleri yanında örtük olarak ne tür işlevlerinin olduğu sosyolojik olarak araştırılmamıştır.

Bu sorunlar göz önünde bulundurularak; günlük yaşamdaki yüz yüze etkileşimlerin yaşandığı alışveriş sürecindeki esnaf odaklı etkileşimler ele alınmıştır. Pertek esnafı odak

noktasına alınarak; daha önce toplumsal yapılar üzerinden açıklanan Pertek, fail odaklı olarak incelenmiş ve Pertek'in toplumsal dokusu esnaf ilişkileri üzerinden irdelenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Günlük yaşamın sıradanlığı içinde gerçekleşen eylemlerin sosyolojik manada derin anlamlar taşıdığını; yaşadığımız toplumsal yapı içerisinde hemen herkesle etkileşim içerisinde olup genellikle orta sınıfa dahil olan ve toplumsal yapı içerisinde yoğun bir yer işgal eden esnaf grubunu, Tunceli'nin Pertek ilçesindeki esnafları merkezi noktaya alarak incelemek araştırmanın ana hattını çizmektedir. Araştırmanın asıl gayesi; Pertek esnafının aktörlüğü üzerinden sokağın mantığını, dilini, genel mekanizmasını ve etkileşim sahnelerini anlamaktır. Pertek'teki dükkân ve sokak denilen mekanlarda yüz yüze etkileşimler gerçekleştiren esnaf grubuna dair algıları, Goffman'ın dramaturjik yaklaşımında esinlenerek, esnafın bir tiyatro sahnesine benzettiğimiz sosyal alanlarda benliğini sunum biçimini; sosyo-kültürel, ekonomik, siyasal alandaki yerini, yaşam tarzını, yaşadığı topluma olan bakış açısını, iş bölümü içerisinde olduğu takım arkadaşlarını araştırmak ve toplumdaki ihtiyaçları giderme dışındaki toplumsal eylem pratiklerine göre belirlenecek esnaf tipolojilerini oluşturmaktır. Esnaf grubu odak noktasına alınarak oluşturulan araştırmanın bir diğer amacı ise; Tunceli'nin Pertek ilçesinin sosyo- kültürel, ekonomik, siyasal, demografik ve coğrafik yapısını açıklayıp, Pertek esnafının dünyasına inerek, Pertek'e dair demografik bir çalışma sunmaktır.

Bu amaçlar doğrultusunda, *Günlük Yaşamdaki Sıradan İlişkilerde Etkileşim Ritüellerine Kuramsal Bir Bakış* başlığı altında; sosyal bilimcilerin gündelik hayat sosyolojisine bakış açıları irdelenmiştir. İlk dönem sosyologlarının sosyal olay ve olguları kuramlara bağlı kalarak açıklayıp gündelik hayatın dinamik ve düzensiz yapısından dolayı gündelik yaşama mesafeli davranışlarıyla birlikte; daha sonra sosyal bilimcilerin, toplumsal yaşamın inşasını failin gerçekleştirdiğini ve bu failin de eylemlerini sıradan gibi görünen günlük yaşamda sergilendiği fikriyle gündelik yaşam sosyolojisine yaklaştıkları bakış açıları gözler önüne serilmiştir. Kuramsal çerçevede bu seyri irdeledikten sonra aşılacak istenen; içinde yaşadığımız dünyanın faillerin yaratisıyla inşa edilmiş gerçekliklerden oluştuğudur. Bu düşünceyle gündelik yaşamdaki sıradan ilişkilerde şekillenen etkileşimler açıklanmak üzere bu etkileşimlerdeki yaratıcı failler; *esnaflar* olarak ele alınmıştır. Esnafların yanında *esnaf yardımcıları ve müşteriler* de bu etkileşimleri dönüştürüp şekillendiren bir diğer fail grubudur.

Sosyal bilimcilerin gündelik yaşam sosyolojisine bakış açıları ve bazı sosyal teorileri açıklandıktan sonra *Bulgular ve Yorum* başlığı altında öncelikle esnaf odaklı etkileşimleri ve Pertek'in sosyal yapısını anlayabilmek amacıyla ve bir grubu daha iyi anlayabilmek için içinde yaşadığı toplumun coğrafi, demografik, siyasal ve kültürel özelliklerini bilmenin gerekliliği göz önünde bulundurularak; *Esnaf Odaklı İlişkilerin İncelenmesinde Önem Arz Eden Boyutlar* başlığı altında Pertek ilçesindeki demografik, coğrafi, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlara yer verilerek aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

- Pertek ilçesinin nüfus yoğunluğu nasıldır?
- Nüfusun değişimini etkileyen göç hareketleri hangileridir?
- Pertek ilçesinin Tunceli'nin diğer ilçelerine öneminin coğrafi özelliklerine göre belirleyicileri nelerdir?
- Pertek'in ekonomisini etkileyen faktörler nelerdir ve Pertek'te ne tür ekonomik faaliyetler sürmektedir?
- Pertek'te etkin olan aşiretlerin Pertek ekonomisi için önemi nedir?
- Esnaf grubunun Pertek ekonomisi açısından önemi nedir?
- Pertek ilçesindeki kültürel doku nasıldır ve inançsal yapılar nelerdir?
- Pertek'in kültürel yapısında aktif olan gruplar nelerdir?
- Pertek'teki kültür çeşitliliğinin sebepleri nelerdir?
- Pertek ilçesi siyasal anlamda hangi uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır ve hangi düşünörlere esin kaynağı olmuştur?
- Pertek'in siyasi önemini simgeleyen tarihi yapılar nelerdir?
- Pertek'in siyasal yapısında ve günümüzde hangi parti ve ideolojiler aktiftir?
- Pertek'in toplumsal yapısına parti sistemi dışında hangi sistemler etki etmektedir, bu sistemlerin içeriğı ve siyasi- kültürel manadaki önemi nedir?

Bu sorulara aranan cevaplara takiben, gündelik yaşamdaki etkileşim ritüellerinin mahiyetini açıklamak için esnaf- esnaf yardımcısı ve müşteriler toplumu inşa eden birer yüz olarak değerlendirilmiştir. Esnafın benliğini nasıl sunduğunu, bu benlik sunumuyla toplumda nasıl bir algı uyandırdığı ve bu algılar sonucunda toplumsal eylem pratikleri açısından ne tür

esnaf tipolojileri oluşturulabileceğini açıklamak amacıyla ve “Yüz; toplumsal değerler ve genellikle toplumdaki mevcut kurallarca kabul görülmüş davranışlarla tabir edilen bir benlik imgesinin genel adıdır.” kanısıyla; yüz çalışması, analiz edilmeye değer bir alan olarak belirlenmiştir. Bu belirleme doğrultusunda *bulgu ve yorumların* ikinci bölümünde; Goffman’ın (2017) *Etkileşim Ritüelleri* eserinden esinlenerek genel anlamda yüz çalışmasını yorumlamak ve özel anlamda Pertek’teki esnaf etkileşimlerinden örnek sunarak; Pertek’teki esnaf yüzlerinin durumunu açığa çıkarmak amaçlanmıştır. Genel toplumsal yapı üzerinden değerlendirilen açıklamalara yönelik örneklendirmeler; özel olarak Pertek esnafının etkileşimlerine dair örneklerle sunulmuştur. Daha açık bir ifadeyle açıklamalar, esnaf etkileşimlerine uyarlanmış ve aşağıdaki sorulardan yola çıkarak oluşturulmuştur:

- Yüz yüze etkileşim nedir ve esnaf ilişkileri açısından önemi nedir?
- Toplumsal manada yüz nedir ve toplumda bir yüz olarak esnaf kimdir?
- Toplumsal manada yüzü kaybetme ne ifade etmekte ve yüzü kaybetme korkusu nereden gelmektedir?
- Toplumsal yaşam içerisine yüzler bireylere ne tür roller yüklemektedir ve rolünü kaybeden birey ne tür olumsuzluklarla karşılaşmaktadır?
- Yüz çalışması nedir, çeşitleri nelerdir?
- Toplumdaki yüzlere karşı olan tehditler ve bu tehditlere karşı olan tedbirler nelerdir?
- Yüz çalışmasının kavgacı üslupla kullanımı ve yüz çalışmasındaki iş birliği nasıldır?
- Yüz yüze etkileşimlerde sözlü iletişimin önemi nedir?
- Yüz ile toplumsal ilişkiler bakımından etkileşim ritüellerinin doğası nasıldır?
- Yüz yüze etkileşim ritüellerinde sosyal davranış kurallarının önemi nedir ve bireyleri hangi yollardan etkilemektedir?
- Sosyal davranış kurallarıyla benlik arasında ne tür bir ilişki vardır?
- Sosyal davranış kurallarındaki törensel üslubun içeriği nedir ve törensel faaliyetlerin bileşenlerini oluşturan unsurlar nelerdir?

- Törens l bir faaliyet olarak hürmet, tavır ve ritüel hürmetsizlik neyi ifade eder?
- Sosyal etkileşimlerdeki örgütlenmelerde bir huzursuzluk hali olarak mahcubiyet ve yabancılaşmanın içeriği nedir ve yabancılaşma biçimleri nelerdir?
- Sosyal etkileşimlere katılım yükümlülüklerinin şartları nelerdir?
- Toplumsal hayatta, konuşma dışında ve odaklanmamış olan etkileşimler neyi ifade etmektedir?

Bulgu ve yorumların üçüncü kısımda; Pertek esnafının dünyasına inmek amaçlanarak, esnaf odaklı etkileşimlerdeki sosyal atmosfer bir tiyatro sahnesi olarak değerlendirilip, bulgu ve yorumlamalar dramaturjik ilkeler doğrultusunda sunulmuştur. Özel olarak Pertek esnafının sosyal ve özel dünyasını irdeleyen bu bölümde; bir taraftan da Pertek esnafının yanında çalıştırdığı yardımcılarının ve sürekli etkileşim içerisinde olduğu Pertek halkının alışveriş süreci ve toplumsal manadaki durumlarını gün yüzüne çıkarmak ve esnafların toplumsal eylem pratikleri- etkileşim biçimleri göz önünde bulundurularak esnaf tipolojileri oluşturmak hedeflenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

- Esnaflığın yapı taşı nedir ve Pertekli açısından esnaf kimdir?
- Pertek esnafının günlük yaşamdaki etkileşimlerde benlik sunumu nasıldır?
- Esnaf odaklı etkileşimlerde ve gerçekleşen alışveriş sürecinde merakın ve bilgi erişiminin önemi nedir?
- Esnaf odaklı etkileşimlerde bilgi erişiminin muhafaza edilmesinin sebepleri nelerdir?
- Merak ve bilgiye erişme çabası; esnafa ne tür algı ve görevler yüklemiştir?
- Dramaturjik ilkelerle değerlendirilen esnaf odaklı etkileşimlerde; dramanın gerçekleştiği fiziki mekân nedir?

- Dramaturjik ilkelerle değerlendirilen esnaf odaklı etkileşimlerde; esnafın sergilediği performansların psikolojik ve sosyolojik anlamdaki amaçları nelerdir?

- Geleneksellik alışveriş ilişkilerini nasıl etkilemektedir ve gelenekselliğin Pertek halkı bakımından toplumsal manadaki değeri nedir?

- Geleneği sembolize eden betimlemeler tüketim alışkanlıklarını etkiler mi?

- Geleneksellikle güvenilirlik arasındaki ilişki nedir?

- Değişen zamanla birlikte tüketimin şekli nasıl değişmiştir?

- Trajik olarak sunulan benliğin, tüketim ilişkilerindeki önemi nedir ve Pertekli açısından bu benliğin oluşmasındaki mağduriyetlerin dayanakları nelerdir?

- Esnaf ilişkilerindeki iş bölümünde; takım çalışmasının önemi nedir?

- Esnaf için ideal takım arkadaşı kimdir, esnafın takım arkadaşını seçerken kriterleri nelerdir ve esnaf yardımcısı olarak değerlendirilen takım arkadaşına; Perteklinin yüklediği ahlaksal algılar nelerdir?

- Dramaturjik ilkelerle değerlendirilen esnaf odaklı etkileşimlerdeki seyirci grubu kimlerdir?

- Dramaturjik ilkelerle değerlendirilen esnaf odaklı etkileşimlerde; ön ve arka bölgenin anlamı nedir ve arka bölgenin esnaf açısından önemi nedir?

- Toplumsal eylem pratikleri ve etkileşim biçimlerine göre kaç tür esnaf tipolojisi oluşturulabilir?

Bulgu ve yorumların dördüncü kısmında yer alan; Pertek *Esnafına Fenomenolojik Bir Bakış* başlığı adı altında ise; esnafların penceresinden esnaflığın ve Pertek ilçesinin nasıl değerlendirildiği üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

- Pertek çarşısı ve esnaf mekanlarının durumu nasıldır?

- Esnafın gelir- gider- yatırım durumları nasıldır?

- Pertek esnafının sıradan bir iş günü ve iş dışındaki sosyal hayatı nasıldır?
- Esnaflığın kültürel ve toplumsal pratikler üzerindeki etkisi nedir?
- Esnafın gözüyle Pertek'teki gençler ve kadınlar nasıl değerlendirilir?
- Esnafın gözünden esnaflıkta ve Pertek'teki sorunlar, istekler ve beklentiler nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Günlük yaşamın sıradan gibi duran yüz yüze etkileşimlerini kaynak olarak değerlendirip, günlük yaşamdaki bu sıradan ilişkilere bizzat dahil olarak, araştırmacı kimlik sezdirilmeden, sunulan objektif bulgular ve yorumlar; ayrıca alanında çok az araştırma yapılmış, Türkiye'de çok fazla tanıtılmamış bir ilçe üzerinden; kendisi hakkında çok az araştırma yapılmış bir grubu seçerek yapılan açıklamalar; Türkiye'de sosyoloji açısından oldukça önemlidir. Sosyolojik araştırmalardaki kuramca kanıtlanan araştırmaların fazlalığı yanında; mutfağının sıradan gündelik yaşamdaki canlı örneklerle beslendiği bir araştırma sunmak ve basit yüz yüze etkileşimlerde bile ne tür sosyolojik imalar yattığını açığa çıkarmak; sosyoloji bilimi adına değerli görülebilecek bir davranıştır.

Toplumsal bir varlık olan insanın psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarını gidermek adına karıştığı sosyal etkileşimlerde, sosyolojik gözlemler yapılabilecek en güzel alan; sokaklar ve bu sokaklarda etkileşimlerin gerçekleştiği alışveriş sürecidir. Bu araştırma sürecinde; hakkında çok az araştırma yapılmış, sadece ekonomik ilişkileriyle değerlendirilmiş bir grup olan esnaf kümesini açıklamak; fiziki ihtiyaçları karşılamanın dışında bulunduğu toplumsal yapıya olan etkisini açığa çıkarmak; esnafın ve esnaflığın toplumsal anlamda değerini görmemizi sağlayacaktır. Ekonomik ilişkileri dışında içinde bulunduğu toplumsal yapılar göz önünde bulundurularak irdelenen diğer ilişkiler; yaşadığı toplumsal yapı hakkında bilgiler sunarak, toplumsal ilişkilerindeki algılarla kurgulanan tipolojiler; bu alanda yapılabilecek diğer araştırmalara kaynaklık yapacak ve diğer araştırmalarla karşılaşma yapmayı olanaklı kılacaktır. Bunun yanında; esnafın ve esnaf ilişkilerinin sosyolojik olarak incelenmesi hem içinde yaşadığımız toplumun hem de özelde esnafın yaşadığı sorunları görmemizi sağlayacak ve bu sorunların giderilmesi için çalışmaların başlamasına vesile olacaktır.

Tunceli'nin Pertek ilçesindeki esnaf odaklı ilişkileri etkileşim sosyolojisi çerçevesinde açıklamak ve Pertek ilçesinin gündelik hayat ilişkilerindeki durumunu gözler önüne sermek sosyoloji dışındaki diğer bilimlere de yol gösterecektir. Çok fazla gelişmemiş bir il olan Tunceli'de; imkanları bakımından diğer ilçelere nazaran ayrıcalıklı bir konuma yerleştirilen bir ilçenin araştırılması; bu ayrıcalığın nereden geldiğini görmemizi sağlayarak, Pertek ilçesi ve esnafının etnografik olarak incelenmesi; sosyoloji bilimi dışındaki tarih, antropoloji, coğrafya, siyaset gibi bilimlere yapacakları araştırmalarda kaynaklık edecektir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Esnaf odaklı ilişki ve etkileşimlerin Pertek ilçesi üzerinden etnografik analizi yapılırken; bu konuya dayalı daha önce herhangi bir araştırma yapılmadığından dolayı; kaynak taraması yapmak, benzer bir yol haritası çizmek, benzer araştırmalarla karşılaştırma yapmak mümkün olmamıştır. Kaynak kısıtlılığı, araştırma taslağı oluşturulurken, araştırmanın içeriğinin nasıl genişletileceği konusunda muğlâklığa düşmeye neden olmuştur.

Günlük yaşam, etkileşim ritüelleri, sosyal gerçekliğin inşası gibi araştırmaya fikir katabilecek ve araştırma danışmanınca sosyolojik anlamda önemli görülerek önerilen kaynaklara erişim; Pertek ilçesinde kapsamlı bir kütüphanenin olmaması ve Tunceli ilindeki kütüphanelerde sosyolojiye dair pek fazla kaynağın bulunmamasından dolayı internet üzerinden yapılan alışverişlerce sağlanmıştır. Kitap evlerinin ürün tedariki yaparken gösterdiği özensizlik; kitapların yanlış gelmesi ve zamanında gelmemesi araştırmayı yavaşlatmıştır.

Araştırmanın Niğde ilinin dışındaki uzak bir ilde yürütülmesi; araştırma danışmanı ile gerçekleştirilen iletişimin, yüz yüze iletişimin dışında, internet ve telefon üzerinden yürütülmesi; bazen araştırma danışmanının önerilerin anlaşılmamasına bazen de fikir alışverişindeki kopukluk ve pürüzlere neden olmuştur.

Araştırma bulguları toplanırken araştırmacının araştırmacı kimliğini saklayıp bir çalışan olarak sahada bulunması ve bu konumdayken sürekli olarak not tutması; bunu gözlemleyenlerce merak konusu oluşturmuş, araştırmaya kimi zaman, sakayla karışık; “Doğru söyle, yoksa ajan mısın, muhbir!” gibi ithamlarda bulunulması; araştırmacının psikolojik olarak rahatsızlık hissetmesine yol açmıştır.

İlk önceleri çalışma ortamına adapte olamama, araştırmacı açısından; ilk defa iş hayatına girildiği için iş ortamında zorlanma, bir kadın olarak erkeklerin yoğunlukta olduğu bir çevreyle iletişim içerisinde olma, bu çevrenin iletişim üslubunu benimseyememe¹, dükkâna gelen müşterilerin gereksiz münasebetlerine ve olumsuz davranışlarına maruz kalma² ve iş ortamındaki yoksunluklar³ araştırmayı zorlaştırmış, araştırmacının gidişatını yavaşlatmış ve yapılan görüşmelerde bir esnafın kaba hareketleri⁴ araştırmacıda bu araştırmadan vazgeçme düşüncesi yaratmıştır.

Araştırma sürecini olumsuz etkileyen bir faktör de araştırmacının araştırma dışındaki sorumluluklarının ve kişisel problemlerinin, bu sürece yansması olmuştur.⁵

Hemen her çalışmada olduğu gibi bu araştırma yapılırken de ne kadar zorluklarla karşılaşmış olursa da sonucunda güzel şeyler çıkacağı düşüncesi ve araştırmadan haberdar olan bireylerin (aile, akraba, arkadaş, danışman vs.) verdiği psikolojik destekler; araştırmacının yürütülmesi ve tamamlanması gerektiği inancını yaratmıştır.

¹ Sokak ve esnaf çevresindeki insanlar genellikle argolu bir üslup takınmaktadır. Özellikle küfürli olarak yapılan şakalaşma ve muhabbetler, araştırmacı açısından benimsenecek bir durum olmamıştır.

² Erkeklerden gelen arkadaşlık ve evlilik teklifleri, kadınların araştırmacıya eş bulma arayışları, zorla indirim yapılmasını, veresiye yazılmasını isteyen veya veresiye borcunu ödemeyen müşterilerle yapılan atışmalar/kavgalar, özellikle kadın müşterilerin memnuniyetsizliği ve çalışanı değersiz görmesi(numarası olmayan veya çabuk yırtılan bir ayakkabıdan çalışanı sorumlu tutmaları, denedikleri veya inceledikleri ayakkabıları fütursuzca fırlatmaları), kimi zaman sarhoş veya zihinsel engelli vatandaşların gösterdiği olumsuz davranışlar ve bu davranışlar sonucu araştırmacıda oluşan korku.

³ Dükkânın kalorifer sistemi olmamasında ötürü kışın çok soğuk olması, dükkânda ihtiyaçları giderme adına lavabo veya tuvaletin bulunmaması, işin yoğunluk saatinin belli olmadığından dolayı özellikle öğle arası beslenme öğünlerinin bazen olmaması-geç olması- ayak üstü olmasından doğan sağlıklı beslenme.

⁴ 5 Nisan 2019'da görüşme yapmak üzere girilen bir dükkânda; sergilediği olumsuz davranışın nedeninin ne olduğunun bilinmediği bir atmosferde; bir esnafın araştırmacının üstüne yürüyüp el- kol hareketi yaparak: "Sen kimsin de esnafı araştırıyorsun, ben Pertekli miyim de bana Pertek'i soruyorsun? Benim psikolojim bozuk; çık git dükkânımdan" demesi; araştırmacıyı hem korkutmuş hem de üzmüştür.

⁵ Annemin sağlık problemlerinden dolayı bakımını ve evin sorumluluğunu benim üstlenmiş olmam; yaşadığım sağlık problemleri ve sağlık ihtiyaçlarımızı ilçe dışındaki, Elâzığ ve Tunceli gibi, illerde gidermek zorunda kaldığımızdan dolayı yaşadığımız olumsuzluklar (Yüksek lisans döneminin ders dönemindeki ödevler ve araştırma dönemindeki kaynak okumalarının büyük bir çoğunluğu hastaneye giderken süren yolculukta veya refakatçi olarak beklediğim hastanede yapılmıştır.) araştırma sürecini olumsuz etkilemiştir.

1. 5. Araştırmaya Dair Alanyazın

Ülkemizde sosyoloji alanında yapılan etnografik araştırmalar ve kamusal alanda esnaf grubunu inceleyen çalışmalar sınırlı sayıdadır. Özel olarak Tunceli ilini baz aldığımızda; sosyolojik incelemelerin daha çok inanç ve ideoloji merkezli olduğunu görmekteyiz. Yapılan bu araştırmalarda toplumsal yapı, aşiretler üzerinden ele alınarak incelenmiştir. Araştırmamızın örneklemini oluşturan Pertek ilçesi için de aynı durum söz konusudur. Pertek ilçesine, özel olarak da kamusal alanda esnaf grubuna dair herhangi bir etnografik araştırmanın bulunmayışı araştırmanın temel problemlerinden birini oluşturmaktadır.

Sosyal bilimler alanında yapılan literatür taraması ışığında; kamusal alanı konu alan araştırmalardan biri Ahmet Yaşar'ın (2003) *Erken Modern İstanbul'da Kahvehaneler: Kamusal Mekân, Toplumsallık ve Gözetim* adlı tez çalışmasıdır. Yaşar, bu çalışmada; erken modern dönem İstanbul'undaki kamusal mekânı ve bu mekandaki gözetim mekanizmalarını odak noktasına alarak şehir tecrübesini incelemiştir. Özellikle erkekler için yaşanabilir bir kamusal alan olarak değerlendirilen kahvehaneler; içinde geçen siyasi söylem ve hicivleri, teatral ifade tarzları ve heterojen müşterileriyle ele alınmıştır.

Kamusal alanın değişim ve dönüşümünü inceleyen bir diğer araştırma ise Turgay Taş'ın (2019) *Gaziantep'te Esnaflar ve Kamusal Alan* adlı yüksek lisans tezidir. Jürgen Habermas'ın “Kamusallığın Yapısal Dönüşümü” adlı eserindeki dönüşüme ilişkin çözümlemelerle üretilen kavramlar ışığında; kamusal alanın Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine olan kısmındaki dönüşümü ve Gaziantep'teki esnaflar üzerinden; günümüzdeki kamusal alanlarda toplumsallaşma dinamikleri incelenmiştir.

Ülkemizde yapılan esnaf odaklı araştırmaların bazıları da esnaflığı toplumsal cinsiyet açısından ele alarak irdelemişlerdir. Bu araştırmalardan Aksel Beşiktaşlıyan'ın (2019) *Erkekliğin Toplumsal İnşası: Kurtuluş'taki Küçük Esnaflar* adlı tez çalışması; İstanbul Şişli'deki Kurtuluş Caddesi esnaflarının eril kimliklerinin inşa sürecini anlamaya çalışmıştır. Eril kimliğin inşa sürecinde iş ve iş yerinin çok önemli bir yerinin olduğu kanısıyla esnaf grubu seçilerek toplumsal çevrede ne tip erkeklik görüntülerinin oluşturulduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Ahmet Yaman'ın (2019) *Mersin İl Kadın Esnaf ve Sanatkarlarının Sosyal-Ekonomik Profillerinin ve Sorunlarının Sosyolojik Analizi* adlı araştırmasında ise Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 173. Maddesi'ndeki “Devlet esnaf ve sanatkarı koruyucu ve destekleyici tedbirleri alır” ifadesinden yola çıkarak Mersin'deki kadın esnafların ekonomik, sosyal ve politik alanda ne tür haklardan faydalanabildiklerini irdelemiş ve Mersin'de bir

esnaf olarak hayatını idame eden kadınların sorunları açıklanmıştır. Ülkemizdeki esnaf sorunları sadece sosyoloji alanında değil ekonomi alanında da araştırılmıştır. Ayşegül Baykul'un (2009) ekonomi alanındaki *Isparta İl Merkezindeki Esnaf Sorunları ve Yerel Ekonomi ile İlişkisi* adlı yüksek lisans tezi; Isparta'da bulunan esnafların sorunlarını açığa çıkarmıştır.

Türkiye'de esnaf odaklı ilişkileri ekonomik boyutlarıyla inceleyen araştırmaların yanı sıra kültürel-ahlaksal boyutlarıyla ele alan araştırmalar da bulunmaktadır. Gürsoy Akça'nın (2003) *Ahilik Geleneği ve Günümüz Fethiye Esnafı* adlı tez çalışması esnafılığı, Müslüman-Türk kültüründe önemli bir yer tutan ahilik teşkilatı çatısı altında değerlendiren bir bakış açısıyla açıklamaya çalışmıştır. Anadolu Selçuklu döneminde esnaf ve sanatkarları da bünyesi altında tutan ve özellikle topluma yararlı, ahlaklı insanlar yetiştirme gayesi içerisinde olan teşkilatın günümüze kadar olan evrimi irdelenmiştir. Fethiye esnafı üzerinden geçmişten gelen ahilik geleneğinin günümüzdeki yansımaları açıklanmaya çalışılmıştır.

Literatürde incelenen kamusal alan ve esnafın yanı sıra Pertek ilçesine dair araştırmalar incelendiğinde kamusal alanda esnafa dair herhangi bir çalışmanın bulunmadığı tespit edilmiştir. Pertek ilçesinin sosyal yapısı daha çok burada yaşayan aşiretler üzerinden anlaşılmalı çalışılmıştır. Erdal Yıldırım'ın (2003) *Çemişgezek ve Pertek Yörelerinde Şavak Türkmenlerinde Dini ve Sosyal Hayat* adlı tez çalışması, Şavak Aşireti'nin sosyo-kültürel yaşamını ortaya koyarak ülkemizde yarı göçebe olan toplumların sosyo-kültürel ve dini yapısını ortaya çıkarmayı açıklamıştır. Şavak aşiretinin irdelendiği bir başka tez örneği ise Ahmet Kerim Gültekin'in (2007) *Tunceli'de Sünni Olmak: Ulusal ve Yerel Kimlik Öğelerinin Tunceli-Pertek'te Etnolojik Analizi* dir. Pertek'i ideolojik ve inançsal yanlarıyla inceleyen bu araştırmaların yanı sıra Ayşegül Aslan'ın (2018) *Yeni Gelişme Alanlarında Sosyal İlişkilere Bir Bakış: Pertek Barış Kooperatifi Örneği* adlı yüksek lisans tezi, terör olayları sebebiyle Pertek ilçesine olan yoğun göç dalgası sonucunda meydana gelen konut ihtiyacını gidermek için Pertek'e 15 dakika uzaklıkta kurulan Barış Kooperatifini ve bu kooperatif çevresinde oluşan sosyal ilişkileri ele almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. GÜNLÜK YAŞAMDAKİ SIRADAN İLİŞKİLERDE ETKİLEŞİM RİTÜELLERİNE KURAMSAL BİR BAKIŞ

Toplumsal yaşantı içerisinde kimi davranışlar önemsiz gibi durur. Sokaktan gelip geçenleri izlerken takındığımız tavır, tanıdığımız birini gördüğümüzde yüzümüzde oluşan ifade, yüz yüze geldiğimiz insanlarla oluşturduğumuz iletişim örüntüleri, üzerinde düşünmedikçe sıradan gibi duran; fakat incelendiğinde birçok etkileşim biçimini açıklayan, içinde, toplumsal bir varlık olduğumuzun kanıtı olan rutinlerimizi açığa çıkaran ve dolayısıyla da sosyal bilimler için bir inceleme nesnesi sayılabilecek hal ve davranışlarımız olacaktır. Sıradan gibi görünen eylemlerimizin asıl önemi; başkasıyla etkileşime geçildiğinde bir biçim ve yapı kazanması; böylelikle de toplumun yeniden inşası için katkı sağlamasıdır. Sosyoloji gibi insanı konu edinen tüm insani bilimler de sıradan gibi görünen bu davranış örüntülerini irdeleyerek, toplumsal bir varlık olan insan ve toplumsal yaşam hakkında birçok bilgi elde edeceklerdir. Bütün bu bilgilerin önemi doğrultusunda gündelik yaşam; doğal bir sosyal analiz nesnesi halini alacaktır.

Gündelik yaşamı incelemek; bir taraftan da toplum içindeki bireyin karşılaştığı durumlar karşısında var olan gerçekliği nasıl değiştirdiğini ve ne tür eylemlere girişeceğini açıklayacaktır. Bu açıklamalar; gerçekliğin aslında değişebilir olduğunu, gerçekliğin insanların birbirleriyle kurdukları etkileşimlerle yaratıldığını gözler önüne serecektir. Toplumsal gerçekliğin oluşmasında göz ardı edilmemesi gereken asıl mesele; ne kadar roller, paylaşılan değerler ve normlar belirli güçler tarafından yönlendirilmiş olsa da bireylerin var olan gerçeklikleri kendi çıkarlarına, kökenlerine, hislerine göre algılaması ve şekillendirmesidir. Giddens'a (2012) göre bu durum, *gerçekliğin toplumsal olarak kurulması* anlayışı ile *sembolik etkileşimci* bakış açısının odak noktasını oluşturmaktadır.

Gündelik yaşam etkileşimlerinin incelenmesinin bir diğer önemli yanı da daha büyük toplumsal yapıları ve bu yapılar içindeki kurumları anlamada bize kaynaklık etmesidir. Büyük toplumsal yapı ve düzenlerin hepsi aslında bizim günlük olarak girdiğimiz etkileşim örüntüleriyle bağlantılıdır. Bu etkileşim örüntülerinde kendimize uygun olan tarafa göre bir dil oluşturup, zihinsel çerçevemize uygun olan, çıkarımızın en üst düzeyde sağlayıcı rollere bürünürüz. Rolümüzün gereği olarak benliğimizi bulunan ortamlara göre değiştirerek sunarız.

Her yeni etkileşim biçimi yeni bir performans gerektireceğinden ve eski olan atmosferi değiştireceğinden; bu durum aslında bir sosyal inşa ve sosyal değişim-dönüşüm sürecini meydana getirecektir.

Tüm bu gerekçeler ışığında esnaf odaklı ilişkiler incelenirken kuramsal olarak açıklanması gereken en önemli mesele günlük yaşamdır. Yapı ve fail düalizminde; bir tarafta sadece yapıları diğer tarafta sadece faili önemli görerek oluşturulan bakış açılarına yönelik; yapıyla failin bir arada ilerlediği, failin inşasıyla mevcut yapının değişimini araştırmak ve bu analizleri günlük yaşam içerisinden gözlemleyerek aktarmak; literatüre yeni ve değerli bilgiler kazandıracaktır. Araştırmanın odak noktası olan esnaflar bu noktada fail-aktör olarak değerlendirilmiş ve esnafların rutin davranışlarının, kurdukları etkileşimlerle birlikte sosyal ortamları nasıl dönüştürdükleri, günlük yaşam içerisinden gözlemlenmiştir.

Günlük yaşam içerisindeki esnaf, rutin olarak yaptığı faaliyetlerle; dükkanını açar, yoldan geçenleri selamlar, bazen çalışanına kızar, müşterisiyle sohbet eder... Ruh haline, çevresel faktörlere göre değişen eylemler ve karşısındakine göre takındığı tavır farklı iletişim biçimlerini doğurur. Esnaftan çalışana, çalışandan müşteriye sokaktaki herkes, yazarının belli olmadığı bir tiyatro oyununa girer. Herkesin kendi çıkarına göre sergilediği davranışlar bir nevi benliklerinin bir sunumudur. Bizler payımıza düşen oyunun bölümlerini, kişiye göre, mekâna göre ve daha kapsayıcı bir şekilde bağlama göre günlük yaşamın içerisinde oynarız. Bu bakımdan günlük yaşamın, sosyoloji açısından ne ifade ettiğini algılamak; değersiz olarak görülen eylemlerimizin incelendiğinde, aslında altında birçok etkileşim örüntüsünü barındırdığını ve toplumsallaşmamızı sağlayarak toplumun yeniden inşası için değerli ipuçları verdiğini görmemizi sağlayacaktır.

2.1. Gündelik Hayat Sosyolojisi

Gündelik yaşam sosyolojisi ele alınırken, ana akım sosyoloji bilimin nesnel aramasından ve sosyolojinin de bir bilim olduğu bilinciyle, gündelik yaşamı önceden tanımlanmış bilimsel kategoriler olarak açıklamaktan öteye geçememiştir. Sosyoloğun görevi; bilim adamının görevinin doğayı kontrol etmesinde olduğu gibi, günlük yaşamı kontrol etmek olmalıydı. Bu sosyoloji açısından zor bir durumdu. Çünkü bilimsellik ve düzen odaklı bir incelemede günlük yaşamı araştırmak çok zor olacaktı. Bundan dolayı sosyoloji, uzun bir süre gündelik hayat alanına sırtını dönmüştür.

Kalekin- Fishman gibi sosyologlar (Esgin, 2018) klasik sosyologların gündelik hayat konusuna bakışını, oturdukları odada gezen fili fark etmeyen insanların durumuna benzetmişlerdir. Odanın arkasında kocaman bir fil olduğunu ve insanların bunu görmezden gelerek normal bir şekilde yaşamlarını sürdürdüklerini dile getirmişlerdir. İşte klasik gelenek ve ana akım sosyolojisi de bu örnekteki gibi gerçekliğin bütün açıklığına rağmen onu göz ardı etmişlerdir. Bu durum yalnızca sosyolojide değil felsefe açısından da ilk çağlardan beri gerçeklik tasavvurunun bir sonucu olmuştur. Felsefe değişmeyen, kalıcı, genel geçer bilginin peşindedir. Dolayısıyla değişebilen, gelip geçen, rastlantısal ve bireysel olan şeyler onun konusu olamaz (Özlem, 1996:10). Bu doğrultuda adına bilim diyebileceğimiz herhangi bir etkinliğin olmazsa olmazı, bizi kuram, yasa inşa edebilecek olgulara sahip olmaktır. Bundan dolayı düzensizliği, rastlantısalı, bireysel olanı içeren olaylar bilimin konusu olamaz (Esgin,2018:17).

Gardiner'in (2016:17) yorumuyla sosyolojide günlük yaşama mesafeli yaklaşımın asıl sorumlusu *yapısal işlevselcilik* olarak anılan *sistem yaklaşımı*dır. Bu sistem penceresinden bakan Durkheim, Parsons ve Ortodoks Marksizm ve söz konusu yaklaşım için bireyler var olan toplumsal roller ve davranış normlarını pasif bir biçimde içselleştirirler ve sürekli olarak toplumsal yapıları ve kurumları farkında olmadan otomatikleşmiş bir biçimde yeniden üretecek gibi hareket ederler. Bu bireyi pasifleştirmiş ve edilgin bir nesne durumuna getirmiştir.

Sistem yaklaşımındaki memnuniyetsizlik, toplumsal yapıların işleyişinde ne tür işlevi olduğuna dair açıklamalar konusunda farkındalık oluşturmuştur. Bunun sonucunda Wilhelm Dilthey, Heinrich Ricker, Max Weber gibi yorumsamacı geleneğin temsilcileri ile Georg Herbert Mead gibi Amerikalı pragmatistler, yapıların, sistemlerin ya da kurumların nasıl işlediğinin betimlenmesinin yeterli olmadığını, bakılması gereken asıl unsurun yapı içindeki bireylerin eylemlerinin anlamı olduğu şeklindeki iddialarla ön plana çıkmaktadırlar. Onlara göre, insanların kendilerini ve dünyalarını anlamak adına, düşünsel bir biçimde kullandıkları sembolik ve öznelerarası anlamlar bir kenara itilmemelidir (Gardiner,2016:18).

Gündelik yaşam tüm insan eylemlerinin kapsandığı bir zemin oluşturmaktadır. Gündelik yaşam çatışmayı da farklılığı da bir arada kapsayıp onları ortak bir paydada birleştirir. Tüm bunlar insanı insan yapan ilişkilerin toplamı ve insan olduğumuzun bir kanıtıdır. Bu zemindeki hiç kimsenin önemsemediği, her zaman kısmi ve eksik ele alınan, arkadaşlık, iletişim kurma ihtiyacı, sevgi gibi belirli davranışlara karşı gündelik yaşam; bu davranışların toplumsal olan her şeyi harekete geçirdiği ilişkiler olduğunu benimsemiştir.

Bundan dolayı gündelik hayat bütün günlük faaliyetlerle ilişkilendirilmelidir, çünkü burada bütün toplumsal ilişkilerimiz üretilmiş ve yeniden üretilmiştir (Egin,2018:19-20).

2.1.1. Gündelik Hayat Sosyolojisinde Tarihsel Süreç

Gündelik yaşam sosyolojisine olan yönelim ve gelişimini sağlayan analiz örnekleri öncelikle klasik geleneğe hoşnutsuzluk duyan ve 1920’li ve 1930’lu yıllarda gelişen sosyal davranışçılık ve fenomenoloji gibi iki akımla gerçekleşir. Chago Üniversitesi’nde George Herbert Mead sonucu sembolik etkileşimciliğe dönüşebilecek olan işlevsel bir sosyal davranışçılık modeli yaratmıştır. Sembolik etkileşimciler, çevreyle etkileşimin insanı öncelikle pragmatik bir aktör kıldığını savunurlar. Almanya’da Edmunt Husserl ve Alfred Scuhutz fenomenolojik bakış açısını oluştursalar da sosyal davranışçılıktan farklı olmakla birlikte aralarındaki ilişkiler de oldukça sınırlıydı. Scuhutz’un Amerika’ya gelişi, Blumer’in, Mead’in temellerini attığı sosyal davranışçılığı, sembolik etkileşimcilik şeklinde kodlaması ve sonunda bu sürece Erving Goffman’ın da katılması etkisi giderek büyüyecek bir teorik zeminin oluşmasını sağladı (Egin,2018:20).

Mead’i takip eden ekol temsilcileri daha çok sistem perspektifine duydukları hoşnutsuzluktan bunun sonucunda da salt bir yapının işleyişinin betimlenmesinin sosyolojik analiz için yeterli olmadığını savunmuşlardır. Onlara göre sistem perspektifine karşı olmak; bireyin sistemi kullanma biçimine, belirli bir toplumsal işleyişe göre nasıl bir tavır geliştirdiğine bakmayı; ayrıca bunu yaparken bireysel düzeydeki bu yaratıcı davranışlara yönelik yorumsamacı bir anlayışa sahip olmayı gerektirmekteydi. Bunun neticesinde insanların kendilerini ve dünyalarını anlamak için düşünümsel olarak devreye soktukları sembolik ve öznelerarası anlamların bilimsel olarak yok sayamayacakları bir sosyoloji anlayışı doğdu (Gardiner,2016:18).

Bu anlayış doğrultusunda Blumer, etkileşici bakış açısıyla, sübjektif anlamlar ve bireysel dayanaklar aracılığıyla kendi dünyalarını yönlendiren aktörlere vurgu yaparak Mead’ in rasyonel gönüllü aktör, dönüşümsellik ve rol alma gibi kavramlarını geliştirmektedir (Adler’den aktaran Egin ve Çeğin, 2018:21). Schutz için ise gündelik hayat, kurulu ve öznelerarası olan bir alanda etkileşim halinde olan insanlar için temel gerçeklik olacaktır (Kilminster,2008:285).

Tüm bu gelişmeler yanında Goffman gündelik hayatı analiz nesnesi olarak incelerken, geliştirdiği *dramaturjik yaklaşım*la ayrıcalıklı bir konum kazanmaktadır. Özellikle

Durkheim, Burke, Blumer'in çalışmalarından etkilenen Goffman, geliştirdiği yaklaşım ışığında hazırladığı *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (2009) alışmasıyla; sosyal düzene dair bilgileri etkileşimde bulacağımızı savunmuş ve kurulan yeni sosyal gerçeklik alanı içinde etkileşim halinde olan bireyin analizine odaklanmıştır. alışmasında *öz benlik* olarak ele aldığı roller ve *mikro-sosyal normlar* olarak belirlediği normlardan bahsetmektedir. Goffman aktörleri (eyleyen, fail, davranışından sorumlu bireyler) başkalarının izlenimlerinden dolayı kendi davranışlarını yönetirken kasıtlı ve çıkarlarına uygun olarak rollerini sergileyen failler olarak nitelendirmektedir. Ayrıca eseriyle, günlük hayattaki ritüellerimizin etkileşim aracılığıyla bireyin iç benliğini nasıl şekillendirdiğini ve toplumun öz denetimini nasıl sağladığına gözler önüne sermektedir.

1970'li yıllarla birlikte Simmel gibi birçok teorisyen de gündelik yaşam meselelerine değinmeye başlamıştır. Simmel (2009;2012) sosyolojisinin rolünün toplumsal etkileşim biçimlerini açıklamak ve anlamak olduğunu buna paralel orak da görevinin de insanların birlikte olma durumlarını ortaya çıkaran kurumları bulma ve tanımlama olduğunu ileri sürmektedir. Sosyolojisinin temel amacını, sosyal etkileşim biçimlerini araştırarak farklı zaman ve farklı mekanlarda bulunan farklı toplumların oluşturduğu aynı ilişki biçimlerini keşfedip; bunun sonucunda sosyolojik yasalar ortaya koymaya dayandırmaktadır.

Gündelik yaşam sosyolojisiyle ilgili bu yaklaşımların yanında asıl önemli tespitleri Fransız sosyologlar oluşturmuştur. Henri Lefebvre'nin *Gündelik Hayatın Eleştirisi* (2010) ve *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (2007) eserleri gündelik yaşam sosyolojisine kaynaklık edecek derin analizler içermektedir. Marksist etkilenimlerle oluşturduğu eserlerinde günlük yaşamda gizli bir güç kaynağı olduğunu ve biz bunu farkında olmadan içinde yaşadığımızı dile getirmektedir. Bir metafor kurgusuyla gündelik yaşamı verimli bir toprağa benzetmektedir (Garnider, 2016:14). Eğer içindeki zenginlikleri bulup, fark edip buna paralel olarak da içindeki gizemi çözersek günlük yaşamı ifşasının önemini kavrayacağımızı öne sürmektedir.

Fransız sosyologlardan bir diğer önemli isim de Michel De Certeau'dur. Özellikle *Gündelik Hayatın Keşfi* (2008-2009) adlı iki ciltlik eseriyle Marksist teoriyi merkezine alarak gündelik yaşam hakkında analizler yapmaktadır. Bunun yanında Michel Foucault *beden ve iktidar* ilişkilerini gündelik yaşam eksenli incelemiş; Pierre Bourdieu ise *habitus, alan, sermaye* ilişkileri doğrultusunda oluşturduğu *yapı- fail* odaklı sosyal inşacı teorilerini günlük yaşam merkezine koymuştur.

2.2. KLASİK SOSYOLOJİ VE MARKSİST PERSPEKTİFTE GÜNDELİK HAYATTA ETKİLEŞİM

2.2.1. Klasik Sosyolojide Gündelik Hayat

Sosyoloji 19. yüzyıl Kıta Avrupası'nda modernlik olgu ve süreçleriyle biçimlenen odak noktasının düzen olarak belirlendiği bir bilim olma çabasıyla ilerlemiştir. Sosyologlar, sosyolojinin inceleme nesnesinin ne olduğu konusunu uzun soluklu olarak mesele haline getirmişlerdir. Bu meselelerden en önemlisi sosyolojinin inceleme nesnesinin ne olduğuyula somutlaşan *yapı- fail* düalizmidir (Esgin ve Özben,2018:35). Bu düalizm, metodolojiyi de kapsayan sosyolojinin bilimsel kimliği ve pratikliğine ilişkin belirsizliklerin kaynağı olarak görülmüştür.

Sosyolojideki nesnenin belirsizliği kapsamında iki görüş ortaya atılmıştır. Bunlardan birincisi; sosyolojinin araştırma nesnesini sosyal yapılar olarak belirleyen ve daha sonra adının *yapısalcılık* olarak tanımlayan yaklaşımdır. İkincisi ise; sosyolojinin nesnesini insan eylemleri ve ilişkileri şeklinde belirleyen ve doğrudan *insan öznesine- faile* denk düşen yaklaşımdır.

Marks, Durkheim, Comte gibi sosyologlar; sosyal yapıları ve bireysel eylemleri açıklayan değişkenleri, yapısal olgulardan oluşan, yapı merkezli sosyoloji kuramları üretmişlerdir. Kuramlarına göre failin eylemleri çeşitli yapılarca belirlenip sürekli o yapılardan etkilenen unsurlar olarak kavramsallaştırılmıştır. Analizlerinde eylemleriyle özgür olan faile çok fazla yer vermemişlerdir. Klasik sosyoloji geleneğinden başlayarak yaklaşımlar, yapı merkezli olarak ilerlemiş ve gündelik yaşamdaki bireysel edinimler etkileşim unsuru olmaktan ziyade yapısal belirleyiciler olmuştur. Klasik sosyoloji sosyal gerçeklik tanımlamalarında kültürel kodlar ve yapısal süreçler gibi ön belirleyicileri odak noktalarına almışlardır. Bu konuda Giddens ve Sutton (2016:52) gibi sosyologlara göre sebep; klasik sosyologların toplumun ve toplumsal güçlerin özgürlük ve seçimlerini sınırladığına dayanan görüşleridir. Kısacası; hâkim geleneksel sosyoloji açısından birey, sosyal dünyayı anlama çabası içine hep edilgin kılınmıştır. Sosyal dünya bireyin üstünde duran ve onu biçimlendiren bir varlık olarak değerlendirilmiştir. Bireyler ise; Garfinkel'in ifade ettiği gibi sadece toplumsal kurallara uymakla yükümlü edilgin birer “kültürel kuklalar” olarak görülmüştür (Giddens,2003:18).

Sosyolojinin düzen arama çabasına bakıldığında moderniteyle olan ilişkisini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Modernizmle oluşan yeni yaşam tarzı ve yeni üretim biçimleri sosyoloji gibi yeni yaşama uygun bir bilimin mevcudiyetine gereksinim duymuştur. Bu gereksinim sosyolojiye, oluşum aşamasındaki yeni toplumun düzen problemini çözme görevi yüklemiştir. Modern öncesi dönemdeki düzen; birbirleriyle uyum içinde olsunlar diye şeylerin Tanrı tarafından tasarlanma biçimi olarak ele alınmıştır. Ayrıca bu tasarı biçimine sadık kalındığında düzen sağlanacaktır (Taylor,2014;151). Bu düzen anlayışı moderniteyle birlikte rasyonelleşme ve teorileşme yolunda olabilecek sosyoloji gibi bilimleri gündeme getirmiştir. Modern etik anlayışına göre eğer fail özgür iradesiyle hareket ederse yanlış tercihlerde bulunabilecektir. Modernliğin tüm toplumsal kurumları, iyi seçimler yapma konusunda faile güvenmemektedir. Bu noktada bireyin modern manada özgürlüğünün ahlaki bakımdan olumlu sonuçlar vermesinin tek yolu; bireyin bir dış erke dayalı olarak belirlenen standartlara teslim olmasıdır (Bauman,2011;16-17,42). Bu yaklaşımlar gündelik hayata neden mesafe konulduğunu da ispatlar niteliktedir. Modernizm mantığındaki iyi; belirsizliğe yol açmayacak kurallara uymaktan geçmekteydi ve bu modern proje bir nevi günahın ve günahkarın olmadığı bir düzenin mümkünlüğü peşinden koşmaktaydı (Bauman,2014:13). Bu bakımdan fail ve gündelik hayat ihmal edilmiştir.

Bu ihmallerin gerekçeleri ise verimlilik ve rasyonelleşmeyle ilişkili, sözleşme mantıklı anlayışlardır. Modernleştikçe bürokratikleşmesine inanılan failde gündelik hayat ikinci planda olmalıdır. Bu rasyonellik bağlarla gündelik hayat, rengini ve kendiliğindenliğini yalnızca bürokratik bir kafesin sağlamlığında sürdürür (Giddens,2012, 120).

2.2.2. Marksist Bakış Açısında Gündelik Hayat

Klasik sosyoloji geleneğinin gündelik hayata sırt çevirmesinin yanı sıra Marks ve Engels gibi düşünürler; gündelik hayatın kurucu ögesini *kimlik* olarak belirleyip; bunun da maddi bir zemin üzerine oturturulduğu anlayışını savunmuşlardır. Siyasi metinlerinde işçi sınıfının gündelik hayatını veri olarak belirleyip toplumun değişim ve dönüşümünü incelemişlerdir. Bu incelemelere en güzel örneklerden biri Engels'in, İngiltere'deki *Emekçi Sınıflarının Durumu* (1997) eseridir. Bu eser İngiltere'nin siyasi, ekonomik, sosyo- kültürel özelliklerini barındırdığından, aynı zamanda birer tarih belgesi niteliği taşımaktadır.

Tarihi gündelik yaşam aracılığıyla sunan Marks ve Engels, *Alman İdeolojisi* eserleriyle tarih yazımını ele alırken, tarihin insan etkinlikleri ve doğal yaşantısıyla nasıl

değiştğini içeren analizler sunmaktadırlar. Burada insanın doğasını belirleyen asıl unsur; *maddi koşullar* olarak ele alınmaktadır:

“Bizim hareket noktamızı belirleyen öncüller dogma veya keyfi temeldeki şeyler değildir. Bunlar gerçek bireylerdir; bu bireylerin eylemleri ve -hem hazır buldukları hem de kendi eylemleriyle yarattıkları- maddi yaşam koşullarıdır” (Marks ve Engels,1987:36).

Marksist kuram maddi yaşam koşulları içindeki bireylerin üretken etkinliğini üretim ve yeniden üretime bağlamaktadır. Marks ve Engels için, insanlar; içinde bulundukları üretici güçlerin gelişmişliğine göre şekillenip karşılıklı etkileşimlerle varlık bulan gerçek insanlardır. Marks ve Engels için gündelik yaşamı *emek* üretmektedir. Bu emek, tüm yaşamsal faaliyetleri kapsayan bir zemine oturturulmuştur. Daha sonraki tasavvurlarında üretim ve yeniden üretimi kapsayan ve onların merkezine oturan “gerçek insan” vardır. Gerçek insan, yaşamını ortaya koyuş biçimiyle kendini yansıtabilir. Yani gerçek insanın ne olduğunu ürettiğiyle olduğu kadar nasıl ürettiğiyle de örtüşmektedir (Marks ve Engels, 1987:37).

Özellikle Marks’ın ekonomik-felsefi ve siyasal indirgemeci tutumuna, karşı duruşlar sergilenmiştir. Bazı düşünürler gündelik hayat pratiklerini belirleyen üretim ilişkilerinin toplumsal *statüko ve çatışma* zeminindeki *güç ve zor* ilişkileriyle de bağlantılı olduğunu savunmuştur. Bunu en iyi Gramsci’nin eserlerinde bulabiliriz. Gramsci, işçi sınıfının İtalya’daki yenilgiyi *hegemonya* kavramı etrafında anlamaya çalışmıştır. Kuramcı Fiat direnişi ve sonrasında kurulan işçi konseylerinin gücüne inanmıştır (Balta,2018:59). İncelemeleri günlük hayat içindeki işçilerin mücadeleleri ışığında İtalya siyasi tarihine ışık tutmaktadır.

Dönemin günlük yaşamına damgasını vuran, kapitalizmin tahribatlarını ele alan ideologlar; proletaryanın içinde bulunduğu en büyük çıkmazın, burjuvayla aynı yaşamsal bağlamda bulundukları halde kendi yaşamsal dolayimsızlığında hapsolmasından kaynaklı olduğunu dile getirmektedirler. Proletarya, burjuvanın yasalarını irade yoksunu bir kadercilik anlayışıyla kabul edip iradi bir ahlaki zorunlulukmuş gibi kendi içinde özümsemektedir (Lucaks,1998:101). Proletaryanın içinde bulunduğu bu kayıtsız ve hapsolma durumu ise *şeyleşme* olarak tabir etmektedirler. Günlük yaşamı içeren bu tür çalışmalarda ideolojik, kültürel, ekonomik süreçler bir arada ve birbirlerini kapsayıcı nitelikte ele alınmıştır.

Gramsci ve Lucaks gibi Marksist yaklaşıma eleştirilerle yaklaşan bir diğer düşünür de Henri Lefebvre’dir. Marks’ın düşüncelerinin bugünü anlamaya yetmeyeceğini; fakat günümüzü anlayıp açıklamak için de vazgeçilmez olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle

Marksist düşünceden dola çıkarak temel kavramları incelemek ve gerektiği yerde düzeltmeler yapılması yoluna gidilmelidir (Lefebvre,1996:169). Marks'tan aldığı *yabancılaşma*, *şeyleşme* ve *hegemonya* kavramlarıyla Fransız Devrimi ve SSCB'nin işçi sınıf hareketlerini anlamaya çalışmıştır.

Lefebvre, gündelik hayatın çıkışının moderniteyle eş zamanlı olduğunu öne sürmektedir. Gündelik hayat ve modernliğin karşılıklı olarak birbirlerini belirttiklerini, aynı zamanda gizlediklerini; meşrulaştırdıklarını ve aynı zamanda telafi ettiklerini dile getirmektedir. Bu düşüncesini de Herman Broch'un "Dönemin evrensel gündelik hayatı, modernliğin arka yüzüdür, zamanın ruhudur." sözüyle desteklemektedir (Lefebvre,1998:31). Ona göre modern gündelik hayatı Aztek, Roma veya Antik Yunan'dan ayıran ve modern gündelik yaşamın bir analiz nesnesi haline gelmesini sağlayan şey; insanın kendi hayatını ürettiği üretim etkinliği içinde üretim-tüketim, alt yapı-üst yapı, bilgi-ideoloji arasında belirlenen kapitalist üretim ilişkileri içindeki geri beslenmenin, dengenin yeri olmasıdır. Praksisin gerçek bilimi, ideoloji ya da kültür değil; gündelik hayattır. İnsanlar gündelik hayatlarını devam ettirdikleri sürece eski ilişkiler üzerinden yenileri oluşacaktır. Fakat gündelik hayat sürdürülemezse devrim başlayacaktır (Lefebvre, 1998:39).

Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (1998) eseriyle; "gündelik hayat tanımlanabilir mi, gündeliklik ne ifade eder, modernliği bütünlüğüyle analiz edebilecek bir inceleme nesnesi gündelik hayat olabilir mi?" sorularına yanıtlar aramıştır. Lefebvre; Lucaks gibi yaklaşımlarını *yabancılaşma* ve *bütünlük* üzerine oturtmuştur. Ona göre iş bölümü olduğu sürece yabancılaşma olmaksızın toplumsal ilişkilerden bahsedilemez. Her birey toplumsal olarak yabancılaşmıştır. Birey yabancılaşmış olarak toplumsallaşmaktadır (Lefebvre ,1998:15).

Lefebvre, Marks'ın devrim tabirine farklı bir boyuttan bakmaktadır. Yabancılaşma denilen şeyin ekonomik üretim tarzını çok ötesinde, kültür devrimiyle gerçekleşeceğini savunmaktadır. Devrim, sadece mülkiyet ilişkilerini değil hayatı da değiştirmelidir. Bu nedenle de dil, estetik, sanat, bilim; gündelik olan içinde yeni bir yaratıcılık geliştirecek şekilde "kullanım değerine" geri dönmelidir (Balta,2018,63).

"Bütün bu fikirler ışığında gündelik hayat, toplumsal yeniden üretimi olanaklı kılan bireysel yeniden üretim faktörlerinin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Bireyin yeniden üretimi ise her zaman somut bir dünyaya doğmuş olan tarihsel bireyin yeniden üretimidir. Çünkü gündelik hayat, farklı tarihsel-toplumsal durumlara dönüşecektir" (Balta,2018,64).

2.3. Gündelik Yaşam ve Simmel: Gündelik Hayattaki Etkileşimlerde Metropol Kişiliğinin Durumu

Günlük hayat incelemelerinde bireylerin modern hayattaki durumunu analiz eden Simmel, değişen zamanla birlikte modern zamanın çatışması içinde kalan metropol insanının durumunu da ele almıştır. Simmel'e göre; metropol, modern zamanların çatışmaya dönük yüzünün sergilendiği bir arenadır. Modern zamanlarda insanların en büyük direnişi; ezici dışsal güçler karşısında varoluşunun özerkliğini ve bireyselliğini koruma adına yaptığı mücadeleleri olmuştur. Bu yüzden Simmel, metropol analizinde kişiliğin değişen dışsal güçlere kendini nasıl uyarladığını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Simmel,2012:84). Simmel bu uyarlama tarzını anlamak için metropol tipi kişiliğin zihinsel ve duygusal özelliklerine odaklanmaktadır (Başdaner,2018:92). Gündelik hayattaki her sosyolojik analiz toplumsal bir tipe denk geleceğinden ve bu tip içinde bulunduğu toplumsal çevreden yalıtılamayacağından Simmel, metropol hakkındaki analizini yaşadığı toplumsal çevrenin öznesi olan *metropol tipi kişiliğin* önce duygusal ve zihinsel çevresini anlama yoluna gitmiştir (Baker, 2014:213).

Toplumu inceleme konularında daha çok toplumlaşma biçimlerini analiz eden Simmel, metropol hakkındaki analizlerini de *mübadele ve çatışma* toplumlaşma biçimiyle açıklamaktadır.

Simmel'e göre; mübadele ya da alışveriş insani etkileşimler içinde, bireyin hayatını şekillendiren en saf ve gelişkin etkileşim biçimidir (Simmel,2009b:65). Simmel bu mübadeleyi ekonomik alıp vermeden öte; dinleyici-konuşan, öğretmen-öğrenci satıcı-müşteri gibi her türlü alıp verme halindeki iletişimlerini bir mübadele etkileşimi olarak görmektedir. Mübadele konusu olan nesnelerin değer hissinin ise başka değerlerden feragat edilerek elde edileceğini ileri sürmektedir (Simmel, 2009b:68). Değer ancak mübadeleye girdiği diğer nesnelerle ilişkisinden ve bireylerin mübadele nesnelerine duyduğu arzudan kaynaklanmaktadır. (Simmel,2009b:74).

Simmel(2009b) modern zamanların değer ölçme aracı olarak parayı kullandığını ve metropolün de para ekonomisinin merkezi olduğunu dile getirmiştir. Paranın tüm ilişkilere işlediğini ve metropol tipi kişiliğin de etkileşimlerde hesapçı bir tutum sergilediğini savunmuştur. Para ekonomisinin metropol gündelik ilişkilerine nüfuz etmesiyle, yaşanan tüm karşılaşmalarda nesneler ve bireylerin tekil özellikleri arka plana itilmiştir. Para herkeste ortak olanla, mübadele değeriyle ilgilenmektedir; bütün nitelikleri ve tikellikleri şu soruya indirgemektedir: Fiyatı ne? (Simmel,2012:85-86)

Bu hesapçı tutum metropoldeki tüm ilişkileri ve hayatın tüm yönlerini hesaplanabilir bir konuma sokup, dünyanın aritmetik bir problem olmasına sebep olmuştur. Metropol hayatın sürekli değişimi, farklı ağlardaki etkileşimler o kadar geniş ve çeşitlidir ki gündelik hayattaki ilişkilerin kesinliği ve hesaplanabilirliği bir kaostan öteye gidememektedir. Simmel bu tespitle gündelik hayatın, artık mekanik bir saate göre düzenlendiği vurgusunu yapmaktadır (Simmel, 2012:88-89).

Simmel, metropoldeki gündelik deneyimleri mümkün kılan bir diğer toplumlaşma biçimi olarak *çatışmayı* ele almaktadır (Başdaner,2018:96). Simmel'in çatışma hakkındaki ilk tespiti çatışmanın iyi veya kötü olduğunun değerlendirilmesinin yerine, bir toplumsal süreç olarak değerlendirilmesi gerektiğidir. Çatışma, en canlı etkileşim biçimi olup, tekil olarak yapılmayan bir toplumsallaşma halidir. Taraflar arasındaki ayrılığı gidermeye yöneliktir. Buradaki asıl olumsuz durum; çatışma değil olaylara kayıtsız kalmaktır (Simmel,2009c). Kayıtsızlık etkileşimi bitirdiğinden aslında çatışma, bir bütünleşme biçimi oluşturmaktadır. Bireyler birbirlerine karşı itirazlarda bulunarak tiksinti, iticilik ve nefret gibi duygularla karşısındakine bir mesafe koyarak bireyselliğini grup içinde eritmeden sürdürmektedir.

Simmel, bu yaklaşımını metropol hayatını anlamak için kullanmaktadır. Kent yaşamının tüm etkileşimleri anti pati, kayıtsızlık, sempati içeren yoğun çeşitliliklerle yoğrulmuştur. Bu muğlâklık ve kayıtsızlığın içinde de bizi arada kalmaktan kurtaran duygu; anti pati duygusu olmuştur. Bu yoğunluk ve sürekli değişkenlik de bireyin duyularını sürekli uyararak anti pati duygusuyla birey-nesne ve diğer öznelere karşı arasına bir mesafe koyarak kendi benliğini korumuştur. Antipatinin devamlılığı ve geçiciliği, ritmi ve yoğunluğu metropoldeki hayat tarzının temelini oluşturmaktadır. Böylece ilk bakışta ayrışma olarak görülen şey; aslında modern yaşamın temel birleşme biçimlerinden biridir (Simmel,2009c:91).

2.4. Chicago Okulu ve Gündelik Etkileşimlere Bakışı

Chicago Okulu, özgün çalışmalarında; *doğal alanlar* olarak kavramsallaştırdıkları bölgelerin ekolojik bir perspektifle haritalanmasına ve *doğal alanlardaki sosyal gruplar* üzerine yapılan etnografik araştırmalara yer vermişlerdir. Park ve Burgess (2015) gibi araştırmacılar; sosyolojinin yöntem ve tekniklerinin, modern şehir hayatının pratiklerini araştırmak için kullanımının uygun olacağını ileri sürmüşlerdir. Nasıl ki antropoloji kendi yöntemleriyle ilkel insanın araştırmasına odaklandıysa, sosyoloji de gayet ilginç olan medeni

insanı ve sıradan yaşantısını kendi yöntemleriyle inceleyemeye açıktır (Park ve Burgess,2015:39).

Pragmatist ve inşacı bir bakış açısı gözetilen okul; çalışmalarını *pragmatist eylem kuramı* çizgisiyle oluşturup, davranışların arkasındaki nedenlerin ve davranışın nasıl olduğuna dair araştırmaların; eyleyicilerin deneyimlerini doğrudan gözlemleyerek aktarmasının doğru bir metot olabileceğini savunmuştur. “Gidin ve paçalarınızı gerçek araştırmada kirletin” mottosu araştırmacıların toplumsal gerçekliğe bakış açısını belirleyen hareket noktaları olmuştur. Bu slogan, farklı yaşam biçimlerini ve gelenek görenekleri barındıran, ekolojik kuşak olarak doğal alanların; karmaşık adetlerini, toplumsal pratiklerini ve inançlarını doğrudan gözlem yaparak incelenmesini sağlayacaktır (Park ve Burgess,2015).

Robert Park ve Ernest Burgess gibi araştırmacıların öğrencileri özellikle 1920’den itibaren kent yaşamına yönelerek; Chicago’nun gündelik etkileşim biçimlerine yönelmişlerdir. Daha çok antropolojik yöntemlerle mikro alan araştırma girişimleri olan bu çalışmalar, daha sonra hayatın dinamik açısı içindeki insanın tecrübe ve toplumsal pratiklerine odaklanmıştır. Chicago kentinin sanayi devriminden sonra süregelen devasa değişimi, araştırmacıları şehir hayatının toplumsal yoksunluk, güvensizlik ve değişkenlik görünümüne yoğunlaştırmıştır (Mollaer,2018:128-129).

Okulun sosyolojik bilgi stokuna sokakta ulaşması, yeni bir araştırma pratiği olmakla birlikte; sıradan ve birbirinden farklı onca insanı barındıran kent yaşamını irdelemesi de gündelik yaşam incelemelerinde aydınlatıcı kaynaklar olmuştur. Araştırmalarındaki etnografik analizleri sayesinde sürekli değişen günlük yaşam pratiklerini doğrudan gözlemle okuyucuya aktarmışlardır. Pratiklerin değişip yeniden şekillendiği bu atmosferde; toplumun da yeniden inşa edildiğini ve bilgi stoklarının değiştiği vurgusu yapılmıştır.

Okulun *insan ekolojisi yaklaşımı*, toplumsal gerçekliği; bir süreç olarak belirlemiştir. Bu yaklaşım toplumu; etkileşimsel alanlar içerisinde rekabet eden aktörler ve akışkan mekanlar olarak kavramaktadır. İnsanlar var oldukları zamana ve mekâna göre şekillendiğinden davranışları da içinde bulunduğu bağlama göre değerlendirilmelidir. Bu değerlendirmeler insan ihtiyaçlarının sadece kendi istekleriyle şekillenmediğini; aynı zamanda gelenekleri, inançları ve adetleriyle belirlendiğini gözler önüne sermektedir.

Mead, Dewey ve Bourdieucü bakış açılarıyla örtüşen insan ekolojisi yaklaşımı ve pragmatist perspektif alışkanlık; *alışkanlık üzerine kurulu deneyim ve habitus* teorileriyle örtüşecek analizler sunmuştur. Bu yaklaşıma göre; insan toplulukları, içinde bulundukları

düzensizlik hallerinde tecrübe ettikleri sorunlar neticesinde pratik ve yaratıcı çabalar geliştirmektedirler. Bu becerikli çaba, toplumun yeniden üretimini sağlamaktadır. Gelişen içselleştirilmiş yatkınlıklar ve aktörün başkasıyla kurduğu denge durumu, toplumsal ve ekonomik çıkarlarına uygun olan bir yeniden üretim biçimidir.

Chicago Okulu, Bourdieu sosyolojisinde olduğu gibi *alan teorilerinde* kompleks ve sınıflı bir toplum yapısını içeren *şehirlere* yönelmektedir. Bu bakış açısına göre tüm alanlar failler açısından rekabet, mücadele ve gerilim alanlarıdır. İktidar ilişkileri sadece siyasal konum ve mekânsal sınır değil, sosyal tabakalaşma sistemi ve sınıfsal sınırlar da üretir (Mollaer,2018: 133).

Chicago Okulu, metropolün gündelik hayatı içindeki suçluları, aileleri, çeşitli göçmen etkileşimlerini araştırma konusu ederek, analizlerini bağlama göre değerlendirip mekânsal yerel bilginin önemine de değinmişlerdir.

2.5. Sembolik Etkileşimcilik ve Gündelik Hayat

Kökleri Amerikan pragmatist geleneğe uzanan sembolik etkileşimcilik; özellikle George Herbert Mead, John Dewey, W. I. Thomas, Robert E. Park, William James, Charles Horton Cooley, Florian Znaniecki, James Mark Baldwin, Robert Redfield ve Lois Wirth gibi isimlerin düşünceleri eşliğinde meydana gelmiştir. Bu düşünürler arasından Cooley, Dewey ve Mead'ın birey ve toplumu ayırmaz bir bütün olarak incelemeleri sembolik etkileşim geleneğinde önemli bir yere sahip olmalarını sağlamıştır. Sembolik etkileşimin ayırt edici özelliklerini sunan Blumer ve Mead arasında, özellikle Mead'ın yaklaşımları sembolik etkileşim geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Bu önemli yeri; pragmatizm ve sosyolojiyi birbiriyle ilişkilendirerek sunmasıyla elde etmiştir. Eserlerindeki Darwinist izler ve idealist felsefeye olan eleştirileri, çalışmalarının temel karakterini oluşturmaktadır (Binay ve Tatlıcan,2018:167-168).

Sembolik etkileşimcilik ifadesi ilk kez Blumer tarafından, insan davranışlarını ve insan grup hayatını ayırt etmek adına oluşturulmuş bir kavram olmuştur (Binay ve Tatlıcan,2018:172). Sembolik etkileşimciliğin en temel ve ayırt edici özelliği insan kavrayışında yatmaktadır. Pragmatist etki bu anlamda görünür kılınmıştır. Bu gelenek pragmatizmde olduğu gibi insanı bir yaratıcı, aktif olan fail olarak tanımlamaktadır. Öznel olarak insan, toplumsal dünyayı kendisi için anlamlı olacak biçimde inşa etme yeteneğine sahip bir varlıktır (Layder,2005-2006:81).

Sembolik etkileşimci perspektiften bakılacak olunursa; insanlar anlamını bildikleri bir dünyada yaşarlar ve söz konusu bu semboller toplumsal süreçte ortaya çıkarak dağıtılmaktadır. İnsanların eylemde ve etkileşimde bulunmasının sağlayıcısı; semboller ve anlamlardır. Bu anlamlandırma ve sembollendirme, dinamik bir süreçte tekabül etmektedir. Sadece alışkanlıklarla oluşturulmamasıyla birlikte insan, nesne ve olayların anlamlarını kendi yaratıcılıkları ve yetenekleriyle değiştirebilmekte ve oluşabilecek her yeni manayı da yine yaratıcılığıyla etkileyebilmektedir. Bu bakımdan sembolik etkileşimciliğin bakışıyla insan özne, toplumsal dünyayı kendi için anlamlı olacak şekilde inşa etme gücüne sahip bir varlıktır (Layder,2005,2006:81).

Sembolik etkileşimciliğin toplumu ve yapıyı dinamik ve oluşumsal bir süreç olarak ele alması; sosyolojisinin araştırma nesnesinin ve konusunun nasıl ele alınacağına dair değerli ip uçları vermektedir. Sembolik etkileşimcilik geleneğine göre; toplumsal gerçekliğe ulaşım toplumu anlamlandırabilmek için, bizzat toplumun içine girip etkileşimleri doğrudan gözlemle, içerden, analiz etmek gerekmektedir. Bu noktada ana akım sosyolojisi makro düzeyde analizlere ilgi duyarken, sembolik etkileşimcilik; incelemelerinde mikro düzeyleri tercih etmiştir. Gerçek sosyolojik bilgiye gündelik hayat içindeki etkileşimleri doğrudan deneyimleyerek ulaşabileceğimizi savunmuşlardır (Coulon,2010:15). Kuramcılar gündelik hayatın ayrıntılarına girerek Chicago Okulu'nun geleneğini sürdürmüştür (Abbott,1999/2009:22).

2.6. Erving Goffman: Gündelik Hayatta Etkileşim Ritüelleri

Goffman'ın gündelik hayat projesi; toplumda yer alan farklı aktörlerin kendilerini yansıtmaya biçimlerinin tercihsel bir mesele olmadığı ve derinde yatan kökenlere dayandığı fikriyle oluşturulmuştur. Eserlerinde küçük detaylardan total kurumlara kadar uzanan gözlemlerinde sembolik yüklü anlamlara yer vermektedir. İnsan davranışlarını tiyatroya benzer bir bakış açısıyla sunarken; bireyin sosyalleşmek, insanları kazanmak adına davranışların nasıl değiştiğini incelemiştir. Goffman'a göre; insanların bir aktör gibi oyun içinde oynamasını gerektiren asıl şey; toplumsal kurallardır. Davranışlarını hesaplayıp karı gayesinde hareket eden insanın yaptıkları taklitler aslında belli bir zora dayalı olmadan içgüdüsel olarak meydana gelmektedir (Goffmann,2004).

2.7. Harold Garfinkel ve Gündelik Hayata Bakışı

Garfinkel'in sosyolojisi de gündelik hayata öncelik tanıyan bir konum sergilemektedir. Ona göre; sosyolojinin özü gündelik hayattan geçmektedir ve sosyolog da öncelikle inceleme nesnesi olarak gündelik yaşamı seçmelidir. (Binici ve Tatlıcan,2018:215). Toplumdaki bireyler, gündelik yaşamdaki etkinliklerinde ve etkileşimlerinde toplumsal gerçekliği tanımlayan, yeri geldiğinde müzakere edip uygulayan bir çizgidedir. Garfinkel'in temel önerisi ise bu etkinliklerin nasıl ve hangi metotlarla gerçekleştiğini ortaya koymaktır (Cuff, Sharrock ve Francis,2013:215).

Garfinkel'in, sosyolojinin bir nesne olarak gündelik hayatı ele almasını öngörürken yaptığı ilk şey; Durkheim'ın toplumsal olgunun bizlere nesnel gerçeklik olarak dayattığı fikrine karşılık gösterdiği karşı duruştur. Ona göre; toplumsal olgu karşımıza nesnel bir yapıdan ziyade; sıradan insanın gündelik hayattaki etkinlikleri içinde biçimlenen bir özellikle meydana gelmektedir. Garfinkel, sosyal bir sistem veya sosyal bir düzenden yola çıkarak; gündelik yaşamı yorumlamayıp, hareket noktası olarak; gündelik hayatın işleyişini ve bu işleyişteki unsurları seçmiştir. Garfinkel'in, sürekli olarak gündelik hayata referans vererek inşa ettiği teorik kurgu çerçevesinde oluşturduğu önemli iki analizi kabulü mevcuttur. Bunlar: *sağduyusal bilgini kabulü ve faillik* ilişkisidir (Binici ve Tatlıcan,2018:216).

Garfinkel, sağduyunun merkezi önemini ele alırken Alfred Schutz'un düşüncelerinden etkilenecek; toplumsal dünyanın, sıradan insanın sürekli olarak oluşturduğu *sağduyusal* yorumuyla inşa edildiğini ileri sürmektedir. Bu inşalar, bireylerin kendisinin eylem koşullarını tanımladıkları, diğerlerinin niyetlerini kavradıkları ve ortak anlayışa ulaştıkları; bununla birlikte eylemlerini kontrol ederek toplumsal dünyayı sürdürdükleri inşalarıdır. İnşaların temel referans çerçevesini ise; gündelik yaşam ve sıradan insanın deneyimleri oluşturmaktadır (Heritage,2013:258).

Sağduyusal bilginin sosyolojiden ayıklanma düşüncesinin önemli bir kısmı Durkheim'ın görüşleriyle şekillenmektedir. Durkheim, sağduyusal bilginin sosyolojinin içerisinden ayıklanması gerektiğini savunmaktadır. Ne kadar bireylerin toplumsal dünyayı betimleme kapasitesine sahip olduğu vurgusunu yapsa da bu betimlemelerin; bilimsellikten uzak, muğlak ve bulanık olmasından yakınmaktadır (Coulon,2010). Bu sebeple; sosyolojinin inceleme nesnesi sağduyu olamaz (Durkheim,2013:322). Garfinkel ise, bu düşünceye karşıt olarak, sosyolojinin inceleme nesnesinin insani deneyimler ve bireylerin etkileşimlerle gündelik hayatlarında yaşadıkları şeyler olarak değerlendirmektedir. Bunlar sosyolojinin

elinden geçmeden önce insanlar tarafından deneyimlenmiş şeylerdir. Sosyoloji önceden verilen nesneler aracılığıyla değil, öznelere aktif eylemleriyle inşa edilen bir inşayla şekil bulmaktadır. Öznelere aktif eylemlerinin en önemli dayanağı ise; sağduyusal bilgidir (Giddens,2003:211). Tüm bunların yanında Garfinkel, sağduyusal bilginin olduğu gibi ele alınmasını, herhangi bir yorum veya düzeltmeye gidilmemesi gerektiğini dile getirerek *etnometodolojik kayıtsızlık* düşüncesini sunmaktadır (Heritage,2013). Etnometodolojik kayıtsızlıkla sağduyusal bilgi arılığını koruyacak ve oluşturulduğu haliyle aktarılacaktır.

Garfinkel'in sağduyu anlayışını tamamlayıcısı ise *faillik*dir. Garfinkel, bireyi normları direkt uygulayan bir insan olarak görmemektedir. Normlar ve bireylerin uygulamaları arasında çok büyük olasılıklar ve yorum alanları vardır. Bu alanlar hiçbir zaman hazır bir modelin taklidi olmamaktadır. (Borlandi, Boudon, Cherkaoui ve Valade,2011:248-249). Garfinkel için bireyler; sosyal sistemin pasif varlıkları değil, kendi varlığı ve yaşadığı dünya hakkında bilgi sahibi olan aktörlerdir. Bu yönüyle de toplumun, bireyin bilgili icrasıyla inşa edildiğini savunmaktadır. Bu anlamda sosyal gerçeklik, insanların ürettikleri ve yeniden ürettikleriyle şekil bulmaktadır. Sosyal gerçeklik bağlamında failler, içinde bulundukları toplum hakkında bilgiye sahiplerdir. Bu bilgileri de kendi icralarında; düşünerek ve yorumlayarak kullanmaktadırlar. Faillik kavramı, bilgililikle ilgili bir kavram olduğundan Garfinkel bunu dilbilimcilerden aldığı; *bağlama gönderimlilik*, fenomenolojiden aldığı; *refleksivite* ve *açıklanabilirlik* kavramlarıyla ilişkilendirmiştir. (Binici ve Tatlıcan,2018:219).

Garfinkel açısından faillik, büyük oranda bireyin çevresindeki dünya hakkında bilgili olma durumuyla alakalıdır. Bir şeyi icra ederken içinde bulunduğumuz duruma göre davranışlar sergilemekteyiz. Garfinkel bu durumu, dilbilimden aldığı *bağlama gönderimlilikle* açıklamaktadır. Bir konuşmada sözcükler yalnız başına eksik durumdadır. Anlamını dilsel bir alışverişte, bağlama gönderme yaparak kazanırlar. “Bir sözcük veya ifadenin anlamı konuşmacının biyografisi, asıl niyeti, dinleyiciyle arasındaki özel ilişki ve aralarında daha önceden geçen konuşmalar gibi bağlamsal faktörlerden gelmektedir” (Coulon,2010:30). İnsanlar büyük oranda bu bağlamın farkında olarak konuşmakta ve buna uygun olarak bir davranış sergilemektedirler. Bu farkında olma durumu ise; *refleksivite*yle ilişkilendirilmiştir. (Binici ve Tatlıcan,2018:221).

Refleksivite; faillerin kendi eylemlerine bir an bile kesintiye uğramadan pratik bir şekilde dikkat kesilmesidir. Giddens'a (2003) göre bu gündelik etkinliğin sürekli bir özelliğidir. İnsanlar etkileşim halindeyken ipuçlarına veya hareketlere göre bir değerlendirme

yapmaktadırlar. Bunlar failler tarafından gerçekleşen bilinçli eylemlerdir. Fakat insanlar refleksif karakterinin farkında değildir. İnsan gerçekleştirdiği icraları muğlak biçimde bilir ve açıklama gereği duymadan kullanır (Garfinkel,2014).

Garfinkel (2014), bireylerin yaptığı betimleyici açıklamaların gündelik hayat akışına dahil olan refleksif karakterine vurgu yapmaktadır. Bir şeyi yapma ve betimleme birbirinden kopuk süreçler değildir. Garfinkel, gündelik pratikler sergilemenin bizzat *açıklamalarla* ilgili olduğunu vurgulamaktadır (Binici ve Tatlıcan,2018:222-223). Betimleyici açıklamalar sadece betimleme değil; aynı zamanda betimlenen dünyanın inşasının önemli bir boyutudur. Gündelik bir etkinliği betimlerken, bunu dünyayı betimlemek için değil; bu betimleme sayesinde toplumsal dünyayı yeniden oluşturmak için yaparız (Coulon,2010:39). Garfinkel’e göre; “betimlenebilir, anlaşılabilir, çözümlenebilir bir dünyada yaşıyoruz. Bu betimlenebilirlik gündelik hayatımızdaki pratik etkinliklerimizle kendini göstermektedir” (Borlandi vd.,2011:248-249)

Garfinkel’in etnometodolojisinde bir diğer özellik de gündelik hayat pratiklerimizin arkasında arka plan özelliklerinin olduğudur. “Toplumsal üyesi arka-plan beklentilerini bir yorumlama şeması olarak kullanmaktadır. Kişi bu yorumlama şemaları sayesinde somut görüşleri bilinen durumların tezahürleri olarak tanıyabilmekte ve anlaşılır kılabilir (Garfinkel,2014:61). “Kişi belirli varsayımlarla hareket eder, karşısındakinin bazı şeyleri varsaydığını varsayar ve benzer şekilde karşısındakinin de onun belirli şeyleri varsaydığını varsayarak hareket eder” (Garfinkel,2014:81).

“Arka plan beklentilerinin neyi içerdiği bireylere sorulduğunda, onlar derli toplu bir şeyler anlatamaz veya hiçbir açıklama yapamazlar. Çünkü; arka plan beklentiler hayatın alışagelen bir özelliği olarak kişinin zaman içinde yabancılaştığı görüşlerine dönüşmektedir. Garfinkel, gündelik hayatın alışagelen bu yönlerini görünür kılmak için çeşitli araştırma prosedürleri tasarlamaktadır” (Binici ve Tatlıcan,2018:225). Garfinkel, Coulon’un (2010:59) ifadesiyle; gündelik “rutinlerimizin akışını bozarak” arka plan beklentileri ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bunlar üzerine de çeşitli deneyler yaparak tezini kanıtlamaya çalışmaktadır.

2.8. Fenomenolojik Perspektifte Gündelik Hayat Etkileşimleri: Husserl ve Schutz

Gündelik hayatın sosyolojideki yerine getirilen yorumlardan bir diğeri de fenomenolojik yaklaşımın sunmuş olduğı tespitleri içermektedir. Görünen ile gören arasındaki ilişkiyi ele alan, en basit tanımıyla görüngü bilimi olan fenomenoloji, gündelik hayatı kendi bakışı açısıyla irdilemiştir. Görünen, basit olan gözlemlerle algılanan gerçekliğin özünü, bireyin bilinçlenme süreciyle paralel olarak ele alan bu yaklaşım, gündelik hayatı bu bakış açısıyla analiz etmiştir. Bu yaklaşım gündelik hayatı; zaten kurulu olan anlamlı özneler arası bir hayat alanında karşılaşan insanların en temel gerçekliği olarak görmektedir.

Fenomen kavramı Husserl’da “görünen ile görünen şey arasındaki özsel bir bağlaşımla nedeniyle çift anlamlı olup; bir yandan duyuyla deneyimlediği haliyle görünen dünyaya, bir yandan da görünüşlerin özü anlamında görünüşe gelen şeyin kendini kapsamaktadır” (Şentürk,2018:239). Fenomenoloji, dünyanın varoluşu gibi varsayımlarımızı bir tarafa bırakarak, dünyayı insan varlıklarına görüldüğü gibi açıklamaktadır. Var olan dünya ele alınırken salt varoluşlar değil dünyayı şekillendiren anlamlar da işin içine koyulmaktadır. Husserl (1997), gibi fenomenologlar insan deneyiminden yoksun bir dünya tasavvurunun olmadığını savunmaktadırlar. Fenomenoloji, sadece özne veya nesneye değil öznelin deneyimlerine odaklanarak toplumu anlatmaya çalışmaktadır. Bu deneyimler özne için doğal bir tutum konumundadır. Husserl, topluma şekil veren faillerin, içinde bulundukları fiziksel ve toplumsal dış gerçeklikleri kendiliğinden, doğal bir düzenmiş gibi varsaydıklarını ve sorgulamadıklarını savunmaktadır. “Bu bağlamda insanlar, doğruluğunu sorgulamadan kabul ederek ve inanarak şekillendirdiği bir doğal tutum içinde yaşamını sürdürmektedir” (Tatlıcan,2011:155).

Husserl (1997), bireyin gündelik hayatını yaşadığı kültürel atmosferin bir türevi olarak nitelemektedir. Bireyin toplum içinde sergilediği tüm pratikler aslında geçmişten gelen deneyimlerinin ve geçmiştekilerden gördüklerinin örüntüsüdür. Gündelik hayat içinde bu kadar yığılı deneyim ve bilgi birikimi dururken birey, devraldığı bu bilgi birikimini sorgulamadan durumsal bir gerçeklikmiş gibi değerlendirmektedir. Kendisi yaşayarak öğrenme yerine daha öncekilerin yaşadıklarını apaçık doğrular olarak kabul etmektedir. Husserl, slogan olarak belirlediği; “tekrar şeylere dönelim” ile bu doğruyu kabul etme durumuna açıklık getirmektedir. Husserl, sorgulamadığımız ve olduğu gibi algıladığımız bu

şeyleri paranteze alarak ve üzerinde düşünerek benimsememiz gerektiğinin vurgusunu yapmaktadır. Oluşturduğu ‘epokhe’ yöntemiyle hayatımızı yaşayıp yönlendirirken, bir şeye başlamadan önce, hiçbir şey bilmediğimizi varsayıp var olan verili yapıyı deşifre ederek üretmemizi ve ona göre yaşamamız gerektiğini önermektedir.

Husserl’ın felsefi olarak yaklaştığı fenomenolojik düşünceyi sosyolojik öğretiye yaslayan isim ise Schutz’dur. Yaptığı çalışmaların çoğu gündelik yaşam üzerine olan Schutz, bireyin yaşantısında belirleyici olan bilgi stoklarından bahsetmektedir. Ona göre; birey kendisinden önce yaşayan insanlardan devraldığı bir bilgi stokuyla yaşamaktadır. Birey hiçbir çaba sarf etmeden, bir emek harcamadan pratik ve teorik bilgi stokunu kullanmaktadır. Bu bilgiler güven vericidir. Çünkü yıllarca birileri tarafından denetlenip uzlaşılan doğrulardır. İzlenim, önyargı, kanaat toplamı olan bu bilgi stokları toplumdaki bireylere rehber konumundadır. Bireyler bu bilgileri kendi algılarına, ihtiyaçlarına, ilgi ve niyetlerine göre kullanıp ve kendi de denetleyerek bir sonraki kuşağa aktarmaktadır. Bu bilgiler dağınık ve açık olarak kültürel çevremize serpilmiştir. Toplumdaki bireyler, bu bilgileri olayların ve olguların nitelik- niceliklerine göre gruplandırmışlardır. Schutz bunu; *tipleştirmeler* kavramı ile açıklamaktadır. Weber’in *ideal tip* olarak aktardığı bu yaklaşıma göre; bireyler toplumsal ilişkilerini bu tipler üzerinden yürütmektedir. Karmaşık olan yaşantıyı kolaylaştıran ve her an aktif olan şey, bu tipler üzerinden yapılan seçimlerdir. Herhangi bir eyleme kalkışan birey, olayların içinde gömülü olan bu tipleşmeler sayesinde yaşamı algılar, kavrar ve benimser. Yapacağı, seçeceği ve onaylayacağı her şey tipleştirmeler olan bu sistemde, birey bilgi stokunu uygulamaya dökmüştür. Schutz bunu *sağduyusal- doğal tutum* olarak ele almaktadır (Şentürk,2018:265-266).

Schutz, hocası Husserl ve etkisi altında kaldığı Weber’in düşünceleri doğrultusunda bireyin günlük hayattaki durumlara atfettiği manaları da önemsemektedir. Ona göre bireyler dünyayı hem bilgi stokunu alarak kullanıp hem de tipleştirmelerden dilediğini seçerek inşa ederler. Bu noktada Schutz’a göre, toplumsal gerçeklikler öznel arası bir olgudur. Toplumsal dünya onu oluşturanlar tarafından ortaklaşa bilinen bir gerçekliktir. Ona göre;

1. Bireylerin çevresindeki anlama düzeyi, sahip oldukları bilgilerin temeli ve kapsamı düzeyindedir. Anlama düzeyleri, bilginin toplumsal dağıtımıyla ilişkilidir.

2. Bireyler ne kadar tecrübelerden hareket etseler de her şeyi yeniden tecrübe etmezler. İçinde yaşadıkları toplumun bilgi stoklarından faydalanırlar. Bu bilgi stokları geçmiştekilerden miras kalıp, okul, aile, iş gibi toplumsal düzenlemelerle aktarılırlar.

3. Bireyler sağduyusal olarak algıladıklarının ve diğerklerinin de dünyayı kendileri gibi kavradıklarını ve anlamlandırdıklarını varsaymaktadırlar (Cuff, vd.2013:170).

2.9. Gündelik Hayatta Gerçekliğin Sosyal İnşası: Peter Berger ve Thomas Luckmann

Berger ve Luckmann (2008), *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi* adlı çalışmalarında, gerçekliğin sosyal olarak inşa edilmiş olduğunu varsaymaktadırlar. Bilgi sosyolojisinin görevi ise; gerçekliğin inşa edilme ve yeniden üretilme dinamiklerinin analizini yapmaktır. Berger ve Luckmann’a (2008:31) göre gündelik hayat, insanlar tarafından sürekli yorumlanan ve anlamları öznel olan bir gerçekliktir. Bu gerçeklik sıradan toplum üyeleri tarafından olduğu gibi kabul edilen ve bireylerin düşünce ve eylemlerini doğuran; bu sayede de gerçekliği yeniden üreterek muhafaza eden gündelik hayat dünyasıdır. Gündelik hayattaki gerçeklik bireyler arasında paylaşılan bir gerçekliktir. Burada önemli olan nokta; toplumu oluşturan üyelerin çok sayıda sübjektif gerçeklerin olması ve neticede ortak duyu dünyasıyla nasıl bir nesnel toplumsal gerçeklik alanı inşa edeceğindeki bilinmezliktir.

Sosyal eylemlerin ve sosyal ilişkilerin çok katmanlı yapısına değinen Berger ve Luckmann’a göre anlamın öznel inşası; kesin bir şekilde bütün bir toplumsal bilgi stokunun ve insanların belirli bir çağda belirli bir toplum içinde doğmuş olmalarının şekillendirdiği anlamın, tarihsel birikiminin başlangıç noktasıdır. Kısacası; anlamın basit katmanları, bir kişinin öznel tecrübeleri çerçevesinde oluşturulurken; anlamın daha yüksek katmanları ve anlamın daha karmaşık yapısı, sosyal eylem içerisindeki öznel anlamın nesnelliğiyle bağlantılıdır (Uluocak (2018:276).

Gündelik hayatın, bizlerin öznel deneyimleri çerçevesinde rutinleşmiş olduğu kadar rutinleştirilmemiş kısımları da bulunmaktadır. Önemli olan konu; gündelik hayatın problemli kısımlarıyla yüzleşebilip yaşadığımız dünyada ortak bir duyu bilgisi oluşturmaktır. Eğer ortak duyu bilgisi içerisinde ortak anlamlar ve çözümler üretilmiyorsa nesnel toplumsal gerçeklik hakkındaki tasarımlarımız farklılaşmaya ve gerçekliğin meşrulaşması açısından farklı bakış açılarımızdan doğan bir çatışma alanı doğmaya başlayacaktır. “Gündelik hayat gerçekliği, yüz yüze durumun burada ve şimdiliğinden uzaklaştıkça giderek anonimleşen tipleştirilmelerin sürekli bir ardışıklığı içinde kavranmaktadır. Sürekli ardışıklığın bir ucunda, yüz yüze etkileşim durumunda sık sık ve yoğun bir biçimde etkileşim kurduğum ötekiler bulunurken diğerk ucunda da doğaları gereği yüz yüze etkileşime asla açık olmayan oldukça anonim

soyutlamalar bulunmaktadır. Sosyal yapı, bu tipleşmelerin ve bunlar aracılığıyla kurulan mükerrer etkileşim örüntülerinin bir toplamıdır” (Berger ve Luckmann, 2008:50).

Berger ve Luckmann’a (2008) göre yüz yüze etkileşim durumu, öznel arasındaki etkileşim biçimi, her iki taraf tarafından paylaşılan *bir canlı şimdi* içinde görünmektedir. İki kişi arasındaki yüz yüze etkileşimde, iki tarafın buradalığı ve şimdiliği birbirini sürekli olarak etkilemekte ve karşılıklı olarak ifadesellikler-anlatımlar arası bir değiş tokuş süreci yaşanmaktadır.

2.10. Henri Lefebvre’nin Perspektifinden Sosyal Etkileşimlerle Gündelik Hayat

Lefebvre’nin gündelik yaşam hakkındaki görüşleri; başta yabancılaşma ve devlet eleştirisi olmak üzere, Marksist düşüncenin etkisiyle oluşturulmuştur (Köse,2018:307). *Günlük Hayatın Eleştirisi* (1998) eseri; düşünürün gündelik hayat hakkındaki görüşleriyle oluşturulan ve gündelik hayatla ilgili yoğun analizler barındıran bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmasında ilk olarak gündelik hayat ve özgürlük ilişkisini sorgulayarak işe koyulan yazar, gündelik hayat kavramına yeni bir anlam kazandırmıştır. Gündelik hayat kavramını teorik alandan pratik alana yerleştirerek, gündelik hayatı *yaşanmış olanın alanı* olarak ortaya koymuştur.

Lefebvre’ye (1998:92) göre gündelik hayat; her şeyden önce yaşamsal bir zorlamanın mekanıdır. Bu zorlamadan kurtuluşun tek yolu ise; uyum sağlamadan geçmektedir. Kapitalist toplumlardaki bürokratikleşmenin bağrından kurtulamayan gündelik hayat, her yerde işleyen yasalarını dayatmaktadır. Gündelik hayat; sürekli konfor, prestij, hız, yenilik isteyen doyumsuz insanla; özneyi silikleştiren ve dayanışmacı kültürleri alt üst edip bireyleri sürekli olarak tüketime teşvik eden kapitalist üretim ilişkilerinin hüküm sürdüğü bir alan olarak değerlendirilmektedir.

Lefebvre gündelik hayatın; güçlüler ve zayıflar arasındaki zorlama ve uyum sağlama biçimindeki iki zıt kutbu içeren, sınıfsal stratejilere dayanan, politik atmosferi olan bir sahne olduğunu; aynı zamanda devrimin asıl yerinin de gündelik hayat olduğunu savunmaktadır. Buradaki devrim, bireyin kendi yaşamını bir yapıt olarak kurgulayıp, yaratıcı ve özgür davranış biçimlerini gündelik pratiklerine uygulama durumudur. Bu tasavvura göre devrimdeki asıl aktör; eyleyici özne olarak, sıradan bireyden başkası değildir. Ne var ki modern olan gündelik hayatta bu eyleyici tutum, maddi simgeler evrenindeki tüketim olgusuyla hükümsüz bir hal almıştır (Köse,2018:331-332).

2.11. De Certeau: Sıradan İnsan ve Gündelik Hayat Taktikleri

De Certeau, sıradanın tutum ve uygulamalarını inceleyip sıradan insana; sıradan insanın günlük eylemlerine, üretim tarzlarına yoğunlaşmıştır (De Certeau,2009:43). Eylem, uygulama ve üretme tarzları; kullanıcıların sosyokültürel üretim teknikleriyle düzenlenen uzamı kendilerine uydurmalarını sağlayan binlerce alışkanlık, tutum ve uygulamayı oluşturanlardır (De Certeau,2009:48). Gündelik yaşam; kullanım ve mekân yapma sanatlarıyla tekrar sahiplenilmekte; kurnazlıklar ve direniş taktikleriyle dağıtıldıktan sonra değiştirilerek üretilip tekrar keşfedilmektedir. Bu bağlamda De Certeau, direniş kavramını normal kullanım alanından alarak sıradan görünen gündelik hayat için yaratıcı bir eylem ve üretim olarak ele almıştır. “Faucault ve Lefebvre’ye referans vererek teokratik yapılar içinde kaynaşan ve gündelik hayatın ayrıntılarına takılan çok sayıda taktiğin, işleyişin yönünü saptırdığını belirtmiş; gözetim olsa da dümen, hile, kurnazlık ve yaratıcılıkların gizli biçimlerine ve tüm bunların yanında anti- disiplin ağına vurgu yapılmıştır” (Ergin,2018:344).

De Certeau, gündelik hayatın tahakkümden bağımsız olamadığını aksine tahakküm ilişkileri üzerine kurulu olduğunu dile getirmektedir. Ona göre; gündelik hayatı tümünden bir kabulleniş olarak görmek de çok yanlıştır. Bu yanlışları anlamak için günlük yaşamdaki taktiklere bakmak gerekmektedir. Taktik dediğimiz şey; pazara gitmek, yemek yapmak gibi alışkanlık içeren uygulamalar olup; bunları yaparken de yavaş yavaş ötekinin alanına sızmadır. Bu sızma, sürekli bir oyunu ve olayları fırsata çevirmek için çabayı gerektirmektedir. Bu taklitler, farklı öğeleri bir araya getirerek bir karar alış, bir eylem ve fırsat yakalama olanaklarını içermektedir (De Certeau,2009:54-55). “De Certeau, yeme içme gibi gündelik yaşam pratiklerini incelemiş görünse de aslında; sıradan insanın, içinde yaşadığı toplumsal düzenin baskıcı kurallarıyla birlikte bu kuralları kendine nasıl mal ettiğini incelemiş ve sıradan insanın bu kuralları istediği biçime sokarak içinde bulunduğu baskıcı durumlarla nasıl baş ettiğinin üzerinde durmuştur (Ergin,2016:49).

Bu baş etme durumu taktiklerle örülü bir süreci içermektedir. Taktiklerin bir diğer özelliği ise; tarihten bugüne farklı mekanları birleştiren bir süreklilik ve kalıcılığa sahip olmalarıdır. Taktikler kendine özgü ölçütler belirleyip buna uygun hikayeler geliştirmektedirler. Bu apaçık bir üretimdir. “De Certeau, sıradan insanın yaratıcı taktiklerine yaptığı vurguyla; her türlü günlük yapıp etme biçimlerinin, her ilişkide karşımıza çıkan güç anlamındaki iktidarın düzenlemeler bütününe karşı çıktığını savunmaktadır”.

(Ergin,2018:345) Gündelik yaşam, insana düzenbazlık yapmak, dolap çevirmek yani; işini kendince yürütmen için binlerce yordam sunmaktadır (De Certeau,2009:44)

De Certeau gündelik hayattaki taktikleri ele alırken, bu taktiklerin en uygun uygulama alanının kentler olduğunun vurgusunu yapmaktadır. Çünkü “Kent, üretimin ve ihtiyacın mekanıdır” (De Certeau,2009:324). Kent, kendi içinde kuralları olan ve sosyal hareketliliği barındıran bir mekandır. Burada o kadar yoğun ilişki biçimleri vardır ki sıradan insan her farklı ilişkide yeni bir taktik üretmek zorundadır. Yürürken bile nasıl yürüyeceğini sorgulayan bireyin, aslında güç ilişkilerine dayalı kurallarla donatılmış bir sistem içerisinde olduğu için taktik geliştirdiğini vurgulamaktadır. Taktiklerin zamansız olduğunu yani; içinde bulunduğumuz duruma göre aniden çıktığını dile getirmektedir.

2.12. Antony Giddens’in Yapılaşma Teorisi İçerisinde Gündelik Hayat

Antony Giddens, 70’li yıllardan itibaren sosyolojinin ana sorunlarını belirleme ve sosyolojiye yeni bir çizgi getirme çabasıyla; kendine özgü sosyoloji projeleri geliştirmeye başlamıştır. Bu gayreti başlatan ilk neden; özellikle 1940’lı yıllarda sosyoloji geleneğine hâkim olan Parsonsçı yapısal-işlevselçi perspektiften beslenen ortodoksi veya oydaşlaşmaya olan hoşnutsuzluğundan ötürüdür. Diğer neden ise; özellikle klasik ve çağdaş sosyoloji teorilerini gözden geçirip eksik taraflarını kestirerek sosyolojiye katkı sağlamaktır. (Esgin,2018:373-374). “Sosyolojik teori, günümüz toplumlarını çözümleme konusundaki yetersiz içerimlerden kurtarılmalı ve modern dünyayı daha iyi anlamak için radikal bir biçimde revizyondan geçirilip yeniden düzenlenmelidir” (Giddens,2005). Sosyoloji, öncelikle kendinden önceki yıllardan miras kalan yapı, fail düalizminden ve karşıtlıklardan arındırılmalıdır.

Yapı-fail problemi, sosyolojinin sosyal yapıları konu edinmesi gerektiğini vurgulayan teorilerle; sosyolojinin insan eylemlerini incelemesi gerektiğini vurgulayan teorilerin karşıtlığından doğmaktadır. Yapı merkezli teoriler, örneğin klasik sosyoloji geleneği; yapı, sistem, makro ölçekli konulara öncelik verip sosyal dünyayı dönüştüren aktörü olgular karşısında edilgin kılmıştır. “Sosyal dünya, bireyin üstünde; onları biçimlendiren bir varlık olarak düşünülmüş ve bireyler kurallara uymakla yükümlü edilgin birer kukla olarak değerlendirilmiştir” (Giddens,2003:18). Bu şekilde ortaya çıkan yapı-fail sorunu, toplumsal aktörler ile bireysel etkileşimleri içeren gündelik yaşamı göz ardı etmiştir.

Giddens, yapılaşma kuramı içerisinde öncelikle Mark, Durkheim, Weber gibi düşünürlerin çizgisinden ilerleyen ve daha sonra Parsonsçı perspektifle yapısal düzene vurgu yapan teorileri ve öncülerini eleştirmiştir. Sosyolojinin bu öncüleri, “insana eyleme anlam yükleyen aktif, irade sahibi bir fail, yani toplumu üreten başat etken olmaktan ziyade; sosyal etkilerin pasif bir alıcısı anlamına gelen homo sociologus (sosyolojik insan) muamelesi yapmıştır” (Giddens,1999:14).

Giddens’a göre gündelik hayat; yapı- fail etkileşiminin en somut biçimde görüldüğü alandır. Sosyologların asıl incelemesi gerektiği şey, gündelik hayat olmalıdır. Gündelik hayat alanı; içinde bulunduğu toplumun kuralları hakkında bilgi sahibi olan aktörün, kendisini kısıtlayan yapılar altında bilinçli eylemlerde bulunarak, yaşadığı toplumu yeniden üretmesini ve yapılaşmasını sağlayan alandır. Neticede sosyolog, insanın gündelik davranışlarını; araştırma ve analizlerinin önemli bir tarafına yerleştirmelidir (Layder,2014:184).

Giddens (1999), yapılaşma teorisini oluştururken *yapı, sistem ve yapılaşma* üzerine kurduğu yeni manaları sosyolojisinde aktarmaktadır. Yapı; sosyal sistemlerin yapılaşmış özellikleri olarak organize olmuş kurallar ve kaynaklardır. Sistem; düzenli pratikler olarak organize olmuş aktörler arasındaki yeniden üretilmiş ilişkilerdir. Yapılaşma ise; yapıların sürekliliğini veya dönüşümünü sağlayan, sosyal sistemlerin yeniden üretimini yöneten koşullardır. Giddens, “yapı ve eylemin ortak bağımlılığını ifade eden, toplumsal yaşamın yinelenirliğiyle bağlantılı olan yapı- eylem ikiliği problemine çözüm bulma adına; yapının ikiliği düşüncesine ulaşmaktadır.

Giddens’ın (1999:42) yapılaşma kavramı hem toplumsal hayatın tekrara dayalı olmasıyla bağlantılı olan hem de yapı ve eylemin karşılıklı bağımlılığını ifade eden *yapının ikiliği* kavramını karşılamaktadır. Toplum hem insani eylemlerle biçimlenen hem de yapısal belirleyicilerinin etkili olduğu bir yapılaşma sürecinin ürününü oluşturmaktadır. Bu çerçevede Giddens; yapı- fail, birey- toplum ikiliğini reddedip sosyal pratikler ve onların toplumun yeniden üretilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Sosyolojinin nesnesi ne sadece özne ne sadece nesnedir. Sosyolojinin nesnesi; yapılaşmaya olanak sağlayan sosyal pratiklerdir. Bu pratikler, bireyin yinelenir bir özellik sergileyen sosyal etkinlikleri ve toplumun yeniden üretilmesine karşılık gelmektedir. Failler, kendi etkinlikleri aracılığıyla söz konusu koşulları yeniden üretmektedirler.

2.13. Pierre Bourdieu'nün Kavramsal Kurgularının Gündelik Yaşamdaki Yeri

Bourdieu'nün üretiminin başlangıcında; öncelikle Cezayir'deki saha araştırmalarının yeri oldukça büyüktür. Daha sonra Kabil'deki akrabalık ilişkilerini inceleyen düşünür, Levi-Strauss perspektifinden aldığı yapısalci nosyonları kullanırken; eyleyici ve yapılar arasındaki ilişkilerin, yapısalci düşünüşten daha karmaşık bir görünüme sahip olduğunun farkına varmıştır. Diğer sosyologlar gibi; sıradan görünen günlük yaşam örüntüleri arasından gözlemledikleriyle kendine has bir kuramsal çerçeve sunmuştur. Fakat kimi çevrelerce bu kuramların oldukça karmaşık içerimlerinin bulunduğu dile getirilmiştir. Bourdieu'ya göre; sosyoloğun analiz edeceği toplumsal yapı oldukça kompleks bir yapı arz ediyorsa onu açığa çıkaracak kavramların da o denli kompleks bir düşünme tarzına teşvik etmesi gerekmektedir. Bourdieu'nun sosyolojisinde kavramların içerikleri; ancak sistemsel ve ampirik olarak sistematik bir şekilde kullanılmak üzere tanımlanmıştır. Bourdieu'ye göre; sunmuş olduğu *alan*, *habitus* ve *sermaye* gibi kavramları; ancak birlikte ele aldıkları kuramsal bir sistem içinde anlamlıdır (Bourdieu ve Wacquat,2003:80).

Bourdieu, Paskal'dan esinlenerek toplumsal uzamın kompleksliğini açıklamaktadır: “*Toplumsal uzam beni bir noktaymışım gibi yutar. Ama o nokta, bir görüş açısıdır*”. Bu nokta; toplumsal uzam içinde konumlanan bir noktadan hareketle edinilen bakış açısının kökenini sunmaktadır. Toplumsal uzam, ilk ve son gerçekliktir. Çünkü bu gerçeklik, toplumdaki aktif eyleyen bireylerin kendilerine ilişkin sahip oldukları tasarımları da belirlemektedir (Bourdieu,2006:26-27).

Bourdieu'ye göre insanların sosyalleşme sürecinde edindikleri yatkinlikler sistemi, onların toplumda işgal ettikleri konuma; yani özel sermayeye dayalıdır. Sermaye kavramı, iktisadi bir çağrışım yapsa da Bourdieu perspektifiyle; sosyal bilimlere uygulanabilen bir yapı olarak oluşturulmuştur. Bu bağlamda sermaye hem faillerin pratiklerinde başvurdukları kaynaklara hem de diğerlerini denetim ve tahakküm altında tutmak için kullandıkları iktidar taşıyıcısı ilişkilere karşılık gelmektedir (Çeğin,2018:414-415).

Bourdieu (2006) ilk önce Marks'tan hareketle belirlediği ekonomik ve kültürel sermaye üzerinde durmaktadır. *Ekonomik sermaye*; meta ve hizmet üretiminde kullanılan maddi mallara ve paraya karşılık gelmektedir. *Kültürel sermaye* ise; sembolik kaynakların toplamını ifade etmektedir. Bu sermaye biçimi sahip olanların diğerinden üstün olduğu sembolik ve kültürel değerlerin birikimine karşılık gelmektedir. Bu birikim sosyalleşme yoluyla elde edilmektedir. Bourdieu kültürel sermayeyi; birinci olarak aile aracılığıyla

kazanılan miras yoluyla elde edilen sermayesi ve ikinci olarak da eğitim sonucunda diplomayla nesnel bir belirleyicilik kazanan okul sermayesi olarak ele almaktadır.

Bourdieu'nün diğer sermaye biçimleri ise *sosyal ve sembolik sermaye*dir. *Sosyal sermaye*; kişilerin mevcut sermayelerini dolaşıma sokup dönüştürebildikleri toplumsal ilişki ağlarıdır. En son sermaye biçimiye; diğer tüm sermaye biçimlerinin farklı düzey ve biçimlerine sahipliğini meşru kılan *sembolik sermaye*dir. Tüm bu sermaye biçimleri sosyal farklılıkları belirlemektedir. Bu sermayelerin varlığı, toplumsal uzam içindeki konumumuzu belirlerken bir yandan da toplumsal eyleyiciler arasındaki mücadeleleri de içermektedir.

Bourdieu'nün kuramsal çerçevesindeki bir diğer kavram ise *habitus* kavramıdır. *Habitus*; eyleyicilerin toplumsal dünya ile olan etkileşimlerinde kullandıkları bilişsel yapılardır. İnsanlar içinde bulundukları dünyayı kavrama, anlamlandırma ve değer yükleme esnasında bir dizi içselleştirme şemasını referans almaktadır. *Habitus* da toplumsal dünyanın yapılarının içselleştirilmesinin ürünüdür.

Bourdieu'nün kuramsal inşasındaki son kavram ise *alan* kavramıdır. *Alan*; sermaye biçimlerini kapsayan toplumsal bir evredir. Bourdieu, ilk olarak alanların; değerli kaynaklar üzerinde kontrol için mücadele alanları olduğunu ifade etmektedir. Ona göre alan mücadelesi; iktisadi, kültürel, dinsel gibi tikel sermaye biçimleri etrafında yoğunlaşmaktadır. Alanlar, yeniden üretim mantığı içerisinde mücadeleyi zapt ederek; sosyal dönüşüm mekânı haline gelmektedirler. Bunun yanında alanlar; meşrulaştırma için de bir mücadele alanı oluştururlar. Bourdieu'ya göre; siyasi karşılıklı eylem ya bir toplum üzerinde iktidar kazandırır ya da toplum üzerindeki iktidarı meşrulaştırır. Böylece iktisadi, kültürel veya dinsel içerikli her karşılıklı eylem; sosyal konumlara dönüşümlere neden olmaktadır (Çeğin,2018:423,424,425).

2.14. Gündelik Hayatta Etkileşim Ritüeli Zincirleri Yaklaşımı: Randall Collins

Araştırmamızın kuramsal çerçevesinde, *gündelik yaşamın incelenmesi* adı altında ele aldığımız isimlerden sonuncusu; Randall Collins'tir. Gündelik yaşam, sıradan görünen etkileşimler ve bunun sonucunda tekrarlanan eylemlerin bütünü olan ritüellerden oluşmuştur. Sosyalleşmenin kanıtı olarak sunulan etkileşim ve ritüel kavramları, Collins'in yapıtlarında da özel bir yer oluşturmaktadır.

Collins, kuramsal dayanaklarını oluştururken; Marks, Weber, Durkheim, Goffman gibi sosyologların analizlerinden yola çıkarak kendisine has üsluplar oluşturup, sentezci bir

perspektifle etkileşim ritüelleri zincirleri analizini yapmıştır. Daha çok Durkheim ve Goffman'ın; ritüel, etkileşim gibi kavramlarında dem vurarak oluşturduğu analizler, gündelik hayatı incelememiz açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

Collins, mikro sosyologların bireyi merkeze alan yaklaşımlardan farklı olarak bireyden önce ama birey dolayımıyla oluşan bir ontolojik zemin sunmuştur. Bireylerin biricikliği, bireysel özlere dayalı olmayıp *etkileşim ritüelleri zinciri* içinde üretilmektedir. Kişiler zaman içerisinde, içinde bulunduğu durumlara göre şekillenmekte ve diğer kişilerde karşılaştığında da farklılaşmaktadırlar. Bireyler mutlak ve verili bir öze dayandırılmaktan uzak, karşılaşmalar vasıtasıyla inşa edilen bir varlıktır (Gültekin,2018:448).

Collins, toplumsal yapıyı tanımlarken; insanların belli mekanlarda belli fiziksel nesneleri kullanarak ve diğer insanlarla oluşturdukları sembollerini tekrar tekrar kullanarak, aktardıkları tekrarlanan davranışları; otorite ve mülkiyet olarak belirlemektedir.

Collins, etkileşim durumlarını ele alırken en temel etkinliği; *karşılıklı konuşma* olarak sunmaktadır. Her birey belli durumlardan geçmiştir. Ömür bu manada; bir etkileşim durumu ve karşılıklı konuşmalar zinciridir. Toplumdaki birey geçmişte başkasıyla konuşmuşken gelecekte de biriyle konuşacaktır. Burada önemli olan konuşmanın içeriği değil bir içeriğe odaklı olarak etkinliği sürdürebilme gücüdür.

Günlük yaşamın neyi ifade ettiği, sosyolojideki yerinin ne olduğu, sosyologların gözünden ne tür bir değere sahip olduğu takdim edildikten sonra açıklanması gereken husus; esnaf odaklı ilişkilere dayanan araştırmada, oluşturulan kuramsal çerçevenin araştırma açısından önemlidir. Etnoğrafik bir araştırma için toplanacak bulguları gündelik yaşamdaki sıradan alışveriş ilişkileri içerisinde toplamak ve bu ilişkilerin faili olarak odak noktamıza esnaf grubunu yerleştirerek Pertek ilçesinin genel toplumsal yapısını irdelemek; gündelik yaşam sosyolojisi açısından önemli bir kaynak olacaktır. Araştırmada, günlük yaşama sadece yapıları veya faili odak noktasına alan perspektiften bakılmamış; failin inşacı yeteneğiyle yapıları nasıl değiştirip dönüştürdüğü bulgularla gün yüzüne çıkartılmıştır. Aktör, fail ve eyleyen olan esnaf, çalışan, müşteri üçlüsü gerçekleştirmiş oldukları etkileşimlerle Pertek'in toplumsal yapısını şekillendiren ve dönüştüren birer toplumsal inşacı rolündedirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli (Deseni)

Araştırma, Tunceli'nin Pertek ilçesindeki esnaf odaklı ilişki ve etkileşimlere odaklanırken; nitel araştırma yöntemlerinden biri olan etnografi tekniğiyle oluşturulmuştur. Etnografi; “araştırmacının ortak bir kültüre sahip bir grubun değerlerinin, davranışlarının, inançlarının ve dilinin paylaşılan ve öğrenilen modellerini tanımladığı ve yorumladığı nitel bir desendir” (Harris’ten aktaran Creswell,2013:90). Creswell’e (2013) göre bir süreç olarak etnografi; araştırmacının en çok katılımlı gözlem aracılığıyla gerçekleştirdiği; günlük yaşamda araştırmak istediği bir grubun içerisine girdiği ve bu gruba gerçekleştirdiği münasebet ve mülakatlar aracılığıyla grupla ilgili derinlemesine bilgiler elde ettiği geniş çaplı gözlemleri kapsamaktadır (Sf:90). 20.yy. antropologları tarafından yürütülen karşılaştırmalı kültürel antropoloji ile ortaya çıkan etnografi; 1920 ve 1930’lu yıllarda Dewey ve Mead gibi sosyologlarca ABD’deki kültürel grupları incelerken yöntem olarak tercih edilmiştir. (Sf:91).

Creswell’e göre etnografinin karakteristik özellikleri şöyledir:

- Etnografi; “aynı kültürü paylaşan bir grubun kültürünün karmaşık ve eksiksiz bir betimlenmesine odaklanırken”; bu grubun sosyal davranışları üzerinden yürütülen bir çalışmadır.
- Araştırmacılar bu yöntemle içine girdiği grubun dil ile ifade ettikleri fikir, inanç gibi zihinsel faaliyetlerini açığa çıkardığı gibi aynı zamanda grubun davranışlarını inceledikleri gözlemler vasıtasıyla da ritüel, sosyal davranış gibi bedensel faaliyetlerini de gün yüzüne çıkarmaktadırlar.
- Etnografi öncelikle geniş bir alan çalışması yapmayı; mülakatlar gerçekleştirmeyi, bu mülakatlardaki görüşleri kelimesi kelimesine aktarmayı ve bunun sonucunda genel bir kültürel yorum yapmayı gerektirmektedir. Bu genel kültürel yorum, etik bilimsel bakış açısıyla filtrelenerek yapılmalıdır (Sf:91-92).

Etnografi yöntemleri arasında en fazla tercih edilen iki tür ise gerçekçi ve eleştirel etnografidir. Gerçekçi etnografi; üçüncü bir kişi gözüyle içerisine girildiği grup hakkında

objektif bilgiler sunulan bir durum tanımiyken, eleştirel etnografi; yazarın dışlanan herhangi bir grubun özgürleşmesi gerektiğini savunan etnografya türüdür (Creswell 2013:93).

Creswell (2013), etnografik bir araştırma yürütürken yürütülmesi gereken aşamaların başında önce yapılacak araştırma için etnografinin uygun bir desen olup olmadığının tespit edilmesi gerektiğinin vurgusunu yapmaktadır. Eğer araştırma kültür analizi şeklinde yürüyeycekse etnografi uygun bir yöntem olacaktır. Daha sonra üzerinde çalışabilecek, aynı kültürü paylaşan bir grubu seçip bunun ardından da kültürel konular, temalar ve kuramlar seçerek araştırmanın yürütülmesi gerektiğini savunmaktadır. Creswell'e göre; ortak kültüre sahip grup hakkında bilgi elde etmek için alan çalışması yapmak gerekmektedir. Alan araştırması dışında, grup hakkında erişilebilecek başka bilgiler varsa ulaşılmalı ve bu bilgilerce ortak kültüre sahip grubun betimlenmesi için genel bir yorumlamayla analiz yapılmalıdır. Araştırma sonunda grup hakkında edinen tüm bilgiler bir nevi o grup hakkındaki kültürel bir portredir (Sf:94-95-96).

Etnografi yöntemi kullanmanın zorluklarına da değinen Creswell, araştırmacının yapacağı sosyo kültürel sistemin anlamı ve bu kültürel araştırmada elde edeceği kavramlar hakkında bir anlayışa sahip olması gerektiğini, araştırma sürecinin uzun bir süreci kapsayacağını, kimi yazarların sınırlandırıldığı için bilimsel araştırma dışında hikayeci bir üslupla edebi bir dil tercih ettiğini ve kimi araştırmacıların yerli gibi davranıp araştırmayı tamamlayamadığı veya grupla uzlaşamama gibi zorluklarla karşılaşabileceğini ileri sürmektedir (Sf:96).

Araştırmada etnografi tekniğinin kullanmasındaki amaç; günlük yaşam içerisinde Pertek'i ve Pertek gibi bir ilçedeki esnaf grubunu seçerek kültürel yapılarını ayrıntılı olarak analiz etmektir. Bu etnografik yaklaşım; esnaf grubunu gözlemlerken aynı zamanda Pertek'in kültürel yapısını deşifre etmemizi sağlayacaktır.

Araştırma modeli etnografi olarak belirlenirken kullanılan ve daha çok ilke olarak görülebilecek bir model de dramaturjik yaklaşımdır. Dramaturjik yaklaşıma göre; içinde yaşadığımız gündelik toplumsal yaşam birer tiyatro sahnesidir ve bizler de bu tiyatro sahnesindeki repertuvarlara göre performanslarımızı sergileyen oyuncularızdır. Her birimiz içine girdiğimiz ortama ve ortamda bulunan rollerimize göre bir maske takmakta ve bu maskeyle sergilediğimiz davranışlarla; karşımızdaki seyircilere, bir nevi benliğimizi takdim etmekteyiz. Dramaturjik ilkelerin kullanıldığı çerçevede esnaf grubu; takım arkadaşı olarak belirledikleri yardımcıları ve performanslarını sergiledikleri müşterilerle hem topluma dair

genel algılarını hem de müşterilerin onlar üzerinde olan toplumsal algıları yansıtarak; esnaflığa dair tipolojiler üretmemizi sağlayacaktır.

Nitel araştırma yöntemleriyle hazırlanan araştırmada, gerekli literatür taramaların ardından, bulgulara; katılımlı gözlem metoduyla ulaşmaya karar verilmiştir. Bu kararlar birlikte araştırma; bir ayakkabı yardımcısı olarak yürütülmüştür. Bu kararın oluşması; araştırmacının daha önce de bu işte çalışmış olmasından ve Pertek'teki diğer esnafların dünyasına, bir yardımcı olarak, daha kolay erişilebileceği fikrinden doğmuştur. Araştırmacının lisans eğitimini tamamladıktan sonra ekonomik kaygılar nedeniyle bir ayakkabı yardımcısı olarak işe başladığı sırada kafasında; "Eğer ileride akademik bir çalışma yaparsam; bunu esnaflar üzerine yaparım." düşüncesi oluşmuştur. Bu düşünceyle 2016 yılında işe girdiği ayakkabıcı dükkanında bir taraftan çalışırken bir taraftan da etrafında yaşanan ilişkileri hangi açıdan irdelemesi gerektirdiği bilinmeden gözlemler gerçekleşmiştir. Bu gözlemler ve sürdürmek durumunda olunan görev sayesinde hem esnaflığa dair deneyimlere sahip olunmuş hem de ilerde bilimsel olarak sunulacak çalışmaya destek sağlayacak bulgular toplanmıştır.

Bir çalışan aynı zamanda araştırmacı olarak girilen esnaf kümesi çevresinde; araştırmacının yönü, kafadaki sorular ve araştırma açısından önem arz eden hususlar; gözlemlerin yapıldığı esnada ve danışmanın önerdiği kaynaklar okuduktan sonra oluşmuştur. Özellikle Erving Goffman'ın belli kuramlara bağlı kalmadan günlük yaşamdaki sıradan olayları sosyolojik bir dille anlatan çalışmaları, araştırmacının ufkunun gelişmesine katkı sağlamıştır.

Betimsel araştırmanın yoğunlukta olduğu bu çalışma; keşfedici bir bakış açısıyla oluşturulurken esnaf kümesi odak noktasına alınarak Pertek ilçesinin coğrafik, demografik, kültürel, siyasal, ekonomik dokusu gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Öncelikle Pertek'in genel sosyal dokusu ortaya çıkarılıp; bu sosyal doku içindeki etkileşimlerin esnaf ilişkilerindeki yeri ve etkileşimlerdeki yüz yüze gerçekleşen etkileşimleri örnek olarak gösterilmiştir. Toplumsal bir yüz olarak esnafın ne ifade ettiği ve bu yüzün kendini nasıl bir benlikle sunduğu irdelenmiştir. Toplum içinde kendine has bir yüz oluşturan esnafın ne tür performanslar sergilediği, bu performansları sergilemede ne tür ortaklıklar oluşturduğu, oluşturulan ortaklıklarda gerek ortaklar gerek performansın sergilendiği ortamlarda ne tür özelliklerin ve sınırların gömülü olduğu açığa çıkarılmıştır. Son olarak esnaf gözüyle esnaflık ve Pertek'in genel toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal yapısı üzerine değerlendirmeler

yapılmış; esnafların sorunları, esnaflık ve Pertek adına yapılması gerekenler esnafların istek ve önerileriyle kaleme alınmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmaya, Türkiye’de üzerinde çok fazla çalışma yapılmayan bir meslek grubu olan esnaflar grubu evreninden; Tunceli’nin Pertek ilçesindeki esnaf grubu, örneklem olarak seçilmiştir.

Bu çerçevede; Tunceli Esnaf ve Sanatkarlar Odası Başkanlığınca⁶, Pertek ilçesinde Tunceli Esnaf ve Sanatkarlar Odası’na kayıtlı olan aktif üye sayılarına ulaşılmıştır. Bu veriler şu şekildedir;

- Taksi işletmecisi: 20 tane
- Mobilya işletmesi: 2 tane
- Ayakkabı işletmecisi: 4 tane
- Halı yıkama hizmeti: 1 tane
- Fotoğrafçılık: 2 tane
- Kitap ve kırtasiye: 2 tane
- Kahvehane- kıraathane- çay ocağı- kafe: 35 tane
- Minibüs işletmecisi: 44 tane
- Şehirlerarası yük taşıma hizmeti: 6 tane
- Tel ürünleri ve zincir imalatı: 1 tane
- Alüminyum, kapı, pencere imalatı: 1 tane
- Av malzemeleri satışı: 1 tane
- Büfe-bakkal- market: 42 tane
- Kantincilik: 4 tane

⁶Pertek ilçesinde, Tunceli Esnaf ve Sanatkarlar Odasına kayıtlı üye sayılarının verilerine Esnaf ve Sanatkarlar Odası Başkanı Hıdır BELİCE aracılığıyla ulaşılmıştır.

- Kadın kuaförü: 3 tane
- Erkek Kuaförü: 5 tane
- Bebek ürünleri: 1 tane
- Yapı- inşaat malzemesi hizmetleri: 4 tane
- Evcil hayvan ticareti; 1 tane
- Terzi işletmesi: 2 tane
- Oto lastik tamiri: 1 tane
- Tezgahlar- Pazar yerleri ticareti: 2 tane
- Hamburger ve tost işletmesi: 2 tane
- Tuhaftiyecilik: 8 tane

Bir ayakkabıcı dükkanında çalışarak yukarıda adı geçen neredeyse tüm işletmelerle etkileşime geçilmiştir. Gerek bu işletme sahiplerinin ayakkabıcı dükkanında alışveriş yaptığı sırada gerekse esnafların bir araya toplandıkları çeşitli zamanlarda kullanılmaya değer bulgular toplanmıştır.

3.3. Veri Toplama Teknikleri ve Verilerin Analizi

2018-2019 yıllarını kapsayan tez çalışmasında, araştırma bulguları oluşturulurken, Pertek ile ilgili olan bilgilere, 2018 yılı haziran ayından 2019 yılı mayıs ayına kadar olan süreçte; Pertek üzerine yapılan tarih, coğrafya, edebiyat, sosyoloji gibi alanlarca oluşturulmuş çalışmalar incelenerek; yüz yüze yapılan esnaf görüşmeleri ve sosyal etkileşimler vasıtasıyla yapılan gözlemlerle ulaşılmıştır.

Araştırmada yüz yüze etkileşim ritüelleri incelenirken; Erving Goffman'ın (2017) *Etkileşim Ritüelleri* eseri esin kaynağı olup genel manadaki toplumsal yüz yüze ilişkiler açıklanarak; bu açıklamalar özel manada Pertek esnafının yaşadığı etkileşimlerle örneklendirilmiştir.

Pertek esnafını konu alan bölümde; yapılan gözlemler günlük defterlere not edilirken bazı sohbetler telefonla ses kaydı yapıp daha sonra, doğrudan anlatım üslubuyla, araştırma defterine aktarılmıştır. Bazen araştırma açısından ulaşılması istenilen bilgiler; herhangi bir

anket yapılmadan ve araştırma için kullanılacağı yansıtılmadan; esnaf, yardımcı, müşteri üçlüsüne çeşitli sorular sorulup cevaplar derlenerek elde edilmiştir.

Araştırma için diğer önemli bir grup olan ve araştırma açısından dükkân sahibine yardım eden yardımcı olarak adlandırdığımız grupla; genellikle öğle arasındaki yemek vakitlerinde, para bozmak için birbirimizin çalıştığı dükkanlara gittiğimizde veya patronun bir iş için gönderdiği esnada kaçamak yaparak sohbet ettiğimiz zamanlarda araştırmaya dair bulgular toplanmış ve aktarılmıştır.

Araştırmada kullanılan bulgular açısından neredeyse tüm esnafla, Pertek'in küçük bir yer olması ve araştırmacının yaşadığı yer olması avantajıyla, sadece araştırma sürecinde değil daha önce de etkileşime geçilmiş ve bulgular objektif bir biçimde aktarılmıştır. Bir ayakkabı yardımcısı olarak karışılan esnaf dünyasında; ayakkabı işletmesi çevresindeki esnaflar dışında⁷ seçilen; 3 bakkal, 2 fırın, 1 terzi, 1 taksi işletmecisi, 1 kadın ve 1 erkek kuaförü, 1 ayakkabıcı, 1 restoran, 1 köfteci, 1 şarküteri, 2 tuhafiyeci, 1 fotoğrafçı, 3 kırtasiyecisi, 1 kahvehanecisi, 2 ulusal market çalışanları olmak üzere toplam 22 esnaf kolu; 6 ev hanımı⁸; 7 dükkân yardımcısı ile- Pertek'e dair etnografik bir çalışma yapılacağı belirtilerek- araştırma dahilindeki sorular göz önünde bulundurularak birebir görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler derlenerek araştırmaya aktarılmıştır. Bulgularda kullanılan diğer örneklerle ise dükkâna gelen müşteriler veya Pertek'teki sosyal alanlarda geçen etkileşimler aracılığıyla ulaşılmış ve bu etkileşimler yorumlanarak araştırmaya katkı sağlamıştır.

Açıklama ve örneklerdeki esnaf ve yardımcıları; araştırmanın etikliği açısından, hizmetin sunulduğu alanın adıyla ve kişilerin karışmaması adına rakamlar verilerek belirtilmiştir. Günlük defteri çöpe atıldığı için 2018 yılı haziran ayından 2019 yılı mart ayına kadar olan gözlem tarihleri ayrıntılı bir biçimde verilemeyip ay ve yıl belirtilerek yapılmıştır. Çalışılan ayakkabı dükkanındaki gözlemler dışında; 2019 yılı mart ve nisan aylarında gerçekleşen birebir esnaf görüşmeleri ise ayrıntılı tarihler verilerek belirtilmiştir.

Araştırmanın yürütüldüğü ayakkabı dükkanının sahibinin araştırmacının babasının yakın arkadaşı ve esnaflar arasından 7'sinin araştırmacının yakın aile dostu veya komşusu

⁷ Araştırmanın yürütüldüğü ayakkabı dükkânı; hepsinden birer tane olan şu işletmelerle komşu konumundadır: bakkal, terzi, erkek kuaförü, av malzemesi imalatı, kasap, yemci, fırın, mobilya imalatı. Esnaf işletmeleri dışında bir telefon bayii bulunmaktadır.

⁸ Ev hanımlarından 3 tanesi esnaf eşidir.

olması; araştırma sürecinden önce de bu kişilerle iletişim içinde olunmasını ve araştırma sürecinde rahatlıkla bu kişilere erişip dükkanlarına girilmesini sağlamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUM

Araştırmamızın anlaşılması açısından büyük önem taşıyan bu bölümde araştırmanın amaçları dahilindeki bulgular yorumlanarak sunulmuştur. Başlangıçta; Pertek ilçesinin demografik, ekonomik, coğrafik, siyasal ve kültürel yapısı incelenerek toplumsal yapısı anlaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra bu sosyal yapı içerisinde önemli bir yüz olan esnaf grubu, Erving Goffman'ın (2017) *Etkileşim Ritüelleri* eserinden esinlenerek “bir yüz çalışması” dahilinde irdelenmiştir. Son olarak; Pertek esnafının sosyal ve özel dünyasına inilip toplumsal yaşam içerisindeki eylem pratikleri ve etkileşim örüntüleri göz önünde bulundurularak esnaf tipolojileri oluşturulmuştur.

4.1.ESNAF ODAKLI İLŞKİLERİN İNCELENMESİNDE ÖNEM ARZ EDEN EKONOMİK, SİYASAL VE KÜLTÜREL BOYUTLAR

Herhangi bir yerin etnografik analizi yapılırken; o yerin coğrafik, demografik, kültürel, ekonomik ve siyasal taraflarını açıklamak incelenecek konunun anlaşılmasına kolaylık sağlayacaktır. Toplumsal ilişkiler ele alınırken yapılan araştırmalarda herhangi bir kaynağa bağlı kalmak yerine, bizzat yaşayıp gözlem yaparak aktarılan bilgiler günümüz araştırmalarına ışık tutacaktır.

Araştırma örneklemini olarak seçilen Pertek ilçesi, Tunceli'nin diğer ilçelerine göre daha fazla gelişmiş; bununla birlikte üretimi sunacak sahaların (fabrika, pazar, kooperatif) yoksunluğundan ve yatırım eksikliklerinden ötürü kalkınamamış bir yer konumundadır.

Nüfus olarak çeşitliliği olan ilçede canlılığının bir kolunu da esnaf kesimi oluşturmaktadır. Yaşanılan etkileşim ve günlük ritüellerde etkin bir faktör olan esnaflar kümesinin iletişim örüntülerini anlayabilmek için, hakkında çok az araştırma yapılan Pertek ilçesine dair ekonomik, kültürel, siyasi bilgiler vermek yerinde olacaktır. Bununla beraber bu tür bilgiler bulgu ve yorumları anlamada kolaylık sağlayacaktır.

4.1.1. Demografik Boyut

Demografik olarak çeşitli göçler yaşanan ilçede; 90'lı yıllardaki terör olayları nedeniyle yoğun göçler yaşanmış; bu göçler daha çok Almanya ve Türkiye'nin tarım bakımından elverişli illerine olmuştur. İkinci dalga göç hareketi Keban Baraj Gölü Projesi ile Keban Gölü'ne yakın olup baraj alanına dahil edilen köylerin boşaltılmasıyla yaşanmış; göç eden insanlar genellikle Elâzığ gibi yakın illere yerleşmişlerdir. Pertek, dışarıya eğitim ve iş olanakları açısından ne kadar göç verse de memur atamaları, eğitim olanaklarının gelişmesi, inşaat sektörünün büyümesiyle içerisine de kısmi olarak göçler almaktadır.

Göçler dışında ilçe nüfusundaki dalgalanmaları etkileyen bir diğer faktör de genellikle pazartesi ve cuma günleri ihtiyaçlarını karşılamak için köyden ilçe merkezine gelen köylü halktır. Bu günlerde ilçe nüfusu daha kalabalık olmakta; köylü halk, sağlık ve alışveriş ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Pazartesi ve cuma günlerinin dışında, mevsim olarak, nüfus yoğunluğunun olduğu yaşandığı aylar; yaz aylarıdır. Bu aylarda gerek yurt içinden gerekse yurt dışından gelen turistler ve Pertekli olup şu an başka bir ilde yaşayan insanlar Pertek'e gelerek nüfus yoğunluğunu etkilemektedirler.

4.1.2. Coğrafi ve Ekonomik Boyut

Pertek, Tunceli'ye 52 km, Elâzığ'a 33 km uzaklıkta ve doğu- batı yönünde Keban Barajı ile çevrili 947 km yüzölçümlü, 10.977 nüfuslu, farklı dil ve kültürlerin bir arada yaşadığı bir ilçedir (Tekinoğlu ve Törne,2018:8). Kuzeyde il merkezi ve Hozat ilçesi, batıda Çemişgezek ve doğuda Mazgirt ilçesi ile komşudur. Cumhuriyet döneminde, 1935 yılına kadar Elâzığ'ın bir ilçesi olan Pertek 1946 yılında Tunceli'nin bir ilçesi olmuştur (Tekinoğlu ve Törne,2018:21). Eskiden beri Pertek'le bağlantısı bulunan Elâzığ; günümüzde de sağlıktan eğitime, alışverişten çalışma sahasına Pertek'e; Tunceli il merkezinden daha fazla erişebilirlik sağlamaktadır.

Ekonomik faaliyetler ele alındığında incelenecek ilk boyut dokumacılıktır. Özellikle halı dokuma kültürümüzün bir parçasını oluşturmaktadır. Anadolu'da halı dokuma konusunda ilgi çeken şehirlerden bir tanesi de Tunceli'dir. (Güzel-Kulaz, 2016: 1321-1335). Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı ilçede az da olsa dokumacılık yapılmaktadır. Daha çok Şavak aşireti⁹ ve Corovanlılar aşireti¹⁰ gibi yarı göçebe topluluklarda, yaylaklarında barınma amaçlı

⁹ Şavak aşireti hakkında bilgi için bkz. Gültekin, 2007: 261-271.

dokudukları kıl ve yün halılar, dokumacılığın bir parçasını oluşturmaktadır. Şavak aşireti, geleneksel olarak, Tunceli ilinin güney ilçeleri olan Çemişgezek'in doğu ve Pertek'in batı kısımlarındaki köy ve mezralarda yerleşiktir (Güzel, 2017:19). Yaylak-kışlak hayat tarzı olan aşiretin büyük çoğunluğu kış aylarını sürüleriyle birlikte genellikle Tunceli'deki köy ve mezralarında, yaz aylarını ise yine Tunceli ile Erzincan ve Erzurum gibi yayla alanlarında geçirmektedirler (Kutlu,1987:10; Aksoy, 2011:1-2; Gültekin, 2013:130-131). Pertek ilçesinde Akdemir bucağına bağlı Şavak köyleri olarak bilinen Bulgurtepe (Celedor), Yukarı Gülbahce (Yukarı Komras), Aşağı Gülbahce (Aşağı Komras), Ballıdut (Kohpinik), Gövdeli (Tahsu), Tuzbaşı (Nisirto), Çukurca (Behrav), Ayazpınar (Titinik), Konaklar adında dokuz tane köy yer almaktadır (Kutlu,1987: 10-11). Bu köylerdeki insanlar kışın yaylaklarından döndüklerinde, yazın hayvanlarından elde ettikleri peynir, yağ gibi ürünleri esnaflar aracılığıyla ilçe halkına sunmaktadır. Ayrıca Şavak aşiretinin ürettiği tulum peynirleri “Erzincan Tulum Peyniri” markasıyla ünlense de artık “Şavak Tulum Peyniri” markası ile pazara sunulmaktadır. “Pertek Süt Ürünleri” ve “Munzur Organik Ulukale Gıda” isimindeki tesisler de süt ürünleri üretimi ve dut ve pekmezcilik yapımı için faaliyet gösteren tesislerdir.

Şavak aşiretinin yanı sıra ilçe merkezinde kendi yaptıkları halı, kazak, çorap ve lifi satmak için dokuyup ören halktan satıcılar bulunmaktadır. Dokudukları- ördükleri ürünleri pazarlama şansları olmadığından üretimlerini daha çok küçük çaplı giyim mağazalarına bırakmakta ve satımını orda yapmaktadırlar. Özellikle kadınların yeteneklerini sergilemeleri, üretime katılabilmeleri için Pertek Halk Eğitim Merkezi tarafından kurslar düzenlenmekte, kursiyerlere teşvik ve motive amaçlı ücretler takdim edilmektedir. Ayrıca kadınları ve gençleri hedef alan, kalkınma odaklı faaliyetler sürmektedir. Bu doğrultuda; 2018 yılında Tunceli Valiliği tarafından tekstil fabrikası yapımı başlatılmıştır. Bu gelişme, özellikle genç nüfusun çalışma hayatına atılması ve işsizliğin önüne geçilmesi açısından önemli bir gelişmedir.

Ekonominin bir diğer boyutunu da meyve ve sebze yetiştiriciliği oluşturmaktadır. İlçenin meyve -sebze üretimine uygun iklimi ve Keban Baraj Gölü'ne olan yakınlığından dolayı seracılık faaliyetleri az olmakla birlikte yavaş yavaş gelişmektedir. Yetiştirilen ürünler daha çok esnaf aracılığıyla tüketiciye sunulmaktadır. Bununla birlikte cuma günleri kurulan panayır alanında köylünün yetiştirdiği sebze ve meyveler pazarlanmaktadır. Yeterli pazarcılık

1.1. Aşiret yapısının sosyoloji tahlili için bkz. Karadeniz, 2012: 15-56.

¹⁰ Corovanlılar aşireti hakkında bilgi için bkz. Gültekin, 2007:286- 293.

potansiyeline hâkim olmayan bölgede geleneksel yöntemlerle elde edilen pekmez, pestil, orcik gibi ürünler Elâzığ pazarlarında gözde ürünler arasında yer almaktadır. Ayrıca gittikçe azalmakla birlikte şeker pancarı üretimi de Elâzığ Şeker Fabrikası için önemli bir ham maddedir. Akademik çevrelerin Allium Tuncelianum adını verdikleri tek dişli dağ sarımsağının kültürel üretimi de Pertek'te yapılmaktadır (Tekinoğlu ve Törne,2018:146). Bunun yanında şarap üretiminde kullanılan öküzgözü ve boğazkere gibi üzüm cinsleri de Pertek'te yetiştirilip Türkiye'nin çeşitli şarap fabrikalarına satılmaktadır.

Pertek'te balıkçılık faaliyetleri de yürütülmektedir. Pertek Kooperatifi 6500 hektarlık alanda 13 balık teknesiyle yıllık 13 ton balık avlayıp pazara sunmaktadır.

Pertek ilçesine Elâzığ tarafından ulaşım 3km'lik bir feribot yolculuğuyla gerçekleşmektedir. Ayrıca il merkezinden Elâzığ'a gidiş gelişlerde Pertek'ten geçilmekte; dolayısıyla feribot seferi kullanılmaktadır. Keban Barajı yapılmadan önce kelekçilikle¹¹ gerçekleşen ulaşım şimdi feribot aracılığıyla gerçekleşmektedir. İki feribot ve yarım saatlik aralıklarla tekrarlanan seferlerle Elâzığ'a ulaşım sağlanmaktadır. Feribot sistemi geziler açısından eğlence arz etse de ulaşım ve nakliye açısından ele alındığında olumsuz bir rol oynamaktadır. Halk ve esnaf feribot sistemi yerine baraj üzerine yapılacak bir köprü istemektedir. Halka göre; belediyeye gelen paranın büyük bir bölümü feribotlarda geçen araçlardan alınan ücretlerdir. Belediye kendi çıkarı zedeleneceğinden köprü projesini hep ertelemekte, belediye seçimi yıllarında ise seçim vaadi olarak halka sunmaktadır. Esnafın nakliye olarak ek ücret ödemeleri ve bu fiyatın ürün fiyatlarına yansımaları halkı rahatsız etmektedir. Ayrıca cuma günleri Elâzığ'dan gelen pazarcılar da ürünlerinin pahalılığının sebebini feribot ücretlerine bağlamaktadır.

Ekonomik boyutlar ele alınırken araştırma açısından önemli olan nokta esnafın ekonomi üzerinde aktif bir rol oynaması ve günlük yaşamda ekonomik ilişkilerde aktör konumunda olmasıdır. İlçenin üreticilerinin mallarını pazarladığı, yeri gelip banka misali üreticiye borç para teminini sağladığı yer kimi zaman bir bakkal kimi zaman bir ayakkabıcı kimi zaman da bir kasaptır. Sadece üreticiye değil tüketiciye de ödeme konusunda esneklik gösteren esnaf kesimi, veresiye sistemiyle; aile ekonomisinin aylık gider ödeme kısmında yer teşkil etmektedir.

¹¹ Kelek; hayvan derisinin şişirilip üzerine ağaç bağlanılarak yapılan bir sandal olup, kelekçi de keleş kullanılarak suyun bir yüzünden diğer yüzüne geçmesini sağlayarak insanları karşı tarafa geçiren kimselerdir. Pertek'teki son kelekçinin Kelekçi Hüseyin olduğu bilinmektedir.

Pertek esnafı; birkaç dükkân dışında küçük işletmelere sahiptir. Birkaçı dışında esnaflığı *baba mesleği* olarak sürdürmediklerini, kendilerinin girişimleriyle sürdürdükleri mesleklerinde eskisi kadar para kazanmadıklarını ve ilçede açılan BİM – A101 gibi işletmelerin müşteri sayılarını düşürdüğünü dile getirmektedirler. Çırak, kalfa, yardımcı yetiştirmenin zorluğu; çalışanların yüksek maaş talepleri, yüksek toptancı ücretleri, halkın eskisi gibi borcuna sahip olmayıp veresiyelerini ödememeleri, dükkân kiralardaki artış esnaflar açısından sorun teşkil etmektedir. Bu durumlar genellikle evli ve çocuk sahibi olan esnafın geçimini zorlaştırmaktadır. Esnaflık dışında başka uğraşı olmayan grup, yatırımlarını daha çok borsa ve konut alımı- yapımı, arsa alımı üzerine yapmaktadır.

4.1.3. Kültürel Boyut

Pertek ilçesi; dışarıdan gelen memurlar, üniversitenin açılmasıyla eğitim amaçlı olarak başka illerden gelen öğrenciler, hızla gelişen inşaat sektörüyle ilçeye gelen işçiler, Suriye’den göç eden göçmenler, zengin coğrafyası ve sıcak su kaynaklarının mevcudiyeti¹² ile özellikle yaz aylarında aldığı turistlerle zengin bir kültür çeşitliliğine sahiptir.

İlçede Alevi ve Sünni vatandaşlar olmakla birlikte baskın inanç grubu Aleviliktir. Tunceli Aleviliğinde büyük öneme sahip dedelik, mürşitlik mertebeleri Pertek’in sosyal yaşamında da önemli bir değere sahiptir. Bunun yanında ibadetlerde dahi cinsiyet ayrımı gözetmeyen Alevilerde ve araştırma örneklemini olan Pertek’te kadınlara¹³ büyük önem verilmektedir. Mevcut toplum düşüncesi itibariyle kadın, erkekle bir tutulmuş ve özellikle kız çocuklarının okumasına büyük önem verilmiştir. Hemen her alanda hür iradesiyle çalışan kadınlar, esnaf olarak da para kazanmakta ve toplumsal etkileşimlere dahil olmaktadır.

Kültürel çerçeveyi etkileyen sektörlerden biri inşaat sektörüdür. Özellikle 90’lı yıllardaki göçlerle yurt dışına giden işçiler; *Almancı* lakaplarıyla ilçeye dönmüş daha çok inşaat sektörüne yatırım yaparak; Pertek’i barınma temininin kolaylığı açısından olumlu etkilemişlerdir. Bunun yanı sıra inşaatlarda çalışan, daha çok Güneydoğu Anadolu Bölgesinden gelen işçiler belli bir ekonomik düzeye eriştikten sonra ilçede kendilerine ait meskenler inşa etmiş ve ailece buraya yerleşmişlerdir. Pertek ilçesinde baskın olarak Kürtçe

¹² Pertek ilçesinin Singeç bölgesindeki kaplıca kaynağından borular ile ilçe merkezine nakledilen mineral ve termal suyu Pertek Termal Otel’le halk kullanımına açılmıştır. Özellikle sağlık amaçlı kullanılan sıcak su, ilçeye birçok turistin gelmesini sağlamıştır.

¹³ Alevilikte kadın ve eşitlik söylemi hakkında bilgi için bkz. Okan, 2016.

konusulması ve kültürel benzerliklerden ötürü Güneydoğuluların ilçeye adaptasyonunu kolaylaştırmıştır.

İnşaat işçileri dışında ilçeye yerleşen bir diğer grup Suriyeliler olup geçimlerini dilencilik ve çobanlıkla sağlamaktadırlar. Esnaflarla yoğun iletişimi olan kesim; gün içerisinde işletmenin içindeki müşteri yoğunluğuna paralel olarak, dükkânı sıklıkla ziyaret etmekte ve kendince; ailesini geçindirmek için yaptığı bir meslek olarak içselleştirdiği dilenme faaliyetini gerçekleştirmektedir. Çobanlık dışında dilencilikle gerçekleşen etkileşimler olumlu geçmemekte ve Suriyelilerle halk arasında gerginlikler yaşanmaktadır. Bazı esnaflar müşterilerini rahatsız ettikleri gerekçesiyle Suriyelileri dükkanına bırakmamakta; bazen kavga boyutuna varan çatışmalar gerçekleşmektedir.

Herhangi bir bölgede açılan üniversite de özellikle küçük yerlerdeki mevcut kültürel yapıyı etkilemektedir. Tunceli Munzur Üniversitesi'nin bir kolu olan Sakine Genç Meslek Yüksek Okulu Pertek'te açılmış ve başka illerden birçok öğrencinin ilçeye gelmesini sağlamıştır. Daha çok Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesinin Tunceli'ye yakın olan illerinden gelen öğrenciler sadece okumakla kalmayıp ilçedeki çeşitli sektörlerde çalışmakta; bazıları da ilçeden kişilerle evlenip Pertek nüfusuna geçmektedir. İhtiyaçlarını daha çok küçük çaplı esnaflar vasıtasıyla gideren öğrenciler, mevcut gündelik ilişkilerde aktif rol oynamaktadır. Öğrencilerin yaşam tarzları geleneksel bir yapıya sahip olan ilçeye aykırı olduğundan üniversitenin açılması kimi kesimlerce olumsuz bir durum olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında konut sahipleri öğrencilerin evlerine zarar verdiği ve ahlaksal olarak uygun olmayan davranışlar sergilediği (eve karşı cinsten arkadaş almak, uygun olmayan kıyafetler giymek, gürültü yaparak çevreyi rahatsız etmek vs.) gerekçesiyle öğrenciye ev vermemekte; esnaf kesimi de öğrencilerin veresiye yazdırıp borcunu ödmeden memleketlerine gittiklerini öne sürerek öğrencilere veresiye yazdırmamaktadır.

Pertek ilçesinde kültürel çevreyi etkileyen bir diğer etmen de ilçedeki birahanelerin varlığıdır. Özellikle taşra denilen yerlerde, taşranın sıkıntılı yaşantısı altında zorluk çeken erkeklerin eğlence mekânı¹⁴ olarak belirlediği gazinoların Pertek'teki uzantısını birahaneler oluşturmaktadır. Bu yolla ilçeye konsomatrisler¹⁵ gelmekte ve aile yaşantısından sosyal yaşama etkileşim ilişkilerini etkilemektedir. Maddi ve ahlaksal olarak tehdit oluşturan birahane kültürü kimi ailelerde boşanmalara sebep olmuştur. Erkeklerce kafa dağıtıp içki

¹⁴ Taşrada eğlence ve erkeklik hakkında araştırma için bkz. Özarslan, 2016.

¹⁵ Konsomatrisler hakkında bilgi için bkz. A.g.e: 129-131.

içildiği öne sürülse de kadınlar için asıl sorun; kocalarının konsomatrislerle iletişim haline geçmeleridir. Yalnızca Pertek ilçesiyle kalmayıp başka ilçelerde yaşayan erkekler de birahanelere gelmektedir. Kadınlar bu durumu Dünya Kadınlar Günü gibi özel günlerde protesto etmekte ve 2000’li yıllarda kocası birahaneye giden bir kadının, birahane kapısına patlayıcı madde yerleştirdiği iddia edilmektedir. İlçe içerisinde olumsuz bir konum edinen konsomatrisler ihtiyaçlarını esnaf aracılığıyla karşılamaktadır. Daha çok akşama yakın saatlerde dışarı çıkan konsomatrisler kimi zaman onur zedeleyici ithamlarla yüzleşmekte kimi işletmelerce de dükkanlarına girilmesi engellenmektedir.

4.1.4. Siyasal Boyut

Elâzığ ve Tunceli’ye yakınlığıyla kavşak nokta görevi gören Pertek, eskiden de Anadolu’da varlığını sürdürmüş birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Hitit, Roma, Bizans, Asur, İšuwa, Med, Pers gibi uygarlıkların bugünkü Pertek ve civarında yaşadığı bilinmektedir (Tekinoğlu ve Törne, 2018:12). Osmanlı döneminde önemli bir yer tutan Pertek’te Osmanlı Devleti’ ne ait bir kale bulunmaktadır. Keban Barajı’nın yapılmasıyla bir kısmı sular altında kalan Pertek Kalesi¹⁶, Evliya Çelebi’nin Seyahatname eserine de konu olmuştur.

Eskiden, coğrafi konumu ve iklimiyle çoğu uygarlığın üzerinde hüküm sürmesi için elverişli olan Pertek; günümüzde de memur kesiminin fazlalığı, eğitim olanaklarının gelişmişliği, Elazığ ve Tunceli’ye olan yakınlığı, tarımsal faaliyetler açısından coğrafi ve iklim olarak uygunluğu, sulama imkanlarının fazlalığı, inşaat sektörünün hızla ilerlemesi, 90’larda yurt dışına göçlerle tekrar geri gelen emekli insanların çokluğu gibi etmenlerle ideolojik olarak birbirinden farklı birçok insanı bir araya toplamıştır. Daha önce iki dönem üst üste belediye başkanı çıkaran, sol olarak nitelenen Emek Partisi; 2014 seçimleriyle yerini sağ olarak nitelenen Adalet ve Kalkınma Partisi’ne bırakmıştır. Yapılan 2019 yerel seçimleriyle ise belediye yönetimini Cumhuriyet Halk Partisi devralmıştır.

İlçede görüş olarak farklı insan topluluklarının varlığı hakimken hoşgörü ortamı mevcuttur. Esnaf kesimi de sol ve sağ gruplar olarak ayrılmış, eğer tercih etme imkânı varsa halk da kendi ideolojilerine yakın olan esnafı seçmişlerdir. Bunun yanında bazı aşiret gruplarının baskınlığı da ilçede farklı bir tahakküm ilişkisi yaratmaktadır. Bu aşiretlerden birisi Pilvenk Aşireti¹⁷ dir. Alevilik¹⁸ için büyük önem arz eden ocaklık sistemi temelinde

¹⁶ Pertek Kalesi hakkında bilgi için bkz. Tekinoğlu ve Törne, 2018: 22-25.

¹⁷ Pilvenk Aşireti hakkında bilgi için bkz. Tekinoğlu ve Törne, 2018:114-115.

itibar kazanan Pilvenk Aşireti ilçede farklı bir itibar sistemi oluşturmaktadır. Şıx Delil- e Berxecan (Kuzuya can veren lider) ocağı,¹⁹ Pilvenklilerin inanç ocağının adı olup, Pilvenklilerin rayber, dede- pir, mürşitleri²⁰ de aynı ocaktadır.

4.2. ESNAF İLİŞKİLERİNDE ETKİLEŞİM RİTÜELLERİNİN MAHİYETİ

Günlük yaşamda etkileşim ritüelleri ele alınırken önemli olan bir alan da yüz yüze olan etkileşimlerdir. Bu alan kendine has bir isim almasa dahi; başka insanlarla bir araya geldiğimiz durumlardaki olayların hepsini kapsamaktadır. Yüz yüze etkileşim; belirli bir zaman aralığı, mekânda kısıtlı bir yeri, başlayıp bitmesi gereken sınırlı olayları içermektedir. Burada; birlikte olma durumu söz konusuysen aynı zamanda birliktelik durumundan doğan olayların ve bu olaylardaki iletişimlerin mevcudiyeti söz konusudur. Olayların içeriğindeki insanların, bilinçli veya farkında olmadan gerçekleştirdiği bakışlar, jest ve mimikler, diğer kişilere sergilenen duruş ve sözlü ifadeler temel davranış kaynaklarıdır. Goffman (2016) bunu; toplumsal örgütlenme nazarında düzenli olarak incelenememiş ruh ve beden halleri olarak değerlendirmektedir. Ona göre; bunlar katılımın görünen işaretleridir.

Araştırma bulgularımızdaki analizlerimizin odak noktasında Pertek ilçesindeki esnaf etkileşimlerinde olan yüz yüze olan ilişkiler vardır. Alışveriş yapıcaya dek geçen süre, alışveriş yapılan dükkân ve alışveriş bittikten sonra biten bir olay söz konusudur. Bunun yanında sadece alışveriş esnasında yaşanan etkileşimler değil; esnafların ve çalışanlarının müşterileri olmadan kendi esnaf çevresindeki yaşam tarzına dair izler ve birbirleri arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Bu ilişkiler içerisinde; etkileşimdeki bireylerin ritüel vasıfları ve kendi bulundukları konumları koruma adına sergiledikleri benmerkezci davranış biçimleri iç içedir. İnceleme yapılırken önemli olan; bireyler ve onların psikolojisinden ziyade, sosyolojik manada birbirlerinin farkında olan bireyin karşılıklı olarak kompleks biçimde sürdürdüğü davranış örüntüleridir. “O halde insanlar ve onların anları değil, anlar ve anların insanları vardır” (Goffman,2016:11).

Araştırma kapsamında birbirinin farkında olan esnaf, yardımcı, müşteri üçlüsünün sıradan günlük yaşam içerisinde yaşadığı yüz yüze etkileşimlerin Pertek’in sosyo- kültürel

¹⁸ Alevilik hakkında bilgi için bkz. Dalkıran, 2002:95-117.

¹⁹ Şıx Delil- e Berxecan Ocağı hakkında bilgi için bkz. Tekinoğlu ve Törne, 2018:114-115.

²⁰ Rayber, dede- pir, mürşit hakkında bilgi için bkz. Korkmaz, 2003).

yapısı içerisinde neler ifade ettiğini ve bu yüz yüze ilişkilerin Pertek'in sosyo-kültürel yapındaki etkileşimleri nasıl etkilediğini gözler önüne sereceğiz.

4.2.1.ESNAF ODAKLI İLİŞKİLERDE YÜZ YÜZE ETKİLEŞİMLER

4.2.1.1. Toplumsal Yüz ve Toplumdaki Bir Yüz Olarak Esnaf

Sosyolojinin asıl incelediği konu; toplum içindeki birey ve bireyin toplumsal alanın içine katılma halidir. İnsan hayatı boyunca toplumsal alanın içine dahil olmak için, daha açık bir tabirle gerek fizyolojik gerek psikolojik ihtiyaçlarını yalnız başına karşılamada eksiklik yaşadığı ve diğer insanlarla birliktelik oluşturup bu ihtiyaçlarını karşılamak istediği için sürekli olarak karşılıklı, yüz yüze olan bir karşılaşmalar dünyasına dahil olur. Bu karşılaşmalar sürdürülürken çoğu zaman yapması gereken şey; karşılaşmalar sanki bir tiyatro sahnesindeymiş gibi, kendine ait bir rolü canlandırıp üstüne düşen rolün gerekliliklerini yerine getirmektir. Etkileşimdeki roller kişilerin üzerine biçilmiş bir kalıptan ibarettir. Bu kalıp; kişinin içinde bulunduğu durumlara dair kendi görüşünü, bu görünüşle diğerlerinin kendini nasıl değerlendirdiğini ve bu görünüşle aynı zamanda kendisini de ölçüp tartmasını sağlayan tüm sözlü ve davranışsal durumları içermektedir. Bu karşılaşmalar dünyasındaki herkes, toplumsal olmanın bir gerekliliğiyle, istese de istemese de bir rol üstlenecek ve karşılıklı olarak birbirlerinin rollerine hükmedeceklerdir. Bu hükmetme sürecinde diğerlerinin kendisine verdikleri cevaplarla ilgilenen birey, kendisinin de diğer insanların gözünde oluşturduğu izlenimi dikkate almak zorundadır.

Yüz; toplumsal değerler ve genellikle toplumdaki mevcut kurallarla kabul görülmüş davranışlarla tabir edilen bir benlik imgesinin genel adıdır. Bu benlik imgesi, toplumsal ilişki boyunca üstlenilen role göre talep edilen tüm olumlu sosyal değerleri içermektedir.

Toplum içindeki birey, başkasıyla temas ettiği tüm karşılaşmalarda karşılaştığı yüze karşı duygusal bir cevap verme eğilimindedir. Bu duygusal ifadelerin hepsini ise yüzünde toplamaktadır. Eğer kişi kendi rolüne uygun olan imajla karşılaşmayı devam ettirecekse duygulanma çok da yoğun olmayacaktır. İçinde bulunduğu olumlu durumlar diğerleri tarafından da algılanabilecek daha iyi bir yüz çıkaracağından kendini iyi hissedecek; tam tersi karşılaşma esnasındaki beklentileri gerçekleşmezse kendisini kötü ve kırılmış hissedecektir. Kişilerin karşılaşmalar esnasında bir rol üstlenme ve sorumluluk duymasının sebebi; diğerleri tarafından sürekli olarak bir rolle özdeşleştirilmesi ve kendisiyle diğerleri hakkındaki

bilgilerin bu kadar kolay taşınmasından ötürüdür. Bireylerin diğerlerine gösterdiği yüzü hakkında duyguları olsa da bu duyguların miktarı ve doğrultusu kendi yüzü için düşündüğünden farklı olabilir. Bu duygular başkalarının yüzünde de ani ve kendiliğinden olarak bir ilgi oluşturur. Kişilerin yüzleri, yüzlerinde ne tür duygular olacağı ve bu duyguların nasıl dağıtılacağı grubun kuralları ve durumların tanımlanması dahilindeki bir kurgunun ürünüdür.

“... Burası yılların müessesisi. Benden önceki, babamın ekmek teknesi. Yıllardır ayakta kalmamızın sebebi; iş ahlakımız, insana olan nezaketimiz. Sen daha yenisin. Ne olursa olsun, müşteriye hizmet veren bir esnaf olduğunu unutma. Gerektiğinde susmayı bil, sinirlensen bile bunu belli etme; yüzünde tebessümü eksik etme. Kazanç amacın olsun ama karından fazlasını kendine helal etme. Eğer müşteri kazanmak istiyorsan bunlara uyacaksın...” (Alan Notu: Patron1, Haziran-2016).

Kişinin diğerleri tarafından da ifade edilebilecek bir role sahip olması ve bunun kanıtlanabilirliği; bireyin bir yüze sahip olduğunun, bu rolün içerisinde olduğunun ve bir yüzü muhafaza ettiğinin kanıtıdır. Bu yüz kişinin ne bedenine gömülü ne de bedeninin dışında dağınık olan bir şeyden ibarettir. Bundan ziyade; olayların durumuna ve mevcut toplumsal değerlere göre yorumlamalarla ortaya çıkmıştır.

“Başkalarıyla temas esnasında bir kişi tarafından ve bir kişi için sürdürülen rol meşru ve kurumsallaşmış türde bir roldür” (Goffman,2016:17). Belli bir temas esnasında görülen ve bilinen rollerin gerekliliklerini yerine getiren birey, sürekli olarak bir yüze sahip olması gerektiğini ve doğru olanın da bu olduğunu; ayrıca çok az özelliği olduğu halde çok fazla rolünün de olduğunu düşünebilmektedir. Kişi ne tür vasıflara sahip olduğunu sadece içinde bulunduğu duruma göre belirleyebilir ve kişinin ne tür vasfının olduğunu bilmeyen diğerleri de sadece içinde bulunduğu temasta aksaklık gerçekleştiği takdirde kişinin vasıflarının bilincine varır. Belki de o kişinin sanki bu vasfa sahipmiş gibi; kasten bir yanlış yaptığı sonucunu çıkarabilirler.

Bu yüzden birey, ne kadar yüze olan ilgisinden dolayı mevcut etkinliğe odaklansa da bunun ötesinde; yüzünü korumak adına etkinlikten çok, toplumdaki yerini göz önünde tutarak davranışlar sergilemelidir. Yüzünü koruyabilen kişi, gelecekte yüzleşmekten korktuğu şeylerden geçmişte sakınan; aynı zamanda, yüzünü kaybettiği takdirde çevresindekilerin ona saygı duymayacağından korkan kişidir. Bu noktada; toplumsal bir bağlılık ve bunu kaybetme korkusu gündeme gelmektedir. Bu bağımlılık halinin de belirli sınırları vardır. Kişi, daha

sonra yüzleşmeyeceği ve herhangi bir işinin olmayacağını bildiği kişilerin önünde ya rolünü daha yüksek bir şekilde sergileyebilmekte ya da zaten bir daha o kişilerle karşılaşmayacağını düşündüğü rahatlıkla; rolünü mahcupluğu göze alır biçimde, umursamaz bir tavırla sergileyebilmektedir.

“... Biz de insanız diye kimse düşünmüyor. İki hafta oldu hastaneden çıkalı, her biri ayrı kaprisle giriyor içeri. Biri diyor saçımı eskisi gibi yapamıyorsun biri manikürü beğenmiyor. Dedikleri her şey batıyor canıma; hastalıktandır biliyorum. Bir de bunun üstüne, geçen gün bir grup kadın geldi; turla Pertek'i geziyorlarmış. Bir tanesi önüme oturdu, başladı beni Ankara'daki kuaförüyle kıyaslayıp durmaya; saçına nazik davranmıyormuşum, gülümsemiyormuşum. Önlüğü çözdüm üstünden, hiçbir şey söylemedim. Ağzımı açsaydım insanlıktan çıkardım. Dedim: “Abla kapı şurada, yazıhane de karşıda!” Başladı bağırıp çağırmaya yok efendim, “Biz Tuncelileri nezaketli insanlar bilirdik, sen ne biçim kuaförsün, paramızla rezil oluyoruz.”. Kolunu tuttuğum gibi attım dışarı dedim: “Nezaketli olduğumuzu bileceğine bir de insan olduğumuzu bil, bu bizdeki de kafa.”. Yanındaki kadınlar da tepki vermek amaçlı söylene söylene çıkıp gittiler. Hakkımda ne düşündükleri umurumda bile değil, sanki bir daha yüzlerini göreceğim.” (Alan Notu: Bayan Kuaförü1, Temmuz-2018).

Her bireyin kendisi hakkında olan ve ortaya konulabilen bilgileri vardır. Eğer bireyin hakkındaki bilgisiyle canlandırdığı rol birbiriyle uyumuyorsa bireyin yanlış bir yüze sahip olduğu söylenilebilmektedir. Bunun yanında, belli bir karşılaşma halindeyken, herkesin bir rol üstlenmesi gerektiği anlardaki bireyin hazır olmadan üstlendiği rollerde; olması gereken yüzün dışında biri olabileceği durumları da ortaya çıkmaktadır. Birey canlandırdığı rolün farkında olduğu ve olması gereken yüzü taşıdığından emin olduğu anlarda çevresine karşı rahat ve özgüvenli bir şekilde davranmaktadır. Fakat yanlış bir yüzdeyken ya da olması gereken yüzün dışındayken itibarının zedelendiğini düşündüğünden, içinde utanç ve aşağılanma duyguları uyanabilmektedir. Kişinin bu duyguları bastırabilmek için giriştiği birçok yol bulunmaktadır. Başkalarıyla karşılaştığımız anlarda yüzü kızarmış bir kişi haline gelmemizi sağlayabilecek eğilimleri bastırma ve gizleme kapasitesine Goffman (2016), *vakar* adını vermiştir. Bununla birlikte yüzünü kaybeden birinin itibarını kaybettiğini, küçük düştüğünü ve yüzünü kaybeden ile yanlış yüzde olan kişinin içinde bulunduğu bu olumsuz durumdan ötürü yüzünün kızardığını dile getirmiştir. Kişi, yüzünü kaybetmediğini göstermek adına *yüzünü kurtarma* ifadesini kullanmaktayken; *yüz vermek* tabirini de üstlendiği rolden daha iyi bir rol sahipleneceğini planladığı anlarda kullanmaktadır.

Toplum içindeki birey, toplumsal yasanın sınırları dahilinde, yüz yoluyla ifade edilen bir benlik imgesini üstlenmektedir. Toplumun dikte ettiği kurallara bir öz saygı bilinciyle ya yapacağı şeylerden caymakta ya da yapamayacağı şeyleri yapmak adına sürekli olarak kendini zorlamaktadır. Kişi bir benlik imgesi kazanırken, bu benliği koruyup aynı zamanda yüzünü muhafaza etmek için; muhafaza sürecini denetleme ve gözetleme sorumluluğunu da üstüne almaktadır. Toplumsal olaylar belli yüzler aracılığıyla anlamlı bir düzenin sürdürülmesinin ürünüdür ve bu, içinde bulunan yüzlere belli sorumluluklar yüklemektedir. Bir yüz; yapmaması gereken, onaylanmayan davranışı sergileme çekincesini kendine karşı duyduğu sorumluluktan ötürü sergiliyorsa bunu gururundan dolayı; eğer toplumsal mekanizmalara olan sorumluluktan ötürü sergiliyorsa da onurundan dolayı dışa vuruyordur demektir. Aynı zamanda birey, bu olumlu çekinceleri vücudunun duruşuyla; bedenini ve fiziksel temasta bulunduğu insanlarla, duygularını kontrol ederek yansıttığında kişinin haysiyeti devreye giriyordur demektir. Bu durum, daima övülen anlamlı bir kontrolün boyutunu oluştururken; toplum tarafından bireye verilen ve yine toplum tarafından bireyden alınabilen bir kredi biçimini oluşturmaktadır. “Kabul görmüş vasıflar her insanı kendi gardiyanı yapar; her insan hücrelerini çok seviyor olsa dahi bu toplumsal baskının ürünüdür.” (Goffman,2016:20).

Goffman (2016), toplum içindeki bireyin öz saygı bilincini başkaları için de taşıması gerektiğini vurgulamaktadır. İçinde bulunduğu grubun üyelerine saygı duyarken aynı zamanda duygusal bir özdeşlik kurarak onların da onaylanan yüzlerini kaybetmemeleri adına stratejiler geliştirmelidir. Bu stratejileri diğer insanlarla duygusal bir özdeşlik kurduğundan kendiliğinden ve isteyerek yapmalı, başkalarının yüzlerinin bozulmasına müsaade etmemelidir. Eğer birey, aşağılanan bir kişinin durumuna kayıtsız kalıyorsa; kalpsiz, kendisinin rezil olmasına aldırmaz etmiyorsa; utanmaz olacaktır (Goffman,2016:20-21).

Yüz yüze oluşturulan etkileşimlerin temel yapısal özelliğinde, herkesin rolünün geçici olarak kabul edildiği bir durum söz konusudur. Her katılımcının rolünün geçerli olduğu ve rolünü oynamasına izin verildiği anlamına gelen bir saygı ve öz saygı bileşikliği bulunmaktadır. Saygı ve özsaygı bilinciyle devam eden süreçte, rollerin kabulü gerçekten ziyade; işe yarar bir kabulü oluşturmaktadır. Samimi olarak ifade edilen içtenlikli kabuller, hemfikir olmaya yönelik değil; gerçekten hemfikir olunmayan düşüncelere, geçici olarak yapmacık bir şekilde saygı gösterme isteğine dayanmaktadır.

Etkileşimler üzerindeki tutucu unsur; rollerin karşılıklı olarak kabul edilmesinden doğmaktadır. Bireyin toplumda ne tür bir rolü varsa, hangi rolle ortaya çıktıysa; toplumdaki diğer insanlar bireyin bu rolüne odaklı olarak tepkiler vermekte ve bireye yüklenen diğer

sıfatlar her seferinde bu rolüne yapışık olarak inşa edilmektedir. Birey rolünün inandırıcılığını kaybettiği ve itibarsızlaştığı anda karmaşa ortamının doğmasıyla birlikte; bundan sonraki etkileşimlerde, diğerleri tarafından, bireyin hep olumsuz eylemler sergileyeceği varsayılmaktadır.

“... Hala soruyorsun; “Acaba Ahmet mi, Qumme²¹ mi yardım etti?” diye. Tabi ki Qumme yardım etti. Diyeceksin ki adın çıkacağına canın çıksın; ama geçen sene kavunu şalvarının arasına koyup gittiğini kendi gözlerimle gördüm. Sana bunu defalarca anlatmama rağmen, “Küçücük çocuğa kim yardım etti de dükkânı boşalttı?” diyorsun. O kadınlığınla şalvarıyla kavun aşırın; dükkân da soyar banka da. Bir de diyorsunuz ya; içsek de s*çsak da polisensemizde kol geziyor. Bu mahallenin miti de o karıdır. Pislikle ilgili ne desen ona yakıştır.” (Alan Notu: Büfe Sahibi, Aralık-2016).

Yüzün muhafaza edilmesi, etkileşimin hedefinden ziyade; şartıdır. Yüzü kurtarma ise; toplumsal etkileşimin trafik kuralları gibidir (Goffman,2016:22). Kişiler birçok sebepten dolayı bu trafik kurallarını sorgulamak yerine, kurallara uyarak bir iç rahatlığı yaşamaktadır. Kuralların dayattığı bu uymalar sayesinde, bağlı olduğu kuralları ve diğer insanların uygulamış olduğu planların farkına varmaktadır. Yüzünü kurtarma isteme isteği; dışa vurduğu benliğine olan bağlılığından veyahut gurur ve onurundan ötürü gelebilmektedir. Benzer şekilde, başkalarının benlik imgelerini koruma isteği de ya ahlaki bir yükümlülük ya da başkalarının ona, yüzlerini kaybettikleri takdirde, düşmanca duygular besleyeceği korkusundan oluşabilmektedir. Kişinin kimi zaman yüzünü muhafaza etmeye kendini o denli mecbur hissetmesinin nedeni; diğer insanların ona karşı yüklediği olumlu sıfatlardan ötürüdür. Kişi yüzünü muhafaza etmese; sanki diğer insanlar tarafından şefkatsiz ya da merhametsiz olarak algılanacaktır. Bu yüzden başkalarının da yüzünü muhafaza etmeye kendini sıkı sıkıya mecbur hissetmekte; var olan olumlu algıları kaybetmeyi göze alamamaktadır.

Goffman (2016), yüz çalışması derken asıl anlatmak istediğinin; bireyin yaptığı her şeyin yüzüyle uyumlu hale gelmesini sağlayan eylemler bütününe işaret ettiğini dile getirmektedir. Ona göre yüz çalışması; oluşabilecek hadiselerin ve dolayısıyla da yüzü tehdit eden olayların önlenmesini sağlayacaktır. Bu noktada vakar adını verdiği yüz çalışmasının hem kişinin hem de diğer insanların mahcubiyetinin önüne geçebileceğini savunmuştur.

²¹ Qumme, Tunceli yöresinde Kumru manasına gelen kadın adıdır. Genellikle yaşlı olanlara verilen ya da eski zamanlarda daha fazla ilgi görülen isimler bazen kısaltılıp bir lakap oluşturularak bazen de Kürtçe-Zazaca manalarıyla zikredilmektedir. Örneğin; Hacer’e, Xece, Hıdır’a Xıdo gibi. Ayrıca böyle hitaplar, bazı insanlarca bir samimiyet ifadesi olarak değerlendirilebilmektedir.

Yüz kurtarmayı kendine adet edinen kişi için, sonuçları bilinse de bilinmese de yüz kurtarma davranışı kendi içinde bir alışkanlığa dönüşecektir. Bu alışkanlıklar, içerisinde; bulunduğu kültüre dair izler barındırmaktadır. Her bireyin yüz kurtarma biçimi; kim olduğunun, kültürünün gerçekte neye benzediğinin işaretidir. Bu yüzden bulunduğu toplum içerisindeki birey, kendi toplumuna ait yüz kurtarma bilgisine biraz da olsun sahip olmak zorundadır.

Goffman (2016), birçok toplumda bireylerin eylemlerinin yüzüne yönelik oluşturduğu tehditlere karşılık üç tür tehdidin ve sorumlulukların olduğunu dile getirmiştir. Birincisi; kişi istemeden ve cahilce bir kusur işleyince bunu algılayanlar; “Eğer yanlışının bilincinde olsaydı böyle bir hatayı yapmazdı”, diye düşünmeleridir. Toplumdaki yüze karşı olan bu tehditler; gaf yapma, çam devirme, falso, pot kırma olarak adlandırılmaktadır (Goffman,2016:25). İkincisi; yanlış yapan ve başkalarına saldıran kişinin kötü niyetli ve kinci birinin olduğudur. Üçüncüsü ise; yüze karşı umulmadık saldırıların varlığıdır. Bunlar saldırılar inadına yapılmasa dahi, incitici sonuçlar doğurmaktadır. Bu üç tehdit türü bireyin kendi yüzüne karşı, birey tarafından başka kişilere karşı ya da diğerleri tarafından bireyin yüzüne karşı olabilmektedir. Eğer birey, bu olası durumların oluşturacağı tehditlere karşı oluşabilecek olumsuz durumları idare etmek istiyorsa; içinde bulunduğu toplumun yüz kurtarma pratiklerine dair bilgi dağarcığına sahip olması gerekmektedir.

Araştırma, yüz yüze olan karşılaşmalardaki etkileşimleri ele alırken; seçilen esnaf kümesi ve esnaf kümesi aracılığıyla toplanan bulgular, yukarıda açıklanan tezleri destekler niteliktedir. Yüz çalışmasında; esnaf olan bireyler, esnafların yanlarında çalıştırdıkları çalışanlar ve belli ihtiyaçlarını temin etmek için esnaf ve çalışanlarla etkileşime geçen müşteriler bulunmaktadır. İçinde bulunulan toplumsal yapı; daha özelde Pertek’teki insanlar herkese ayrı bir yüz ve bu yüze uygun roller tahsis etmiştir. Bu yüzler dikkate alınmadan sergilenen roller oyunun kurallarını bozacak ve toplumsal düzene zarar verecektir.

Esnaf yüzleri daha çok; insanların ihtiyaçlarını giderirken onurlu duruşuyla halka örnek olabilecek, hak yemeden kazanç elde edebilecek, toplumda bir aksaklık varsa giderecek; toplumdaki kazanan aynı zamanda kazandığıyla kazanmayana yardım eden tiplerdir. Kendine has kuralları olan bu grup; sokağın dili konumundadır. Bu gözetleyici tavırları kendilerine, yeri geldiğinde hali hazırdaki olumsuzluklarla mücadele etme sorumluluğu yüklemektedir. Esnaflar kendilerine yüklenen bu olumlu rollerden ötürü, itibarlarını kaybetmemek adına, yapıp ettiklerini denetleyip, karşıdakilerin de onları gözetler konumunda olduğunun bilincinde kimselerdir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise; yüzünü

kaybedecek bir esnafın itibarını ve Perteklinin yüklediği olumlu sıfatları kaybederken aynı zamanda kazancını da kaybettiğidir.

Esnaf yardımcılarının yüzleri de esnaflıkla özdeşleşen tüm olumlu rolleri karşılamak zorundadır. Toplumun onlardan bekledikleri; bu rollerin yanında müşteriye yardımcı olabilmek, gerektiğinde müşterilere patronlarından öte kolaylık sağlamaktır. Etkileşimdeki müşteri yüzlerine yüklenen roller, genellikle toplumdaki statülerinle bağlantılı olmakla birlikte toplumdaki mevcut ahlaki kurallarla örtüşür niteliktedir.

Hangi yüz olursa olsun toplumun ondan beklediği; yüzünün ona yüklediği rollere sadık olması ve rolünün gereklerini yerine getirmesidir. Esnaf, çalışan, müşteri üçlemesinde topluma dair bir öz saygı bilincinin bulunması; kendi yüzünü korurken aynı zamanda karşıdakinin de yüzünü koruma hassasiyetinden geçmektedir. Bu hassasiyet sağlanmadığı zaman bireyler, yüzlerini veya başkalarının yüzlerini koruyamadıkları takdirde, mahcubiyet yaşayacakları gibi itibarlarını da kaybederek olumsuz durumlarla karşı karşıya kalacaklardır.

“... Yeri geldi ekmek aldık yeri geldi çocuğumuzu emanet ettik. Böyleleri de onurluyum, şerefliyorum deyip esnaflık taşıyor aramızda. Pertek'in de adını karaladılar; kadın alıp pazarlıyorlarmış. Bir daha acımdan da ölsem, kocamı tembihleyeceğim; onlardan alışveriş yapmasın.” (Alan Notu: Ev Hanımı1, Kasım-2016).

4.2.2. ESNAF ODAKLI ETKİLEŞİMLERDEKİ ÖRNEKLERLE YÜZ ÇALIŞMASININ TÜRLERİ

Goffman (2016), yüze karşı oluşabilecek tehditlere yönelik iki tür tedbirin olduğunu dile getirmiştir. Bunlardan birincisi *kaçınma sürecini* içermektedir. Goffman (2016), yüze yönelik tehditlerin önlenmesinde en mantıklı şeyin; oluşabilecek bu tehditlerden kaçınmak olduğunu savunmuştur. Bireyler etkileşim esnasında rahatsız olabileceği konuları sezdiklerinde, kaçınma uygulamalarını devreye sokmaktadırlar. Savunma tedbirleri olarak algılayabileceğimiz bu uygulamalarda; kendi rolümüze uygun olmayan bilgilerin gün yüzüne çıkmaması ve rahatsız olabileceğimiz veya hakkımızda bilinmesini istemediğimiz bilgilerin ortaya serilmesini istemediğimiz için konuşmaların konusunu veya faaliyetin yönünü değiştirmekteyiz. Bu süreçte; bir faaliyetin tehdit oluşturup oluşturmadığını anlamak ve karşı tarafın nabzını ölçmek adına ılımlı ve çekingen bir tavır sergilemekteyiz. Olumsuz bir durum sezmesek de tedbiri elden bırakmamaktayız. Konuşmalar esnasında saygı ve nezaket gösterirken bu olumlu iddialarla çelişecek veya olumlu iddiaları zorlaştıracak, dile

getirilmemiş gerçeklerimizi bir tarafa bırakmaktayız. Çeşitli söz oyunları ile şakayla karışık bir atmosfer oluşturup konuları saptırabilmekteyiz. Bunun yanında, karşıdakinin de bilinmesini istemediği bir bilgisi varsa ve bize karşı bir saldırı sergileyeceğini seziyorsak; biz de bu eksikliğini şakayla karışık sunarak kendi eksikliğiyle ilgilenmesiyle baş başa bırakabilmekteyiz.

“... Dükkan daha yeni açmışız; gelen giden, eş, dost... Beş dakika bir ara bulduk, hanımla da daha yeni barışmışken dedik bir kahve içelim. Tam masaya oturduk bir de baktık yıllardır görmediğim Nevzat, yanında da nişanlısı. Bacaklarım titremeye başladı. Zamanında çokça duvarın üstünden birlikte atladık; tüm zamparalıklarımın, çapkınlıklarımın canlı şahididir. O zamanlar: “Sen bu zamparalıkla hiç evlenemezsin.” diyordu. Ben evlendim. O da art arda iki tane Suna adında hatunla, kısa süreli aşklar yaşamış; ikinci Sunasına deli gibi aşıkken aldatılmıştı. Bu, içindeki büyük bir yaraydı. Hayat ya işte; şimdiki nişanlısının da adı Suna. Her şey bir yana; gel gelelim benim bacaklarımın titremesine. Bilirim Nevzat boşboğazın tekidir, yumurtlar geçmişi bir çırpıda. Bizim hanım da yine boşanma dairesinde soluğu alır...Davet ettik masamıza; korktuğum başıma gelmişti. Oturur oturmaz hanıma: “Ah be yenge ben bu çakal hiç evlenemez derdim” dediği an bastım türküyü: “Çağırırım Sunam sesim duyulmaz...” Bizim Nevzat dut yemiş bülbüle döndü. Erkekse ağzını açsaydı, bakalım bu Suna’yı da kaybedince ne yapacaktı.” (Alan Notu: Restoran Sahibi1, Ocak-2017).

Kaçınma sürecinin bir yönünü de görmezden gelme faaliyetleri oluşturmaktadır. Birey tehditkâr bir ifadeyi yok sayabilmekte veya kendisinin oluşturabileceği bir olumsuzluğu da görmezden gelebilmektedir. Kaçınma sürecinde ifadelerin kontrolünün zedelenmesinin bir tarafını da yaptığını gizleyip ört bas ederken hadiseyi çok fazla görmezden gelme girişimi oluşturmaktadır. Bir şeyi çok fazla görmezden gelmek; iletişimi dağıtabilmekte veya bunu çok fazla abartarak kişinin yüzünü kaybetmesine sebebiyet verebilmektedir.

Bu görmezden gelme veya yok sayma durumunun dikkat çeken bir yönünü; oluşabilecek hadiseyi sezdikten sonra bunu tehdit olan bir olay olarak görmeden, hadiseye hoşgörülle yanıt vermek oluşturmaktadır. Böyle bir durumda; olumsuzluk ifade eden meseleyi halletme girişimine geçilmektedir.

Yüze karşı oluşabilecek tehditlerin önlenmesi açısından ikinci husus da *düzeltilme sürecidir*. Eğer bir karşılaşma esnasında oluşan hadise mevcut toplumsal değerlerle çatışıyorsa ve bu durum görmezden gelmeye müsait değilse düzeltme girişimine geçilmektedir. Goffman (2016), yüze karşı oluşabilecek bir tehdidin fark edildikten sonra

ritüel düzenini tekrar tesis edip tehditleri sona erdirmeye sürecini *mukabele* olarak tanımlamıştır. Bu mukabele faaliyeti dört şekilde gerçekleşmektedir.

Birincisi; girilen bir etkileşimde katılımcıların kötü davranışa dikkat çekip meydan okuma tavrıdır. Katılımcılar sağlıklı bir etkileşim için taviz verilmemesi gereken konuların kırmızı çizgilerini belirtirler.

İkincisi; kabahatli şahsa karşı hatasını düzeltmesi için bir şans verme durumudur. Bu şans verme hali çeşitli şekillerde olabilir. Bazı durumlarda tehditkâr ifadenin aslında anlamsız bir şey olduğu, şaka olduğu veya kasıtlı olarak yapılmadığı çabasına girilerek ortam yumuşatılabilir. Bu durumlarda olaydan çok faile odaklanılır. Failin bilinçsizliği veya başkasının yönlendirmesiyle böyle bir olumsuzluğu meydana getirdiği savunulur. Fail durumun şakadan ötürü yaşandığını iddia edip hala şakaya devam ediyorsa benliğinin de şakaya gömülü olduğunu ortaya atarak yaşattığı durum olumsuzluk arz etse bile ortamı yumuşatabilmektedir.

“... Baktım eskiden gelen birkaç abla artık uğramaz oldu. Bankanın önünde sırada birini gördüm, sordum: Şakayla karışık; “Dükkânın yolunu unuttun, bir şey almadan da arada uğra çayımızı iç.” dedim. Kadın kulağıma yanaştı; “Yanında çalıştırdığın sapığı yollarsan gelirim. Biz alışveriş yapıyoruz, o bizi süzüp duruyor.” dedi. Ben hemen anladım çıraktan bahsettiğini. Malımın huyunu iyi bilirim ama akladım yüzünü yine; “Yok abla çocuktur, cahildir, bakışı öyledir...” diye. Kadın bana güveniyor diye ikna oldu. Ama bir daha yanlış bir hareketini yakalarsam kapının önüne koyarım ahlaksızı.” (Alan Notu: Tuhafiyeci1, Aralık-2016).

Kabahatli kişinin mukabele kısmında önemli olan bazı davranış şekilleri de bulunabilmektedir. Bunlardan biri; kabahatli kişinin zarar verdiği kişiye karşı bir bedel ödeme veya ceza alma durumuna kendisini hazır hissettiğini yansıtan istek durumudur. Böyle bir cezayı kabul edip kefaret dilemesi onu, diğerlerinin gözünde üstün bir tabakaya yerleştirmektedir. Günahının bedelini ödemeyi göze alan bir kişi artık güvene layık görülen bir kimsedir. Mukabelenin üçüncü kısmında ise; kabahatli kişinin kendisine teklif sunarak hatasını anlamasına destek olan kişilere karşı bir minnet duygusu oluşturması bulunmaktadır.

Meydan okuma, teklif, kabullenme ve minnetkarlık gibi düzeltme süreci evrelerinde ne kadar toplumca belirlenen belli başlı davranış kalıpları sunulsa da yaşanılacak bazı olumsuz durumlar düzeltme sürecinin seyrini değiştirmektedir. Örneğin; saldırılan taraflar, daha herhangi bir hadise gerçekleşmeden, günah keçisi olarak belirledikleri tarafa, bir görgü

kuralı kılıfıyla, kendisini düzeltmesi için bir şans teklifinde bulunabilirler. Sonuçta bunu sezen, suçlu olarak adlandırılan kişi, kasıtlı olarak damgalandığını düşünerek, onların bu onur kırıcı tavrına karşılık, yapacağı her yanısta bir bağışlanma ve şans bekleme arayışında olabilmektedir.

Bunun yanında hadiseyi yaratan birey hatasını kabul etmeyip meydan okumaları bir saldırı olarak değerlendirebilmektedir. Meydan okumayı bir saldırı olarak algılayan birey, bu saldırıya karşı saldırgan davranışlar sergileyebilmektedir. Böyle durumlarda; etkileşim alanında, uyuşamama halinden doğan bir huzursuzluk meydana gelmektedir; ya saldırıya uğrayanlar sessiz kalıp etkileşimden çekilebilmekte ya da saldırgan tavırlarla karşılık saldırganca tepkiler vermektelerdir.

“... Bir kere yaptım, bir daha olsa yine yaparım. O adam korksun benden. Bugün çıkıp gitsem kendi başına iki bardağı bile taşıyamaz. Zamanında bir hata yaptım diye her kavga olduğunda, “Allah akli izanı en yakınımızdaki eli bıçaklılara versin.” deyip kahvedeki tüm gözleri üstüme dikiyordu. Her sabah müşteri gelmeden, sanki ben katılmışım gibi, yok tost yaparken bıçağını tahtaya çok vurma müşteri ürktüyor yok çay götürdüğünde bardağı masaya yavaş koy müşteri tırsıyor... Oyun masasında A., H. 'nı bıçaklamış; içeri girer girmez, “Yoksa bizim deli mi yaptı?” deyip bağırıp çağırmaya başladı. Benim de canıma tak etti, bastım yumruğu.” (Alan Notu: Kahve Çalışanı, 2017).

4.2.3. Esnaf Etkileşimlerinde Yüz Çalışmasının Kavgacı Üslupla Kullanımı

Etkileşimlerde meydana gelen tehditleri yok etmek veya etkisizleştirmek için verilen tavizler bir yandan mevcut ritüellerin düzenini sağlarken bir yandan da zaten tehditleri önleme adına yeni tavizler verileceğinden tehditlerin kasten çıkmasına sebebiyet vermektedir. Hadiselerin olumsuz özelliklerinin yanı sıra; yüz kurtarma uygulaması gerek yüzü kurtaran gerek yüzü kurtarılan için bazen yeni hadiseler doğurup tekrar olarak bir yüz kurtarma uygulamasına girişilmeyi mecbur bırakmaktadır.

Pertek esnafının hemen herkesle etkileşim içinde olduğu göz önünde bulunduğunda; birçok insanla geçen etkileşim sürecinde olumsuz geçen karşılaşmaların da varlığından söz edebiliriz. Alışveriş için dükkâna gelen müşteri, esnafın yanında çalıştırdığı yardımcısı ve esnafın kendisi çevresel faktörlerin yanı sıra içinde bulunduğu psikolojik bir huzursuzluktan dolayı gerçekleştirdiği olumsuz bir davranışla yüzünü kaybetmekle karşı karşıya gelebilmektedir. Bu tür hadiselerde yüz kurtarıcı bir tip hem yüzünü kaybetme ihtimali olan

kişinin yüzünü kurtarıp hem de mevcut yüzünün daha fazla yüceltilmesine olanak sağlayacaktır.

Karşılaşma esnasında yüz kurtarıcı kişi övülmeyi seven biriye; olumsuz durumların sonucunda suçlu kişiyi affetme veya tekrar bir şans verme girişimlerinde bulunarak; toplumdaki diğer insanların onu takdire şayan bir kişi olarak değerlendirmesini, kabahatli olanların da sürekli olarak minnet duymasını isteyebilmektedir. Bu durum kabahatlinin alışkanlık haline getirdiği, zaten yüzüm yine kurtarılır diye giriştiği, olumsuz davranışların tekrarlanmasına olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda sadece yüzü kurtaran kişi değil yüzü kurtarılan kişi de övgüyü seven bir karakterde olabilir. Bir hata yaptıktan sonra bedel ödemeyi göze aldığı zaman, diğer insanlar tarafından övgü dolu sözlerle karşılaşan bireyin içindeki güzel duyguların yoğunluğu; bireye, *“Bir hata yapıp tekrar bedel ödeyeyim ve insanların gözünde tekrar böyle güzel bir konuma oturayım”* izlenimini oluşturur.

Yüz kurtarma çalışmaları bazen karşılıklı hürmetin sergilendiği bir atmosferden çıkarak; başkasının oynaması ve kabul etmesinin beklediği bir şey olarak değerlendirildiğinde olumlu içerisini yitirmektedir. Yüz kurtarma sahnesindeki yüzü kurtaranın, kabahatlinin ve bir seyirci- şahit kitlesinin varlığı, bazen karşılıklı atışmaların yaşandığı ve gövde gösterilerinin gerçekleştiği bir müsabakanın oynandığının izlenimini vermektedir. Bu sahnede, insanlar kendi olumlu özelliklerini ortaya çıkarmayı isterken; başkaları hakkındaki olumsuz bilgilerin de gün yüzüne çıkmasını istemektedir. Kişilerin olumsuz bilgilerini açığa çıkarma, birilerine laf sokma, sosyal statüsünü öne çıkararak iğneleme; karşıdakinin benliğine yapılan bir kavga durumudur. Özür dileme, şakaya vurma, konuyu kapatmak isteme karşı taraf açısından bir kabullenme manasına geldiğinden özür dileyen, şakaya vuran, konuyu kapatan; mağlubiyeti kabul eden bir zavallı olarak değerlendirilmektedir.

“...Biz adama böyle yaparız işte. Yüz kere söyledim hesabımda yanlışlık yok diye. Bir de hâkime olacak; yüz kere gelip gitti dükkâna. Meğerse geçen hafta oğlunun yazdırdıklarından haberi yokmuş. Koskoca hakimeye de özür diltirdim ya benden iyisi yok artık.” (Alan Notu: Ayakkabıcı1, Mayıs-2018).

Müsabakada en önemli şey laf çakma olarak değerlendirildiğinde; laf çakılan kişi “hem aptal durumuna düşer hem de yüzünü kaybeder”. (Goffman,2016:35). Başarılı bir kişi hem lafı ilk çaktığı için manevracı hem de kelime cambazlığıyla laf ustası konumundadır. Ama bunun tam tersi olacağı durumlar da mevcuttur. Söz söylemek daima bir kumar olarak

değerlendirildiğinden; laf çakan kişi hazır cevap biri olarak görülmekte ve laf çakılan kişi ağzının payını aldığı takdirde geri çekilebilmektedir (Goffman,2016:35).

*“... Tabi ki ağzının payını verdim. Onun lafının altında kalacağıma b*kunun altında kalırım daha iyi. O kadar karının içinde bir de bacıma laf sokmaya çalışıyor; “Evlendi, iki gün durmadı baba evinde soluğu aldı.” diye. Dedim; “En azından Allah’ın emriyle babasının ocağından çıktı şimdi de babasının izniyle evine döndü. Kocadan kocaya kaçıp sonunda mekân bulamayanlar utansın.” Kendi suçunu biliyor ya hemen sesini kesti. Daha bir yıl oldu evlendiği, boşanmadan bir uzmana kaçtı. Orda da barınamadı geri döndü. Şimdi köydeki babası bile kabul etmiyor. Bu laf ona bir sene yeter. Bir çift terlik almıştı, onu da bıraktı kaçtı. Pazarcı bile ne olduğunu anlamadı.”* (Alan Notu: Ev Hanımı2, Temmuz-2018).

4.2.4. Esnaf Etkileşimlerindeki Örneklerle Yüz Çalışmasındaki İş birliği

“Yüz çalışması, yüz tehdit edildiğinde mutlaka yapılması gereken şeydir” (Goffman,2016:37). Toplum içerisindeki birey yaşadığı etkileşimlerde sürekli olarak kendi yüzünü korumak ve diğerlerinin yüzünü kurtarmak için diğer insanlarla iş birliğine girmek zorundadır. Bu iş birliği bazen bir sözle bazen bir davranışla olmaktadır. Öncelikle iş birliğinin gerçekleşmesi için kişilerin karşılıklı olarak bir incelik sergilemesi gerekmektedir. Örneğin; bir aksaklık karşısında yıkıcı bir davranışa karşılık söylenilen nazik bir söz, küçük bir dokunma, tokalaşma gibi davranışlar etkileşimin soğuk havasını ısıtıp var olan olumsuzluğu düzeltmeye yarayacaktır. Bunun dışında; toplum içerisinde herhangi bir eksikliğinden ötürü olumsuz davranışlar gerçekleştiren bireylere karşı anlayış geliştirmek, onların utanmasına engel olmak asil bir davranışın kanıtıdır. Böyle davranışlar, kusursuz insanların kusurlu insanlara karşı yüzlerini kaybetmemeleri adına gerçekleşen bir iş birliğidir.

Yüz çalışmasındaki iş birliğinin bir boyutunu da açıkça olumsuz bir özelliğe sahip olmayan birinin, onu tanımayan kişilere karşı küçük işaretler vererek ya da bu kusurunu sürekli dile getirip olumsuz özelliğini dışa vurarak oluşabilecek olumsuz durumların önüne geçmesi oluşturmaktadır. Böylece, diğerlerinin kendisine karşı olumsuz davranışlar geliştirmeleri engelleyerek önceden ikaz etmiş olmaktadır. Bunu kişi bizzat yaptığı gibi; onu tanıyan ve incinmesinden korkan başka biri de yapmış olabilir.

“... Bizimkine sıra gelene kadar, adamın kulağında anlatıp durdum; “Kendinde değil, şu an bir şok yaşıyor. Aman söylediklerine kulak verme, ters bir şey söyleme. Eğer bir zarar verirse tüm sorumluluğu bana aittir...” Adam da adammış; Bizimkisi daha sakalı bitmeden

bağırıp çağırmaya başladı. Önce adamın eline vurdu sonra aynanın önündeki kremleri fırlattı. Adam hiçbir şey olmamış gibi; “Gel sinirlenme benim yakışıklı kardeşim, herhâlde ben yaktım canını diye sinirlendin. Kusurum neyse özür dilerim.” Bizimkisi bir taraftan da adam üstüne yürür diye korkmuştu ki adamın bu tavrını görünce aniden kuzu kesildi ve sandalyeye oturdu.” (Alan Notu: Serbest Çalışan, Kasım-2018).

Bir diğer iş birliği de taş atma, iyi ayarlanmış duraksama, şaka ve hepsini kapsayarak; olaylara kinayeli bir dille cevap vermeden meydana gelmektedir. Bu tür iletişim, mecaz veya ima içerdiği için bazen karşı tarafın anlayamamasından doğabilecek bir olumsuzluğu da kabullenme durumunu içermektedir. Mecaz ve kinayeler, imalı durumların inkâr edilme payı da doğurmaktadır. Bütün bu olasılıkların yanında; yüz kurtarma esnasında kendi yüzünün ötesinde, yanındakilerinin yüzünü düşünerek gösterilen feragatler iş birliğinin başka bir boyutunu oluşturmaktadır.

Toplumsal etkileşimlerde meydana gelen yüz çalışması performansı; aslında iş birliği ile yürütülen gizli bir uzlaşma biçimidir.” Bu birliktelik etkileşimin temel kurallarına sadık olma iradesinin göstergesidir” (Goffman,2016:41). Bireylerin etkileşime katılarak sosyalleşmesinin ayırt edici özelliği de burada yatmaktadır. Eğer insanlar bu etkileşimler aracılığıyla sosyalleşmeseydi hemen her toplumda etkileşim değersiz olarak görülüp toplumsal değerlere ait uygulamalar saçma ve mantıksız olurdu. İnsanlar ritüel anlamda karşılıklı duyarlılık sahibi muhatapları olduğu için kendilerine has bir sözel iletişim kalıpları oluşturmuş ve oluşturdukları değerlere karşılıklı olarak uyma sorumluluğu yüklenmişlerdir.

4.2.5. Esnaf Odaklı Etkileşimlerde Sözlü Etkileşimin Önemi

Toplumsal yaşam içerisinde sınır ve kuralları yazılı olarak belirlenen birçok etkileşim türü bulunsa da araştırmamızda şu ana kadar anlatılanların hepsi hem aracılı hem aracısız etkileşim türleri için geçerlidir. Araştırma yaptığımız yüzün asıl önemi; doğrudan temas halindeki bilgi koşullarına erişimimize olanak sağlamasıyla ilgilidir. Toplum içindeki bireylerin çeşitli simgeler ve işaretler kullanma eğilimi; toplumun neyi önemli gördüğünün neye değer biçtiğinin çok küçük ip uçlarıyla bile karşı tarafa iletileceği ve herkes tarafından rahatlıkla görülebileceği manasına gelmektedir. Bu yüzden nasıl ki ses tonundaki bir değişiklik, aksi bir duruş karşıdaki tarafça eleştirel bir anlam taşımaktaysa; uygunsuz izlenimi isteyerek veya istemeyerek ortaya çıkaracak atmosferin denetlenmediği hiçbir konuşma bulunmamaktadır.

Her toplumda sözlü iletişimi yönlendirmede ve düzenlemede araçsal bir nitelik taşıyan uygulamalar, değer yargıları, örf ve adetler bulunmaktadır. Bu değer yargılarına hangi ortamda kiminle ne konuşulacağını hoş görülebileceğine dair izler bulunmaktadır. İletişimler sırasında öncelikle hangi katılımcının meşru olacağına dair bir jest sistemi kullanılır. Bir duruş, bir bakışla meşru katılımcılar; karşılıklı bir konuşma halinde olurlar. Burada kendilerinin sözlü iletişime açık olduğunun işaretini verirler.

Sözlü bir iletişimde; konuşmaya dair bir düşünce ve konuşma esnasında odaklanılan görsel bir ilgi mevcuttur. Konuşma esnasında sözün kime geçeceği, onaylanma tavrı bu görsel yönlendirmelerle oluşmaktadır. Bunun yanında dinleyiciler dikkatlerini konuşmacıya verdiklerini jestleriyle ifade etmektedirler. Karşılıklı bir konuşma esnasında konuşma dışındaki konularla alakalar kısıtlanmaktadır. Konuşmanın seyrinin değişmemesi için gerektiği yerde istenmeyen düşüncelerden vazgeçilmektedir. Bu, belli bir değer sisteminin duygusal ortama yayıldığını göstermektedir. Katılımcılar nezaket ve naziklikle, içinde onaylamayacağı şeyleri bile geçici olarak bastırmış; ortamın uyumu adına uzlaşma sağlamıştır. Bu konuşma kuralları yalnızca günlük sıradan sohbetlerde değil aynı zamanda resmi olarak uygulanan, belli bir başlangıç ve bitiş sınırı olan konuşmalar için de geçerlidir. Bu kuralların sözlü iletişimi düzenlerken bugüne kadar nasıl geldiğini sorguladığımızda, sözlü etkileşimin yapısıyla benliğin yapısının arasında işlevsel bir ilişkinin var olduğunu anlayabiliriz.

Sohbet sayesinde etkileşime giren birey, sözlü etkileşimin de diğer etkileşim türleri gibi ritüel bir özenle sürdürmesi gerektiği bilir. Kendiliğinden olarak konuşmada nasıl bir davranış yolu izleyeceği fikri oluşur. Kendi ve diğerlerinin yüzünü koruma adına davranışlarını ölçüp tartar. Konuşmaya giren birey konuşmaya dahil olduktan sonra toplumsal değerinin ifadesi olacak kadar bir ilgi bekleyecektir. Konuşma esnasındaki duraksama veya gerekçesizce konuşmadan ayrılma etkileşime saygısızlık olarak değerlendirileceğinden geri çekilmeler, uygun olmayan bir değerlendirmeye sebebiyet vermeden iyi ayarlanmalıdır.

“Araştırma mekânı olarak seçilen ayakkabıcı dükkânın bitişiğinde Vodafone bayii ve onun bitişiğinde de yemci dükkânı bulunmaktaydı. Ben ve yem dükkânına bakan çocuk aynı yaşta olup aynı fakültelerden mezunduk. Vodafone bayisine bakan kadın bizden yaşça büyüktü. Yaz aylarında dükkânları kapatmaya yakın, biz dükkânımızdayken, tabureleri dışarı atar; bize dışarı çıkmamız gerektiğinin sinyalini verirdi. Sohbet, gün içerisinde yaşadığımız olaylarca başlayıp; ben ve yemci çocuğun okuyup da atanamamızdan ötürü sürdürdüğümüz uzun serzenişlerle sona ermekteydi. Bazen Vodafone bayisine bakan kadının ilgisi olmadığı

konuşmadan sıkıldığını anlardım. Konuşmalar uzadıkça dükkanları kapatıp evimize gitmemiz gerektiğini esprili bir dille söyler, o günkü sohbetimizi sona erdirirdi: “Eee... Ölçtük, biçtik, sattık. Ama sizi bugün de atandıramadık. O yüzden şimdi gidip az dinlenelim ki yarın dükkanımızı açalım; aç kalmayalım.” (Genel Alan Notu).

Tüm bunların yanında, etkileşimin zayıf olabileceği durumların varlığından da söz etmek gerekmektedir. Etkileşime katılan kişiler, var olan yüzlerini kaybetmemek ve yüzlerinde olan bilgileri karşı tarafa iletmemek adına sürekli olarak bir hoşgörü ve karşıdakini onaylama yoluna giderek ruhlarında bir sıkılma yaşayabilirler. Bunun yanında konuşmaya alınan kişiler, bazen karşıdakiler onu dinlemeye mecburmuş gibi bir imaj sergileyerek, dilediğinde ilgisiz konuşmalara yer verebilirler. Bazı konuşmacılar konuşmayı bitirmek için nazik bir üslup yerine, kavgacı bir tavır sergileyebilirler. Ayrıca konuşmada esnek bir atmosferin sergilenmesi bazen konuşmanın amacının sapmasına ve ritüelin düzenin bozulmasına sebebiyet vermektedir.

“... Bizim patron para tutamıyor, kendine güvenmiyor diye gün sonunda kazandığı tüm parayı ikinci gün bana veriyor; bankaya yatırıyorum. Her şey güzel hoş da bankaya giderken sanki ayaklarım ileriye değil de geriye doğru gidiyor... İki üç hafta önce, sıradayken, amcanın biri gişedeki çalışana bir şey sordu. Çalışan yoğunluktan algılayamayıp işlem sırasında olan kadınla ilgilenmeye devam etti. Amca ısrarla sormaya devam edince ben de sorduğu soruyu yanıtladım. Çalışan, benim cevapladığımı fark edip gülümsedi ve yaşlı adamla ilgilenmeye başladı. O gün bu gündür bankaya her gittiğimde sanki asker arkadaşımış gibi muhabbet edip duruyor. Dün de yine sıradayız, yanımda da Serap Abla. Birden sırta sırta: “Kırmızı da çok yakışmış” demez mi? “Bunun yorumunu yapmak size mi kaldı, işinizle ilgilenin!” deyip tersledim. O gün bu gündür ağzını açmıyor.” (Alan Notu: Tuhafiye Yardımcısı1, Ekim-2018).

4.2.6. Etkileşim Ritüellerinin Doğası ve Yüz ile Toplumsal İlişkiler

Toplumsal ritüellerimiz uyum ve uzlaşma çizgisinde oluşturulurken; her toplumda birçok çeşidinin bulunduğu ritüel tiplerinden bahsedebiliriz. Burada önemli olan şey; kültürel farklılıkların ötesinde, insanın her yerde aynı olduğu fikridir. Bu fikir bizi, evrensel bir insan doğasının varlığına götürmektedir. Evrensel bir insan doğasının kabulü için, bizzat insanların kendisine değil; toplumsal olanı meydana getiren ve toplumsal olan karşılaşma için kendini idare eden katılımcılar olarak, üyelerini seferber etmeleri gerektiği gerçeğine bakılmalıdır.

“Toplumdaki bireyleri bir amaç uğruna harekete geçirmenin yollarından biri; hiç kuşkusuz ritüeldir” (Goffman,2016:54).

Ritüel yoluyla insana; anlayışlı bir kişi olması gerektiği, benliğine dair duyguları yüzüyle dışarı vurduğu bir benliğinin bulunduğu, onur, gurur, haysiyet sahibi olduğu ve gerektiği noktada az da olsa vakar sahibi olması gerektiği öğretilmektedir. Bunlar evrensel insan doğasındaki faydaya odaklı olan ve insanın benliğinde inşa edilmesi gerektiğine inanılan davranış unsurlarıdır. Faydaya odaklı olan bu davranış unsurları aynı zamanda esnaf odaklı etkileşim ritüellerinde de sergilenmektedir.

Evrensel insan doğası, insani olmanın ötesinde; toplumca inşa edilen ahlaki kuralların dayattığı kurgulardan ibarettir. Bu ahlaki kurallar; karşılaşma düzenini, insanların duygusal yoğunluğunu, karşılıklı değerlendirmelerini etkilemektedir. Bazı durumlarda bu ahlaki kurallar bireyler üzerindeki bir kısıtlama olarak değerlendirilse de toplumun eşsiz karakterinin belirlenmesi için, insan doğası unsurlarının belli bir şekilde kurulup bir araya getirilmesi gerekmektedir.

İnsan, doğası gereği bir karşılaşmaya dahil olduğu zaman, karşılaşmadaki diğer kişilerle daha sonra da toplumsal bir ilişki içinde olmayı isteyebilir. Aralarında kurulan ilişkinin sonradan da devam edilmesi isteği, onu içinde bulunduğu topluma tam olarak uyumlu hale getirilmesinin yollarından biridir. Bu noktada, toplum içerisinde değer haline getirdiğimiz selamlaşma ve veda etme alışkanlıklarımız; bir etkileşime hazır olduğumuzu ve karşılaşma sonunda tekrar etkileşime geçmek istediğimizi kanıtlar. Selamlaşmalar, eski etkileşimin olumlu gittiği için yeni etkileşime müsaade edildiğini gösterirken; yapılan vedalar, karşılaşmanın ilişki üzerindeki etkisini özetleyerek bir dahaki karşılaşmada etkileşime gireceklerin birbirlerinden neler bekleyeceklerinin sinyallerini vermektedir. Ayrıca selamlaşmalar, katılımcıların etkileşim esnasındaki rollerini belirlerken; vedalaşmalar karşılaşmanın açık bir ifadeyle sona erdiğini kanıtlamaktadır. Selamlaşma ve vedalaşmalar katılımcıların sosyal manada daha sıcak ilişkiler içerisinde olduğunu kanıtlayarak etkileşimlerin devamlılığına fırsat tanımaktadır.

“...Özellikle kadınlar bunu çok sever. Onlara değerli olduklarını hissettir. Birine selam verdiğinde yüzlerinde oluşan tebessümü göreceksin. İçeri kim girerse girsin ayağa kalkarak hoş geldiniz diyerek selamla ve çıkarken de bir şey almasa dahi güler yüzünle; “Yine bekleriz, güle güle.” diyerek uğurla. O zaman müşteri kazanırsın. Bazen müşteri, ilgi görmek için bile olsa senin dükkanını tercih eder.” (Alan Notu: Parton1, Temmuz-2016).

4.2.7. YÜZ YÜZE ETKİLEŞİM RİTÜELLERİNDE SOSYAL DAVRANIŞ KURALLARI

Toplum içerisinde yaşayan birey, sürekli olarak bir düzen arayışında olmuştur. Ne kadar içinde, benliği adına bir özgürlük istemi oluştursa da kendisine nerede, ne yapmasını öğretebilecek dikteler aramıştır. İnsanların bu düzen arayışı, her alanın içeriğine uygun olarak tasarlanmış bir kurallar sistemi yaratmalarını sağlamıştır. Bu kurallar sadece yazılı olmayan, aynı zamanda deneyimler ve sosyal temaslarla aktarılan sözel kurallardır. Toplumsal yaşamda bir etkileşime katılmak, katıldığımız gruba uyum sağlamak ve diğer insanlarca kabul görülmek için; adına davranış kuralları dediğimiz belli bir kurallar sistemi bulunmaktadır.

Toplumdaki davranış kuralları, gerçekleştirdiğimiz eylemlerimiz için bir rehber görevi görmektedir. Onaylanmaları ve kabul görülmeleri toplumca benimsenmelerinden ötürüdür. Kuralların çiğnenmesi, ortamda huzursuzluk yaratacağı gibi toplumsal düzensizliklere de sebebiyet vermektedir. Kurallara bağlı olma hali, davranışları sabitleyerek; zamanla bu davranışların kalıplaşmasını sağlamaktadır.

Goffman (2016), davranış kurallarının bireyi, *yükümlülükler ve beklentiler* olarak adlandırdığı iki yoldan etkilediğini dile getirmektedir. Davranış kuralları bireyi doğrudan, hangi ahlaki sınırlar içinde, nasıl davranmasını gösterirken *yükümlülük* olarak etkilerken; dolaylı olarak diğerlerinin kendisine karşı ahlaki açıdan nasıl davranması gerektiğini belirlerken *beklentiler* olarak etkilemektedir.

Toplumsal yükümlülükler, insanların nasıl davranması gerektiğine dair sınırlar çizdiğinden ve içeriğinde kısıtlamalar barındırdığından bazen usandırıcı ve zahmet barındıran görevler olarak nitelendirilmektedir. Davranış kuralları; bireylerde, normal şartlar altında, normal olarak düşünmeden yapıldığı duygusu uyandırırken; davranış kurallarının ihlaliyle toplumun mevcut değerlerine ters düştüğü anlarda, dışlanma ve utanç duygusu yarattığında, farkındalık yaratmaktadır. Benzer şekilde birey, toplumdan beklentilerini zaten olması gereken zorunlu şeyler olarak değerlendiği için; ancak beklenti gerçekleşmediği takdirde beklentinin farkına varmaktadır.

Toplumsal davranış kuralları, içinde bulunulan durumlara göre bazen arzu edilen bir durum bazen de yapılması gereksiz olarak görülen boş bir etkinlik olarak değerlendirilmektedir. Bu kurallar aynı zamanda, görgü kuralının ötesinde, bireyler üzerinde arzu edilen bir şey görünümü yarattığında; hak ve ayrıcalık olarak adlandırılmaktadırlar.

“... Eve gittiğimde yemeğim hazır olunmasın, surat asık olunsun kıyameti koparırım valla. Sabahtan akşama kadar onca insanla uğraş, eve ekmek götür; akşam da rahatın, huzurun olmasın öyle mi? Karılar evde yan gelip yatıyor, bizim akşama kadar anamız ağlıyor. Ben bu kadar didinirken hakkım öpülüp baş üstüne konulmakken; eve gittiğimde yine dır dır yine bu kadar bolluğun, rahatlığın içinde memnuniyetsizlik...” (Alan Notu: Şarküteri, Aralık-2016).

“... İnsan değil taş mübarek. Her şeyi istediği gibi yaparım, ne kadar yorulsam da yüzümü düşürmem, geleni gideni ağırlar, uğurlarım. Yine de bir gün ağzından ne bir aferin duydum ne de iki yıldır yanıdayım maaşımda iki kuruş zam gördüm. Yapacağım başka bir iş olsa bir dakika durmam; ama ne yaparsın en azından sigara paramı çıkarıyorum.” (Alan Notu: Tuhafiye Çalışanı2, Eylül-2018).

Bireyler toplumsal herhangi bir kuralın devam ettirilmesi çabasına girdiği anda, aynı zamanda, belli bir benlik imgesini de kendisine mal edecek duruma gelmektedir. Davranışların yükümlülük kısmında davranışı üstlenen kişi, zaten kurala uyacak ve yükümlülükleri doğal olarak yerine getirecektir. Aynı şekilde birey, yükümlülüklerini doğru ve düzgün bir şekilde yerine getirdiğinde diğer insanların takındığı muameleleri gözlemleyerek, ona karşı ne tür düşünceler beslediklerinin de farkında olacaktır. Bu durumda yükümlülük sahibi birey saygınlığını kaybedeceğinden; beklenti içinde olan birey de yaptığı kötü muameleden ötürü beklentisine cevap alamayacağından tehdit altında bulunmaktadır.

Toplumsal davranış kurallarını doğuran eylemler birer iletişim örüntüsünü temsil etmektedir. Bu eylemler toplumsal kuralın yükümlülük ve beklenti manasına geldiği iki tür benlik imgesini doğrular niteliktedir. Yalnızca davranış kurallarına uymak değil, kurallara uymamak da farklı bir iletişim türüdür. Bu iletişim biçimi, kuralların uyumundaki iletişimden daha önemli bir konumdadır. Çünkü mevcut bir kuralın ihlali, ilişkilerin yeniden dönüşümüne sebep olup aynı zamanda benliğin yanlış sergilenişin kanıtı olacaktır.

Goffman (2016), toplumsal davranış kurallarını simetrik ve asimetrik olarak iki gruba ayırmıştır. Simetrik kurallar, karşılıklı yükümlülük ve beklentiler dahilinde; kişinin doğru bir şekilde gerçekleştirdiği aynı zamanda karşı taraftaki insanlardan da bu hassasiyeti beklediği kurallara işaret etmektedir. Örneğin; hırsızlık yapmayız ve karşıdakinin de hırsızlık yapmaması gerektiğini bekleriz. Asimetrik kurallar ise; davranılması gereken davranışlardan, belirli sebeplerden ötürü farklı davranmayı gerektiren kuralları içermektedir. Mesela; içeriye

bir büyük geldiğinde içeride bulunan yaşça küçük insanlar saygıdan ötürü ayağa kalkarlar. Fakat içeriye küçük yaşta insanlar geldiğinde büyük birinin ayağa kalkması beklenmez.

Goffman (2016), bazı araştırmacıların kuralları resmi ve gayri resmi kurallar olarak birbirinden ayırmasını; *asli ve törensel kurallar* olarak ayırmıştır. Asli kurallar; bireylerin kuralların ihlalinde kendi benliklerini düşündükleri kadar; eğer kural ihlal edilirse diğer insanların da benliklerinin zarar göreceği duyarlılığını gösterdiği kurallardır. Mesela; evli bir erkek hem şerefinden dolayı başkasının karısına ters gözle bakmazken; aynı zamanda kendi karısına başka biri yan gözle baktığında ne tür bir yıkım içerisine gireceğine dair bir empati kurduğunda; bu davranışıyla karşı tarafın da gururunu göz önünde bulundurmuş olacaktır. Törensel kurallar ise; çok önemli görülmeyecek davranışları yürüten kurallardır. Örneğin; düğünden sonra çiftlere hediye gönderilmediğinde, kişiler açısından bir tahribat veya yıkım gerçekleşmemektedir. Asli kurallar, toplumdaki hukuk ve etik gibi kurallara işaret ederken; törensel kurallar, sosyal yaşamımızı düzenleyen görgü kurallarına işaret etmektedir.

Sosyal yaşamdaki davranışlar törensel mesajlar içeren çok çeşitli simgelere sahiptir. Örneğin; bir karşılaşmadaki bireyin konuştuğu kelimeleri seçimi ve ses tonu (dilsel ifade), fiziksel duruşu(jest); bireyin kişiliği ve benliği hakkında övücü veya küçük düşürücü mesajlar verebilir. Bireyler mevcut etkileşimleri rayında yürütmek adına bu törensel kurallara uyarak bir nevi içinde bulunduğu toplumun gelenek ve göreneklerine de saygı gösterdiğini ve muhafaza ettiğini göstermektedir. Toplum yapısı göz önünde bulundurularak oluşturulan iki kural da yeri geldiğinde birbirini içermektedir. Örneğin; hırsızlık yapmak hem asli ve törensel kural için aykırı bir durumdur.

Goffman (2016), sosyal gruplar açısından belli törensel amaçlar uğruna kullanılan işaretlerin hepsinin o grubun törensel üslubuna işaret ettiğini dile getirmiştir. Ona göre; insanların kuralları görev olarak görüp titiz bir şekilde uymalarını veya boş bir etkinlik olarak değerlendirip ihlal etmelerini; törensel olanın düzenine bakarak anlayabiliriz. Biz de törensel faaliyetlerin bileşenlerini hürmet ve tavır olarak ikiye ayıran Goffman çizgisiyle, esnaf ilişkilerinde buna dair ne tür etkileşimler yaşandığını örneklendireceğiz.

4.2.7.1. Esnaf Odaklı Etkileşim Ritüellerinde Hürmet

Goffman (2016), hürmeti; bir alıcı ve alıcıyı temsil eden sıfatı hakkında; ona düzenli olarak takdir ve minnetkarlık ileten faaliyetlerin simgesel aracı olarak değerlendirmiştir. Hürmet kavramı, içerisinde bağlılık ve samimiyet gibi duyguları barındırırken; hürmet

duyulan şey olarak alıcı sadece insanlar olmayabilir. Buna en güzel örnek; insanların ritüel olarak gerçekleştirdiği türbe ziyaretleridir. Türbe başında diz çökölüp dua etme ritüeli veya türbesi olan kişi şu an yaşıyormuş gibi mezarına selam verip veda etme ritüeli; belli bir hürmet tavrını sunmaktadır. Ama araştırmamız bu hürmet şekillerinden ziyade hürmeti; sosyal münasebetleri vurgulayan, statü ve kişiler arası ritüelleri kapsayan bir çerçevede ele alacaktır.

Hürmet, bireylerin sosyal ortamlarda sağlandığı bir durumdur. Toplum içerisindeki birey diğer insanları önemseydiğinden dolayı bir davranış sergilemiş ve bu davranışın takdiri olarak da gereken hürmeti elde etmiştir. Hürmet gösteren çoğu insan gösterdiği hürmetin şahsi bir meseleden dolayı değil de hürmet gösterilene zaten yapılması gereken bir saygı ifadesiymiş gibi algılamaktadır. Mesela; emir altında çalışan insanların itaat, boyun eğme gibi sürdürdükleri ritüel modelleri buna örnektir.

Oysa ki toplumsal manada hürmet şekilleri hem üstün asta hem de toplumsal olarak eşit mesafedeki kişilerin karşılıklı olarak sergilediği biçimlerdir. Örneğin; esnafların her sabah, birbirlerini önemsediklerinden dolayı, selam vermeden dükkanlarına geçmemesi; eşit durumdaki bireylerin birbirlerine gösterdiği hürmet biçimidir. Bunun yanında Alevi toplumlarında kanaat önderi olarak değerlendirilen dedelerin, halka değer vermesi ve sıradan insanlara gösterdiği incelik bu hürmet biçimlerine örnektir.

“Ekim yağmurları başlamaktaydı ve alışveriş için köyden gelenler minibüsten iner inmez, gözüne kestirdikleri dükkâna kaçmakta idiler. Ayakkabıların tozunu alırken kapının önünde Dede H.G.’i fark ettim. İçeri gelince eline eğildim. Alevi olanlar arasında, dedenin yaşı kaç olursa olsun elini öpmek; ona yüklenen kutsallık açısından önemli bir hürmet biçimidir. Dede, buna müsaade etmeden iki eliyle elimi tutarak dua etmeye başladı ve sandalyeye oturdu. Soğuktan üşüdüğü için bir bardak çay doldurup ikram ettim. Tam şekerini karıştırıyorken içeriye sırlıklam olmuş bir kadın girdi. Dede yerinden kalktı ve sandalyesini kadına uzattı. Elindeki çayı da kadına verdi...” (Alan Notu: Ayakkabıcı Çalışanı (Araştırmacı), Ekim-2018).

Kişiler arası hürmet biçimlerinde alıcıya gösterilen saygı veya korkunun dışında başka önemseme biçimleri de barındırmaktadır.

“... Sebze arabam Yeniköy²²’ e girmeden yolda kaldı. Yürüyerek köye gittim ve ileride önünde traktör park edilen evin kapısını çaldım. Kapıyı açan kadın, kocasını çağırdı. Adama durumu anlattım; bu işlerden anlıyormuş, sağ olsun arabamı onardı. Teşekkür edip arabama

²² Yeniköy, Pertek’in bir köyüdür.

binecekken elimden tutup geri çekti: “Bir lokma ekmeğimizi yemeden mi gideceksin?” deyip beni evine davet etti. Allah ne verdiyse ikram ettiler. İçimden: “Hala dünyada böyle iyi insanlar yaşıyor demek.” diye geçirdim.” (Alan Notu: Bakkal1, Temmuz- 2018).

“Hürmetteki önemseme hissi toplumsal bir aidiyet ve duygusal bir yakınlıktan dolayı oluşan bir histir.” (Goffman,2016:71). Bu önemseme duygusunu yanı sıra belli bir faaliyet içinde bulunan bireylerin birbirlerine duydukları hürmet şekilleri üstü kapalı bir şekilde iletilen statüye dair mesajlar içermektedir. Çalışanların müşterinin yanında patronlarına, abi ya da abla hitap etmek yerine; bey ya da hanım diye hitap etmeleri patronlarının statülerini dışa vurmaktadır.

Goffman’a (2016) göre; sosyal yaşam içerisinde en belirgin olan hürmet biçimleri *kaçınma* ve *takdim* ritüelleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Hürmet biçimi olarak ele alabileceğimiz kaçınma ritüelleri; aktörün mesafesini güvence altına alıp koruduğu, alıcının da etrafını çevreleyip kırmızı çizgiler koyarak, kendine ait olan ideal alanların diğerleri tarafından ihlal etmemesini sağladığı hürmet biçimleridir.

Toplumsal yapı içerisinde, sınıfların farklılığından doğan bir mesafe biçimi bulunmaktadır. İnsanların mahremiyetlerine karşılık birbirine gösterdikleri özen ve dikkat birbirinden farklıken; genellikle üst sınıf insanlar, mahremiyetlerini muhafaza etmek adına, alt sınıflarla çok az iletişim ve etkileşim içeren çevrelerde bulunmak istemektedirler. Bu tür isteklerin nedeninde; kişisel mesafeyi aşma ve şahsiyetin karalanması korkusu bulunmaktadır. Böyle durumlar yalnızca alt- üst tabakanın birbiriyle ilişkisinde değil; paralel olan katmanlar arasında da yaşanmaktadır.

“...Bizim Ağa (Patron), çok ilginç bir adamdır. Kendisi, biz her mola verdiğimizde yanımıza gelir, paparazziler gibi, bize aşk hayatımıza dair sorular sorar; biz onun özel hayatıyla ilgili bir şey sordüğümüzda da ağzı kapalı bir kutu kesilir.” (Alan Notu: Şarküteri Yardımcısı1, Mayıs-2017).

Hürmetkar kaçınmanın bir diğer önemli boyutunu da sözlü etkileşimlerdeki aktörlerin, alıcı açısından; mahcup edici, can sıkıcı, aşağılayıcı olabilecek durumlardan uzak durması oluşturmaktadır.

“Patronum rahmetli babamın çok değer verdiği, kardeşi gibi gördüğü bir biriydi. Babamla ilgili bir şey duyduğumda ne kadar üzüleceğimi biliyordu. O yüzden, işten vakit bulup sohbet ettiğimiz zamanlarda asla babamla ilgili bir konuşma açmazdı. Ben açtığımda

da hemen ortamı esprilere boğup konuyu değiştirdi.” (Genel Alan Notu: Ayakkabıcı Çalışanı (Araştırmacı)).

Yaşamın çoğu sahasında, kılıf olarak hürmeti çağrıştıran kendini dizginleme biçimleri arasında; aynı zamanda kendini koruma, lekelenme ve kirlenme korkusuyla doğan törensel kaçınma türleri de mevcuttur. Yüksek statüdeki insanlar genellikle kendinden düşük statüdeki insanlardan korunmak adına bir mesafe sergilerken; düşük seviyedeki insanlar yüksek statüdeki insanlara saygı duyduğundan dolayı bir mesafe göstermektedirler. Bu mesafe biçimleri sadece statü olarak denk olmayan insanlar arasında değil eşit pozisyonadaki insanlar arasında da geçerlidir. Kendi bakış açısıyla karşı tarafı birer damgalı²³ veya harici²⁴ olarak değerlendiren insanlar, böyle değerlendirdikleri insanlarla etkileşime geçtikleri takdirde, sanki onlarda bulunan olumsuz özelliklerin üstlerine geçeceği inancına kapılmaktadırlar. İnsanların bu kaçınma ritüellerinin çarpıcı örneklerini Sigmund Freud, *Totem ve Tabu* eseriyle açıklamıştır. İlkel toplumların kaçınma gibi davranışlarının sebeplerini psikanaliz yöntemiyle açıklayan psikolog, kabileler arasındaki yasaklayıcı ve kaçınıcı tabuları da açıklamıştır. Örneğin; kabilenin mevcut kurallarına ters düşen bir etkinlikte bulunan kabile üyesiyle, diğer kabile üyelerinin aralarına katı bir sosyal mesafe koyduklarını görmekteyiz. Onlara göre; adet ve geleneklerce belirlenen kurallara ters düşen bir insanla iletişime geçmek demek; o insandaki kötü ruhun ve dolayısıyla da onaylanmayan kötü davranışın, sosyal bir temasla diğer insanlara geçmesi demektir. Bu durum da kötü ruhlar vesilesiyle; teması gerçekleştiren kişiyi kirlletmektedir.

“... Mezardan anam çıksa yine kızımı o hayduta vermem. Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan... Eli bıçaklı katil, bizim de şerefimize leke sürer. Yarın ondan türeyenler de ya adam keser ya da yan bakanın topuğuna sıkar.” (Alan Notu: Tüpçü1, Aralık-2016).

Goffman’a (2016) göre; ikinci hürmet türü de takdim ritüelleridir. Takdim ritüelleri, kişilerin alıcıları önemseme biçimiyle herhangi bir etkileşime girerken onlara nasıl davranacağına dair belirlemeleri kapsamaktadır. Takdimler, içerisinde saygı örüntülü olarak oluşturulan; davet, iltifat, yardım gibi davranış şekillerini kapsamaktadır. Araştırma sahası

²³ Damga; Erving Goffman’ın (2014), toplumdaki herhangi bir eksikliğinden dolayı kişilerin kimliklerine yapııştırılan bir sıfat olarak kullandığı tabirdir.

²⁴ Harici; Hovard S. Becker’in (2015) değerlendirmesiyle; toplumda kuralları ihlal eden kişileri ötekileştirmek adına belirginleştirilen bir kişiliktir.

olarak seçilen ayakkabıcı dükkanında, komşu dükkanlarla gerçekleşen irtibatlar; bu takdim türlerine ait örnekler barındırmaktadır.

Hemen her işletme sahibi selamlaşmadan başlanılan günün uğursuzluğuna ve bereketsizliğine inanmaktadır. Dükkanını açmaya giden her esnaf, önce yolda rastladığı varsa yoldakilerle yoksa da dükkanını açtığında komşu dükkandaki esnaflarla selamlaşmakta; hâl hatır sormaktadır. Sohbet sonlarında ise; “Bereketin bol olsun.” gibi nezaket içerikli vedalarla dükkanına gitmektedir. Bu ritüel, tüm etkileşimlerin olumlu geçmesi açısından ilk kuraldır. Komşuyla selamlaşırsan; ilişkilerin kuvvetlenecek, müşterinle selamlaşırsan; kazancın artacaktır. Bu takdim ritüeli esnaf için de müşteri de bir önemsenme biçimi olarak algılanarak sıcak ilişkilerin yaşanmasına kaynaklık etmektedir.

Bununla birlikte esnafların birbirlerini ayrıcalıklı bir yere koyduklarını veya moral verip birbirleri gözünden değerli olduklarını gösteren bazı davranış biçimleri de vardır. Örneğin; yakını olan birinin düğün kartını dağıtan bir esnaf, bir aracı vasıtasıyla diğer esnafları düğüne davet etmek yerine; tüm esnafların dükkanını bizzat ziyaret ederek davet etmektedir. Eğer aksi gerçekleşirse kimi yerde diğer esnaf gönül koyacak belki de düğünde bulunmayacaktır. Bu durumun işlevsel bir yanı da mevcuttur. Herhangi bir aracı yoluyla davet edilen bir esnaf, bu durumdan hoşnut olmasa dahi daveti geri çevirmeyebilir. Bu durum, davetini geri çevireceği esnafın da herhangi bir daveti çevirmesi veya kendisinin esnaflar arası dayanışma ahlakına ters düşmesi korkusundan kaynaklanmaktadır.

Küçük yardımlaşmalar ve karşılıklı süren iltifatlar da takdim ritüellerinin başka bir türünü oluşturmaktadır. Örneğin; esnafların birbirlerine karşı, giyimine, saçına, üslubuna vs. gösterdikleri iltifatlar; iltifat gerçekleştirilen kişi tarafından bir hoşluk olarak algılanmakta ve samimi etkileşimler doğurmaktadır. İltifat sadece esnaflar arasında değil müşteriler açısından da arzu edilen bir durumdur. Özellikle kadın olan müşteriler bu durumdan oldukça hoşnutturlar. Bunun bilincinde olan bazı esnaf ve çalışanlar, ara sıra müşterilerine yalandan iltifatlar ederek; bu iltifat etme halini fayda amacıyla kullanmaktadırlar.

“En zor müşteriler hep kadınlardı. Bazısı tüm dükkânı birbirine katar; bir şey almadan çekip giderlerdi. Bazısı önce yıkar döker, bir şey almaz; sonra gezer dolaşır tekrar gelip yıkar döker, biraz oturur dinlenir; bir çift terlik alıp giderdi. Kadınlara ne kadar kızsam da en iyi müşterilerim onlardı. Hele hele bazıları da var ki; kendilerine iki tane hoş söz ettiğimde tüm dükkânı alıp giderlerdi. Bu yüzden, ayakkabıyı satmak uğruna, kanına girmeye çalıştığım çok kadın olmuştur: “Aaa, abla saçların ne kadar güzel ya! Hele kıyafetine bayıldım. Dur bu

güzelliğine bir dokundurma da ben yapayım. Bak, sen beni dinle; al şu deri sandaleti. Sonra tak ayağına bir yürü; bu sandaletle çarşığı sallarsın valla.” (Alan Notu: Ayakkabıcı Çalışanı (Araştırmacı), Mart-2018).

Bir başka takdim örneği de esnafların birbirine karşı gösterdikleri yardımlaşma biçimleridir. Bir esnafın, komşu esnaf dükkanına mal getirirken, malı içeriye taşımasında yardım etmesi veya bir işi çıkınca diğer esnafın geçici olarak dükkanına bakması aralarındaki bağları güçlendirmektedir.

Netice itibariyle anlatmaya çalıştığımız iki temel saygı türü; birincisi yasaklanma, engellenme, tabular şeklindeki mesafeye dayalı olan kaçınma ritüelleri; ikincisi kişilerin birbirlerine takdir ve değerini açık bir şekilde ifade ettikleri takdim ritüelleridir. Durkheim, bu ayrımı; pozitif ve negatif kurallar olarak değerlendirmiştir. (Goffman,2016:85).

4.2.7.2. Esnaf Odaklı Etkileşim Ritüellerinde Tavır

Günlük sosyal hayat içerisindeki somut davranışlarımızın törensel bileşimlerinden hürmeti açıkladıktan sonra araştırmamız için önemli olan bir diğer unsur da etkileşim ritüellerindeki *tavırdır*. Tavır; bireyin etkileşim ritüeli davranışındaki, duruşu, giyimi, oturması-kalkması, konuşması şeklinde iletilen unsurlardır. Tavır dediğimiz unsurlar toplumdaki insanlarca bir bireyin istenen veya istenmeyen vasıflara sahip olduğunu belirtmeye yaramaktadır. Toplumsal olarak belirlediğimiz ve iyi-düzgün olarak nitelendirdiğimiz birçok tavır şekli bulunmaktadır. Bunlar; empati ve içtenlik, hoşgörü, fiziksel hareketlere hâkim olma, arzu ve isteklerini kontrol etme, yerinde ve zamanında konuşabilme vs.’dir.

Sosyalizasyon ve karakter eğitimi açısından birey, iyi tavır sahibi olmak zorundadır. İyi bir tavır sahibi olan birey, toplumun onayladığı davranışları benimsemiş ve toplumdaki diğer insanlarla benzer olduğunu kanıtlamak için bu iyi tavrını sergilemiştir. Bu düzgün tavır biçimleri, dengeli ve güvenilir iletişimlerin gerçekleşmesini; aynı zamanda etkileşimlerin sekteye uğramadan devam etmesini sağlamaktadır.

Tavır, sosyal yaşam içerisinde bireylerin nasıl davranacaklarını gösteren değerlendirmelerden oluşmuştur. Bireyler olumlu tavırları benimseyerek kendilerine ve vasıflarına has bir imge sergilemektedirler. Ancak bu imgeler bireyin kendince oluşturduğu

bir şey olmayıp toplumun kurgu ve yorumlarından ibarettir. “Yani bireyin başkaları gözündeki imgesidir.” (Goffman,2016:90).

“... Yemek yemeye değil hesap ödemeye gittim. Kızın karşısında görgülü olmamız gerekiyor ya; çatalı bir o tarafa sapladım bir bu tarafa. Ağzıma bir lokma ağzıma gitti, gitmedi. Evde olsam kemikle birlikte, elle ayakla yerdim tüm tabağı da... Ne yapayım rezil olmaktan korktum. (Alan Notu: Tüpçü Yardımcısı1, Nisan-2018).

“... (Çocuğun ensesine tokat atarak). Kaç kere söyledim sana kadınlar geldiğinde derli toplu otur, küfürlü konuşma diye.” (Alan Notu: Tuhafiyeci1, Haziran-2018).

4.2.7.3. Esnaf Odaklı Etkileşim Ritüellerinde Hürmet-Tavır Birlikteliği ve Ritüel Hürmetsizlik

Hürmet ve tavrı ayrı ayrı inceledikten sonra değinmemiz gereken bir diğer konu: bu iki kavramın birbiriyle örtüşüklüğüdür. Bireyin gösterdiği belirli bir hürmet biçimi veya gereken hürmeti göstermeme durumu; onun iyi veya kötü tavır sahibi olma gibi özelliklerini dışa vurmaktadır. Hürmet ve tavır arasındaki bağlantı, gruplar arasındaki etkileşim ritüellerinde farklılık göstermektedir. Örneğin; Alevi inancına göre yaşı kaç olursa olsun dedelerin elini öpmek hem *dedeye* olan hürmeti simgelerken, aynı zamanda toplulukça, inancına ve yoluna bağlılığı ifade eden örnek bir tavır anlamına gelmektedir. Yani kişinin iyi bir tavır sergileme isteği, diğer bir kişiye hürmet göstermenin bir yolu olurken; aynı zamanda hak edilen bir hürmeti ifade etme isteği de diğerine karşı davranışıyla göstermek zorunda olduğu özelliklerden birisidir (Goffman,2016:94).

Bu tür bir örtüşmenin yanında önemli olan husus; iki kavramın özdeş olmasından ziyade birbirlerini tamamlayıcı bir ilişkisi içerisinde olduklarıdır. Hürmet imgeleri, bireyin sosyal hiyerarşi gibi daha genel bir çerçevede kazanmış olduğu yeri gösterirken; tavır imgeleri, bir sosyal konumun, o etkileşim esnasında gösterme şansını verdiği vasıflar toplamına tekabül etmektedir.

Hürmet ve tavrın arasındaki bir başka tamamlama ilişkisi de hürmetkar davranışı doğrulamak için kendini iyi bir tavır sergilemek zorunda hisseden bireyin, bunu sergileyecek bir konumda olmasıdır. Bireyin bu konuda yapması gereken şey; diğerleri tarafından onaylanmayan benlik imgelerini başkalarından gizlemesi olacaktır. Bunun yanında; hürmete karşı hürmet veya iyi tavra karşı iyi bir tavrın gösterilmediği durumlar da mevcuttur. Her

toplumun kendine has değer yargıları olduğundan dolayı; davranışlara anlam yüklemeleri de farklı farklı olmaktadır.

“... Eskiden kadınlara olan zaafımın ne kadar fazla olduğunu bilse evliliğimiz on yıl değil bir gün bile sürmezdi. Geçmişte çok hata yaptım; acısını fazlasıyla geçtim. İnanır mısın onu hak etmiyorum ama kaybetmemek adına ayağımı öp dese öperim. Benim gibi birini adam etti ya aç kalırım; doyururum, açıkta kalırım; giydiririm. Kafamı bile kırsa ağzımı açmam; susarım.” (Alan Notu: Mobilyacı, Eylül-2018).

Etkileşim ritüelleri esnasında hürmete olan uyumun sağlanmadığı durumlar da söz konusudur. Hürmeti gerçekleştirmeyen birey, yapması gereken bir davranışın kendisine hak olmadığını, yapması gereken davranışı gerçekleştirirse benliğini alçak bir konuma yerleştirdiğini düşünebilmektedir. Bir hürmet türünün kendi şahsiyetini zedeleyeceğini düşünerek, benliğinin yeterince dikkate alınmadığını içeren manalarda bulunabilir. Bunun yanında aynı hiyerarşik çizgide olduğu insanlar arasında yaptığı hürmet davranışının önemsiz olduğunu düşünebilir.

“... Amman, kendisine yer vermişim ne vermemişim ne! O da ameale ben de.” (Alan Notu: Bakkal Yardımcısı1, Eylül-2018).

Hürmet kurallarının ihlali birbirinden farklı olan gruplar arasındaki ilişkilerde de görülmektedir. Özellikle alt ve üst kültür içerisinde bulunan insanların davranışlara yüklediği anlamlar ve hürmet- tavra dair oluşturdıkları benlik imgeleri; ayrıca vakar ve mahremiyet biçimleri birbirinden farklıdır.

“... Kendileri akşama kadar dinimize küfür ediyor; ezan okununca müziği kapatmadım diye işten attı beni.” (Alan Notu: Berber Çırağı, Kasım-2016).

“... Hayvan mı ki dayakla terbiye ediyor. Çocuk her yemeği dışarı çıkardığında ağzına tokatı basıyor. Aklınca böyle yaparsa; çocuk bir daha ağzından yemeği çıkarmazmış. Bu yüzden zavallı çocuk o kadar pasif ve çekingen.” (Alan Notu: Bayan Kuaförü1, Aralık-2016).

Toplum içerisindeki edilen kimi alaylar, laf atmalar ve şakalaşmalar da ritüel hürmetsizliğin bir boyutunu oluşturmaktadır. İçine eğlence yüklenerek yapılan bu davranışlar iki tarafça kabul edilen bir eğlenme durumunu arz edebilmekle birlikte; ritüel hürmetsizlik karşısındaki birey kendi yüzünü korumak adına hiçbir şey olmamış gibi davranabilmekte veya bu durumu kendi benliğine yapılan bir aşağılama olarak algıladığı için saldırganca davranışlara yönelebilmektedir.

“... Yeni ayrılmıştık o yılanla. Aldatıldığım yetmiyormuş gibi; bir de üç kuruş için maruz kaldığım durumlar...Gelip gidip müşterinin yanında: “Bir daha kesim yaptığımızda senin de boynuzlarını keselim.” diyordu. Gözünün ortasına yumruğu basasım geliyordu. Ne yaparsın hem ekmek parası hem de kendimize yakıştıramadığımız erkeklik gururu.” (Alan Notu: Kasap Yardımcısı1, Haziran- 2018).

“...Biraz olsun cesaretleri varsa geçsinler dükkanımın önünden bakalım. Dilsiz çocuğu almışlar arasına; bir o muncıklıyor bir diğeri. İkisini de kapattım içeri Zülküf²⁵’ü aldım elime; o garibimin neresini sıktılarsa ben de oralarına geçirdim. Eşek sudan gelmeye kalmadı, can havliyle kaçtı çakallar.” (Alan Notu: Bakkal2, Nisan-2018).

Bu hürmetsiz davranışların ötesinde birey, toplumdaki diğer insanların ona hürmetsizce davrandığına karşı bir farkındalık yaratmak için veya bir eksikliğini kullanarak yaptığı olumsuz davranışı kabul görmeye zorlamak için çeşitli hürmetsiz tavırlar sergilemektedir.

“... Açlıktan geberse de bir lokma bırakmayacağım. Biz daha paydos etmeden, her öğle, çatlayana kadar yemeği yiyip bize zırnık bırakmamayı biliyordu. Geçen yemek bırakmadım; geldi baktı yemek kalmamış, suratını asıp gitti. Bugün de gelip bir şey söylerse: “Ben çok kiloluyum, yediğim yemek beni doyurmuyor.” der geçerim.” (Alan Notu: Bakkal Çalışanı2, Ekim-2018).

Yukarıda verdiğimiz örnekler de göz önünde bulundurarak varacağımız son nokta; toplumsal hayat içerisinde oluşturduğumuz tavır ve hürmet biçimlerinin sembolik manalarla kuşatılan ve manası içinde bulunulan durumlara göre iyi veya kötü olarak değerlendirilen yorumlarımızdan ibaret olduğudur. Sıradan görünen günlük yaşam içerisinde bireyin yaşadığı bu etkileşimler, sosyal yaşam içerisinde gün yüzüne çıkmaktadır. Ayrıca modernite ve post modernite kılıflarıyla donatılmış toplumsal yaşam, etkileşim ritüelleri aracılığıyla iyi ve kötü olarak değerlendirdiğimiz tüm olguları bir bütün olarak gözler önüne sermektedir. Yani sosyal olanın bağrında; iyi de kötü de aynı potadadır. Önemli olan şey; etkileşimlerdeki olumsuz durumlara uygun vakarla müdahale edip, mevcut toplumsal düzenin zedelenmesine engel olmaktır.

²⁵ Zülküf: Bakkal2’nin nefsi müdafaa adında dükkanında bulundurduğu ve adını Zülküf taktığı sopanın adıdır.

4.2.8. ESNAF ODAKLI ETKİLEŞİMLERDEKİ ÖRNEKLERLE HUZURSUZLUK HALLERİ: SOSYAL ÖRGÜTLENMEDE MAHCUBİYET

Günlük yaşamdaki sıradan ilişkiler aracılığıyla birey, sayısız toplumsal etkileşime dahil olmaktadır; alışveriş yaparken, tedavi olurken, iş yerinde çalışırken, seyahat ederken... Kimi zaman kısa vadeli veya sonradan oluşma ihtimali olmayan etkileşimler birey açısından önemsiz görülse de makro alanlardaki etkileşimleri sürekli olabilecek insanlar arasındaki etkileşimler ve bu etkileşimlerde oluşabilecek aksama halleri, sosyal örgütlenme açısından önem arz etmektedir.

Toplumsal etkileşimlerin rayında gitmesi birey açısından bir huzur oluştururken; etkileşimin sekteye uğraması hem birey hem toplum açısından oluşabilecek bir huzursuzluğun nedeni konumundadır. Etkileşimler esnasındaki huzursuzluk hallerinin dışı vurumu farklılık gösterirken; araştırmamız açısından bu huzursuzluğun ifadesi mahcubiyet olarak ele alınmaktadır. Buradaki mahcubiyet hali; kişilerin çeşitli sebeplerden ötürü duydukları rahatsızlıklardan ziyade, yanında başka insanların var olduğunun farkında oldukları ve diğer insanların da onların görünen yüzünün farkında olup bu hissedilen yüzlerine göre yargılama yapacağı izlenimiyle ilgilidir. Etkileşim içindeki bireyin kendisini rahat hissetmesiyle etkileşim sırasında bocalaması ters yönde ilerlerken; birinin azalması diğerinin artmasına sebep olacaktır. Ayrıca biri azaldığı takdirde diğerinin özellikleri gün yüzüne çıkacaktır. Karşılaşmaların devamlılığı açısından sorun oluşturan bu bocalama halleri her kültürde farklı olurken; karşılaşmanın devam etmesi için bocalamanın önüne geçebilecek birçok karşılaşmayı kurtarma yöntemi bulunmaktadır.

Birer yüz yüze etkileşim ürünü olan karşılaşmalarımızdaki “mahcubiyet, karşılanmamış beklentilerimizle alakalıdır” (Goffman,2016:199). Burada önemli olan mesele; mahcup olunacak bir hadise yaşanmışsa buna kim sebep olmuştur, bir davranış kime göre mahcup edicidir ve bu mahcubiyet kimler tarafından hissedilmektedir? Bunlar teşhis edildikten sonra bilinmesi gereken husus ise yaşanan mahcubiyetin bazı durumlarda sadece mahcupluğu yaratan bireyi değil iletişim içinde olduğu bir grubu da etkileyebileceğidir. Bu mahcubiyet hali; bozulma, huzursuzluk gibi manaları barındırırken; sonuçları yoğun tahribatlar içerebilmektedir.

“... Yazıklar olsun ki bu çocuğu ben doğurdum; kendimden utaniyorum. Babasının başını el alemin içinde öne eğdirdiği yetmiyormuş gibi yanına çalışmaya gittiği amcasını da dosta düşmana karşı rezil etti. Dükkanını soyduğu adamın ayaklarına kapanmıştık şikayetçi olmasın

diye. Adam insaflı olmasaydı şimdi hapiste sürünüyordu. Keşke engel olmasaydık da gidip içerde yatsaydı. Şimdi de eroine başlamış. Doktor olan abimden yardım istedim: “Tedavi için ikna et, yanına gelsin.” dedim. Bana verdiği cevap: “Ben insanların gözünde akli başında, başarılı bir doktorum. O çocuğu bana bulaştırmayın.” oldu. Bu pisliğin yüzünden tüm sülale, çarşıda, pazarda insanların yüzüne bakamaz oldu.” (Alan Notu: Ev Hanımı3, Temmuz-2018).

Karşılaşmalarda soruna yol açabilecek bir başka durum da mahcubiyet hallerinin karşılaşma boyunca sürmesidir. Böyle durumlarda karşılaşmadaki utanç verici hadiseden ziyade bazı insanlar sürekli olarak rahatsızlık ve huzursuzluk yaratabilecek bir durumdan bahsederek; bir veya birden fazla bireyi bu rahatsızlıktan doğan bir gerginliğe boğmaktadırlar.

“... Dükkândan gidene kadar tir tir titredim. Tam ihaleyi alacağız; babam geçen seneki iflası anlatıp duruyor. Göz ediyorum, sesimi yükseltiyorum anlamıyor da. Sıkıntıdan adamların karşısında esnemekten, döktüğüm terden adamlar anlamıştır her şeyi. İki güne size geri döneriz demişlerdi, bir hafta oldu. Kesin vazgeçtiler.” (Alan Notu: Ayakkabıcı2, Eylül-2018).

Yaşadığımız kültürel atmosferde, etkileşimlerde memnuniyeti sağlamak önemli bir konuyken memnuniyetsizlik ve iletişimlerin bozulması etkileşimler açısından olumsuz bir yerdedir. Bir bozulmadan kaynaklı olarak oluşan huzursuzluk ve düzenli giden bir şeyin sekteye uğraması; iletişimde iletilmesi gereken mesajların karşıya düzgünce aktarılmasına sebep olmaktadır. İletişimler esnasında yaşanan olumsuzluklar, mevcut etkileşimi bozan kişiye; değersiz, ahlaki suçlu, düşük statülü gibi sıfatlar yüklemektedir. Kişiler bu tür sıfatlarla nitelenmemek için yaşadığı toplum içerisinde sürekli olarak mahcup olabilecek durumlardan kaçmakta veya uygun bir vakarla, bunu dışa vurmamak için, bir kabiliyet sergilemektedirler. Eğer bir savunma gerçekleştiremezse, uygun bir vakar üretemezse veya yanındaki diğer insanlar kendisini mahcup olabilecek olaydan uzaklaştıramazsa; birey, toplumca dışlanacak veya diğerlerinin gözünde düşük bir konuma yerleşecektir.

“... O ayakkabıyı yere fırlattıkça ben dilimi ısırđım durdum. Dilimi ısırmasam ağızımdan bir küfür çıkacak, kocasıyla kanlı bıçaklı olacaktık.” (Alan Notu: Ayakkabıcı2, Ekim-2018).

4.2.8.1. Toplumsal Bir Huzursuzluk Hali Olarak Mahcubiyetin Nedenleri

Daha önce de değinildiği ve Goffman'ın (2016) da belirttiği gibi toplumda yaşayan bireylerin yaşadığı mahcubiyetler; bireylerin yaşanan etkileşimler esnasında sürekli olarak bir beklenti içinde olmasından dolayı kaynaklanmaktadır. Toplum, içinde yaşayan bireylere bir kimlik imgesi yüklerken; bunun gereği olan benliğini de muhafaza etmesini ve toplumun ondan beklediği gereklilikleri yerine getirmesini dikte etmektedir. Birey de toplumsal hayata dahil olmak için hep benliğini koruma mücadelesi içinde olmuştur. Toplumun beklentilerini yerine getirerek ilişkilerin yolunda gitmesini sağlamış ve o da kimliğinin leke almaması adına bir beklenti arayışına girmiştir. İki taraf için, beklentilerin yerine gelmemesinin ötesinde; beklentinin karşılanamaması düşüncesi belli bir huzursuzluğa yol açmaktadır.

İki taraflı bir değer konumunu alan bu beklentiler; toplumu bir arada tutma göreviyle ahlaki bir çerçeveye oturturulmuştur. Bu yüzden herhangi bir beklentiye karşılamayan veya herhangi bir kuralı ihlal eden ne kadar suçluysa; bu duruma müdahale etmeyen, olumsuzluğun düzeltilmesine katkı sağlamayan diğerleri de o kadar suçludur. Ahlaki olarak iyi veya kötü olarak yerleştirilen sıfatlar; bireylerin kimliklerine yapıştırdıkları yorumlarla sınırlı olmaktadır.

“... Asıl suç hepimizde... Burada müşteri olmadığında ya da bir araya toplandığımızda deli gibi içerdi. Biz de sesimizi çıkarmazdık: “Alem yapıyor, gençtir.” deyip gülüp geçerdik. Şimdi durumu o kadar ağır ki doktor sol bacağını kesecekmiş. Yanına gittim: “Kafama sıkacağım abi, tek bacakla nasıl çıkarım insan içine. Bu sandalyeye bağlı yaşayacağıma, ölürüm daha iyi.” dedi. İçim cız etti; ama iş işten geçti. Zamanında kulağını çekseydik böyle olmazdı.” (Alan Notu: Erkek Kuaförü1, Haziran-2018).

Sosyal etkileşimlerdeki bu kimlik biçme ve buna karşı yorum geliştirme hali; bireylerin birbirlerini kabul etmeleri ve birbirleri hakkındaki bir takım kimlik rollerini bilmelerini gerektirmektedir. Çünkü bireyin kimliği hakkında yapılan bilinçsiz yorumlar da bireyi mahcup bir duruma sokup etkileşimin düzenine gölge düşürebilmektedir. Bunun dışında bireyi mahcubiyete sürükleyen, benliğini gözden düşüren birçok sosyal durum söz konusudur. Bireyin statü kaybı veya bulunduğu konumdan daha aşağı bir statüye terfi, boşanma gibi olaylar bireyde bir mahcubiyet oluştururken; aynı zamanda birey açısından benliğinin değerliliği kanısı; onu, bir insandan borç isterken, bir işte yardım isterken veya bir teklifte bulunurken mahcup bir duruma sokabilmektedir.

“Dolar fırladıkça fiyatlar yükseliyor, bu yükseliş tüm sektörleri çıkmaza soktuğu gibi ayakkabı sektörünü de olumsuz etkiliyordu. Sezon bitmek üzereyken bile, elimizde kalan onca yazlık ürüne indirim yapıp satmaya korkuyorduk. Zaten indirim yapsak bile kimse alamayacaktı. Geçen yaz sezon sonunda bir ayakkabı markasından bir veya iki numara ayakkabı kalırken; bu yıl neredeyse tüm numaralardan bir seri satılmadı. Güz geliyor ve yeni ürünler almamız gerekiyor. Elde avuçta yok... Patron da kardeşine bu durumu anlatacak güya; ama o her geldiğinde: “Allah’a şükür, işler iyi” deyip geçiştiriyor. O gidince de “Kardeşin bile olsa borç istemek zor iş” diyor.” (Alan Notu: Ayakkabıcı Çalışanı (Araştırmacı), Eylül-2018).

Kişilere yüklediğimiz ve bununla ilgili yorumlamalarda bulunduğumuz bu bağlamda önemli olan bir başka konu; etkileşimlerdeki bireylerle gerçekleştirdiğimiz fiziksel yakınlıklar, bireylerin birden fazla role sahip olduğu ve yaşanan bir mahcubiyette mahcup olan kişinin kara bir lekeliymiş gibi dışlandığı durumlardır. Pürüzsüz bir etkileşim açısından bireyler birbirleri hakkındaki psikolojik, fizyolojik yatkınlıklarını bilmeli ve bireyin toplumda bulunduğu rolüne uygun olarak gireceği çeşitli ortamlarda farklı benlik imgelerini sergileyeceğinin bilincine varmalıdır. Bunun yanında birey, rol ayrımını iyi yapıp; yansıttığı benliğini bağlamlara uygun olarak sergilemelidir. Hangi benliğini kime göre sergileyeceğinin ayrımını yapmazsa hem rolünün inandırıcılığını yitirebilmekte hem de mahcubiyet yaşayarak huzursuz olabilmektedir.

“... Kim gelirse gelsin, ben buradayken o adam bu masaya gelmesin. Tam oyuna dalıyoruz, kafasına bir şey yatmadı mı dinleye gör. Kendini oyunda değil de hala cemaatin karşısında vaaz veren hoca sanıyor. Başlıyor ahlak derslerine. Biz kızınca da kızarıp morarıp kalkıp gidiyor. Oyunu mahvettiğine mi yanayım, kalbinin kırılmasına mı?” (Alan Notu: Erkek Kuaförü1, Ağustos-2018).

Mahcubiyetin etkileşimler açısından önemi ve özel olarak da esnaf atmosferinde yaşanan mahcubiyetlerin ne tür olaylara sebebiyet verdiği irdelendikten sonra açıklanması gereken konu; rahatsızlık veya huzursuzluk veren bir durumun dahi toplumsal yaşamın bütünlüğünün bir gereği olduğunun bilincine varmamızdır. Bu durumun bilincine varmayı ve bu sosyolojik durumu biyolojik bir temele benzeterek açıklamak da yanlış olmayacaktır. Zira toplumu doğal bir çevre olarak ele aldığımızda; birey, bu toplumsal yaşam içinde tutunmaya ve hayatta kalmaya çalışan bir varlık konumundadır. İçinde yaşadığı çevrede, ondan başka varlıkların da bulunduğu farkına varıp onları dikkate almalı; bu doğal çevreye adapte olmalı ve gücü yetmediği konularda diğer varlıklardan yardım almak zorundadır. Bu doğal

çevrenin, zıtlıkların ve çatışmaların; aynı zamanda uyumun bir toplamı olduğu bilincinde olmalıdır. İçinde yaşadığı uyumlu bütünün sürekliliği açısından; huzursuzluk, karmaşa, belirsizlik yaratabilecek olumsuzlukların önüne geçmeli; var olan benliğini olabilecek huzursuzluklara hazır etmelidir. Sonuç olarak; bireyin katlanması gereken tüm olumsuz durumlar, sosyal olmaya muhtaç bir varlık olmasından ötürüdür.

4.2.9. TOPLUMSAL ETKİLEŞİMDE YABANCILAŞMAK

Günlük yaşam içerisinde isteyerek veya istemeyerek birçok etkileşime dahil olmaktadır. Bu etkileşimler, bakışmalarla başlayıp birbirini fark ederek odaklanmayı ve odaklanılan bu etkinliğe uygun bir konuşma halini yaratmayı gerektirmektedir. Araştırmamız için önemli olan konulardan biri; etkileşimler esnasında geçen konuşmalardır. Bu etkileşim durumunu incelerken, aynı zamanda, sosyal etkileşimlerde sözlü iletişimin yerini de irdelemiş olacağız.

Günlük yaşam içerisinde sokakta dolaşırken, otobüste giderken, işe giderken, spor yaparken vs. çeşitli sohbetlere kendiliğimizden katılabiliriz. Bir sohbe dahil olmak bireye, diğer etkileşim türlerinde de olduğu gibi çeşitli yükümlülükler yüklemektedir. Herhangi bir sohbe katılan birey artık kendi gerçekliğinin dışında olan, diğerlerinin de varlığıyla biçimlenen bir sosyal gerçeklik dünyasına girmektedir. Bu kendiliğinden dahil olma hali, birleşme vesilesiyle toplumsallaşmanın görünür yüzlerinden birini oluşturmaktadır. Geçen her konuşmanın kendine ait sınırları ve konuşma açısından önemli olan beklentileri bulunmaktadır. Konuşmayı, kendi sınırlarını çizerek muhafaza etme eğiliminde olan; küçük bir toplumsal sistem olarak gören Goffman (2016), onu, “kendi kahramanları ve hainleri olan küçük bir bağlılık ve sadakat toprağına” benzetmiştir (Goffman,2016:132).

Araştırmamızda; bireylerin var olan konuşmalara kendiliğinden katıldığını varsayarak aynı zamanda bu kendiliğinden katılama durumunun nasıl gerçekleşmediğini açıklamaya çalışacağız. Aynı zamanda kendiliğinden gerçekleşememe durumunu değerlendirdikten sonra, bireyin bir sohbe nasıl yabancılaştığını, bunun sonucunda ne tür olumsuzluklar yaşadığını ele alıp; sosyal etkileşimlerdeki yabancılaşma biçimlerini anlamaya çalışacağız.

Toplumsal çevremizdeki diğer etkileşim türlerinde olduğu gibi sözlü etkileşimin bir türü olan sohbetlerimizde de bu sohbetin içinde olan kahramanların omuzlarına yüklenen çeşitli sorumluluklar bulunmaktadır. Günlük yaşamımızdaki karşılaşmalarda; kişilerin

duruşlarına, yaklaşımlarına, oturup kalkmalarına, konuşmalarına bakarak onları gözümüzde herhangi bir konuma yerleştiririz. Birbiriyle temas halinde olan insanlar, bu izlenimler aracılığıyla bir nevi birlikte oldukları diğerleri hakkında bir karakter analizinde bulunmaktadırlar. Bunun bilincinde olan birey, diğerlerince onaylanan bir benlik arayışında bulunduğu için; münasip bir hürmet ve diğerlerine karşı saygı içeren davranışlar içerisine girmektedir.

Ahlaksal kurallarımızca belirlenen sohbet ve konuşmaya kendiliğinden dahil olma durumu toplumsallaşmamızın kanıtlarından biridir. Birey bir sohbe dahil olduğunda, diğer konuşmacıları da dikkate alarak hem kendi konuşmasını hem de diğerlerinin konuşmalarını denetleyebilecek ve etkileşimin olumsuz sonuç vermemesi adına gerektiği yerde konuşmaya müdahale edebilecek düzeyde olmalıdır. Kendiliğinden sohbe dahil olma durumu bir nevi kendine yüklenen birçok rolün dışında, etkileşim rolünü de oynamayı gerektirmektedir. Konuşma haliyle süren bu etkileşimler, kişilerin birbirlerine karşı duygu, düşünce ve tutumlarını aktardıkları toplumsal bir inşa biçimini almaktadır. Bu inşa sürecinde bilinmesi gereken şey; toplumsal bir konuşmada dahi konuşmanın değerine gölge düşüren unsurlar olduğu ve bireyin, bir olumsuzluk olarak algılanabilecek, konuşmaya yanlış katılımıyla etkileşime yabancılaşacağıdır.

4.2.9.1. TOPLUMSAL YABANCILAŞMA BİÇİMLERİ

Toplumsal bir etkileşim şekli olarak ele aldığımız konuşmalar birden fazla insan yoluyla gerçekleştiğinden ve ortak bir katılımı gerektirdiğinden konuşmada geçen bir kırılma veya eksiklik etkileşimi kırılma olarak bireyi yabancılaşmaya itmektedir. Goffman (2016) bu yabancılaşma türlerini şöyle açıklamıştır:

4.2.9.1.1. Zihnini Başka Şeylerle Meşgul Olması

Belirli bir karşılaşma halinde sohbet meydana gelirken, sohbe yön veren bir ilgi odağı vardır. Bu ilgi odağı, kişilerin artık bu sohbe dâhil oldukları hatırlatarak sohbetin onun üzerinden gitmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Birey konuşmaya dâhil olduğu an; zihnini sohbetin ilgi odağı dışında olan düşüncelerden arındırmak ve sohbe odaklanmak zorundadır. Karşılıklı olarak duygu ve düşüncelerin aktarıldığı bu süreçte sohbet dışındaki düşüncelerle meşgul olmak, diğerlerince ahlaki olarak bir saygısızlık olarak değerlendirilmektedir.

“...Ben adama ayakkabıların koku yapmasından duyduğum rahatsızlığı anlatırken o yüzüme bakıp sırtıyordu. “Ne var, ayı mı oynuyor karşında?” deyip tepki gösterince “Af edersin abi, aklıma bir şey geldi de. Bir anda dalmışım.” dedi. Ben ona derdimi anlatıyorum o bana “Aklıma bir şey geldi.”, deyip pişmiş kelle gibi sırtıyor. Esnaf mı kaldı artık, topu soytarı!” (Alan Notu: Çiftçi1, Nisan-2018).

4.2.9.1.2. Kişinin Kendisiyle Meşgul Olması

Karşılaşmalar esnasında bireylere yüklenen roller ve bu rollere dair benlik imgelerinin zedelenmemesi adına; bireyler, sürekli olarak kendini denetliyor durumdadır. Bu durum konuşma halinde de geçerlidir. Konuşmaya katılan birey, ilgi odağından çıkarak aşırı bir şekilde kendiyi meşgul olduğunda konuşmanın ciddiyeti yitirilebilmekte veya sohbetin seyri değişmektedir.

“...Her şey konuşmanın sonunda yanlış bir şey derim yine, bir çuval inciri berbat ederim derken, o her ağzını açtığı anda saçma sapan şeyler söylemem yüzünden mahvoldu. Asıl amacım benim artık değiştiğime inanması ve geçmişe dair hatalarıma geri dönmeyeceğimi kanıtlama çabamdandı. Kendimi bu kadar düşünürken onun da duygularının olduğunu unuttum.” (Alan Notu: Öğretmen1, Kasım-2018).

4.2.9.1.3. Etkileşimle Meşgul Olmak

Konuşmalardaki bir başka yabancılaşma durumu da bireylerin sohbetten ziyade etkileşimin sürmesi için gösterdiği çabalarla meşgul olmasıdır. Birlikteliği sürdürmek adına etkileşim gereğinden fazla denetlenmesi veya sohbet kaynağı olmaksızın sırf etkileşim sürsün diye, konuşmak için konuşmak, etkileşimde yabancılaşmaya neden olmaktadır.

“... Adı da adama geçmiş olsun demeye, moralini düzeltmeye gittik oldu. H. ortalık karışmasın, Z. ile E. yine birbirine dalıp adamın sinirlerini zıplatmasın diye başladı askerlik günlerini anlatmaya. Hepimizin uykusu gelince iki laf edemedi evlere dağıldık.”. (Alan Notu: Erkek Kuaförü2, Mayıs- 2018).

4.2.9.1.4. Başkasıyla Meşgul Olmak

Yüz yüze etkileşimlerdeki konuşmalarda, bireyin kendisiyle meşgul olma yanında başkalarıyla da gereğinden fazla meşgul olması yabancılaşmanın başka bir türüdür. Goffman (2016), başkasıyla meşgul olma durumunu; yapmacıklık ve samimiyetsizlik, had bilmezlik, aşırı ilgi ve iletişimin bir unsuru olarak konuşmacıların yüzüne odaklanma çabası gibi sebeplere bağlamaktadır.

Etkileşim esnasında konuşmalar sürerken, konuşmacılardan biri sanki diğerini çok önemsiyormuş gibi bir algı yaratmak için sürekli olarak iltifat edebilmektedir. Bu iltifatlar kimi zaman gerçekte ilgisi olmayan yapmacık kalıplardır. Bunun dışında, çok samimi olmadığımız biriyle girdiğimiz konuşmalarda, karşı tarafla çok fazla ilgilenmemiz bir hadsizlik olarak algılanabilmektedir. Aynı zamanda fiziki veya herhangi bir eksikliğinden kaynaklı olarak etkileşimin düzenine uyum sağlayamayan bireylere odaklanarak onların farkındalığını arttırmak konuşmayı yabancılaştırmaktadır. Son olarak da karşımızdakine duyduğumuz derin duygulardan (kişinin çok güzel olması, ses tonunu çok beğenmemiz vs.) dolayı gösterdiğimiz yoğun ilgi etkileşimde yabancılaşmayı sağlamaktadır.

“... Yaşı kaç, elinde kukla etti beni. Sanki görmüyor ayaklarımın taraklı olduğunu. O kadar kadının arasında, “Güzel ablamın o zarif ayaklarına bu terlik ne yakışır, bu ayakkabı küçük ayaklarda ne güzel durur.” diye diye tüm pazarın gözlerini üstüme dikti. “Sinirden, “Al o terliği ananın zarif ayağına tak.” deyip çıkıp gittim.” (Alan Notu: Ev Hanımı4, Ağustos-2018).

“... Almıyorum artık o toptancıdan malları. Bir şey almaya gidiyorum; hiçbir şey konuşmasam, faturayı öderken parayı uzatsam dahi gözlerini dikeyor gözlerime, sapık sapık bakıyor. Sonra da “Biz müşterimize çok değer veriyoruz; hele ki altından gümüşten kıymetli olanlara...” deyip benim sabrımı sınıyor terbiyesiz.” (Alan Notu: Bayan Kuaförü2, Aralık-2018).

4.2.9.1.5. Sosyal Etkileşimlerde Katılımın Yapmacıklığı

Daha çok sözlü iletişimle gerçekleştirdiğimiz sosyal etkileşimlerde katıldığımız bazı sohbetler ilgimizi çekmeyebilir. Fiziki olarak orada bulunmamıza rağmen, ilgi noktamızın yapılan sohbe odaklı olmamasından dolayı bir sıkılma hali yaşayabiliriz. Fakat iletişimin akışını bozmamak ve karşı taraftaki diğer katılımcıların duygu ve düşüncelerini dikkate aldığımızı göstermek için yaşadığımız bu hoşnutsuzluğu belli etmeyiz. Bireyin ilgisini çekmediği halde yapmacık olarak sergilediği bu sohbe katılma kabiliyeti, yabancılaşma biçimlerinden biridir. Birey, sosyal organizasyondan dışlanmamak uğruna fiziki olarak sohbe katılmış olsa da düşüncesele olarak içinde yarattığı ilgisizlik bir tür itaatsizlik biçimidir.

Birey açısından; yabancılaştığı halde böyle bir sahteliği sürdürmesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birisi işin içine çıkar ve menfaatin girdiği durumlarda yaşanmaktadır. Bunun en güzel örneğini seçim öncesi yaşanan toplantılar ve burada geçen

sohbetlerde görmekteyiz. Araştırma süreci 2019 yılı belediye seçimlerini de kapsadığı için bu duruma dair somut örnekler bulunmaktadır. Toplumsal örgütlemenin önemli bir bölümünü oluşturan esnaf kitlesi, siyasiler için de önemli bir tabakadır. Seçim sürecinde siyasi parti üyeleri, belediye başkanı adayları, periyodik olarak dükkanları gezmekte ve çıkarları uğruna vaatlerde bulunmaktadırlar. Gerçekleşen bu ziyaretlerde; esnaf siyasi olarak yakınlık duymadığı adayın konuşmalarını önemsemese dahi dinliyormuş gibi yaparken aslında çıkarını gözettiği için bu davranışı sergiliyor durumdadır. Çünkü ne kadar onaylamamış olsa da o adayın da belediye başkanı olma ihtimali bulunmaktadır. Siyasi aday eğer esnafın bu ilgisiz ve hoşnutsuz halini sezerse; kazandığı bu seçimden sonra esnafa dair hiçbir soruna müdahale etmeme hakkını kazanmış olacaktır. Esnaf da bunu göz önünde bulundurarak konuşmaya yapmacık bir şekilde katılmaktadır.

Bireyler toplumca belirlenen ahlaki değerleri göz önünde bulundurarak girdiği sohbetlerde, insana verilen değerden ötürü bir nezaket tablosu sergilemektedirler. Kişilerin sadece maddi olarak değil manevi olarak da birbirine muhtaç olduğunun bilincinde olan birey, çoğu sohbette karşındakinin duygularını düşündüğünden dolayı; yapmacık bir şekilde etkileşime dahil olmaktadır. Vefa duyguları, sevgi ve bağlılık duyguları; ilgisini çekmese dahi bireyi sohbete katılmaya zorlamaktadır.

“... Patron iki saat oturdu karşısında, izledim. Belli, patronun uykusu geliyor; esniyordu, sandalyesini o yana bu yana sürüklüyordu... Ama kadın sanki cırcır böceği, susmak bilmiyordu. Hem konuşuyor hem ağlıyordu. Nihayet iki saat sonunda dükkândan çıktı. “Abi ne sabırlı adamsın. Yerinde taş olsa çatlardı.” dedim. Yüzüme bakıp gülümsedi: “Sor bakalım; sabrettin de kadının ne dediğini dinledin mi diye? Sırf rahmetli babasının üstümde emeği var, kırılmasın diye dinlemiş gibi yaptım. Anlattıkları ninni gibi geldi. Biraz daha kalsaydı uyurdum herhalde.”” (Alan Notu: Ayakkabıcı Çalışanı (Araştırmacı)- Patron1, Temmuz-2018).

Katılımın yapmacık olarak yapıldığı sohbetlerin daha birçok örneğine esnaf ilişkilerinde rastlayabilmekteyiz. Alışveriş için dükkâna gelip daha sonra belli bir sohbet ortamı oluşturan müşteriyle çoğu zaman nezaket uğruna bir sohbete katlanma durumu yaşanmaktadır. Burada esnaf, saygınlığını korumak ve müşterisini elinde tutmak için, müşterinin anlattıklarıyla ilgilenmiyorsa dahi ilgileniyormuş gibi davranmaktadır. Diğer etkileşimlerde olduğu gibi bu tavır da etkileşimin devam etmesi uğruna sergilenen bir davranış türüdür.

Bireylerin bu kendiliğinden ve içtenlikle öyle hissetmeseler dahi; kendisini sohbete devam etmeye mecbur hissetme durumlarının başarıyla sergilenemediği durumlar da vardır. Bu tür durumlarda ya sohbet sona ermekte de ya da memnuniyetsizliğinden ötürü sohbeti bitiren birey hakkında olumsuz nitelendirmeler yapılmaktadır. Örneğin; sohbet esnasında gözleri kaçırma, telefonla oynama, sigara yakma gibi davranış türleri açıkça sohbetin bitmesi gerektiğinin sinyallerini vermektedir. Açıkça sohbeti bitiren dik başlı katılımcılara; neşe kaçırın, oyunbozan, sıkıcı gibi sıfatlar verilirken; kendisinden mevkii olarak yüksek kişilerle sohbet etmeyi başaramayanlar için; patavatsız, kendisinden mevkii olarak aşağı olanlarla sohbet etmeyi başaramayanlar için ise patavatsız sıfatı verilmektedir (Goffman,2016:147-148).

4.2.10. ETKİLEŞİMİN DİĞER BOYUTLARI

4.2.10.1.Sosyal Etkileşimlere Katılım Yükümlülüklerinin Şartları

Bireyin yaşanılan bir sosyal etkileşime ve ele aldığımız sohbete dair etkileşime katılma yükümlülüğü; içinde bulunduğu tüm şartlarla ilişkilidir. Burada bilinmesi gereken asıl konu; her katılımcının sohbete fiziki olarak katıldıktan sonra, sohbeti yürütmekle yükümlü bir birey olduğudur. Bu zorunluluğun geçerli olmadığı bazı durumlar da vardır. Örneğin; evin reisi olarak tabir edilen babanın ev ortamında çocuklarının sohbetine dahil olmakla yükümlü değildir ya da yaşlı insanların gençlerle aynı sohbet ortamlarına katılma yükümlülükleri yoktur. Bu, yaş faktörünün bir belirlemesidir.

Başka bir örneğe, aile dışındaki sosyal ortamlarda; iş bölümünün veya statü farkının gözetildiği alanlarda rastlamaktayız. Patronların, çalışanlarının sohbetlerine dahil olması gerekmez veya patronlar sohbet esnasında çalışanına takılma, espri yapma hakkını kendilerinde bulabilmektedirler. Fakat patronların bu özgürce davranışlarının yanında; çalışanın yapacağı bir samimi ifade dahi saygısızlık olarak adlandırılabilir. Genel itibariyle mevkice yüksek bir konumda olanın sohbete dahil olmaması, onun diğerlerinden üstün olmasına bağlanırken; mevkice alçak olan bir kimsenin sohbete dahil olması densizlik olarak görülmektedir.

Goffman'ın (2016) da belirttiği, bizim de açıkladığımız yaş ve mevki farkının yanında; cinsiyet ve ırk gibi belirleyicilerin sohbete dair olan yükümlülüklerini açıklamakta fayda vardır. Özellikle kırsal ve eğitim seviyesinin düşük olduğu bölgelerde, kişilerin

cinsiyetine göre herhangi bir sohbete katılma veya katılmama yükümlülüğü verilmektedir. Örneğin; kadının erkekler varken sohbete dahil olması beklenmez veya konuşmalar esnasında kız çocuklarının konuşmaları değersiz görülebilir. Bu örneğe benzer bir durum da ırksal olarak baskın olan ve üstün görülen kişilerin, alt kültürdeki diğer insanlarla gerektiğinden fazla iletişime geçmeme durumlarıdır.

4.2.10.2. Konuşma Dışındaki Etkileşimler

Konuşma olarak ele aldığımız etkileşimler dışında sözlü iletişimde nasıl ki alıcı-gönderici arasındaki değiş tokuş yapılan simgeler varsa bu değiş tokuşun jest ve mimiklerle yapıldığı etkileşimler de vardır. Duygu içerikli olan ve tepkisel olarak açığa çıkan bu etkileşimlerimiz kaslarımızın kontrolüyle sağlanmaktadır. Sabahları birbirinden uzak olan esnafın birbirine kafa sallayarak selam vermesi buna bir örnektir.

“...H., bana karşıdan bir göz- kaş hareketi yaptı mı bilirim sultanımın alışverişe geldiğini. Hemen manav kısmını S.'ye devredip kasaya koşarım ki; dünyalar güzelim benimle tek kelime konuşmasa bile; onun o ay yüzünü görebileyim.” (Alan Notu: Bakkal Yardımcısı2, Eylül-2018).

4.2.10.3. Odaklanmamış Etkileşimler

Yukarıda anlattığımız odaklı etkileşimler dışında odaklanmamış etkileşimler de mevcuttur. Bu etkileşimlerde ilgi odağı farklı olabilir, düşünce dağınıklığı olabilir veya katılımcılar birbirleriyle muhabbet etmemeyi isteyebilirler. Daha çok, geçici bir fayda veya halledilmesi gereken bir iş gibi, aniden bir şekilde etkileşim gerçekleşmektedir. Örneğin; banka sırasında bekleyen insanlar bu duruma örnektir. Buradaki tek yükümlülük: etkileşimin saygı sınırları çerçevesinde yürümesidir.

4.3. GÜNLÜK YAŞAMDAKİ ESNAF ODAKLI ETKİLEŞİMLERLE PERTEK ESNAFINA GENEL BİR BAKIŞ VE TOPLUMSAL EYLEM PRATİKLERİNE GÖRE ESNAF TİPOLOJİLERİ

İnsanoğlu bebeklik döneminden başlayıp yaşlılık dönemine kadar geçirdiği yaşam süresi zarfında birçok etkileşimden geçerek; her atmosfere uygun bir benlik²⁶ imgesi geliştirmiştir İlk önce bir aileyle fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak için etkileşime giren insan; daha sonra, yine psikolojik ve fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak için diğer insanlarla gerçekleşen bir etkileşim dünyasına dahil olmuştur. Bu etkileşimler ve kişilerin oluşturdukları benlik imgeleri, sıradan gibi görünen günlük yaşam içerisinde gerçekleşmektedir.

Günlük yaşam, belli kurallar ve yapmacıklık içeren tiyatro sahnesine göre daha gerçekçi olsa da etkileşimler sahnesi; oynayan ve izleyeni olan bir tiyatro oyunu²⁷ gibidir. Bulunduğu her ortama göre farklı bir karakteri canlandıran birey, karşısındakiler tarafından gözetlendiğinin bilincinde olarak davranışlarını denetlemektedir.

Araştırmanın odak noktasına yerleştirilen esnaf- çalışan- müşteri kümesi, yaşanan etkileşimlerde bireylerin benliklerini nasıl sunduklarını örneklendiren birçok bulguyu barındırmaktadır. Sıradan gibi görünen günlük yaşam içerisinde gerçekleşen alışveriş sürecinde ve müşterilerin işin içinde olmadığı esnaflar arası ilişkilerde; bu bulgulara erişmek adına araştırmacının katılımlı gözlemle bulunduğu ortamda; sanki bir çalışanmış gibi davranıp olaylara dahil olarak sergilediği davranışlar da aslında benliğin farklı bir sunum şekli ile farklı bir etkileşim biçimidir.

Daha önce yüz yüze etkileşimler olarak ele alınan çerçeveye bu bölümde; toplumdaki ilişkileri şekillendiren failin(esnafın), benliğini sosyal etkileşimlerde nasıl sunduğu açıklanarak genişletilmiştir. Günlük yaşamdaki sıradan alışveriş etkileşimlerinde merak ve bilginin önemi; bu etkileşimlerde sergilenen eylemlerin arkasındaki amaç, eylemin

²⁶ Cooley'e göre benlik; başka insanlarla ve bir bütün olarak toplumla birlikte; bir etkileşim sürecinde ortaya çıkmaktadır. (Çelik, 2017:207).

Mead'e göre ise benliğin, sembolik iletişim biçimlerini geliştirmeye yönelik olan düşünceye dayalı bir doğası ve yeteneği bulunmaktadır. Ancak benlik ne kadar düşünceye dayalı olsa da benliğe sahip olan bireyin kendisi; toplumsal bir yapıya, toplumsal bir düzene aittir. Zihin ile benlik, bilinç ile eylem, toplumsal rolleri, toplumsal ilişkileri ve toplumsal kurumları kapsayan, iş birliğine dayalı (bireysel olmayan) fenomenleri oluşturmaktadır (Turner, Beeghley ve Powers, 2012: 473-474).

²⁷ Erving Goffman (2004), "*Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*" adlı çalışmasıyla günlük yaşamı bir tiyatro sahnesine benzetip insanları birer oyuncu olarak açıklayarak; çalışmasını bir tiyatro sahnesiyle aynı bakış açısına sahip olan *dramaturjik ilkelerle* oluşturmıştır.

gelenekselliği yanında, teknolojiyle birlikte alışverişin değişen yüzü; esnaf dışında bu etkileşimleri etkileyen yardımcıları ile müşteriler ve esnafın habitusunda²⁸ önemli olan arka bölgeler irdelenerek bulgularla örneklendirilmiştir. Bunun yanında esnafın kendine yüklediği benlik tanımı, bu benliği sunum şekli, eylem pratikleri ile Perteklinin esnaflığa yüklediği manalar göz önünde bulundurularak esnaf tipolojileri oluşturulmuştur.

4.3.1. SOKAKTAKİ CANLI KAMERALAR: MERAKIN VE BİLGİ ERİŞİMİNİN ÖNEMİ

İnsanoğlu yaradılışından itibaren kendisine ve dünyaya olan merak duygusu sayesinde araştırarak ve üreterek bugüne gelmiştir. Karşılaştığı her yeni durumda o konuya dair aklında oluşan soru işaretleri ve bu soru işaretlerini giderebilme arzusuyla yeni bilgilere erişmiş; böylece dünyayı yaşanılabilir bir yer haline getirmiştir. Sürekli merak eden ve sonucunda bilgiye erişen insan için merakını giderememe durumu, içinde bir huzursuzluk hali yaratmıştır. Hem yaşamı hem de psikolojik durumları etkileyen bu merak ve bilgiye erişim süreci işlevselliği bakımından oldukça önemlidir. Toplumsal yapı içerisindeki insanlar arasında da bu süreç işlevsel olarak ilerlemekte ve oluşabilecek her etkileşimde etkinliğini göstermektedir. Bizim için önemli olan ise; bu işlevsel sürecin ihtiyaçlarımızı giderdiğimiz alışveriş sürecinde nasıl işlediği; bilgiye erişimin nasıl sağlandığı ve bilgilerin erişiminin nasıl saklandığı ile sosyal manadaki bu bilgiye erişme çabasının esnaflığa ne tür anlam ve görevler yüklediğini açığa çıkarmaktır.

Sosyal arenadaki yüz yüze olan etkileşimlerde en basit düzeydeki merak; yeni karşılaşılan birini tanıma ve onun hakkındaki bilgilere erişme isteğidir. Araştırmacının, araştırma bulgularını toplamak için girdiği yeni esnaf çevresinde de diğer insanlar arası ilişkilerde olduğu gibi, ortama yeni dahil olanı tanıma ve onun hakkında bilgi edinme arayışları başlamıştır. Goffman'ın (2004) da belirttiği gibi; toplumsal yapı içerisinde bireyler, ortama yeni bir insan geldiğinde çoğunlukla o insan hakkında ya bilgi edinme ya da hali hazırda sahip oldukları bilgiler varsa onları kullanma çabasına girmektedirler. En merak edilen konular; yeni kişinin toplum içerisindeki konumu, ekonomik durumu, eğer bir iş yapacaksa bu işte ne kadar yetkin olduğu, yeni kişinin içine girdiği ortamdaki bireylere nasıl

²⁸ Habitus; “Kökeni Aristoteles’e dayanan, Durkheim ve Weber tarafından kullanıldıktan sonra Bourdieu’nun eylem toplumbiliminin merkez kavramlarından birine dönüşen bu terim, kişinin veya kişiler kümesinin geçmiş deneyimlerinin içinde bütünleştiği kalıcı yatkınlıklar/elverişlilikler bütününe belirtmektedir” (Bourdieu,2015:234).

yaklaşacağı ve o ortamdaki güvenilebilirlik derecesidir (Goffman,2004:15). Bu bilgilerin amacı merakın ötesinde; yeni kişinin karşıdakilerden ne beklediğini ve karşıdakilerinin de o kişiden ne bekleyeceğine dair bilgilerin toplanacağı işlevsel bir gayrettir. Tüm bunların yanında bu bilgi edinme gayreti, esnaflar açısından olması gereken bir çaba ve stratejik olan bir davranış şeklidir.

Araştırma bulgularını toplamak üzere bir ayakkabı çalışanı olarak işe başlayan araştırmacı açısından da aynı durumlar söz konusu olmuştur. Araştırma sürecinde iki yönlü bir etkileşim vuku bulmuştur. Bazen bir araştırmacı bazen bir çalışan gibi davranarak, saklı davranış örüntülerini gün yüzüne çıkarmak adına, çeşitli eylemler sergileyen araştırmacının bilgi edinme çabası; stratejik davranış örüntülerini barındırmaktadır. Araştırmacının karşılarındaki esnaf veya müşteriye karşı sunduğu benliği ve buna uygun olarak geliştirdiği eylem kalıpları; bilgi toplamadaki işlevsel bir gayreti içermektedir.

Araştırmacının bu bilgi edine çabasının yanında; çevre esnaflardan, çalışanlarına; müşterilerden dükkanların çevresinde oturan aile sakinlerine kadar hemen herkes, işe yeni başlayan ayakkabıcı çalışanı hakkında bilgi edinme çabası içerisine girmiştir. Pertek'in küçük bir ilçe olması ve içinde yaşayan insanların genellikle uzun yıllar Pertek'te ikamet eden yerliler olması; içinde yaşayan insanların birbirini tanımasına kolaylık sağlamaktadır. Hemen herkesin birbirini tanıdığı bu ilçede, ilçeye yeni gelenler veya ilçedeki sosyal çevrede pek fazla aktif olmayan bireyler hakkındaki bilgiler merak konusunu oluşturmaktadır.

Merak ve bilgi edinme çabasını yoğun olarak yaşandığı bu esnaf kümesi içerisinde araştırmacının Pertek'in sosyal ortamlarında çok görünmemesi, diğer esnaflardan farklı olması (boş zamanlarda kitaplar okuyup birileriyle konuşurken not tutması, sırtında sürekli bir çantanın bulunması); kısacası esnaf kümesi içinde farklı bir yüz olması; esnafların yeni gelen bu kişi hakkında daha fazla bilgi edinme çabası içerisine girmelerine sebep olmuştur.

“... Ne yalan söyleyeyim seni ilk gördüğüm gibi hemen terziye sordum; “Kimdir, necidir, nereden gelmiş?” diye. Aklıma abimin oğlu geldi. O da senin gibi uzun boylu, kara kaşlı, kara gözlü... Güzelliği bir tarafa dursun; evin tek oğlu. İzmir’ de kendine ait bir tekeli var, evi-arabası var. Her şeyi var ama yanına yakıştırdığı, içini ısıtacak kimse yok. Sen de hem hanım hanımcık hem de güzelsin. Bizim oğlana da pek yakışsın; gül gibi bir hayat sunar sana.” (Alan Notu: Kasap1, Ekim 2016).²⁹

²⁹ Ayakkabıcı yardımcısı olan araştırmacıya yönelik konuşmadır.

“... Adama mahalleye ilk geldiğinde, veresiye yazdırmak istediğinde, o kadar soru sordum ki dönüp bana; “Hayırdır abi, polis misin?” dedi. Ne yapayım ben de ekmeğimin derdindeyim. İşsizi güçsüzü, hırlısı hırsızı geliyor. Hepsi komşumuz sonuçta deyip veresiye veriyoruz. Ay sonu oluyor, yıl sonu oluyor ne dükkâna uğruyorlar ne iki kuruş borç ödüyorlar. O yüzden adamını iyi tanıyacaksın.” (Alan Notu: Bakkal2, Nisan- 2018).

Mevcut iletişimlerde, merak sonunda bilgiye erişim; birçok kaynak aracılığıyla olmaktadır. Etkileşime yeni katılan biri hakkında karşı tarafa iletilen bilgiler kimi zaman kişinin hal ve tavırlarıyken kimi zaman da diğerlerinin, geçmiş deneyimlerince, ortama yeni katılan biri hakkındaki varsayımları olmaktadır.

“... Sen buraya ilk geldiğinde öğrenci olduğunu anlamıştım zaten. Bizim burada sırtında çanta, masasında kitap olan birini görmek zor.” (Alan Notu: Berber1, Kasım-2016).³⁰

Etkileşime yeni giren kişilere dair bilgi edinme şekilleri gözlemcilerin gözündeki dolaylı yorumlar dışında, doğrudan olarak kişilerin kendilerini ifade etme dereceleriyle de alakalıdır. Goffman (2004), kişinin kendini ifade etme derecesini iki tür işaretleşme faaliyetini içerdiğini dile getirmektedir. Bunlar; kişinin verdiği izlenim ve yaydığı izlenimdir. Kişinin verdiği izlenim daha çok simgelerle yüklenen anlamlarla; iletişim aracılığıyla gerçekleşir. Yaydığı izlenim ise; gözlemcilerin kişi hakkında topladığı çeşitli bulgularla alakalıdır. Kişi hakkındaki bulgular, gözlemcilerin beklentileri de olabilmektedir. Ama bu bulgular, kişinin kendini ifade biçimi veya sergilediği davranışlar dışında; rol yapma ve aldatma gibi davranışlarla doğru bilgiler içermeyebilmektedir. (Goffman,2014:16).

“... Nerden bilecektim o* olduğunu. Karımdan, huzurumdan çok mu bıktım da bıraktım buradan alışveriş yapsın. Bunca yıllık esnafım; bu kadar iyi rol yapanını, kendini saklayanı görmedim. Dışardan baksan; mahallenin en hanımı, üstüne başına baksan aşağı köyden gelen Kezban sanırsın.” (Alan Notu: Bakkal3, Ağustos 2018).

Günlük yaşamdaki etkileşimlerde meydana gelen birbirini tanıma safhasında; “gözlemleyenlerin etkileşime yeni katılan kişi hakkında yaptıkları çıkarımlara duydukları meşru güvencenin derecesi topladıkları bilgi miktarına bağlıdır.” (Goffman,2004:17). Örneğin; araştırmacının sırtında çanta olması, kendi harçlığını çıkarmak için işe başlayan bir öğrenci olduğunun kanıtıdır. Ayakkabıcı yardımcısı olarak işe başlayan bu öğrencinin bir araştırmacı olabileceği kolay kolay kimsenin aklına gelmemektedir. Hali hazırda topladığımız

³⁰ Ayakkabıcı yardımcısı olan araştırmacıya yapılan yorumdur.

bilgilerle gerçekleştirdiğimiz bu çıkarım veya yeni kişiden bir şeyi bekleyip beklememe halleri; yeni kişinin toplumdaki statüsel, ekonomik ve ahlaki konumuyla da bağlantılıdır. Örneğin; bir doktorun ayakkabı dükkanından ayakkabı çalması ya da toplumun eksikliklerini giderme, topluma faydalı olma adına faaliyetler sürdüren bir insanın legal olmayan işler yapması beklenmemektedir.

Bir tiyatro sahnesine benzettiğimiz günlük yaşamda seyirci olarak ele aldığımız gözlemcilerin yanında; sahnedeki kişinin bakış açısı da çıkarlarına paralel olarak şekillenmektedir. Sahnedeki kişi diğerlerine karşı nasıl, iyi veya kötü, izlenim verirse versin en büyük yarar; karşıdakilerinin ona nasıl davranacaklarına dair olan denetimi elinde tutması olacaktır. Çünkü bu denetim karşıdakilerin onun hakkında düşündükleri tanımları büyük ölçüde etkilemektedir.

“... Beni yanlış anlama. Sen zaten akli başında bir kızsın. Ama sen de biliyorsun ki buraya her cinsten adam geliyor. Hepsi de karşısındakine göre davranıyor. O yüzden karşıdakilere müşterinin ötesinde bir sıcaklık gösterme. Yüzüne bir gülersin adına yollu derler. Böyle dememeleri için bir rahatsızlık sezdin mi, gözünün yaşına bakmadan, sen yolu göster. Öyle yaparsan ne başın ağrır ne de kimse seni rahatsız eder.” (Alan Notu: Patron1, Haziran 2016).³¹

Pertek esnafı açısından oldukça önemli olan bu tanıma ve tanımak isteme çabası bir taraftan da Pertek halkının ve insanların bilincinde yatan esnafılık algısının sonucudur. Bir esnaf, sokağın, mahallenin, ilçenin canlı kamerasıdır. Gelenin gidenin, girenin çıkanın kim olduğunu sorguladığı gibi; belediye'deki bir duyuruyu, Pertek'teki doğanı- öleni- evleneni; ilçede yapılan kavgayı ilk duyan yine bir esnaftır. Gözleri iki dakika işe odaklanacaksa üçüncü dakikada yoldan gelip geçenlere kayacaktır. Her neyle uğraşıyorsa uğraşsınlar kulakları dışarıda olmak zorundadır. Merak duygusunu yanı sıra hali hazırda müşterisine, diğer esnafa, yan mahalledekine sunacağı bir toplumsal bilgi olmalıdır. Esnaflar kimi zaman var olan bir olaydan haberdar olmadıklarında bunu kendine dert etmektedir.

“... Bu mahallenin gireni çıkını bizden sorulur. Esnaf dediğin hem mahallesini korumalı hem de geleni bilmek zorundadır. S.'a bakma sen. Onun esnaflıkla bir alakası yoktur. Sabah gelir dükkânı açar; iki- üç müşteri uğrarsa, ücreti söylemekten başka ağzından iki kelime çıkmaz. Dükkânın karşısında evi var; evi soyulsa, haberi olmaz. Benle o bir miyim? O yüzden

³¹ Ayakkabıcı çalışanı olan araştırmacıya patronu tarafından yöneltilen tavsiyedir.

dükkân dolup taşıyor; Allah' a şükür. Çocuğu okuldan gelmeyenden yan mahalleden kaçan kıza; herkesi bana soruyorlar. Dışarıyı esnaf bilmeyecekse, kim bilecek?” (Alan Notu: Bakkal4, Ağustos 2018).

Pertek'teki sosyal doku ne kadar farklılıkları özümsemiş olsa da bazı kritik dönemler, toplumsal kutuplaşmaları ve beraberinde her kutbun diğer kutup hakkında bilgi elde etme çabasını doğurmuştur. Daha çok seçim dönemlerini kapsayan bu süreçte, girilen sosyal ortamlarda hem Pertek esnafı hem de Pertek halkı; kim hangi muhtara oy verecek, kim hangi partiyi destekleyecek gibi konularda sohbetler etmekte ve bazen de kendilerince yorumlar yapmaktadırlar. Bu tür etkileşimlerin en fazla yaşandığı yer yine alışveriş sürecindeki dükkanlar ve en yakındaki örneği de 2019 yılındaki yerel seçim dönemi olmaktadır. Akşam işten çıkan, köyden ilçeye alışverişe gelen Perteklinin, esnafla ayaküstü yaptığı ilk muhabbet; yaşanacak seçim sürecinde onun bunun yapacağı siyasi tercihler, partilerin seçim vaatleri ve seçim öncesi faaliyetleri, mahalledeki muhtar adayları hakkında yorumlar ve daha sonra da esnafın hem muhabbeti gerçekleştirdiği kişiye karşı, eğer esnafa karşı görüşseyse, kendi kafasındakiler üzerinden yaptığı yanlı yönlendirme ve dayatmalar olmaktadır.

“... Şu seçim bitseydi de kurtulsaydık. İnan ki sokağa çıkmak istemiyorum. Kiminle karşılaşsam; “muhtarlıkta kime oy vereceksin, hangi partiyi destekleyeceksin?” Sanki başka muhabbet yok.” (Alan Notu: Nüfus Teknikeri, Ocak- 2019).

“... Esnaf mıdır, siyasetçi midir belli değil. Onca yılın hatırı olmasa dükkanına uğramam... Mahallede 12 muhtar adayı var, hepsi de eş dost. Hoş, kimseye söz de vermedik ama; üç tane oyumuz var, kafamızdaki kişilere göre bölüştüreceğiz. Belediyeye gelince de bana kalsa hepsi aynı; hangisi başa geçse yine seni beni unuttur, parasını alır oturur. Ama mecburen aklımızdaki birine göre vereceğiz o oyu. E şimdi aklımız fikrimiz varken bu adam ekmek alsan sonunda; “...şuna oy ver”, sebze alsan yok “...şu parti bunu yaptı bunu destekle. Eğer şunu, bunu desteklemezseniz adam değilsiniz.” deyip bir de insanın sinirlerini bozuyor.” (Alan Notu: Öğretmen, Ocak- 2019).

“... Bunca yıllık esnafım Pertek'te böyle bir rezalet görmedim. Seçim oldu, bitti. Çarşıya çık ne biri diğerinin selamını alıyor ne birbirinin yüzüne bakıyor. X. Muhtar olmamış diye; “...bana oy vermeyen dükkanıma gelmesin.” diyormuş.” (Alan Notu: Bakkal2: Nisan 2019).

Pertekli esnafın merak ve bilgiye erişme isteği ekonomik ilişkilerinin de önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Esnaf; dükkanında satacağı veya sunacağı hizmet her neyse; nereden daha ucuza temin edilir, en ucuz nakliyecisi en uygun toptancı kimdir, bunları merak

etmekte ve bunların hakkında bilgi elde etmeye çalışmaktadır. Bunun yanında Pertek esnafı, iyi bir finans uzmanıdır. Son yıllarda dolara indeksli olan mal temini ve yatırımını borsa üzerine yapan esnaf için doların iniş ve çıkışlarını takip etmek çok önemlidir. Sadece kendiyile ilgili olan meseleleri değil diğer esnafları ilgilendiren konuların takipçisi olan Pertek esnafı, hangi esnaf dükkanındaki malı kimden alıyor, yatırımını nereye yapıyor, elindeki malı kime pazarlıyor gibi sorulara dair merak duygusu beslemektedir.

Bu bakımdan Pertek esnafı toplumsal hayat içerisinde bilir kişi, takipçi ve rehber konumundadır. Perteklinin esnafa yüklediği manalar ve esnafın öğrenme arzusu sayesinde; Pertek'e yeni gelmiş biri hiç kimseye gereksinim duymadan, çok kolay bir şekilde, bir esnaftan; Pertek'te nerede kalınır, nerede ucuz veya güzel yemek yenir, nerede gezilir, kiminle alışveriş yapılır kiminle alışveriş yapılmaz, bir yere ulaşım temini nasıl gerçekleşir gibi tüm soruların yanıtını alabilmektedir.

4.3.2. SOKAĞIN AKTÖRLERİ: DÜKKÂNDAKİ DRAMA

Pertek, diğer küçük yerlerde olduğu gibi tanıdık ve tanışıkların birbirini rahatlıkla gözlemleyeceği bir ilçedir. Bu küçük ilçede yaşayan esnaflar, çalışanlar, müşteriler bazen girdikleri bir dükkânda bazen evinin balkonunda bazen işe giderken; kısacası etkileşime dahil oldukları hemen her durumda kendini, Goffman'ın da (2004) belirttiği gibi, bir tiyatro sahnesinde bulmaktadırlar. Bu tiyatro sahnesi alışveriş süreci boyunca, fiziki olarak o ortamın içinde bulunduğumuz bir dükkandır. Etkileşimin gerçekleştiği bu mekân birer sahne olduğunda ise; aktör bazen bir esnaf bazen bir çalışan bazen de bir müşteri olacaktır. Hepsi rollerinin belli olmadığı fakat girdikleri ilişkilerde çıkarlarına göre şekillendiği bir oyunda performanslarını sergilemektedirler.

Goffman (2004), etkileşimler esnasında bir katılımcının diğer katılımcıları etkilemek için göstermiş olduğu tüm davranışları performans olarak değerlendirmiştir. Amacı her şeyden önce kar elde etme; dolayısıyla da elindeki malı en iyi şekilde pazarlama çabası içinde olan Pertek esnafı; bir nevi sokağın en iyi aktörüdür. Kazanç amacının dışında; toplumun esnafa yüklediği iyi, güvenilir, sadık, halden anlayan sıfatlarını karşılayabilmek; en azından bu yetkinliklere sahip değilse bile yeri geldiğinde “mış gibi” yapmayı stratejik olarak kullanmak zorundadır. Eğer toplumdaki bu yüce sıfatlara uygun bir performans sergilemiyorsa hem kazanç bakımından müşterisini hem de toplumsal olarak insanların gözündeki yerini kaybedecektir. Buradaki asıl bilinmesi gereken ise; nasıl ki toplumdaki tüm

roller belli bir statüye uygun olarak yerine getiriliyorsa, esnafın gerçekleştirdiği performans da karşısında duran seyirciye göre değişmektedir.

4.3.2.1. Davranışın Ardındaki Sır: Sanat Kimin İçindir?

Pertek'in çok yoğun olmayan nüfusu içerisinde Tıngırova ve Şebşebik mahallelerinin dışında hemen her mahallede en azından bir bakkal işletmesi bulunmaktadır. Çarşıya gidildikçe artan dükkanlar arasında halktan herkes, bazen kendisine uygun olan bazen de rast gele girdiği dükkânda alışverişini yapmaktadır. Halkın seçimi söz konusu olduğundan dükkân sahipleri halkın onlara yüklediği olumlu sıfatları göz önünde bulundurarak veya müşteri toplamak adına dükkanına gelen insanlar karşısında çeşitli performanslar sergilemektedirler. Burada önemli olan soru sunmuş oldukları davranışlar, davranışları aracılığıyla sundukları sanat, şahsi çıkarları için mi yoksa içten geldiği için midir? Her olumsuz davranış her zaman istenmeyen bir davranış, her olumlu davranış olumlu olarak algılanacak bir davranış mıdır? Bir tiyatro sahnesindeymiş gibi karşısındaki kişi ve amaca yönelik olarak sergilenen davranıştaki amaç nedir? Kısacası sergilenen davranışlar(performanslar) birer sanatsa; bu davranışlar ne ve kimin içindir?

Weber, davranış biçimlerini kategorize ederken dört farklı davranış biçiminden söz etmektedir. Bunlar; amaçla ilişkili akılcı davranış, değerle ilgili akılcı davranış, duygusal veya heyecana bağlı davranış ve geleneksel davranıştır (Aron, 1968:482). Weber'in oluşturduğu liderlik tiplerinden her biri bu davranış biçimlerini kullanmaktadır. Weber'in oluşturduğu bu kategorideki *amaçsal- akılcı eylemler*: Akılcı nedenlere dayalı oldukları ve belli bir hedefi gerçekleştirmek adına oluşturuldukları için rasyonel ve planlı olan eylemlerdir (Ünsaldı ve Geçgin, 2014:146).

“... insanlık kitaplardan öğrenilmiyor ya da ondan bundan gördüğünle insan gibi davranacak değilsin. Asıl insan, tüm güzel şeyleri içinden geldiği için yapandır. Her yıl bir terlik bir ayakkabı da olsa bir yetime- öksüze veririm. Bunu bana babam öğretmedi. Aksine birine iki kuruş indirim yapsak, kırk gün lafını edip bizimle konuşmazdı. Ben bunu gerçekten içimden geldiği için yapıyorum.” (Alan Notu: Patron1, Haziran -2018).

“... Ben hayatımda para için bu kadar rol yapan birini görmedim. Kendi anası yatakta sürünür; bir gün öldü mü kaldı mı diye merak edip kapısını açmaz; içeri bir yaşlı kadın geldi mi ellerine kapanır: “Analarımız baş tacıdır, onlara değer vermeyenin yanımızda işi yoktur.” deyip yalakalık yapardı. Dükkâna bir kadın geldi mi; ne kadar ahlaka önem verdiğini anlatır,

*kadın arkasını döndüğünde, yaşı hiç fark etmez, başından tut k*çına kadar yorumunu yapardı sulu sulu. Ya arkalarından ettiği küfürler...Kadınlar bunu bilmiyordu tabi. O yüzden mahalledeki kadınların hepsi o riyakarın dükkanına akın ediyorlardı.”* (Alan Notu: Bakkal Yardımcısı1, Ağustos 2018).

Bulgularımızda da gözlemlemiş olduğumuz gibi esnafların sundukları olumlu davranış biçimleri kimi zaman içten kimi zaman da çıkar amaçlı olmaktadır. Pertekli açısından değerlendirilecek olursak genel itibariyle esnafı; “para için kırk kılığa bürünen” kategorisine dahil etmektedirler.

“... Babasının hayrına yapılan işler çok eski zamanlarda kaldı. İnsanların bu devirde kendine bile yetecek gücü yokken bu düzenbaz da dükkanına her gittiğimizde; “yok ona bu iyiliği yaptım yok şu garibana yardım ettim” deyip aklı sıra bize iyi rolü yapıyor. Sanki biz bilmiyoruz muhtar adayı olduğu için bu kadar hikâye uydurduğunu.” (Alan Notu: Ev Hanımı4, Ocak-2019).

Günlük yaşamda sergilediğimiz kimi olumsuz davranışlar her zaman istenmeyen veya hoş karşılanmayacak bir mana olarak değerlendirilmemektedir. Pertek esnafının da sergilemiş olduğu bazı olumsuz davranışlar müşteriler açısından istenilen bir durum halini almıştır. Örneğin; ayakkabıcının 40 numaralık bir kadının ayağına; “Her halde 37 numara olur.” demesi; kadının kendi ayağının ve ayakkabıcının söylediği yalanın farkında olduğu halde; yine de ayağının 37 numaraymış gibi ithaf edilişi hoşuna gittiği için bu yalanı sürekli duymak istemesi, bu duruma kanıttır.

Toplumsal yapı içerisindeki bu olumsuz davranış örüntülerinin olumlu bir hal alması ve kişilerin bu davranış örüntülerini yaşama arzusu, onları bazen çeşitli taktikler bulma yoluna itmektedir. De Certeau’ya göre (2008: 55), “günlük yaşamımızdaki pek çok alışkanlık, tutum ve uygulama (okumak, konuşmak, dolaşmak, pazara gitmek ya da yemek yapmak vs.) taktik türündendir. Ona göre; gündelik yaşamdaki sıradan insan, başkaları tarafından inşa edilen kültürel ve toplumsal sistemi; kullanım biçimine göre şekillenen bir sahne olarak görmektedir. İçinde yaşadığımız sıradan dünya; sıradan insanın yaratıcılıklarıyla doludur. Bu yaratıcılık; sıradan insanın(madunun) gündelik yaşamda onlara dayatılan eylem kalıplarının yönlerini saptırmalarından ve saptırdıkları şeyleri kendi çıkar ve amacına göre kullanıp, kendilerine özgü bir tarzla yeniden işlemelerinden ve yeniden inşa etmelerinden gelmektedir. De Certeau bu durumu “yaratıcılık” olarak tanımlamaktadır.

“... Herkes ona sapık derken ben dükkanına gitmek için can atıyordum ne yalan söyleyeyim. Gerçekten ne mal olduğunu bildiğim hatta bir zarar verecek diye korktuğum halde iki güzel söz duymak için, her fırsat bulduğumda sütü yağı bahane edip, yanına gidiyordum. Bir ota, çöpe 100 TL de dese, alacağımı biliyordu. Bu durumdan yararlanıp beni sömürdüğünü de biliyordum. Ama ne yapayım; beni bu duruma sokan başımdaki öküzdü. Ta ki iki kaburgamı kırdı, yeni attılar nezarete.” (Alan Notu: Ev Hanımı5, Mayıs 2018).

Bunun yanında bazı olumlu davranışlar da yanlış anlaşılıp sonucunda olumsuz durumlara sebep vermektedir. Pertek halkı kadınların toplum içine karışmasına ne kadar önem verse de bazı kesimler kadınların sosyal atmosferde çok fazla bulunmasından yana değillerdir. Bu durum, evin eksikliklerini gidermek adına çarşı- pazar gibi yerlerde bulunan kadınlar için de böyle olmuştur. Özellikle köyden ilçeye yeni yerleşip adaptasyon problemi yaşayan ailelerde, bazı dindar ailelerde veya kıskançlık krizleriyle kadının nefes dahi almasını fazla gören kocaların hâkim olduğu ailelerde böyle durumlara rastlanılmaktadır. Ayrıca içinde bulunduğumuz çağın vermiş olduğu güvensizlik halleri de olumlu olarak sergilenen davranışların arkasında bir art niyet arama potansiyelini doğurmuştur.

“... Kadın dediğinin çarşıda pazarda yeri yok. Kendi karıma güvenmediğimden değil. Erkek nefsi, köpek nefsi.” (Alan Notu: Nüfus Teknikeri; Eylül-2018).

*“... Ne karımı ne kızımı bırakırım o i*in dükkanına. Bir erkek gitse istediği şeyi köpeğin önüne atar gibi fırlatıyor. Dişi sinek gitse bir önünde eğilmediği kalıyor. Bizim çocuklar farkına varıp kulağını çekmek isteyince de art niyetinin olmadığını, müşteriye verdiği değerden dolayı böyle yaptığını söyleyip işin içinden sıyrılmış.” (Alan Notu: Serbest Çalışan2, Aralık-2018).*

Tüm bunlardan yola çıkarak yapacağımız yorum alışveriş sürecinde geçen etkileşimlerde sergilediğimiz davranışların sadece ekonomik boyutu olmadığı ve bunun yanında psikolojik ve sosyal boyutlara da işaret ettiğidir. Asıl amacı kar olan Pertekli esnaf için dükkanına hangi konudan ötürü, kim geliyorsa ona uygun bir performans sergilemek ve dolayısıyla da buna uygun olan bir benlik sunumu gerçekleştirmek oldukça önemlidir. Dükkanına gelen insanların tutumlarına, isteklerine ve en genel anlamıyla neye ihtiyaç duyduklarına göre bir senaryo uydurmalı ve çıkarımı en yüksek düzeyde nasıl sağlayacağına dair bir performans sergilemelidir.

4.3.2.2. İdealize Edilmiş Sanat: Geleneğin Kollarındaki Alışveriş ve Geleneğin Bağrından Kurtulamayan Pertek

Her geçen gün yenilenen teknolojiler ve evrilen dünyayla birlikte; bireysel ihtiyaçlarından tutup ilişkilere varıncaya dek, her insani atmosfer bu değişimlerden nasibini almaktadır. Sadece somut ve manevi olanı kapsamayan bu değişimler, soyut ve manevi olanda da kendini göstermektedir. Manevi ve soyut diyebileceğimiz en önemli insani öğeler hayata olan bakış açımız ve yaşam tarzımıza uyguladığımız değerlerimizdir. Değişen dünyayla birlikte ideal olduğunu ifade ettiğimiz temel savımız; bu değişimlere hepimizin ayak uydurması ve kendimizi yenilememiz gerektiğidir. Ne kadar mevcut çoğunluk bu savı savunsa da akla gelebilecek ilk soru; Pertek gibi gelişmişlikle anılan bir ilçede, değişimleri ne kadar benimsediğimiz ve gelenek diyebileceğimiz eski alışkanlıklarımızdan ne kadar kurtulabildiğimizdir? Acaba Pertekli açısından, ideal olarak hayata uygulayacağımız yenilikler gerçekten cazip gelebilecek değişimler midir?³² Geleneği sembolize eden betimlemelerle birlikte; fiziki çevre ve kişisel görünüşler tüketim alışkanlıklarımızı etkiler mi? Gelenekselle güvenirlilik arasındaki ilişki nedir? Bu sorular arzlarımızda, ihtiyaçlarımızın temininde ve Pertek esnafı açısından ne ifade etmektedir?

Pertek, Tunceli'nin diğer ilçelerine nazaran daha fazla okul, müessese ve olanakların fazlalığından dolayı, insan çeşitliliğiyle de anılan bir ilçe konumundadır. Okuyan ve dışarıdan memur pozisyonuyla ilçeye yerleşen insanların fazla oluşu; ilçede yaşayan insanların modern veya açık görüşlü olduğu yönünde bir algı yaratmaktadır. Ne kadar değişimlere açık olsa da gelenekselin bağrından kurtulamayan Pertek, bu gelenekselliğini dükkân dediğimiz mekanlarla da yansıtmaktadır. İçinde yaşayan insanlar da ne kadar değişimlere önem verdiklerini savunsalar da toplumun gözünde eskiden bugüne kadar gelen geleneksel algıları yıkamamakta ve ideal olanın mevcut geleneksel değerler olduğunu öne sürmektedirler.

³² Geleneksel toplumlardaki moderniteyle ilişkilendirilen bazı değişimler hemen kabul edilemediği gibi bazen de istenmeyen bir durummuş gibi değerlendirilmektedir. "... Modernlik hiçbir zaman, olduğu haliyle, yani kendine özgü felsefi kapsamı içinde nesnel olarak hesaba katılmamış: hep geleneklerimizde, yaşama ve düşünme tarzlarımızda yarattığı travmalı değişimlere bakılarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı ilişkilerin başından beri modernliğe karşı her yargı ahlaksal bir değerlendirmeye bürünmüştür. İslam dünyası Batı'nın maddi gücüyle karşılaşmalarının başlarında, kendi gecikmesini ve onu Avrupa'dan ayıran uçurumu büyük bir şaşkınlıkla fark ettiği zaman bu gücü önce övgüyle karşılamış: Batı etkisine kapanıp en uçuk fantazmları diriltmeye başladığındaysa uğursuz olarak değerlendirmiştir" (Shayegan, 2017: 13) Genellikle İslam topluluklarındaki gelenekselle modern arasında kalınan bu uçurumu Daryush Shayegan "çatlama" olarak değerlendirmektedir.

Tüketim ilişkilerini de bu açıdan değerlendiren Pertekli açısından; örneğin, mahalledeki bir bakkal onca çeşidin olduğu bir süpermarketten daha değerlidir. Çünkü bakkalda geçmişlerinden kalan bir sıcaklık; paket ürününden çok açıkta satılan köy yoğurdu, köyden gelen bir salça, yırtık ama herkesi idare edebilen, halden anlayan bir veresiye defteri ve oturup derdini dinleyen bir esnaf vardır. Nasıl ki alışveriş yaptıkları ürünler veya hizmet aldıkları işlerde geleneksele duyulan sevgi varsa o kadar da girdikleri dükkânın sahibinden çalışanına, dükkânın dekoruna varıncaya kadar diğer dış faktörlerde de gelenekselle idealize edilmiş bir mekân ve kişi algısı vardır. Bunun bilincinde olan esnaf da toplumun ideallerini ve beklentilerini göz önünde bulundurarak uygun bir mekân yaratıp dükkanında çalıştırdıklarını da yine toplum ideallerine uygun olan tiplerden seçmektedir. Ayrıca yine toplumun idealize ettiği davranış kalıplarını gözeterek dükkâna gelen her müşteriye uygun olabilecek bir benlik imgesi geliştirmektedir. Dükkâna gelen insanların gözünde ne kadar ortak geleneksel davranış kalıplarına uygun olacak algılar bulursa da insan çeşitliliğine paralel olarak o kadar fazla bakış açısı bulunmaktadır. Pertekli esnafın da “görüşüne önem verdiği ne kadar insan varsa, birbirinden farklı o kadar toplumsal benliği vardır.” (Goffman,2004:56).

Goffman (2004:35), gündelik hayatı bir tiyatro sahnesine benzetirken, içinde insan faaliyetlerinin gerçekleştiği fiziki ortamı ve bu fiziki ortamdaki dekor, mobilya gibi fiziki öğeleri *set*, bu tiyatro sahnesinde performansını sergileyen aktörlerin yaş, cinsiyet, ırk, yüz ifadesi, duruş, boy gibi özelliklerini de *kişisel vitrin* olarak değerlendirmiştir. Kişisel vitrin ve setlerin yani görünüş ve tutumun geleneksel parçalarla uyum içinde olması gerektiğini vurgulamıştır.

Pertek esnafı Pertek'teki insanların beğeni ve arzularını gözeterek oluşturdukları alışveriş mekanlarını(setleri) genellikle geleneksel motiflerle süslemiş veya ideolojik yakınlıklarını ve zevklerini yansıtıcı göstergelerle zenginleştirmişlerdir. Örneğin; kimi dükkân duvarlarına Aleviliği yansıtan Zülfikar, Hz. Ali ve 12 İmamları resmeden tablolar³³ asılmaktadır. Bunun yanında hemen her dükkânda bereket verdiğine inanılan Karınca Duası ve genellikle erkek kuaförlerinde, tuttukları takımları veya benimsedikleri ideolojileri yansıtan posterler bulunmaktadır. Kafe gibi işletmeler için, genellikle Perteklinin yarı göçebe olan yaylak nüfusunu resmeden tablolar, tarihi Pertek Kalesi, yün çoraplar, yöresel

³³ Bu geleneksel motifler genellikle yoğun bir değersel içeriği ifade eder. “Her şey bizi, otoritesi kabul edilen bir simgesel sermayenin yoğunlaşmasına götürür... Kültürel sermaye; algı kategorileri, böylesi bir özelliği tanımaya (fark etmeye) ve kabul etmeye, ona bir değer vermeye olanak sunacak biçimde oluşmuş toplumsal eyleyiciler tarafından algılanan herhangi bir özelliktir (fiziksel, ekonomik, kültürel, toplumsal sermayenin herhangi bir türü” (Bourdieu, 2015:111).

kıyafetlerle zenginleştirilmiş bir şark köşesi mekânın olmazsa olmazlarındandır. Özellikle Pertek’e gelen turistler veya gurbetçiler kırsala ve geleneksel olana duydukları özlemle bu tür mekanları tercih etmektedirler. Pertek’teki yaşı ileri insanlar genellikle geleneksel motifleri cazip görmekte hatta gittikleri dükkanları da buna göre seçmektedirler.

“... Torunum olmazsa kim olur olsun; kırılır mı gücenir mi demeden anamdan babamdan gördüğümü söyledim. Gittim saçımı, sakalımı keseyim. Duvarlara bir baktım ne bir dua ne bir nazar boncuğu. Dört tarafı çıplak karıların resimleri. Artık inançsızlığı orda dursun ayağında kara lastikle³⁴ davara gittiği³⁵ köyünü de mi unuttu? Dedim; “Sen boyunla devrilesin. Anan köylü, baban köylü. Edemedin bir küheylan bir yayla fotoğrafı esasın. Bu g*tü başı açıklar dükkânın bereketini de kaçıır.” (Alan Notu: Çiftçi2, Ağustos-2018).

“... Almanya’da işçi olarak çalışırken şimdi olduğu gibi telefonlar, bilgisayarlar yoktu. Anamla, babamla; ayda, yılda bir de olsa telefonla konuşurdum. Ailemin özleminin yerini hiçbirisi tutmaz ama ailemden sonra en çok burnumda tüten Pertek Kalesiydi. Çocukken sular çekilip kalenin yolu açıldığında, tepesine çıkıp şarkı söylediğimiz günleri anımsar; ağlardım. Pertek’ in hasretiyle yanıp tutuşurken Pertek’e daha girmeden bizi Keban’ın ortasında yine Pertek Kalesi karşıladı: “Hadi bakalım, beni de gördüğüne göre artık Pertek’tesin. Anana, babana kavuşmana az kaldı” der gibi hissederdim. Nihayet sıla özlemi bitmişti, eve gitmeden sigara alayım diye bu dükkâna girdim. Bir de baktım; yıllardır gözümde tüten Pertek Kalesi’ nin güzelim fotoğrafı duvarda asılı duruyor. Ağlayarak bakkala sarıldım. O gün bu gündür oradan alışverişimi yaparım. Bende maneviyatı çok ayrı. Çok zorda kalmasam başka dükkâna gitmem.” (Alan Notu: Emekli1, Ekim-2018).

Bunun yanında müşteriler setlerdeki ideolojik göstergelere göre de kendilerine uygun bir esnaf seçmektedirler. Örneğin duvarında Aleviliğe dair tablolar bulunduran bir esnaf, Alevi olan bir müşteri açısından sempattır. Tam tersi dindar olan bir müşteri açısından; duvarına Che posterini asan esnaf antipattır. Bu noktada, Bourdieu’nün (2015) belirlemeleriyle; simgesel ve kültürel sermayenin nasıl ekonomik sermayeye dönüştüğünü görmekteyiz. Esnaf bir nevi gösterge olarak görünen sembolik sermaye sayesinde ekonomik olarak bir sermaye elde etmektedir. Müşteri de kendi ideolojisini yansıtan sembolik sermaye

³⁴ Kara lastik; kırsal kesimdeki insanların giydiği dışı plastik içi astar olan, su geçirmeyen ve kaymayan; siyah renkteki ayakkabıdır.

³⁵ Davara gitmek; Tunceli yöresinde hayvan gütmek manasında kullanılmaktadır.

sayesinde, dükkâna giderek alışveriş yaparken bir taraftan da duygusal bir tatmin yaşamaktadır.

Bu alışveriş sürecinde müşterilerin tercihlerini etkileyen bir diğer faktör ise; esnafların yanında çalışan yardımcılardır. Özellikle ileri yaşlardaki müşteriler, dükkanlarda çalışan yardımcıları kendi beğenilerine göre yargılamakta ve günümüzdeki giyim, kuşam, zevk stillerini onaylamamaktadırlar.

“... Nerde kaldı o; kafası üç numara, ceketinin düğmesi ilikli, başı önde, eli yüzü temiz gençlerimiz...Dükkân mı işletiyorlar soytarı mı çalıştırıyorlar belli değil. Oğlanların saçının yarısı uzun yarısı kısa. Birinin kaşı çizik, öbürünün sırtı döğmeli. Ellerini vurdukları sebze, ekmek de helalken haram oluyor. Şimdi onlar içki de içiyordur; o yüzden oradan alışveriş yapmıyoruz.” (Alan Notu: Ev Hanımı6, Temmuz-2018).

İdeal olanı geleneksel olanla özdeşleştiren Pertek halkı için ürünlerin güvenilirliği ve sağlıklı olup olmadığı da bu bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Geleneksel yöntemle sucuk yapan kasap, köy ürünleri satan bakkal, ekşili köy ekmeği yapan fırın, Pertek halkı açısından en güvenilir müesseselerdir. Ürettikleri ürünlerde katkı maddesi yoktur veya bir fabrikanın katacağından çok azdır. Üzerinde yılları aşan bir son kullanma tarihi yoktur. Doğal olduğu için normal zamanı geldiğinde ekşiyecek normal zamanı geldiğinde bozulacaktır. Yumurtanın üstü samanlı, elmanın içi kurtlu, peynir bidonu koyun- inek kokuludur. Ekmeğin içinde hazır mayanın tatlı tadı değil; ev mayasının ekşi tadı ve unun arasına ara sıra saklanan tarlanın otu, kılçığı vardır. Kısacası; her şey etrafı süslü püslü, içi hastalık saçan zehirler değil köy kokan, sağlık veren ürünlerdir.

4.3.2.3. Tüketimdeki Şekil Değişikliği: Teknoloji ve İnternet

Küçük ve taşra sayılabilecek bu ilçede bile geleneksele ve doğal olana olan arzu ve özlem bazı tüketim alışkanlıklarında da kendisini göstermektedir. Bilişim teknolojilerinin hızla ilerlemesiyle Pertek'teki hemen her eve giren internet alışveriş alışkanlıklarını da etkilemiştir. Bunun en belirgin örneği; neredeyse her evde internet üzerinden gerçekleştirilen alışverişlerdir. Pertekliler giyimden, ev dekoruna kadar hemen her türlü ihtiyacını internet üzerinden verdikleri siparişlerle karşılamaktadırlar. Oluşan bu alışkanlık bazen müşteri bazen esnaf için istenmeyen ve zarar veren bir durum halini almıştır. Pertek'teki insanlar internet üzerinden alışveriş yaptıkları için; özellikle ayakkabı ve giyim sektöründe hizmet veren esnaflar eskisi kadar mal satamadıklarını dile getirmektedirler. Bunun yanında müşteriler de

internetten sipariş verdikleri ürünlerin, sipariş verdikleri görsellerle uyuşmadığı ve internette gösterilenden daha kalitesiz olduklarından yakınmaktadırlar. Sağlık açısından da sorun oluşturduğuna inanılan bu yeni alışkanlıklar Perteklinin bakış açısıyla olumsuz bir durum olarak değerlendirilse de Pertek'te bulunan mevcut işletmelerde çeşidin az olduğundan dolayı ve Pertek'teki esnafın pahalı ürünler sattıkları gerekçesiyle bu alışkanlıklarını devam ettirdiklerini dile getirmektedirler. “Oturduğun yerde alışverişe başla!” mantığıyla işleyen internet üzerinden alışveriş yapma alışkanlığıyla, artık alışveriş için, Pertek çok büyümüş gibi, evinden dükkâna gitmeye üşenmeyen çok az insan vardır. Yeni gelen nesil, hareketsiz bir yaşam ve yedikleri sağlıksız ürünler yüzünden obeziteyle baş başa kalmıştır. İnternette olmasa bile, yapılan alışverişler yürüyerek yapılmaktan ziyade çoğu kişinin sahip olduğu arabalarla gerçekleşmektedir.

İnternette ve şahsi araçlarla gerçekleşen bu alışveriş süreci özellikle geçimini taşıyıcılıkla kazanan hamallar için de dezavantaj oluşturmuştur. Pertek pazarında birinin sebze filesini veya sokağında birinin alışveriş torbasını taşıyan hamallar artık yoktur. Geçimini hamallıkla kazanan Pertekli insanlar, Pertek'te kazanç sağlayamadığı için, özellikle salı ve perşembe günleri Elâzığ'da kurulan pazarlara katılmaktadırlar.

Hızla değişen ve yenilenen bu atmosferde esnaftan çalışana, çalışandan müşteriye varıncaya kadar Pertek'teki hemen herkes; ne kadar yeni olanı savunup yeniye ayak uydurmaya çalışsalar da eskiye özlem duymakta ve kendi gözlerinde geleneksel olanı ideal olan konumuna yerleştirmektedirler.

4.3.2.4. Dükkândaki Trajik Canlandırma: Mağdurluk Edebiyatı

Toplum içindeki insanlar kendini ifade etmek, farkındalık yaratmak veya bir isteğini dile getirmek-elde etmek için çeşitli taktikler uygulamaktadır. Bu taktikler içerisinde; sıradan olabilecek olayları abartarak anlatmak veya olayları trajik bir maskeye büründürerek aktarmak en makul yöntemlerden biridir. Pertek'in küçük bir yer oluşundan doğan birincil ilişkiler; bu yöntemleri uygulamaya oldukça müsaittir. Pertekli insan da çoğu zaman söz konusu olan olay ve faaliyetleri anlatırken trajedik sahneler yaratmaktadır. Çünkü söz konusu faaliyetlerin ve olayların başkaları açısından anlamlı olması için; onları etkileyecek bir tarzda aktarmak gerekmektedir.

Pertek insanının özellikle trajedi içerikli dramatik canlandırmalara müsait oluşu; hiç kuşkusuz yaşadığı coğrafyayla da alakalıdır. Birçok olumsuzluğun sayılabileceği bu

coğrafyada, insanlar hüznü olan birçok olaya şahit olmuş, hayatlarında birçok imkansızlıkla baş başa kalmışlardır. İçinden çıkamadıkları ve baş edemedikleri durumlar karşısında da hayata karşı hep mutsuz bir tavır takınmış ve çoğu zaman ağlamışlardır. Yaşadıkları mağduriyetler, üzerlerine biçilen bir kıyafetmiş gibi algılanmış, bundan sonra yaşayacakları her olumsuz durumu da zaten onlar için yazılan kaderleriymiş gibi değerlendirmişlerdir. Yaşanılan her olumsuzlukla birlikte, geçmişteki bir olumsuzluğu iki kat abartarak anlatmak bir huy halini almıştır. Durum öyle bir hal almıştır ki insanlar, gördükleri sıradan bir olaya bile trajik bir kılıf uydurarak ve bu sıradan olayın üstüne geçmişteki bir olumsuzluğu ekleyerek aktarmaya başlamışlardır. Bu hüznü ve olumsuz ruh halleri; edebiyatlarına ve sanatlarına da yansımıştır. Acıyı ve kederi barındıran ruh hallerine paralel olarak; Tunceli bölgesindeki sözlü edebiyat daha çok ağıtlardan ve acıklı efsanelerden oluşmaktadır. Yaşça ileri olan Tunceli insanı, bir yerde bir göç olduğunda; yaşadığı 38³⁶ Sürgününü anımsayıp göz yaşı dökmekte; iki kardeşten birinin diğerini katlettiğine dair bir haber seyrettiğinde, duyduğunda, Pepuk Kuşu Efsanesini³⁷ düşünüp hüzünlenmektedir. Yaşadıkları hüznü beyinlerine o kadar işlemiştir ki algıları ve algılarındaki seçicilik hep hüznü olana yönelik olmuştur.

Tuncelilinin, dolayısıyla da Perteklinin tüketim ilişkilerinde de bu trajedik sahneler hem müşteri hem esnaf açısından önemli bir yer işgal etmektedir. Araştırma için önemli olan konu; trajedik olarak sunulan benliğin tüketim ilişkilerinde, esnaf ve müşteri açısından, öneminin ne olduğu ve Pertekli açısından yaşanan mağduriyetlerin nelere dayandırıldığıdır?

Olayları trajikleştirilerek aktarmak; bazen bir durumdan sıyrılmak bazen istediği şeyi elde etmek bazen de karşıdakinin üzerinde psikolojik baskı yaratmak için stratejik olarak

³⁶ 38 Sürgünü; 1938 yılında devlet eliyle yapılan asimilasyon politikası doğrultusunda Tunceli'deki Kürt ve Alevi çocukları alarak daha çok batıdaki Türk ve Sünni ailelere vererek gerçekleştirilen sürgün şeklindeki göç hareketidir.

³⁷ Pepuk Kuşu Efsanesi; üvey annenin iki kardeşi ormana kenger(bir tür dikenli yiyecek) toplamak üzere ormana yolladığı bir günde; topladıkları kengerleri göremeyince , üvey annenin bu durumu bildiğinde onları öldüreceğine inanan kız kardeşin; erkek kardeşinin kengerleri yemediğine inanmayıp karnını yararak midesinin boş olduğunu gördüğünde; yaşadığı bu büyük acı karşısında Allah'tan diyar diyar gezip acısını yakaran bir kuş olmayı dilediğini ve adının yakarış manasını çağırıştırabilecek Pepuk Kuşu olmasını anlatan efsanedir.

- Tuncelili-Pertekli insanlar, ağıt yakıp dövünürken; “Peppo, Peppo! (Pepuk, Pepuk!)” diye haykırdıklarında; kız kardeşin, erkek kardeşinin acısından dolayı yaşadığı acının aynısını yaşadıklarını ifade etmektedirler.
- Tunceli- Pertek'te birine “Senin ocağına Pepuk ötsün” denmesi; “Evin- yuvan kederden kurtulmasın.” manasını çağırştıran bir bedduadır.

kullanılmaktadır. Bu stratejiler hem esnafın hem de müşterinin kullandığı davranışlardır. Alışveriş ilişkilerinde trajik sahnelerin gözlemleneceği en güzel anlar ise veresiye yazdırma-veresiye kapatma zamanları ve ürünlerin üzerinde gereğinden fazla kâr yapıldığı zamanlardır.

Pertek ilçesindeki küçük esnaf ne kadar veresiye yazdırmaktan yana olmasa da “Kapıya çıktığımızda hepimiz yüz yüze bakıyoruz.” düşüncesiyle hem müşteri kazanabilmek hem de insanların gözünde; *idare edebilen, halden anlayan* kategorisine dahil olmak için veresiye yazdırmaktadır. Bunun yanında, özellikle 2018-2019 yıllarındaki ekonomik krizlerin Pertek esnafını da etkilediği günümüzde; Pertekli esnaflar, müşterilerin eskisi gibi borçlarını kapatamadığını dile getirseler de veresiye yazdırmak istemedikleri halde, müşterilerin mağduriyet hikayelerine dayanamadıklarını dile getirmektedirler.

“...Biz de ne yapacağımızı şaşırdık. Veresiye yazmasan, dışarı çıktığında sanki yüzüne tükürüyorlarmış gibi hissediyorsun. Adam geliyor, aldığı bir ekmek; “Yaz deftere diyor.”. Biraz yüzünü somurtsan başlıyor ağlaşmaya: “Artık ekmeği bile zor alıyoruz usta. Biraz da sen idare et Pirini³⁸ seversen. Görüyorsun halimi. Aldığım asgari ücretle ay sonunu bile getiremiyorum. Sigara parasıdır, çocukların okul parasıdır, kira parasıdır, fatura parasıdır...” Parasıdır, parasıdır, parasıdır... Parasıdırlar uzayıp Pertek’e köprü oluyor sonra. Öyle bir ağlaşıyor ki; akşam eve gittiğinde yuttuğun lokma, boğazından geçmiyor.” (Alan Notu: Bakkal2, Ocak-2019).

“... Bir senedir kuruş borç ödememiş, bir de her ay, utanmadan, veresiye yazdırıyor. Geçen gün dükkâna gelip yine veresiye yazdırmak istedi. Biraz terslediğimden, veresiye yazmayacağımı anlayınca, elindeki kıymayı masaya bırakıp çıktı, gitti dükkândan. Aradan iki saat geçti geçmedi bir de baktım küçük oğlunu karşıma dikip ağlamaya başladı: “Sen de babasın, bak şu masumun tırnaklarına. Vitaminsizlikten derileri soyulmuş. Doktor kırmızı et yemesini söyledi. Görüyorsun ki mağduruz. Ne patron paramızı veriyor ne borçlarımızı ödeyebiliyoruz. Allahtan aşağı yüzümüze bakan yok. Kul görmüyor, bari Allah görsün halimizi. Allah kuluna muhtaç etmesin.” Adam öyle ağladı ki kıymayı deftere yazıp bir kilo ciğeri de çocuğuna yedirsin diye poşetine kattım.” (Alan Notu: Kasap1, Temmuz- 2018).

Pertek müşterileri ne kadar yaşadıkları mağduriyetleri ve ekonomik imkansızlıkları dile getirseler de içlerinden bazıları gözüne kestirdikleri esnafa, öyle olmasalar bile, mağdur rolü yapıp veresiye yazdırmakta veya bedava ürün almaya çalışmaktadır. Bunu en çok

³⁸ Pir: Alevilikte, dedelik rütbesinin eş anlamı olup; *Pirini seversen* tabiri daha çok Hz. Ali’yi seversen anlamında kullanılmaktadır.

kadınlar, yaşlı insanlar ve Pertek’e yerleşen Suriyeli dilenciler yapmaktadırlar. Pertek’te yaşça ileri olan ve genellikle yaş aylığını almak için ilçeye gelen köylüler daha çok bakkal, fırın gibi yerlerdeki esnafa; ellerinde para olmadığını, bakacak kimselerinin olmadığını saatlerle anlatarak, bedava bir ekmek bir paket makarna almak umuduyla, istediklerini alıncaya dek dert yanmayı sürdürmektedirler. Bunun yanında Suriyeli dilenciler, girdikleri dükkanlarda; savaş mağduru olup Pertekliye sığındıklarını yarı bozuk Türkçe ile anlatıp; para veya girdikleri dükkânda ne satılıyorsa, bedavaya almadan dükkândan gitmemektedirler.

Yaşanan bu olaylarda dikkat çeken bir diğer konu ise mağduriyetlerin daha çok erkekler tarafından dillendirildiğidir. Evin bütçesinin daha çok erkekte olması ve Pertek’teki esnafın genellikle erkek olmasından dolayı; Pertekli erkeklerin, kadınları esnafla yüz göz etmek istememesi bu durumun sebeplerindendir. Ayrıca borç; yine erkeğin ve de erkeğin boynunun borcudur. Kadın dediğin erkeğin borcuna karışmamalı, evinin mağduriyetini orada burada anlatıp; ona buna ağız burun eğmemeli ve evinin mağduriyetini bir başka erkeğe anlatıp erkeğinin başını öne eğdirmemelidir.

Benliğini mağduriyetlerle birlikte sunan müşterilerin yanı sıra; esnaf da veresiye topladığı ve gereğinden fazla kâr yaptığını bir müşterisi sezdiği zamanlarda, trajik sahneler yaratarak ya borcunu almakta ya da içinde kaldığı mahcup durumdan sıyrılmaktadır.

Pertek esnafı ekonomik olarak ne kadar zorda olduğunu söylese bile; Pertekli gözünde birer *kirli çıkın* veya *parasını mezara saklayan* kategorisine dahil edilmektedir. Pertek esnafı bu algıdan yakınmakta ve Perteklinin sunduğu mağduriyet hikayelerini kendilerinin de yaşadıklarını ifade etmektedirler.

“... O kadar onun parasıdır bunun parasıdır deyip, ağlaşıp, veresiyesini yazdırdı... Baktım ki yıl geçti, borcunu ödemeye tenezzül etmiyor, kahvenin ortasında açtım ağzımı yumdum gözümü: “Senin çocuğun varsa benim de çocuğum var, senin borcun varsa benim de borcum var, senin ev kiran varsa benim hem ev hem dükkân kiram var. Seni idare ettiğim kadar biraz olsun bunları düşünüp, lütfedip, iki kuruş borcunu ödeseydin; o zaman bilirdim ki sen adamsın.”” (Alan Notu: Bakka12, Ocak-2019).

“... Dünyanın en pinti bir o kadar da en sulu gözlü adamı. Hiç ana-ata görmeden; onun bunun kapısında büyümiş. Yıllar sonra bir tüccar yanına alıp Almanya’ ya götürmüş. Almanya’ da emekli olduktan sonra da tekrar Pertek’e yerleşmiş. Şimdi paraya para demiyor ama sorsan her dükkâna borcu var. Borcunu ödeme zamanı geldiğinde de yazdırdığı aylarca veresiyenin üzerinden bile indirim almayı bekliyor. Ben sulu gözünü biliyorum ya; o

diretmeye başlamadan açıyorum acıklı türküyü, başlıyorum dert yanmaya. Önce hasta babamı bu ay parasızlıktan hastaneye götüremediğimi sonra üniversite okuyan kızıma harçlık yetiştiremediğimi anlatıyorum. Usulca, ağlayarak, arkasını dönüp gizli gizli borcu kadar parayı tamamlayıp masaya bırakıyor. Tam kapıdan çıkarken de “Ne sen bana veresiye yaz ne de içime dert kat.” deyip söylene söylene gidiyor. Yaşlıdır diye acıyorum ama; ne yapayım herkesin anlayacağı dilden konuşacaksın. Bu devirde ağlamayan bebeğe süt vermiyorlar.” (Alan Notu: Bakkal2, Ocak-2019).

“... Pertekliye gerektiği yerde ağlayacak gerektiği yerde söveceksin. Yoksa hiçbirisi senin halinden anlamaz. Eğer bunları beceremiyorsan, Pertek'te esnaflık yapacağına, git kendini Keban'a at; daha iyidir. Halden anlamayanla uğraşacağına git öl; en temizi!” (Alan Notu: Tamirci, Temmuz-2018).

Ekonomik sorunlarını dile getirerek veresiye borçlarını toplayan esnafın, kimi zamanda da gereğinden fazla kâr yaptığını bir müşterisi sezdiği anlarda, içinde bulunduğu mahcupluk haliyle, trajik bir sahne oluşturması; kendini aklamak ve yaptığı olumsuz davranışı olağanlaştırmak için uyguladığı stratejik bir davranış türüdür.

“... Pertekli her şeyin hem en iyisini hem en ucuzunu ister. Neymiş efendim; benim sattığım ayakkabının aynısı Elâzığ'da iki kat daha ucuzmuş. Bilmez ki bunun dükkân kirası var, toptancının parası var, nakliyenin parası var, çalıştırdığım işçinin parası var. Ben milleti kazıkliyormuşum; Tövbeler olsun, ay sonuna cebimde bir sigara parası anca kalıyor.” (Alan Notu: Ayakkabıcı2, Temmuz- 2018).

Toplanan bu bulgulardan yola çıkarak; Pertek insanın, genellikle içinde bulundukları hemen her olumsuz durumdan kurtulmak ve anlattıklarının karşı taraf açısından anlamlı olabilmesi için hayatlarının olumsuz taraflarına sığındıklarını ve sürekli olarak mağduriyetlerini dile getirdikleri görülmektedir. Pertekli insan her şeyden önce Tuncelilidir (Dersimlidir). Dört dağ içindedir. Geçmişten bu yana her türlü mağduriyete tanıklık etmiş; kimi zaman yolsuz kimi zaman okulsuz kalmıştır. Kışın kar boyu aştığında, yolu açan olayınca hastası yatakta; ambargo uygulandığında evine götürdüğü un az geldiğinde çocukları aç kalmıştır. Bugün de hayat, Pertekliye yine zor tarafından oynuyorsa; bu Tuncelili olmanın kaderi ve zorluklarla geçen geçmişinin eseri olmaktadır. Dün, yol olmadığı için mağdursa; bugün, Pertek'te köprü olmadığı için mağdur olmaktadır. Dün, evine götürdüğü un az geldiği için mağdursa; bugün, iş olanaklarının olmadığı Pertek'te, evine götüreceği ekmeği dahi olmadığı için mağdur konumundadır.

4.3.3. ESNAF ODAKLI ETKİLEŞİMLERDE YARDIMCI KARAKTERLER: TAKIM ÇALIŞMASI

Toplumu meydana getiren tüm gruplarda, o grubun özelliklerinin en iyi şekilde yansması için oluşturulan bir takım çalışması mevcuttur. Esnafları da toplum içerisindeki bir grup olarak ele aldığımızda; mevcut esnaflık tanımının sürdürülebilmesi için yakın iş birliğine ihtiyaç duyulan bireyler kümesine ihtiyaç vardır. Takım olarak değerlendirdiğimiz bu tanım, toplumsal yapı ve toplumsal örgütlenmeye göre değil; söz konusu esnaflık tanımını sürdürmek için girişilen etkileşimlere göre oluşturulmaktadır.

Pertek ilçesindeki alışveriş atmosferini sahnelenen bir tiyatro oyunu olarak ele aldığımızda; esnafın var olan toplumsal yapı içerisinde kendisi için seçtiği en iyi takım arkadaşı; yanında çalıştırdığı yardımcısıdır.³⁹ Esnaflar bir ürünü veya hizmeti pazarlarken bu esnada gerçekleştirdiği performansı en etkili şekilde sunabilmesi için; mümkün kılınan iş birliğinin boyut ve niteliklerinin de gizli tutulması gerekmektedir. Goffman’a (2004) göre bu yönüyle; “takım, gizli bir topluluğun adıdır.” (Sf:105). İş birliğini mümkün kılan; aynı zamanda iş birliğinin boyut ve niteliklerini muhafaza eden de yine esnafın yanındaki yardımcısıdır.

Pertek gibi küçük bir ilçedeki esnaf ilişkileri içinde ne tür takım çalışmalarının yürütüldüğü, bu takım çalışmasının benliğin sunumunda ne tür etkisinin olduğu ve bu takım çalışmasında esnafın en fazla iş birliği içinde olduğu yardımcıların benliklerini nasıl sunup ne tür tipler yarattıkları; araştırmamız için önemli bir konudur. Esnaflık tanımının yaratılmasının ve sürdürülmesinin tamamlayıcı bir ögesi olan iş birliğinde, esnaf ve yardımcıların Pertekliye karşı ne tür benlik imgeleri yarattıklarının yanında; yardımcıların kendi aralarında ve patronlarına karşı ne tür benlik imgeleri yaratıp sunduklarını anlamak; Pertek’in toplumsal ilişkileri içerisindeki iş bölümünün, esnaf grupları arasında nasıl yansıtıldığını görmemizi sağlayacaktır.

4.3.3.1. En İyi Rol Arkadaşı: Dükkân Yardımcıları

Esnaf odaklı ilişkilerde yaşanan etkileşimlerde esnafları; sahnede rolünü icra eden bir aktör ve davranış örüntülerini; performans olarak değerlendirdiğimiz çerçevede, esnafların yanında çalıştırdıkları yardımcıları da bu tiyatro oyununda, esnafın performansını en iyi

³⁹ Klasik manada “kalfa-çırak” olarak değerlendirilen tanım, araştırmamızda “yardımcı” olarak ele alınmıştır.

şekilde sergilemesine yardımcı olan; en iyi rol arkadaşı olarak değerlendirebiliriz. Mevcut esnaflık tanımının en iyi şekilde sürdürülmesi ve saklanması söz konusu olduğunda patron ve çalışanları arasındaki takım çalışması işlevsel bir konum almaktadır. Çalışan sadece dükkandaki yardımcı değil aynı zamanda uyumlu bir takım arkadaşı olduğunda; o işletmedeki iyi personel görüntüsünün temsilidir. İyi bir personel olan çalışan hem üzerine düşen sorumlulukları en iyi şekilde yerine getirerek hem de işletmenin güvenilirliği korumak adına faaliyetler göstererek o işletmeye daha fazla müşteri kazandıracak aynı zamanda belki de bu olumlu davranışlarının sayesinde ek ikramiye kazanarak maddi kazanç elde edecektir.

İşlevsel ilişkilerin sürdüğü bu süreçte; Pertekli açısından onaylanan tipleri yanında yardımcı olarak seçen esnaf aynı zamanda Perteklinin kendi üzerine biçtiği olumlu esnaflık tanımına uyan bir davranış sergilemektedir. Asıl önemli mesele ise; yardımcının görevinin sadece var olan işleri yürütmesi değil aynı zamanda gizli bir grup olan takımın içindeki bazı bilgileri saklaması bazı gerçekleri imha etmesi ve patronunun esnaf benliğini en doğru şekilde sunmasına yardımcı olmasıdır.

4.3.3.2. En İyi Rol Arkadaşının Seçimi: Pertek Esnafının Yanında Çalıştıracağı Yardımcıyı Belirleme Sürecinde Tercihleri, Beklentileri ve Perteklinin Yardımcılığa Yüklediği Ahlaki Yargılar

Pertek'te bulunan esnaf işletmeleri genellikle küçük çaplı işletmelerdir. Yaklaşık olarak 12 metre karelik alanlardan başlayarak kimi yerlerde 25 metre kareyle büyüyen ve mekân olarak çok büyük olmayan bu işletmelerde; işler genellikle bir kişi tarafından rahatlıkla yürütülmektedir. Ama esnafın genellikle *baba mesleği* olan mesleğini gelecekte kendi çocuğuna bırakmak ve çocuğunu şimdiden yetiştirmek istemesi, sabah erkenden başlayıp gece yarısı eve gitme rutininden yorulması, sosyal yaşamının bittiğine dair değerlendirmeleri ve Pertek'te ekonomik olarak sıkıntı çeken birine yardımcı olmak istemesi gibi sebeplerden ötürü; herkes olmamakla birlikte, Pertek esnafının geneli yanında en az bir kişiyi yardımcı olarak çalıştırmaktadır. Yardımcı seçimini itina ile gerçekleştiren esnafın bu seçimde kendi kişisel görüşleri ve Pertek halkının yarattığı esnaflık algısının yanında mevcut kültürel ve ahlaksal kalıplar da etkili olmaktadır.

Yardımcı olarak, aynı zamanda mesleğini en iyi biçimde icra etmek adına, seçeceği takım arkadaşını belirleyecek esnafın koyduğu en önemli kriter; yanına yardımcı olarak aldığı kişinin her yönüyle güvenilir ve sadık olmasıdır. Yardımcı hem para kazanmaya hem müşteriyi idare etmeye hem de patronunun uğrayabileceği tüm olumsuzlukların giderilmesine

yardımcı olmalıdır. Patronun eli ayağı olurken bazen sırdaş bazen suç ortağı olmayı kabul ederek işe başlamalıdır. İçine girdiği dükkânı evi gibi görürken patronunu da ailesi gibi benimsemelidir. Bu yüzden evine(kasaya) karşı güvenilir olup patron maaş veremeyince yokluktan anlamayı bir erdem olarak edinerek; evine (işine) sadık olmayı bilmelidir.

Pertek esnafının yardımcılarını belirlediği süreçte, eğer yanında çalıştıracakları kendi çocuklarıysa; kafalarında bu fikrin oluşmasındaki en büyük sebep; çocuklarının baba mesleğini sürdürüp ileride kendi işinin patronları olmalarını istemeleridir. Pertek gibi iş olanaklarının kısıtlı olduğu bir ilçede var olan bir düzeni devam ettirip tabiri caizse; kimsenin ağız kokusunu çekmeden para kazanmak en akıllıca yöntem olacaktır. Huyunu, suyunu bildiği evladı, babasını ve mesleğini kayıracığından babası arkasını döndüğünde gözü arkada kalmayacaktır. Söz konusu yardımcı seçiminde; esnafın yanında çalıştıracağı kişi, kendi aile ve akrabalarının dışındaysa da referans olarak belirlediği, Pertek'te o kişiyi tanıyan insanlar olacaktır. Yardımcının, iş ortamında daha tanınmadan, güvenilirliği ve sadıklığı hakkındaki kıstas; görünen aile profili ve onu tanıyan birinin kendisi hakkında yaptığı yorumlardır.

Tüm bunların dışında esnafın da kafasında belirlediği profiller, beklentiler ve tercihler bulunmaktadır. Yardımcı patronuna karşı başı önde, müşteriye karşı gözü açık olmalıdır. Bazı işletmelerde yardımcı seçiminde cinsiyet göze alınırken; bu seçim ayakkabıcı ve tuhafiye gibi yerlerde kadınlardan yana olmaktadır. Bunun sebebi ise; kadınların yardımcı olurken erkeklere göre daha titiz davranacağı ve insanlarla daha iyi iletişim kurduğuna dair algıdır. Bunun yanında fiziksel olarak çekici olabilecek veya bakımlı olmasıyla dikkat çekebilecek kadınların aynı zamanda müşterileri de dükkâna çekeceği düşüncesi; bu gibi işletmelerde kadın yardımcılarının seçilmesindeki etkenlerdendir.

İşe alınan kadınlar hizmeti en iyi şekilde sunarken aynı zamanda Pertek'in ahlaksal dokusuna uygun davranışlar sergilemelidir. Örneğin; işe gelirken sağa sola çok bakmamalı, giyimi çok açık olmamalı ve dükkâna yetişeceği süre zarfında çarşıdakilerle gereğinden fazla konuşmamalıdır. Dışarıdayken herkesin önünde sigara içmemeli, sakız çiğnemeli ve kahkaha atarak gülmemelidir. Ekmek yediği teknenin adını karalamamak için müşterilerle, özellikle erkek müşterilerle ve komşu esnaflarla düzeyli ilişkiler kurmalı, Perteklinin *namuslu* olarak tanımladığı kategoriden dışarı çıkmamalıdır. Bu istekler patrondan ziyade patron dışındaki; *diğerlerinin*⁴⁰ istekleridir. Ahlakıyla önce patronuna sonra da çalıştığı dükkânın olduğu

⁴⁰ Diğerleri; patronun dışındaki diğer Pertekli vatandaşları ifade etmek için kullanılmıştır.

sokağa karşı sorumludur. Bu istekleri karşılayamayan kadın yardımcı, erkeklerin çoğunlukta olduğu Pertek'in sosyal ortamlarında, çalışmaya layık bir model değildir.

Kadın yardımcının tercih edilmesi ile birlikte bazı işletmelerde de erkek yardımcıları tercih edilmektedir. Pertek'in birden fazla yardımcı çalıştırdığı işletmelerinde kasa kısımları kadınlara devredilirken; manav kısımlarında genellikle erkekler tercih edilmektedir. Daha çok kas gücünün kullanıldığı ve evlere servislerin yapıldığı hizmetlerde erkek yardımcıları ön plandadır. Bunun yanında Pertek'teki esnaf işletmelerinin, köfteci veya bakkal dükkanlarının, fazla küçük olması, bu küçük alanların bir erkek patronla bir kadın çalışanın aynı ortamda bulunmasına müsait olmaması algısı hakimken; bakkal, market, tamirci gibi taşıma ve getir-götür işlerinin sürdürüldüğü hizmetlerin de bir erkek çalışan tarafından yürütülmesinin daha doğru olduğuna dair bir algı hakimdir.

İşe alınan erkek yardımcı, üstüne düşen görevleri yerine getirirken aynı zamanda kadın yardımcıları gibi Pertek'in mevcut ahlaksal yapısına uygun davranışlar sergilemelidir. Patronunun sözünden çıkmayarak yeri geldiğinde susmayı bilmeli; patronunun kendisine karşı sergileyebileceği olumsuz bir davranışta sınırlarına hâkim olmalıdır. Dükkanına gelen ve evlere hizmet yatığı evlerdeki kadın müşterilerle düzeyli ilişkiler kurmalı, gereksiz münasebetlere girmemelidir. Getir- götür işleri yaparken dışarıda geçirdiği süreyi gerek kalmadıkça uzatmamalı; komşu esnaflarla iş saatlerinin içinde çok fazla muhatap olmamalıdır. Yoldan gelip geçen kadınlara rahatsızlık verecek dikkatlilikle bakmamalı ve laf atma, argolu konuşma gibi olumsuz davranışlarda bulunmamalıdır. Her yönüyle Perteklinin *mert* olarak tanımladığı kategoriden dışarı çıkmamalıdır.

Bu yardımcı seçiminde iki cinsiyet grubu için de fiziksel ve zihinsel yetkinlikler aranırken bazı işletmelerde bu göz ardı edilmektedir. Bunun en iyi kanıtı; Pertek'teki en az 3 işletmede, özellikle kas gücüne ve getir- götür hizmetlerine ihtiyaç duyulan hizmetlerde, zihinsel veya bedensel engeli olan bazı yardımcıların çalıştırılmasıdır. Seçilen bedensel engelli yardımcıları bir gözü olmama, duymama gibi engellere sahipken; zihinsel engeli bulunan yardımcıları temel düzeyde düşünebilme yetisine sahip olan bireylerdir. Bu kişilerin seçilmesindeki sebep; herhangi bir engeli olan bireyin işine daha sadık olduğu; patrondan yana bir olumsuzluğa uğradığında diğer insanlar gibi taşkınlık çıkarmaya yatkın olmadığı üzerindeki algı ve esnafın toplumdaki dezavantajlı bireylere iş imkânı tanıyıp özellikle zihinsel engeli olduğu halde kas gücü yetilerinin yüksek olduğu bireyleri ağır işlerde çalıştırma isteğidir. Bu yardımcı grup içindeki kişiler genellikle ya esnafın bir akrabası ya da yakından tanıdığı biridir.

“... *Manav kısmını bizim gariban Y.'e verdim. Maşallah bir güç var; sanki Allah aklını almış, o gücü eline, koluna vermiş. Kaldırdığı çuvalları iki kişi zor kaldırır. Müşteriler de bizler de çok severiz kendisini. Geçen gün, bir seferde, yaşlı kadının alışveriş yaptığı ürünleri eve götürmüş diye; yaşlı kadın hem harçlık hem de giymesi için kıyafet vermiş. Geçen yaz işler iyi olmadığı için maaşları iki ay veremedim; diğer akıllıların bazıları işi bıraktı bazıları günlerce söylenip durdu. Bizim garibansa ne ağzını açtı ne işi bıraktı. Akşam olunca bir paket sigara ver; onun için ekmeğe, suya değer.*” (Alan Notu: Market1, Eylül-2018).

Pertek halkı engeli olmayan vatandaşlardan ahlaksal yatkınlıklar beklerken genellikle engeli olan vatandaşlara karşı bu duyarlılıkla yaklaşmamaktadırlar. Engelli yardımcılara karşı küfürlü konuşma, tacizde bulunma⁴¹, korkutma gibi olumsuz tavırlar sergilerlerken; yaptıklarının doğru olmadığı söylendiğinde yaptıklarının şakadan ibaret olduğunu ve engeli olan yardımcıyı sevdiklerinden dolayı böyle davrandıklarını dile getirmektedirler. Bunların yanında engeli olan çalışana kör, dîno⁴², topal vs. gibi lakaplar kullanarak seslenilmesi ve ağır işlerde, zaman sınırı konulmadan dilediğince, çalıştırılması Pertek'te çalışan engelli yardımcılarının sosyal yaşamda karşılaştıkları zorluklardandır. Pertek'te ikamet eden hemen her engelli vatandaş bu muamelelerle karşılaştırılmakta ve mevcut toplumsal yapı içerisinde itibarsızlaştırılmaktadırlar. Üzerlerine oturtulan damgalarla⁴³ anormal kategorisine dahil edilip yaşanan kimi olayda da günah keçisi olarak değerlendirilmektedirler.

“... *H., o zaman yanımda olmasaydı ben şu an kapının önünde olacaktım. Patron “Her şeye zam geldi, bir şey alamıyoruz.” derken; dikkatsizliğimden 5 koli yumurta ellerimden kayıp gitti. Patron kapıdan içeri girdiğinde yere o kadar sinirli baktı ki korkudan; “Abi, H. düşürdü ben de temizleyecektim.” dedim. Dedim; ama dediğime bin pişman oldum. Ensesine yediği tokat yetmezmiş gibi “Hadi kafan kırık, elin de mi kırık?” diye bir de laf yedi garip.*” (Alan Notu: Market Yardımcısı1, Eylül- 2018).

⁴¹ Pertek'te zihinsel engeli bulunan herhangi bir kadın yardımcı bulunmamaktadır. Erkek olan yardımcılar da kimi zaman şakalaşma kılıfıyla kötü muamelelerle baş başa kalmaktadır. Zihinsel engeli olan bir yardımcıya diğer esnaflar veya çalışanları tarafından, rahatsız olduğu konuları dile getirip kızdırılarak, yapılan sözel taciz ve özellikle kalça ve sırtlarına vurularak yapılan bedensel taciz bu duruma örnektir.

⁴² Dîno; Kürtçede deli manasına gelmektedir. Erkekler için kullanılan *dîno*, kadınlarda *dîne* olarak çekimlenmektedir.

⁴³ Damga; Erving Goffman'a (2014) göre; toplumsal çoğunluğun değerlendirmesiyle herhangi bir eksiklikten dolayı itibarsızlaştırılan kişilere oturtulan kimliksel belirlemelerdir. Örneğin; fiziki eksiklik veya bedeninin korkunçlukları, zayıf irade, farklı ırk-ulus-din gibi özellikler herhangi bir damga türünün oluşmasını sağlamaktadır (sf:33).

Perteklinin ve esnafın belirlemelerine şekillenen yardımcılarının yanında; bu kılıflara uymak istemeyen yardımcılar mevcut olsa da geneli bu kalıplar dışına çıkmamaktadır. Çünkü nerdeyse geneli ekonomik zorluklar nedeniyle bu tür işleri tercih etmektedir. İşten atılmamak adına yaşanan zorluklara göğüs gerip kimi zaman da patronlarının sebep olduğu olumsuzlukların üstünü kapatmakta veya olumsuzluğa göz yummaktadır. Bunun yanında patronlarının istemediği konularda kimseye bilgi vermeyip gerektiği yerde patronuna sırdaş olmaktadır.

“... Üç kuruş kazanabilmek için ne gördüysem sustum ne dediyse kafa salladım. Bu dünya gerçekten kötülerin dünyası... Başka bir gariban olsa çoktan foyası ortaya çıkar; rezil olurdu. Dükkânda veresiye yazdıran, gözüne kestirdiği kız öğrencilerin numarasını alır; saatlerce mesajlaşırdı. Karısı dükkâna geldiğinde ise, ben orada olmadığım zamanlarda, konuştuğu kişinin adını ben diye kaydederd. Gün sonunda kazandığı parayı kumara yatırır; toptancı-alacaklı para istediğinde; “İnanmıyorsan şu kıza sor. Elime iki kuruş geçmiyor. Geçeni de çocuğa harçlık, çalışana gündelik diye veriyorum. Elimde olsa niye ödemeyeyim borcumu?” diyordu. Alacaklılar dönüp yüziime baktığında bu yalana ortak olup; “Doğru söylüyor abi, çok sıkışmış ne zamandır” deyip geçiştiriyordum.” (Alan Notu: Market Yardımcısı2, Ağustos 2018).

Tüm bunların yanında yardımcılar patronlarının istemediği konularda kimseye bilgi vermeyip gerektiği yerde patronuna sırdaş olmaktadır. Çoğu esnafın Perteklinin, özellikle de diğer esnafların, bilmesini istemediği veya bilinmesinden hoşnut olmadığı konular; günlük kazancı, ürünü temin ettiği toptancı, bir ürünü kendi imalat ediyorsa; bu ürünün imalatına dair bilgiler, yüksek kazanç sağlıyorsa; bu kazancı sağlayan etmenler, yardımcıyla paylaşılan bilgilerdir.

“...İşe ilk girdiğimde beni uzun uzun tembihledi: “Sen bugün burada çalışırsın yarın çıkıp gidersin. Burası yıllardır babadan çocuğuna devredilen bir ekmek teknesi. Ben babamdan aldım, yarın çocuğuma bırakacağım. Pertek’ te yıllardır ayakta duruyorsak bunun sebepleri varken her olumlu sebebin de kimsenin bilmesine gerek yoktur. Bir aksilik, olumsuzluk varsa bunun da kimsenin bilmesine gerek yoktur. Kurabiyemize bulgur bulgur, baklavamıza kıyım kıyım derler; mayamızı, unumuzu, şerbetimizi kimsenin bilmesine gerek yoktur. İmalathanenin altı odunluk; fare gelir böcek gelir. Sizin evde hiç çıkmıyor mu? Bunu da kimsenin bilmesine gerek yoktur. Bir şaka yaparız, özel bir konu paylaşırız. Yine bunu da kimsenin bilmesine gerek yoktur. Anlayacağın bu şanın devam etmesi için, bu kapıdan dışarı çıktığında; işi işte bırakıp çıkmalısın.”” (Alan Notu: Pastane1 Yardımcısı1, Kasım-2018).

4.3.3.3. Seyirciler

Alışveriş sürecindeki etkileşim dünyasını bir tiyatro sahnesi olarak ele aldığımız çerçevede; yaşanan etkileşimlere şekil veren bir diğer önemli grup da sahnenin karşısında duran seyirciler olarak niteleyebileceğimiz müşterilerdir. Yaşanan etkileşimlerde esnaf dünyasını ele aldığımız için müşteriler; esnaf ve yardımcılarının karşısında duran ve esnaf ve çalışanlarının sundukları benlik ve eylem çeşitliliğinin sebebi olan gruptur.

Pertek'teki bu seyirci kitlesi her cinsten, ırktan ve düşünceden insanı barındıran bir gruptur. Bu çeşitlilikleri; farklı arzuları, talepleri, beğenileri ve memnuniyet-sizlikleri beraberinde getirdiği için sahnede sergilenen performanslar bu çeşitlilikler baz alınarak şekillenmekte ve aktörler de bu çeşitliliklere uygun birer benlik sunumu gerçekleştirmektedir.

Esnaflar için; “Her kafadan bir ses” olan bu grup; çeşitli beğenileriyle birlikte beğenmedikleri veya memnun olmadıklarını da rahatlıkla dile getiren ve “Müşteri her zaman haklıdır, para ödüyorsam her şeyi söyleme hakkına sahibim.” gibi düşüncelerle kendisine çeşitli haklar belirleyen, özgür bir topluluktur. Sunulan hizmete karşı eleştirilerini esirgemedikleri ve beklentileriyle etkileşimleri etkiledikleri için etkileşimlerin yeniden inşasına katkı sağlamaktadırlar.

Esnafa göre; ayağının tozu bile bereket olarak nitelenen seyirciler, esnafın maddi kazancını sağladığı müşteri olmanın ötesinde; alışveriş yaptığı dükkânda, esnafın evine giren bir misafir; dışarı çıktığında yüz yüze baktığı bir komşu, derdi olduğunda- yardıma ihtiyacı olduğunda sıkıntılarını paylaştığı bir dosttur.

4.3.4. ESNAF ODAKLI ETKİLEŞİMLERDE ARKA BÖLGE: DÜKKÂNDAKİ GİZ

Esnaf odaklı ilişkilerde benliğin sunumu ele alınırken, başka insanların bulunduğu ortamlarda yapılan etkinliklerin bazı yönlerinin ifade edilerek öne çıktığını ve çizilen izlenimi lekeleyecek başka yönlerininse bastırıldığını öne sürdüğümüzde; Erving Goffman (2004), arka bölgeyi, “bastırılan gerçeklerin gösterildiği başka bir bölge ve sahne arkası olarak ele almıştır (Sf:112). Esnaflar açısından ele aldığımızda bu arka bölge, müşteriler için çizilen esnaf ve yardımcılarının verdikleri izlenimlerinin ötesinde; yanılsamaların inşa edildiği, esnaf ve yardımcılarının bir tiyatro sahnesindeki performansı dışında gerçek benliğine dönüp soluklandıkları alanlar olmaktadır. Aslında kişisel vitrin olarak ele aldığımız sahne önündeki performansların, müşterilere sergilenen performansın repertuvarının ve

performansı sergileyen esnaf ve yardımcılarının karakterlerinin sıkıştırılmış bir toplamı bu arka bölge adını verdiğimiz alanlarda depolanmıştır. Arka bölgeler; yüz yüze ilişkilerde takındığımız maskelerin bir tarafa bırakıldığı hem esnaf hem yardımcısı için ayrı bir önem ifade eden; fiziki olarak dükkânın içinde olduğu halde ilişkiler açısından dışarda olmayı hissettiren gizli yaşam alanlarıdır.

Arka bölge; dükkandaki alışveriş sürecinde, müşterilerin gözünün önündeki ışıklı veya açık renklerle dizayn edilmiş gösterişli mekânın dışında kalan ve bazen değersel olarak verdiğimiz imalarla da şekillenebilecek sınırlardır. Sahne arkası olma niteliğini fiziksel olarak hak verildiği; böylelikle ön bölgenin gösterişli görüntüsünün karşısında, tuğlalarla örülü veya sadece çimento sıvalı olarak bırakılarak, zaten arka bölge sıfatını almaya mahkûm edilen mekanlardır. Bu mekanları ele almamızdaki sebep ise; dükkân denilen mekânda geçen etkileşimin dışında, yine dükkânın içinde olan fakat bir duvar veya panelle gizlenen başka bir mekânda ne tür etkileşimlerin yaşandığını irdelemektir. Bir bölme olarak ayrılan bu mekanların görünenin dışında olması; buraların fiziki ve sosyal olarak ne tür manalar barındırdığına dair merak konusu oluşturmaktadır. Bu merakın asıl sebebi; yerleşik ilişkilerimizdeki aşinalıklarımız ve belirlemelerimizden gelmektedir. Örneğin; evimizde bulunan salon, evimize gelen herkese açık olduğu halde; banyo, tuvalet ve yatak odası gibi yerler, içinde mahrem davranışları barındırdığından, kilitli, kişilere ve ihtiyaçlara göre özel olarak belirlenen mekanlardır. İçinde gerçekleşen eylemler gizlidir. Bu belirlemeden yola çıkarak; dükkânın içinde bulunduğu halde bir bölmeyle müşterinin görmesi engellendiği için gizli bir alan olduğu izlenimi yaratan arka bölge, Pertek'teki esnaf odaklı etkileşim ve iletişimlerin başka bir boyutunu gözler önüne serecektir.

Pertek ilçesindeki esnaf dükkânlarının hacim olarak çok büyük olmamasından ötürü genellikle arka bölgeler kontrplak gibi panellerle ayrılmıştır. Eğer arka bölge aynı zamanda imalathane olarak da kullanılıyorsa, bir duvar yardımıyla, ayrı bir oda olarak inşa edilmiştir. Bu mekanları fiziki olarak ele aldığımızda genellikle dağınık; bir köşesinde mont, havlu, çanta, şarj aleti gibi kişisel eşyalar, bir köşesinde bazen bir piknik tüpü, çaydanlık, bardak, yiyecek gibi beslenmeye dair malzemeler, imalat için kullanılıyorsa üretilen şeye dair malzemeler ve eğer mekân genişse bazen eski bir koltuk veya birkaç tabure görebileceğimiz mekanlardır. Dükkânın hizmet ilişkilerinin geliştiği ön bölgeye nazaran bakımsız ve ışıık olarak loşurlar. Bu bölgeler dükkân yapılarında; tezgâh arkası veya depo olarak nitelendirilmektedirler. Tezgâh arkası veya depo olarak ele aldığımız bu mekanların fiziki özelliklerinden ziyade, sosyal olarak içerdiği manalar sosyolojik olarak incelenmeye değerdir.

Her şeyden önce arka bölgede bir etki için çabalanmaması ve arka bölgenin müşterilerin gözünün önünde olmayışından ötürü; arka bölgeye geçen kişilerin her konuda birbirleriyle çok samimiymişler gibi davranmaları gözlenebilecek ilk husustur. Arka bölge, fiziki bir mekânın ötesinde bir ailenin evinin içinde gerçekleşen sıcak ilişkilerin yaşandığı alan olarak değerlendirilir. Müşteri önünde; hanım, bey gibi resmiyet içerikli hitaplarla birbiriyle iletişim kuran patron ve yardımcılar depo veya tezgâh arkasına geçtiğinde; abi, abla, kardeş gibi samimiyet içerikli hitaplarla birbiriyle iletişim kurmaktadır. Bu iletişim dili kültürel öğeler taşıdığı için Pertekli dükkân sahipleri ve çalışanları birbirlerine karşı samimiyet ifadesi olarak genellikle bir ismi kısaltıp sonuna “o” harfi getirerek⁴⁴ veya Kürtçe-Zazaca olan “bra, xange”⁴⁵ gibi hitaplarda bulunarak birbirlerine karşı ne kadar samimi olduklarını göstermektedirler.

Samimiyet çeşitlerini ele aldığımızda toplumsal statü piramidinin en üstünde olan kümeyle en altında olan küme arasında kültürel farklılıklar olduğunu görmekteyiz. Yani samimiyetin çeşidi de bulunduğumuz statü, tabaka veya grup hakkında bilgiler vermektedir. Statü piramidinin üst kısmında yer alan meslekteki insanların samimiyet dereceleri sınırlı olduğu gibi samimiyet kurdukları insanlar da sınırlıdır. Tam tersi statü piramidi aşağı indikçe hem iletişime geçilen hem de samimi ilişkilere geçilen insan sayısı artmaktadır. Durum böyle iken; toplumumuzun hemen her alanında aktif olan ve statü piramidinin ortalarında yer esnaf kitlesi gerek meslektaşları gerek yardımcılar gerekse müşterileriyle yoğun bir insan kitlesiyle samimi ilişkilerini sürdüren gruptur. Kültürel olarak sokak ağzı, argo vs. bir dille özdeşleştirilebilen esnaf dili, arka bölgelerde kendini kaba samimiyet biçimi olarak yansıtır; bu kaba samimiyet biçimleri de yine esnaflıkla özdeşleştirilmiştir. Arka bölgenin gözden ırak olmasından kaynaklı olarak özellikle yardımcılar arasında lakap takmalar, küfürlü konuşmalar, fiziksel şakalaşmalar gibi farklı davranış biçimleri görülmektedir.

“... Çalışmamın ilk gününde, öğle arasında patronla yemek yediğim esnada yaşadığım acıyı, gün boyunca onca tüpü indirip kaldırırken yaşamadım. “Maşallah tosunuma ye yemeğini ki gücün kuvvetin olsun. Aslında tosun değil Ayı Deviren demeliyim sana. O tombul tüpleri ben bile iki elimle zor kaldırırken sen tek elle tuttuğun gibi pikaba atıyorsun. Helal sana!” dediği gibi sırtımın ortasına geçirmez mi? Adam sevdi mi dövdü mü anlamadım.” (Alan Notu: Tüpçü Yardımcısı2, Eylül- 2018).

⁴⁴ Örneğin; Haydar ismi Xeydo veya Haydo olarak hitap edilir. Samimiyet bir adım daha öteye kaydırıldığında, sahiplenme duygusu da işin içine girerek, Haydar kişisine Haydom olarak hitap edilir.

⁴⁵ Bra; Kürtçe ve Zazaca’ da erkek kardeş, xange ise; Kürtçe’ de kız kardeş anlamına gelmektedir.

Dükkânda, sahne arkası olarak değerlendirdiğimiz arka bölge ne kadar samimi ilişkilerin yaşandığı bir mekân olarak görülse de Pertek'in ahlaksal yargıları göz önünde bulundurularak; tezgâh arkasına giren kişinin yaşına, cinsiyetine, ideolojisine göre samimiyet derecesi sınırlandırılmaktadır. Örneğin; patron yaşça büyük ise veya patrona duyulan saygıda dolayı yardımcılar çok fazla yayılarak oturmamakta, yardımcı kadınsa; patron tezgâh arkasında çok fazla zaman geçirmemekte ve dükkânda ideolojik olarak farklı takım arkadaşları varsa; tezgâh arkasında, ideolojileri zedeleyici şakalaşmalar yapılmamaktadır.

Her şeyden önce bir ihtiyacı karşılamak için yaratılan arka bölgelerin gerek patron gerekse yardımcıları açısından taşıdığı anlamlar farklı farklıdır. Tezgâh arkası veya depo yardımcılar açısından; bazen iş yoğunluğundan kaçıp dinlenilen bir sığınak bazen patronuna kızdığı için küfürlerin yağdırıldığı gizli bir rahatlama alanı bazen müşterinin önünde sunduğu sahte benliğin maskesini çıkarıp atarak kendisine döndüğü kulis bazen de kişisel ihtiyaçlarını karşıladığı güvenli bir yuva konumunu almaktadır.

“... Ne yalan söyleyeyim bu kurna da olmasa kafayı yerim. Patron dükkândan çıkınca bir yorgunluk kahvesi içtiğim bazen kısa bir şekerleme yaptığım, işe geç kaldığımda makyajımı yaptığım, aybaşı olduğum zamanlarda ihtiyacımı karşıladığım; bana göre dükkandaki en bakımsız ama en değerli yer.” (Alan Notu: Tuhafiyeci Yardımcısı1, Ekim- 2018).

Dükkânda çalışan herkesi bir takım olarak değerlendirdiğimiz çerçevede arka bölge; bir taraftan da takım içi danışıklığın yaratıldığı ve dağıtıldığı alanlardır. Goffman'ın (2004:170) da belirttiği gibi; takım içi danışıklık, sahnenin arkasında oluşturulmuş olan, takım arkadaşlarının beklentilerini, huylarını, yaklaşımlarını bilip sahne önünde bu bilgilerden yola çıkarak birbirlerinin hareketlerini anlamlandıran ve sahne önündeki performanslarını yürütmeye bazen de karşılıklı dayanışmayla işleri idare etmeye yarayan davranışları içermektedir. Dükkânda çalışan birden fazla yardımcı da tezgâh arkası veya depo gibi yerlerdeki samimi ilişkiler sayesinde birbirini daha yakından tanıyıp kendi aralarında gerek patrona gerekse müşteriye karşı bir dayanışma kültürü oluşturmaktadırlar. Birbirlerine dair özel meseleleri arka bölgelerde paylaşmakta, yapacakları hizmet hakkındaki iş bölümümünü, patronlara karşı birbirlerini koruma manevralarını bu ortamlarda belirlemekte ve böylelikle alışveriş sürecindeki etkileşimin pürüzsüz bir şekilde devam etmesini sağlamaktadırlar. Tüm bunların yanında kendilerine has bir anlaşma dilini yine bu alanlarda oluşturan yardımcılar, gerektiği yerde, patronun veya müşterinin olduğu yerlerde, bu dille anlaşmaktadırlar.

“... Yanımda Y. olmasaydı ne patron ne de Pertekliler çekilmezdi. Sağ olsun, her zaman ablalık yaptı bana. Öğle yemeğe oturduk mu; “Müşteri gelince şöyle davran, patronun karşısında böyle dur, sana göz işareti yaptığımda şunu yap...” deyip bana akıl verirdi. Arkada sürekli dertleştiğimizden ne kadar sulu gözlü olduğumu bilirdi. Ne zaman ki bir müşteri ya da patron beni zorladı; gözlerimden üzüldüğümü anlayıp hemen araya girerdi.” (Alan Notu: Fırıncı Yardımcı1, Ekim-2018).

Tezgâh arkası veya depo olarak değerlendirdiğimiz arka bölgelerin patron açısından da ayrı bir önemi vardır. Bu bölgeler patronun çalışanlarına işin diktelerini öğrettiği; çalışanlardan neleri beklediğini, kimlere veresiye verip kiminle nasıl iletişim kuracaklarını belirttiği ve bir nevi müşteri önünde hizaya getirmek için yardımcılarını yetiştirdiği mekanlardır. Patronun müşteriler önünde sergilenmesi hoş olmayan; fırça atma, yapılan hatanın yanlışlığını yüze vurma, azarlama gibi davranışlarının bu alanlarda yaşanması; bir taraftan da yardımcılar için takım moralinin ayakta kalmasını sağlamaktadır. Yaşayacakları bu tatsızlıklar kimsenin görmediği alanlarda gerçekleştiğinden, herkesin gözü önünde yaşayacakları utanca göre daha az onur kırıcı olup; iş performansının düşmesine veya birbirini idare edememenin önüne geçmektedir. Aynı zamanda yardımcıların kendi aralarında oluşturdukları anlaşma dili gibi; patron ve yardımcılar arasında oluşacak dilin de ne manalar içereceği arka bölgelerde kurgulanmaktadır.

“... Herkes benim Pertekliyi ne kadar idare ettiğimi bilir. Ama halimizi görüyorsun. Yeri geliyor kargocuya verecek paramız dahi olmuyor. Ay sonu geldi, adamların umurunda değil borçları. Bu umursamazlıkları yetmiyormuş gibi hala da veresiye yazdırmaya çalışıyorlar. Müşteriyle ilgilenirken bir gözün de bende olsun. Eğer kafamı sallarsam veresiye yazar eğer sallamazsam borcunu ödemesini isteyip; “Abi/abla, bu ay ödememiz var, kimse veresiye kapatmadı diye veresiye yazdıramıyoruz. Eğer müsaitseniz ödemenizin bir kısmını ödeyin.” diyeceksin. Böyle yapmazsan ne ben paramı alırım ne de sen paranı alırsın.” (Alan Notu: Ayakkabıcı1, Temmuz- 2018).

Arka bölgelerin patron açısından bir değeri de arka bölgede sunulacak hizmetin üretilmesi veya saklanma işlevini görmesi takdirinde gelmektedir. Arka bölge üretim ve saklama ihtiyacını karşılamakta ise; diğer diktelerin dışında buralara has kurallar biçilmektedir. Örneğin; eğer arka bölge bir depoya, patron, yardımcısına bu bölgenin ne pahasına olursa olsun müşterilerden gizlenmesi gerektiğini dayatacaktır. Her hizmette olduğu gibi özellikle imalat hizmetlerinin yapıldığı yerlerde işle ilgili olarak çok fazla bilginin verilmesi doğru bulunmadığı gibi üretimin gerçekleştiği yerin de gizli tutulması

istenmektedir. Esnafların da dükkanındaki deponun gizli tutulmasını istemelerinin birçok sebebi vardır. Öncelikle depo olarak kullanılan bölgeler ya ürünlerin saklandığı ya da imal edildikleri yerlerdir. Dükkanâna nazaran bu bölgenin bakımsız olması müşteri açısından hoş karşılanacak bir durum değildir. Bu bölgelerde hizmete yönelik uygulanan stratejiler de müşterilerin bilmesini gerektirecek konular değildir. Asıl amacın kar olduğu fakat itibarın ve değerinin de korunmasının amaçlandığı Pertek'te, üretime dair stratejiler; depo, imalathane ve Perteklinin tabiriyle; merdiven altında gerçekleştirilmektedir.

“... Müşterisi çok da ne olmuş. Bakalım helal olur mu o kazanç, bunu Allah bilir. Bir ay yanında çalıştım; hayatımda görmediğim tüm rezillikleri gördüm. Kapıya “ev yapımı salça satılır” yazmış. Yaz boyunca çerik çürük demeden tüm domatesleri karısıyla depoda kovalara doğrayıp akşam olunca evlerindeki terasa taşıyorlardı. Maydanozdur, maruldur, havuçtur, kabaktır; atın önüne dökse yemez. Kasa altında kalan tüm bozuk sebzeleri depoda biriktirip yurt ihalesini aldıkları firmaya, yemekhanede kullanmaları için, gönderiyorlardı. Biz çalışanıydık; bir gün taze bir elma dahi bırakmadı yiyelim. Bir gün hiç unutmam; öğle yemeği yapacağız ve bize öğle pişirmemiz gerekenleri depoya bıraktığını söyledi. Depoya indiğimizde tavuk gördüğümüzde sevindik. Sevincimiz son kullanma tarihini geçtiğini gördüğümüz ana kadar sürdü. Sonra da yanımıza gelip; “Daha depoda çok var. Bunlar buz olduğu için bozulmuyorlar. Eğer isterseniz iki tanesini tek ücret ödeyerek satın alıp evinize götürün.” dedi. Günahını bile vermez, dedikleri cinsten; Kokmuş tavukları bile parayla satmak istedi.” (Alan Notu: Market Yardımcısı2, Ağustos-2018).

“... Elâzığ'dan gelen Pertek'e gelen son sefere kalmıştım. X Market'in yanında inip ekmek almak için içeri girdim. Markette ekmek kalmadığı için o karanlıkta fırına kadar yürümek zorunda kaldım. Fırına yetişmeye yakın, fırının hemen bitişiğinde, içinde ışığı yanan odanın penceresine gözüm ilişti; kafasında bone, ağzında sigara, elinde hamur olan bir adam! Adamla göz göze geldiğimde, adam telaşla camı açıp açıklamasını yapmaya fırsat vermeden; “Sizin fırında başı boneli, ağzı sigaralı ekmek yapılıyor herhalde. Ben de diyorum ekmeğinizin bu lezzeti nereden geliyor. Meğerse elinizle ekmeğe geçen, baharat niyetine külünün döküldüğü sigaranın tadındanmış.” dedim. Adam hemen kapıya koşup; “Abla gözünü seveyim iki dakika içeri gel.” dedi. İçeri girdim. Elime on tane ekmeğin olduğu poşeti verip; “Gözünü seveyim kimseye söyleme. Biz de bun oluyoruz artık; bak gecenin yarısı hala ayaktayız. Efkarımız, derdimiz, yorgunluğumuz oluyor. Bir bu meretle stresimizi atıyoruz. İnan ki dalgınlığıma gelmiş. Bu ekmekleri de al evine git, sana hediye olsun.” dedi.” (Alan Notu: Ev Hanımı3, Aralık -2018).

“... Gün boyunca onca işle onca insanla uğraşırım, bazen olumsuzluklar yaşarım; ama hiçbir zaman elim isteyken bir müşterinin arka tarafa geçmesine sinirlendiğim kadar sinirlenmem. Kızarım! Elime sinirden iğne batırırım, kumaşı yanlış keserim; o sinirle mutlaka kötü bir şey yaparım. Yaptığım işi kimsenin görmesine tahammül edemem. Biz de insanız nihayetinde. İş yaparken bazen hatalarımız, dalgınlıklarımız, beceriksizliklerimiz olur. Müşteri bu olumsuzluğa şahit olsa, bir daha dükkanımızı tanımaz.” (Alan Notu: Terzi, Temmuz- 2018).

Esnaflar ve yardımcıları için arka bölgenin giz içermesinin başka bir sebebi de bu alanların genellikle sırların paylaşıldığı; müşterilerin, diğer esnafların ya da patronların dedikodusunun yapıldığı mekanlar olmasıdır. Genellikle öğle aralarında, sabah müşteriler gelmeden ve akşam dükkânı kapanmadan önce, çok kısa da olsa; dünün veya bugünün muhasebesi, ayrıca orada olmayan Pertekliler ve dükkâna gelen müşteriler hakkında eleştirileri yapılmaktadır.

“... Bizim patron müşteri dükkandayken sabrından ödün vermez, ne yaparlarsa yüzlerine güler; öğle olup arkaya geçtiğimiz zamansa gelenlerin yedi ceddine sayıp söverdi. Ondaki huy bize de geçmişti sanki. Öğle kimse yokken beğenmediğimiz tiplere ettiğimiz hakaretler yetmezmiş gibi; yok ayağı büyüktü yok ayağı kokuyordu yok zevki güzel değildi gibi olumsuz yorumlar yapıyorduk. Orada bir saat boyunca ne kadar olumsuz şey konuşmuş olsak bile bir o da kadar rahatlıyorduk. Müşteriye kusamadığımız kini, her öğle tezgâhın arkasında kusuyorduk.” (Alan Notu: Ayakkabı Yardımcısı2, Ekim-2018).

“... Yine laf aramızda kalsın ama H. beş para etmez bir adam. Esnaflıkla bir ilgisi olmayan kaypağın teki. Devrimciyim diye geçinip, AKP’liler ağzına iki kuruş atmış diye kuyruklarından düşmüyor. Gece gündüz, gizli gizli, onlara oy topluyor.” (Alan Notu: Bakkal3, Ocak-2019).

Değişen zaman ve yaşam şartlarıyla birlikte arka bölgenin ve arka bölgeye yüklenen algıların anlamı ve içeriği değişmektedir. Özellikle yeni inşa edilen dükkanlardaki arka bölgeler daha bakımlı ve müşterinin de girip çıkacağı bir hal almaktadır. Arka bölgeye yüklenen gizin seyri başka alanlara kaymaktadır. Kimi işletmelerde bir hizmet sunulurken daha fazla güven sağlamak ve müşteriyi hoş tutabilmek için arka bölgelere erişim sağlanmaktadır. Özellikle 2019 yılının nisan ayında gerçekleşen yüz yüze görüşmelerdeki sohbetlerde esnaflara yöneltilen “Sizin için dükkanınızdaki en özel bölge neresidir ve müşterilerin hangi bölgelere girip çıkmasını istemezsiniz?” sorusuna çoğu esnaf; bu bölgenin

dükkandaki kasa kısmının olduğunu ve daha çok kasanın güvenliği için kimsenin o bölgeye geçmelerini istemediklerini söylemektedirler. Eskiden bir yere gittiklerinde dahi dükkân kapılarını açık bıraktıklarını ifade eden esnaflar, şimdi kendi gözlerinin önünde bile müşterilerin hırsızlığa yeltendiklerine şahit olduklarını dile getirmekte ve toplumsal olarak güven problemi yaşadıkları belirtmektedirler.

Yaşanan güven problemi neticesiyle kasanın erişimine izin verilmemesinin yanı sıra bazı inançsal algılar da arka bölgenin giz algısının içeriğini değiştirmektedir. Çoğu esnaf her insanın kötü bir nefsi olabileceğini ve nazardan korktukları için kasalarının görülmesini istemediklerini dile getirmektedirler.

4.3.5. TOPLUMSAL EYLEM PRATİKLERİ VE ETKİLEŞİM BİÇİMLERİNE GÖRE ESNAF TİPOLOJİLERİ

Sosyoloji geleneği; toplumdaki eylem biçimlerini anlamak, eylemlerin var olan etkileşimlerdeki rolünü kavrayabilmek ve daha da önemlisi soyut olan fikirleri tanımlayarak bunları bilimsel bir çerçeveye yerleştirmek adına çeşitli belirlemelere gitmiştir. Bu belirlemeler en genel ifadeyle zihinsel olarak yaratılan ve toplumsal eylemleri betimlerken genel ve kapsayıcı özellikler sunmak için oluşturulan tiyolojilerdir. Sosyoloji geleneği içerisinde toplumsal tip, ideal tip gibi isimlerle vücut bulan kavramsallaştırmalar Simmel, Weber, Husserl, Schutz gibi sosyologların terminolojilerine yerleşen değerli üretimlerdir.

Sosyoloji geleneğindeki bu tiyileştirme çabasında Simmel (2009); toplumsal biçimleri analiz etmek için toplum tipleri oluşturma yoluna gitmiştir. Ona göre; bir *toplumsal tipi* oluşturan daima toplumken (Baker, 2010: 95) bu ideal tipin oluşturulmadaki amaç; anlamın analiz edilmesini kolaylaştırmaktır (Swingewood, 1998: 169). Simmel, her bir belirgin toplumsal tipi, ötekilerin belirgin bir şekilde tayin edilebilir tepkileri ve beklentileri tarafından tasnif edilmiş bir şekilde düşünmektedir. Tip her ne ise, ona belirli bir konum tahsis eden ve ondan belirgin bir tarzda davranmasını bekleyen; ötekilerle ilişkisi yoluyla olmaktadır. Onun karakteristik özellikleri toplumsal yapının ona atfettikleri olarak anlaşılmaktadır. (Coser, 2010: 171).

Sosyoloji geleneğindeki bu tiyileştirme çabası içerisinde oluşturduğu zihinsel yapıtları önce *saf tip* olarak belirleyip daha sonra literatüre ideal tip olarak kazandıran Weber'e göre ise; ideal tipler oluşturmak sosyoloji bilimini anlayabilmek ve dolayısıyla da bir bilim olan sosyolojide sınıflandırma yapmak için oldukça önemlidir. Ona göre; toplumsal ilişki

kalıplarını ifade etmeye yarayan ideal tip kavramları oluşturularak yapılan kavramsallaştırmalar sayesinde sosyoloji bilimi toplumsal eylemlerin nedenlerini anlamaya çalışacaktır. Sosyoloji açısından; ideal tipler oluşturmaktan başka genelliğe ve kapsayıcılığa ulaşma olanağı yoktur (Özlem,2000:144).

“... Weber’e göre insan gerçeği, ideal tipler aracılığıyla anlaşılacaktır. Bu tipler gerçek veya gerçeğin tasviri değildir. Bir ortalama değildir; gerçek içinde ideal tiplere rastlanmayabilir. Fakat bu tiplerin gerçekle bağlantıları vardır ve gerçekliklerin anlaşılmasında yardımcı olurlar. Weber ideal tipler olarak; toplumsal ilişki tipleri, iktidar tipleri, din tipleri ve uygarlık tipleri önermektedir.” (Ergun, 1984:70).

Esnaf odaklı ilişkilerde benliğin sunumunda; merak ve bilgi erişiminin önemi, benliğin sunumundaki takım çalışması ve özel bir bölge olarak ele alınan arka bölge açıklandıktan sonra oluşturulacak bir diğer kategori ise sosyoloji geleneğindeki Simmel’in (2009d) sosyoloji geleneğindeki tipleştirme tekniği örnek alınarak; bir yüz olarak toplumda yer edinen esnaf kümesinin sosyal eylem ve etkileşim biçimlerine göre tipolojiler belirlemektir. Hem esnafın hem de Perteklinin ifade ve yorumları gözetilerek oluşturulan bu tipolojiler; Perteklilere ve esnafa yöneltilen “Sizin için esnaf kimdir?” sorusuna verilen cevaplar ve müşterilerin gözünden; esnafın toplumsal atmosferdeki davranış biçimlerinin yorumları derlenerek oluşturulmuştur.

4.3.5.1. Gözcü

Gözcü esnaf; sokaktan gelip gidene, ilçeye girip çıkanı gözetleyen tiptir. Bir dakika işine odaklansa ikinci dakikada gözünün yoldan gelip geçenlere kaydığı ve tanımadığını hemen yanındaki esnaftan sorup öğrendiği bilir kişidir. Gözetlemeci özelliğinden dolayı; ilçeye yeni gelen birinin ve sokakta geçen kim olduğunun sorulduğu ilk kişi gözcü esnaftır. Gözcünün bu gözetleyici özelliği esnaflar ve müşteriler açısından bazen hoş karşılanmaktadır.

“... Derler ya “bir eli işte bir eli oynışta” diye. Bu adamınki de olmuş o hesap. Yoldan biri geçer de “Kim geçti, kiminle geçti, üstünde ne vardı, nereye gitti? Bunu göremezsem anlatamam” diye; saça iki tarak vurduktan, bir makas attıktan sonra gözleri dürbün gibi yola dikilir. Mahallenin gözcüsü değil sözcüsü, dedikoducusudur bence.” (Alan Notu: Tuhafiyeci2, 22 Nisan 2019).

4.3.5.2. Kılavuz

“Esnaf, Pertek’in kilitidir. O kilit olmadan kapıyı açıp içeri giremezsin. Esnaf kılavuzdur. İçeri girince o olmadan yolunu bulamazsın.” (Alan Notu: Erkek Kuaförü1, 2 Nisan 2019).

Kılavuz esnaf; Pertek’e yeni gelen birinin gideceği yolu, adresi, kurumu; oturacağı, yemek yiyeceği mekânı; barınacak ve gezilecek yeri sorduğu ve bazen tanımadığı biri hakkında bilgi elde etmek için kapısını çaldığı tiptir. Özellikle ilçeyi tanımayan ve bilmeyen kişi açısından bir nevi yol gösterici konumundadır.

4.3.5.3. İdareci

İdareci esnaf; masasında kabarık bir veresiye defterinin bulunduğu, ekonomik olarak sıkışık olanın borç para istediği ve yaptığı bu maddi yardıma karşılık olarak borçlulardan parasını bazen zamanında bazen de hiç alamadığı tiptir.

“Biz herkesi idare ederiz ama onlar bu adamın da gideri var, kirası var, yuvası var demezler. Kimsede sadakat, hatır arama. Adamın bana iki yıllık borcu var; kapatmaz. Bir de üstüne borç para alır. Bende pirinç, bulgur varken; aldığı bu parayı BİM’e yatırır. Kimsede kıymet de arama bu yüzden. Bana bu kadar borcu varken; 5 kuruş eksikliğiyle BİM’den bir tane ekmek alsın bakalım, veriyorlar mı?” (Alan Notu: Bakkal3, 15 Mart 2019).

4.3.5.4. Kirli Çıkın

Kirli çıkın; dışarıdan bakıldığında yerde sürünmüş gibi göründe de mutlaka bir yerlerde saklı parasının bulunduğu; herkesin, istediği zaman, rahatlıkla para isteyeceği bir esnaftır.

“... Öyle bir adamdır ki... Yanına gidip bir dert yakın: “Param yok, zor durumdayım.” de; kendini öyle bir acındırır ki sen kendi halinden utanırsın. Üstüne baksan; yırtılana kadar aynı gömleği, pantolonu giyer; Pertek’in en garibanı sanırsın. Ama çok fazla ağlarsan, zor durumda olduğunu ikna edersen; kenarda köşede saklayıp sana vereceği bir para mutlaka vardır.” (Alan Notu: Serbest Çalışan2, 12 Mart 2019).

4.3.5.5. Finans Danışmanı- Ekonomi Uzmanı

Finans danışmanı- ekonomi uzmanı; herkesin yapacağı yatırımı, alacağı arsayı, satacağı evi; doların iniş çıkış seyrini, zamların ne zaman yükselip ne zaman düşeceğini sorduğu ve fikir aldığı tiptir. Bu tip elindeki telefonla sokakta, bilgisayar veya televizyonla dükkanında sürekli döviz kurlarını takip etmektedir. Ekonomi programlarını hiç kaçırmadığı ve yatırıma dair bilgilere çok önem verdiği için; gelebilecek zammı, düşebilecek fiyatı bilen, Pertekliye ekonomi hakkında bilgi verebilen ve yapacakları yatırımlarda yol gösteren ilk kişidir.

“... Arsa alacaksan ona git. Ev yapacaksan ona git. Altın bozacaksan ona git... Sana yol gösterir, akıl verir; cebin de rahat eder kafan da.” (Alan Notu: Terzi1, 15 Mart 2019).

4.3.5.6. Kefil

Kefil esnaf; toplumdaki güvenilirliği ve maddi kazancı sayesinde, kişilerin giriştikleri ortaklıklara, aldığı mallara, verdiği senetlere kefil olan tiptir. Parasına ve kişiliğine güvendiği için her senede imza atabilecek ve her olaya hakemlik yapabilecek güçtedir.

“... Çok şükür, Pertek'te sever, sayılırım. İnsanlar sadece param olduğundan değil param olmasa da bulabileceğimi bildiğinden; alacakları mallarda, girdikleri ortaklıklarda ilk benim kapımı çalarlar.” (Alan Notu: Kırtasiyec1, 3 Nisan 2019).

4.3.5.7. Sırdaş

Sırdaş esnaf; dükkanına gelen insanların ihtiyaçlarını karşıladığı veya yaptığı meslek koluna dair hizmet sunduğu esnada; aynı zamanda müşterilerinin dertlerini dinleyen ve müşterilerinin onunla sırlarını paylaştığı esnaftır. Bu tip; yaptığı sırdaşlıklar dışında uzun uzun meseleler anlatan, yaşanmış olaylara yönelik çıkarımlarda bulunan; hikayeci bir tiptir. Pertekliye ve Pertek esnafına göre; sırdaşlık ilişkilerinin en fazla yürütüldüğü esnaf kolları kuaförlük ve taksiciliktir.

“... Yol bitene kadar o kadar akıl verdi o kadar yorum yaptı ki derdimi anlattığıma pişman oldum. Zaten derdim başımdan aşkın; yol bitip de durmasaydı, kendimi camdan aşağı atacaktım.” (Alan Notu: Öğrenci, 2 Nisan 2019).

4.3.5.8. Yardımlaşma ve Dayanışmacı

Pertekli ve Pertek esnafına göre; içinde bulunduğumuz zor hayat koşulları insanları yalnızca kendi sorunlarına yöneltip böylece sadece kendini düşünen insanlar yaratsa da yardımlaşma ve dayanışmacı esnaf; toplumda maddi ve manevi sıkıntılar yaşayan insanlara el uzatan, var olan sıkıntılara çözüm yolları arayan bir tiptir. Bu tip, toplum sorunlarını bencil ve yardımlaşmaya değer vermeyen insanlara mal ederek; insanlara yardım etmeyi bir sorumluluk görevi olarak görmektedir. Toplumsal birliğe önem veren Yardımlaşma ve Dayanışmacı; öğrencilere burs veren, maddi olarak zorluk yaşayanlara maddi destek sağlayan (para veren, kendisinde yoksa durumu iyi olan vatandaşlardan para toplayan), sunmuş olduğu hizmeti toplumdaki öksüz, yetim veya engellilere bedavaya sunan, yaşanan problemleri dinleyerek bu problemlere çözüm önerileri sunan bir kişidir.

“... İnanır mısın, değıl Pertek’te; izlediğim haberlerde bile yardıma muhtaç bir insan görsem; gece uyuyamam. Ne yapmalı, diye düşünürüm. Dünyanın iyi insanların hatrına döndüğüne inanırım. Bu yüzden hep iyilik peşinde koşarım.” (Alan Notu: Ayakkabıcı1, 28 Mart 2019).

4.3.5.9. Düğün Yapan, Ölü Kaldıran

Düğün Yapan, Ölü Kaldıran; hiçbir merasimi önemsemese de düğün ve ölüm merasimlerde başı çeken kişidir. Bu merasimleri sürekli takip edip bunlara katılma çabası; eğer bu merasimlere katılmazsa herhangi bir yakını evlendiğinde veya öldüğünde kimsenin yanında olmayacağı düşüncesi ve yalnız kalma korkusundan gelmektedir. Bu esnaf tipi, Pertek’teki bir düğün veya cenazeye katılamasa bile; sonrasında bu merasimi gerçekleştiren insanları telefonla arayarak veya bizzat evlerinde ziyaret ederek cenazesi olana baş sağlığı dileyen; düğünü olanı tebrik eden bir kişidir.

“... Ölümüz de insanla dirimiz de... Bugün bana, yarın sana demişler. İki tane evladım var; bir düğün olduğunda gitmezsem onlar da benim çocuklarımla düğünümde gelmez diye korkarım. Bu yüzden kendim gidemesem de takısını mutlaka yollar, sonrasında tebrik ederim... Yaşımız gelmiş geçiyor. Gerçi ecel yaşa da bakmıyor artık; baş ağrısı bir bahane. Yarın, ecel öyle ya da böyle kapımızı çaldığında üstümüze bir tas su dökecek bir kefen biçecek

kimsemiz olsun diye de her cenazeye katılırım. Ölü de yıkarım, mezar da kazarım. Allah kimseyi bekês⁴⁶ koymasın.” (Alan Notu: Fırıncı1, 20 Nisan 2019).

4.4. ESNAFIN GÖZÜNDEN ESNAFLIĞA VE PERTEK'E FENOMENOLOJİK⁴⁷ BİR BAKIŞ

Sosyoloji bilimi, bir toplumu anlayabilmek ve var olan sorunları açığa çıkarmak için bazen toplumun geneli yerine; herhangi bir grup veya kuruma yönelerek özel alanlar üzerinden genel olanı deşifre etme yoluna gitmiştir. Araştırmamızın kilit noktası olan esnaf grubu da her sosyal alanda faaliyet gösteren ve sosyal ilişkilerimizi şekillendiren bir küme konumundadır. Bu kanıyla, yalnızca katılımlı gözlemle elde edilecek bulgular dışında, bizzat geçimini esnaflıkla sürdüren insanlara çeşitli sorular yöneltilerek ve yüz yüze sohbetler gerçekleştirilerek elde edilen bulgular hem esnaflık hem de Pertek'in sosyolojik durumunu anlamak adına önemli bilgiler içermektedir.

Sohbetlerin gerçekleştirildiği 21 ayrı esnaflık kolunda hizmet veren esnaflar, yıllardır Pertek'te ikamet eden ve geçimini esnaflıkla sağlayan kişilerdir. Genelinin ileri yaşta olması neticesiyle; Pertek'in değişen zaman içerisinde dönüşüm- değişimlerine şahit ve tarihi birikimine sahip olmaları araştırmaya büyük bir katkı sağlamıştır. Esnafın gözüyle esnafı ve Pertek'i açıklamak; hem esnaflık ve Pertek adına bilgiler elde etmeyi hem de esnaflık ve Pertek'in sorunlarını açığa çıkarıp çözüm yollarının aranmasını olanaklı kılacaktır.

Bu bölümde; günlük yaşamın sıradanlığı içinde neredeyse tüm sosyal ortamlardaki ilişkileri şekillendiren bir aktör olarak; sunduğu benlikle, sergilediği performansları neticesinde toplumsal bir yüz elde eden esnafın gözüyle; esnaflık ve Pertek irdelenmiştir. Belirlenen sorular çerçevesinde gerçekleşen sohbetler daha sonra derlenerek araştırmaya dâhil edilmiştir.

⁴⁶ Bekes: Zazaca'da; *kimsesiz* manasına gelmektedir.

⁴⁷ Fenomenolojide amaç; kendini verili olarak kabul ettiren dış dünyayı rastlantısal dış durumlardan arındırarak özünü (salt öz -eidos-, salt varlık -essentia-) ortaya çıkarmaktır. Husserl fenomenoloji yaklaşımında, dış dünyanın kendini verili olarak kabul ettirmesiyle ortaya çıkan anlamlandırmaların dışında; kişinin bu dünyayı soruşturarak ele aldığını belirtmektedir (Çelik, 2017:197-198).

4.4.1. PERTEK ESNAFININ DÜNYASINA VE PERTEK'E GİRİŞ: PERTEK ÇARŞISI VE ESNAF MEKÂNLARININ DURUMU

Pertek; Elâzığ tarafından gelenlerin Keban Barajı'nı feribotla geçerek, Tunceli tarafından gelenlerin Mercimek Köyü virajlarını geçerek ve Çemişgezek-Hozat tarafından gelenlerin taburun bulunduğu yoldan geçerek ortada bulunduğu; güney ucu Keban Barajına ve kuzey ucu Süpürgeç Dağı'na sınır olan bir ova konumundadır.

Pertek'in giriş kapısı; baraj gölü ve ardından baraj kenarındaki büfeleri geçtikten sonraki jandarma kontrol noktasındaki giriştir. Girişte; Tunceli dağlarında yaşayan ve nesli tükenmekte olan dağ keçileri ve keklik kuşları; dağ yamacındaki gözelerin üzerinde duruyormuşçasına motife edilmişlerdir. Tunceli doğasını takdim etmek için güzel bir fikirle oluşturulmuş olsalar da motife edilen şeylerin bakımsızlığı göze çarpmaktadır. Motife edilen hayvanların üzerinde doğa olayları yüzünden oluşan kırık veya çatlaklar, restore esnasında kullanılan renklerin cansızlığı ve yapılan gözelerden su akması buna kanıttır.

Pertek'e girdikten sonra çarşıya ulaşmak için önce İlçe Jandarma Komutanlığı ve biraz ilerledikten sonra, aynı hizada, Su Sporları Merkezi ile karşılaşmaktadır. Daha sonra termal otelden geçilmekte ve biraz daha ilerledikçe Munzur Üniversitesinin bir kolu olan Sakine Genç Meslek Yüksek Okulu'na ayrılan yolla karşılaşmaktadır. Üniversite yaklaşık olarak ilçeye 5 km uzaklıkta olup dağ oyularak yüksek bir konumda inşa edilmiştir. Bu yolu geçtikten sonra Hozat yoluna ve çevre yoluna girmeden önce bir barış heykeline karşılaşmakta ve bu heykeli geçtikten sonra çevre yoluna girmeden karşılaşılacak petrol ofisine takiben Pertek'in içine gidilecek yola girilmektedir.

Soğuk hava deposunu geçtikten sonra tarihi Sungur Bey Camii altında bir pazar alanı bulunmakta ve cuma günleri Elâzığ'dan gelen pazarcılar burada sebze, meyve, terlik, kıyafet vb. ürünler satmaktadırlar. Pazarı geçtikten sonra bakkal dükkânları başlamakta ve çarşıya giden aşağı yolda iki ulusal market ve büyük bir market bulunmaktadır. Bu noktaya ulaşıldıktan sonra çarşıya; askerlik şubesi ve hastane istikametinde iki yolla gidilebilmektedir. Üst çarşı; hastane istikametinde gidilen yolda, Ziraat Bankası ile başlayıp neredeyse her bakkal her fırın vs. 'den sonra bir kahvehanenin olduğu ve kahvenin önündeki daracık kaldırımın bile tabure atılarak kahveleştirildiği, köy garajıyla son bulan bir alanı kapsamaktadır. Alt çarşı; Askerlik Şubesi ile başlayıp yine neredeyse köy garajının hizasına gelen bir noktada son bulmaktadır. Belediye binası ve PTT binasının hizasındaki dikine yol, iki çarşayı birbirine bağlarken; çarşı merkezi konumundadır. Bu yol etrafında tüm birane

işletmeleriyle birlikte bakkal, tekel, lokanta, pastane, market, ayakkabıcı, fırın, kahvehane gibi işletmeler de bulunmaktadır.

Esnaf işletmelerinin gelişigüzel bir sırayla birbirini takip ettiği çarşıda, dükkânların önünden gidilebilecek kaldırımlar bazen çok darken bazen de hiç bulunmamaktadır. Bu olumsuzluğun yanı sıra hemen her dükkânın önü, özellikle yaz aylarında, küçük tabureler atılarak erkeklerin oturup kalktığı, tavla oynadığı, yoldan gelip geçeni gözettikleri; bir nevi bir kahvehane konumunu almaktadır. Yolların darlığıyla birlikte daracık kaldırımların bu amaçla, kahve gibi, kullanılması özellikle kadınların çarşıya gidip gelmesini zorlaştırmaktadır. Yolların ve kaldırımların darlığı bazen de kaldırımın hiç bulunmayışla beraber bir diğer sorun da her dükkânın önünde park halinde duran bir aracın oluşudur. Özellikle evlere hizmet sunan işletmelerin yanı sıra; çarşıda bir işini halletmek için gelen vatandaşın kullandığı park yeri de bir dükkânın önüdür. Hatta yaz aylarında köylerden gelip ürünlerini satmak için küçük bakkalları tercih eden köylülerin binek hayvanlarını geçici bir süreliğine bağladığı yer de yine bir bakkalın önüdür.

Dar kaldırımların etrafında kurulan esnaf dükkânları genellikle küçük ve eskidir. Dükkânların önleri sabah ve akşam olmak üzere; günde iki kez belediye çalışanları tarafından temizlenmektedir.

4.4.2. PERTEK ESNAFININ DÜKKÂNINDA YARDIMCI ÇALIŞTIRMA KAPASİTESİ, GELİRLERİ, GİDERLERİ VE YATIRIMLARIYLA BİRLİKTE GENEL EKONOMİK DURUMU

“...Artık esnaflık öldü. Herkes karnını doyurma derdinde.” (Alan Notu: Kırtasiyecil, 7 Nisan 2019).

“...Esnaflık iğneden iğneye bitti. Bizden sonra gelecekler⁴⁸ artık o bayrağı devralmayacaklar.” (Alan Notu: Ayakkabıcı1,12 Nisan 2019).

Yapılan sohbetlerde elde edilen bilgilerce Pertek esnafına göre; şu an ki devirde esnaflık bitmiştir. Sürekli olarak yükselen dolar, ardı sıra yapılan zamlar, dükkânlar için ödenen vergiler ve kiralar, ilçede açılan iki büyük ulusal marketle birlikte esnaftan elini eteğini çeken Pertekli, satış olmadığı için özellikle sebze meyve gibi ürünlerin dükkânlarda çürümesinden dolayı doğan israf, dükkâna gelen malların Pertek dışından temin edilmesi gibi

⁴⁸“Bizden sonra gelecekler...” derken kendi çocuklarını kastetmektedir. Esnaflığın artık baba mesleği olarak sürdürülmesinin akıl karı olmadığını dile getirmektedir.

sorunlar; esnafılığı bitirmekte ve neredeyse tüm esnaflar bazen sadece günü öldürmek için dükkânında bulunmaktadırlar.

Bu olumsuz durumlardan ve işletmelerin küçük çaplı olmasından dolayı esnafların geneli yanında yardımcı çalıştırmamaktadır. Baba mesleği olarak esnafılığı sürdüren çok az esnaf olmakla birlikte bazıları işleri yürütürken ailesindeki diğer fertlerden yardım almaktadır. “Sizden sonra bu mesleği evladınıza devreder misiniz?” sorusuna hepsi; kendilerinin bile kazanamadığını, içinde bulunduğumuz zamanda esnafılığın gelecek vaat eden bir meslek olmadığını dile getirmektedirler.

Genelinin tek geliri esnafılıktan elde ettikleri para olmakla birlikte bazıları ek iş olarak tarımla uğraşmakta bazıları emekli maaşı almakta bazıları da esnafılık dışında koruculuk, öğretmenlik, müzisyenlik yapmaktadır.

Uğraştıkları işin çok bir getirisi olmadığı halde çok fazla giderinin olduğunu dile getiren esnaflar; aylık veya yıllık olarak vergi verdiklerini, kira ödediklerini, sosyal güvenceleri için BAĞKUR⁴⁹(Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu) yatırdıklarını, dükkâna alınan malzemenin dışında yüklü miktarda nakliye vergisi ödediklerini; ayrıca hepsi geçindirmek zorunda oldukları bir ailelerinin olduğunu dile getirmektedirler.

Genellikle dükkânları kira olan Pertek esnafının neredeyse yarısından fazlasının kendi evi bulunmaktadır. Yatırımları genellikle arsa ve gayrimenkul üzerine olan esnaf; şu an ki koşullarda yatırım yapamadıklarını dile getirmektedirler.

4.4.3. PERTEK ESNAFININ SIRADAN BİR İŞ GÜNÜ VE İŞ DIŞINDAKİ SOSYAL DURUMU

Pertek’te bulunan esnafın sıradan bir günü hizmet verdiği sektöre göre farklılık göstermektedir. Ama genelinin yaptığı şeyler; sabah dükkânı açarken komşu esnafları selamlamak, dükkânı açıp dışarı çıkacak ürün varsa dışarı çıkarmak veya dizilecek ürün varsa yerleştirmek, dükkânı temizlemek ve toparlamak, kahvaltı yapılmamışsa pastaneden bir

⁴⁹ BAĞKUR: 1972’de kurulup 2006 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlanan; herhangi bir devlet kurumuna bağlı olmadan çalışan bireylerin belli bir miktarda para ödeyerek emekli olabilmeleri için kurulan emeklilik sisteminin adıdır. Bu sistem sayesinde; her ay belli bir prim yatıran çalışanlar hem devletin sağlık hizmetlerinden yararlanmakta hem de primleri dolup belli bir yaşa geldikleri takdirde emekli olmaktadır.

poğaç, kahveden bir çay söyleyip kahvaltı yapmak; kısacası hizmete ve Pertekliye hazır duruma gelmektir.

Gün içindeki öğle yemeği öğünlerini genellikle dükkânlarında geçiren esnafların öğle yemekleri kış aylarında; genellikle fırınlardan söylenen gözlemeler, restoran-lokantalardan söylenen veya kimi esnafın evinden getirdiği yemekler olup yaz aylarında; genellikle fırına pişirilmesi üzerine verilen sebze kebabları veya karpuz- peynir atıştırmaları olmaktadır.

Dükkânını kapatma saati kişiden kişiye ve mevsimlere göre değişmekle birlikte; kırtasiye, ayakkabıcı, tuhafiyeye gibi işletme sahipleri dükkânlarını diğer esnaflara göre daha erken saatlerde kapatırken; tekel, market, kahvehane, kafe gibi işletme sahipleri dükkânlarını daha geç saatlerde kapatmaktadırlar. Ayrıca; kış aylarında havanın kararmasına bağlı olarak dükkânlar erken kapanırken; yaz aylarında, Pertek'e tatil amaçlı birçok insanın gelmesine bağlı olarak, dükkânlar daha geç saatte kapanmaktadır. Bunun yanında; özellikle pazartesi ve cuma günleri ihtiyaçlarını karşılamak için çok erken saatlerde köylerinden gelen köylüler bulunduğu için; bu günlerde dükkânlar daha erken saatlerde açılmaya özen gösterilmektedir. Her esnaf sunmak zorunda olduğu hizmeti sunduktan sonra tekrar dükkânını toparlayıp kimisi dükkânını kilitleyip kimisi kepenk kapatarak ve daha sonra komşu esnaflara iyi akşamlar dileyerek bir iş gününü sonlandırmaktadır.

Normal iş günleri dışında herhangi bir dinlenme günleri olmadığını söyleyen esnaflar; eğer isterlerse bazı pazar günleri dükkânlarını geç açtıklarını veya bazen bu günü tatil olarak değerlendirdiklerini dile getirmektedirler. Kendilerine sağlık ve eğlence olarak ayırdıkları bu günde; ihtiyaçlarını genellikle Pertek dışındaki Elazığ veya Tunceli illerinde karşılamaktadırlar. Ne kadar iş yoğunlukları bulunmasa da dükkânlarını kapatmadıklarını ve dükkânlarını bırakacak kimsenin olmamasından dolayı kendilerine ve ailelerine ayıracak zamanlarının bulunmadığını ifade etmektedirler.

4.4.4. KÜLTÜREL PRATİKLER AÇISINDAN PERTEK’TEKİ ESNAFLIK VE ESNAF TİPLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

4.4.4.1. KÜLTÜR TAŞIYICI BİR MESLEK OLARAK ESNAFLIK

Pertek esnafının büyük bir çoğunluğunun eğitimi lisede son bulmuştur. Bazıları okuyacak imkanları bulunmadığı için bazıları ise belli bir yaşa geldikten sonra kolay yoldan para kazanmanın okumaktan daha cazip olduğu için meslek olarak esnaflığı tercih ettiklerini dile getirmektedirler. Esnaflığın en güzel yanının insanlarla sürekli iç içe olma durumu olduğunu dile getiren esnaflar; esnaf olan bir kişinin bu iç içelik sayesinde asla yalnız kalmayacağını ifade etmektedirler. İçinde bulundukları zor koşullar olmasa esnaflığın okuyarak elde edilebilecek meslekler kadar değerli bir meslek olduğunu savunmaktadırlar.

Eğitimleri liseden terk olan esnaflar; Pertek çarşısında kendine has bir kültür alanı oluşturmuşlardır. Oluşturdukları jargondan oturup kalkmalarına; eğlencelerinden dayanışmaya bağlı ritüellerine kadar tüm kültürel motifleri; bir nevi Pertek’in genel kültürel atmosferini de açığa çıkarmaktadır. Kendilerini aynı zamanda kültür taşıyıcıları olarak tanımlayan Pertek esnafları; yıllardır bu memlekette yaşadıklarını, geçmişten bugüne yaşanan tüm olaylara şahit olduklarını ve bunu da dükkânında alışveriş yapanla, hizmeti sunduğu kişiyle paylaştıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca ilçeye yeni gelen insanların da gerçekleşen etkileşimlerle esnaflara kendi kültürleriyle ilgili bilgiler verdiğini dile getiren esnaflar; bu noktada da kendilerini birer kültür deposu olarak tanımlamaktadırlar.

“... hizmetimizi satarız. Hizmetimizi satarken hem kültür alırsız hem kültür satarız.” (Alan Notu: Erkek Kuaförü1, 29 Mart 2019).

“... Özümüz Ahi Evran’ dan gelir bizim. Hacı Bektaş yolundan...” (Alan Notu: Bakkal1, 1 Nisan 2019).

Esnafların yürütmek zorunda oldukları hizmet dışında yaptıkları psikolojik ve ekonomik yardımlar ve bunlar gözetilerek oluşturulan esnaf tipleri bir nevi esnaflık kültürüne işleyen uyarlamalardır.

4.4.4.2. SOSYO-KÜLTÜREL ROLLERİ AÇISINDAN ESNAFLIĞIN TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

4.4.4.2.1.Esnaflığın Toplumsal Kültür ve İnanç Üzerindeki Etkisi

Pertek'in toplumsal dokusunda önemli bir yer tutan yardımlaşma ve dayanışma kültürü içerisinde; toplumsal birlik ve bütünlüşmeyi sağlayıcı rolüyle *yardımlaşma ve dayanışmacı olan esnaf tipi*; esnaflar ve Pertekli açısından önemli kişilerdir. Bu tiplerden bazıları, esnafın ahilik teşkilatıyla gelen yardımlaşma ve dayanışma kültürünü elinden geldiklerince yaşattıklarını ifade etmektedirler. Esnaflık kültürünün özünde yardımlaşma ve dayanışma olduğunu dile getiren esnaflar, ellerinden geldikçe çevredeki insanlarla yardımlaşmışlardır; durumları el verdikçe öğrencilere cüzi miktarda burs sağladıklarını, bazen Pertek'te bulunan ihtiyaç sahibi insanlara yardım topladıklarını veya vermiş oldukları hizmeti bu insanlara ücretsiz olarak sunduklarını dile getirmektedirler. Ayrıca bazı esnaflar, yardımlaşma ve dayanışma kültürlerini kendi inançlarında önemli bir yer tutan özel günlerde de yansıttıklarını aktarmaktadırlar. Bu noktada esnaflık kültürünün, inançsal olarak işleyen kültüre de etkilediğini ifade etmektedirler. Bu iddialarının kanıtı olarak da Tunceli yöresinde inançsal bir yeri olan Gağand⁵⁰ ritüelini göstermektedirler.

⁵⁰ Gağand Bayramı'nda sergilenen oyunun rivayeti şöyle anlatılmaktadır: Eskiden Tunceli yöresinde Khal ve Fatık adında iki genç yaşamaktadır. Bunlar birbirine sevdalansalar da zengin olan Fatık'ın ailesi fakir olan Khal ile evlenmesine müsaade etmemektedir. Ailesi karşı dursa da Fatık, Khal ile evlenmekte ve yaşayacakları tüm zorluklara birlikte göğüs gerecekleri adına söz vermektedir. Fatık, Khal ne kadar fakir olsa da ondaki sevgi dolu, zengin yüreğin kimsede olmadığını düşünmektedir. Khal ise Fatık'a olan aşkıdan daha evlendiklerinin ilk senesinde; dışarıya dahi çıkmadan Fatık ile yiyip içmekte, dünyayı umursamakta; bundan dolayı da yazın hiçbir erzak toplamadan karısını kışa aç ve meteliksiz sokmaktadır. Bunlar yetmezmiş gibi eve, Fatık elini sıcaktan soğuğa sokmasın diye bir de hizmetçi almaktadır. Khal'ın aşktan başka hiçbir şeyi umursaması köylü tarafından yerilmekte ve yaptığı şey yanlış olduğundan dolayı sürekli uyarılmaktadır. Khal için bu durumun bir önemi olmasa da kış gelip çatığında, yiyecek ekmekleri kalmadığında, yaptığından yanlış bir şey olduğunu anlamaktadır. Ama daha önce kimseyi dinlemediği için kimseden yardım dileyecek yüzü de kalmamaktadır. Ayrıca bugüne kadar yokluk yüzü görmemiş Fatık'a da böyle bir durumdan nasıl bahsedeceğini bilmemektedir. Ne yapacağını düşünürken aklına bir fikir gelmektedir. Köylüden yardım alabilmenin tek yolunun kılık değiştirip onlardan yardım dilemek olduğu fikriyle; içinde bulundukları çıkmazı Fatık'a anlatmaktadır. Fatık çok kızıp bu durumu onaylamasa bile, Khal'ın ona olan aşkı yüzünden bu duruma geldiğinin bilinciyle, kocasının oyununa ortak olmaktadır. Khal için; halktan yardıma almanın en kolay yolu, köylünün en hassas olduğu inançları üzerinden giderek sağlanacaktır. Bu düşünceyle Fatık'ı koyunyününden yaptığı sakalla Alevilerce toplumda en üst mertebelerden biri sayılan; *dede* kılığına, kendini kırmızı bir duvak örterek dedenin karısı olan; *ana* kılığına ve hizmetçisini de yüzünü kömürle karaya boyayarak onun için yiyecek topladıkları; gariban bir *Arap* kılığına sokmaktadır. Fatık, köyde kapısını çaldığı her eve; uzak bir köyün dedesi olduğunu, yanındaki yardıma muhtaç Arap ve diğer köylerdeki yetim, öksüz, dul ve yoksullar için yiyecek topladığını söylemektedir. Köylüler de dedeye hürmet ederek onu geri çevirmeyip ellerindeki yazdan biriktirdikleri elma, armut, buğday, nohut, üzüm ve kayısı kurusu gibi yiyecekler vermektedirler. Girdikleri kılıklarla dilediklerinden daha fazla yiyecek toplayan üç kafadar evlerine gitmektedirler.

Gağand, Kirmancki / Zazaca'da aralık ayına verilen isimdir. Aralık'ın üçüncü haftası ile başlayan Gağand, ocağın ilk haftasına kadar sürmektedir. Ritüelin amacı; yeni yıla merhaba demek, geçmiş yıldan çıkıp yeni bir yıla girildiği için Allah'a şükran sunmak, elindekinin fazlasını toplayıp niyazlar(lokmalar)⁵¹ pişirilip kurbanlar keserek; bir tiyatroyla-eğlence ile kaynaştırarak- toplumdaki yoksullara dağıtmaktır. Gağand'ın dayanışma ve aynı zamanda oruç ve kurbanlarla desteklenen inançsal tarafı insanları bütünleştirmektedir. Bu ritüel aynı zamanda; Tunceli Aleviliğiyle özdeşleşen kültürel bir uygulamadır.

Her yıl Gağand ayında, tiyatro havasında, köylerde gerçekleşen bu ritüel; göçler ve değişen zamanla birlikte şehre kaymakta ve ev ev gezerek gerçekleşen gelenek; ekonomik durumu iyi olmasa bile toplumda varlıklı olarak anılan esnafları gezerek gerçekleştirmeye başlanmaktadır. Eskiden ev ev gezilerek toplanan üzüm, nohut gibi yazdan depolanan erzaklar, yardıma muhtaç insanlara paylaştırıldıktan sonra; geri kalanları da herkesin bir eve toplanarak yedikleri bir yemek halini alırken; şimdi bir tiyatro eşliğinde dükkâna gelen insanlara; pirinç, yağ, bisküvi gibi yiyecekler ikram edilmektedir. Pertek'teki Alevi esnaflar, içinde bulunan zamanda Gağand ritüeli yapılmasa bile; bu ritüelin inançsal boyutu ağır bastığından dolayı her Gağand ayında yardıma muhtaç olan kişilere erzak veya para yardımında bulunduklarını ifade etmektedirler. Bu yardımla birlikte hem manevi olarak bir borcu ödeyip sevap kazanacaklarına hem de bu sevap neticesinde gelen yeni yılda bol kazanç ve bereket elde edeceklerine inanmaktadırlar.

Evlerine gittiklerinde bu kadar yiyeceği topladıkları için mutlu olacaklarına köylüyü kandırdıkları ve onların da üç kafadara inanarak elinde avucundakileri paylaştıkları için üzülme ve pişman olmaktadır. Bu pişmanlıkla topladıkları yiyeceklerin bir kısmıyla bir ziyafet düzenleyip köylüyü af dilemek için evlerine çağırmaya ve kalan kısmını da köydeki yardıma ihtiyacı olan insanlara dağıtmaya karar vermektedirler. Bu düşünceyle ziyafet düzenleyip köylüyü evlerine çağırıp oynadıkları oyunu anlatarak pişman olduklarını ve onları affetmelerini istediklerini dile getirmektedirler. Böyle bir hatayı bir daha yapmayacaklarını ve topladıkları yiyecekleri de fakir fukaraya dağıtacaklarını söylemektedirler. Köylüler, yaptıkları yanlış olsa da hatalarını anlayıp böyle güzel bir düşünce ile hem köylüyü kaynaştırıp hem de yoksulları doyurdukları için onları affetmektedirler. Ayrıca her ne kadar özü kandırmayla başlasa bile sonu takdir edilecek bir olayla bittiği için, bundan sonra her yıl, üç kişi kılık değiştirerek bu ritüelin aynısını tekrarlayacağı kararına varmaktadırlar. Bu kararla birlikte her yıl aralık (Gağand) ayında üç kişi kılık değiştirerek, ev ev dolaşıp, bir tiyatro eşliğinde yiyecek toplamaktadır. Hangi üç kişi yiyecekleri toplamışsa o akşam topladıkları yiyeceklerle bir yemek düzenlemekte ve geri kalan yiyecekleri de toplumdaki yardıma ihtiyacı olan insanlara dağıtmaktadırlar. Ayrıca her ev, bu ayda kurbanlar kesip lokmalar dağıtarak; oruç tutup ziyaret ve türbeleri ziyaret ederek; Allah'a, yazın verdiği bolluk ve bereketi kışın ağız tadıyla yedirdiği için; şükranlarını sunmaktadırlar. Oyunla başlayan bu miras Tunceli Aleviliğine işleyerek eğlence ve inanç harmanlanması olan bir ritüel halini almış bulunmaktadır.

⁵¹ Niyaz(lokma): Tunceli yöresinde özel dini günlerde, bayramlarda, hayır yemeklerinde; duaların kabul edilmesi ve Allah'a şükranların iletilmesi amacıyla pişirilip insanlara dağıtılan; genellikle un ve hamurdan yapılan gömbe, katmer, helva gibi yiyeceklerdir.

Pertek esnafının, esnaf kültürü içerisinde, bereket ve bolluk getireceğine inandığı bir diğer davranış da gelen müşteriyi iyi ağırlamak ve güler yüz göstermektir. Esnaf, bir müşteri o anda geldiği dükkânda bir şey almasa dahi, esnaf tarafından karşılaştığı memnuniyet ortamı sayesinde dönüp dolaşıp mutlaka o esnaftan alışveriş yapacağını dile getirmektedirler.

“... Nasıl ki bir insan ilim Çin’de de olsa almaya gidiyorsa müşteri de bazen sırf bir güler yüz almak- görmek- için dükkâna gelip alışveriş yapar.” (Alan Notu: Şarküteri1, 3 Nisan 2019).

“... Hep hürmetkar ve güler yüzlü olacaksın. Alışveriş yapmasa da müşterinin ayağının tozu bile berektir.” (Alan Notu: Kırtasiyeci3, 5 Nisan 2019)

Bolluk ve bereketin olması için kapılarını dualarla açan, dükkânına karınca duası veya 12 İmamları resmeden posterler asan, gün içerisinde geleni gideni güler yüzle ağırlayan esnaf, asıl bolluğun, kazanılan paranın dışında; insan kazanmak olduğunu ifade etmektedirler. Bir esnaf gün içerisinde dükkanına gelen giden insanlara ne kadar manevi bir bollukla yaklaşırsa; gün sonunda dükkânını içinde yaşadığı manevi huzur ve vicdan rahatlığıyla kapatacaktır.

Esnafta için manevi bolluk; sadece kendi çevresi değil daha uzağındaki çevreler için de sorunları gözetmek ve bu sorunların çözümüne katkı sağlamaktır. Topluma ne tür bir destek lazımsa her esnaf, toplum içerisinde yaşayan bir birey olarak destek sağlamalı, bir sorun varsa çözüm yolları aramalı ve her daim yaşadığı çevreyi gözetlemelidir. Her esnaf yaşadığı toplum için ne kadar huzur ortamı sunuyorsa kendini o kadar huzurlu hissedecek ve yaşadığı manevi bollukla birlikte toplum içinde *değerli bir yeri olan bir yüz* olmayı hak edecektir.

“...Her esnafın aslında toplum içinde bir yüzü var diyorsun, hoş diyorsun da şunu bilmiyorsun: Her esnafın bir yüzü var... Ama Perteklinin karşısında; oturup kalkması, konuşması, insanlara yaklaşması yüzünden; yüzü kara olan var, yüzü tutmayan var, yüzüne tükürülecek olan var. Bu sadece Pertek’te veya esnaflıkta değil; yüz yüze baktığın, dışarı çıktığında yüz yüze değdiğin; kısacası insanın olduğu her yerde var.” (Alan Notu: Fırıncı2,17 Nisan 2019).

“... Asıl iş para kazanmak değil; nalları diktikten sonra ne kadar dua ne kadar beddua alacağını düşünerek insan gibi kalmaya çalışmaktır.” (Alan Notu: Terzi1, 10 Nisan 2019).

“... Vallahi kazandığımız da para değil ama boynumuza yüklenen külfet hepsinden ağır. Esnaflık vicdan işidir. Hak yiyorsan, sadece kazancın için yaşıyorsan, yaralı bir parmağa

işemiyorsan; uyuduğun yastık her gece diken olup yüzüne batar.” (Alan Notu: Fırıncı1, 5 Nisan 2019).

Topluma kattığı değerler ve mevcut kültürü yaşatması bakımından belli bir yüze sahip olan her esnaf; sadece sunduğu hizmeti değil, bunun dışında Pertekliye sunduğu maddi ve manevi desteği de boynunun borcu ve esnaflık kültürünün yansıması olarak değerlendirmektedir.

4.4.4.2.2. Esnaflığın Toplumsal Kontrol ve Düzen Üzerindeki Etkisi

Toplunun düzen ve huzurunu kendine ve esnaflığa mal eden *gözcü esnaf* kendini bir nevi; Pertek’e giren çıkanı gözlemleyen ve insanların yabancı birini sorduklarında, o kişi hakkında bilgi veren; canlı bir kamera olarak nitelendirmektedir. Özellikle dükkânları yol üzerinde olan esnaf, sadece birini merak ettiklerinden dolayı değil aynı zamanda o kişinin toplum düzenini etkileyeceği korkusuyla sürekli sokakları gözetlediklerini dile getirmektedirler.

“... Geçen sene canlı bomba haberlerini o kadar alıyorduk ki, korkudan, yoldan yabancı bir kuş geçse iğneden ipliğe süzüyor; arkasında çanta var mı, tipi güven veriyor mu diye dakikalarca inceliyorduk.” (Alan Notu: Kasap1,28 Mart 2019).

Pertek esnafının esnaflık kültürüne yüklediği bu gözetlemeci ve kollayıcı tavır Pertekli açısından bazen olumsuz bir durum olarak değerlendirilmektedir. Yol kenarlarındaki kaldırımların darlığı nedeniyle neredeyse dükkân duvarlarının dibinden yürümeye çalışan kadınlar için gözcü esnafın sergilediği bu davranış ahlaksızlık olarak değerlendirilebilmektedir.

“... Çarşıya çıktığımda ben mi Pertek’in üstünde yürüyorum Pertek mi benim üstümde yürüyor anlamıyorum. Sanki bir kafesin içine düşmüşüm de üstümdeki bir sürü aç kurt beni izliyor. Her göz göze geldiğimizdeyse nefislerindeki pislik sanki üstüme akıyor.” (Alan Notu: Ev Hanımı2, 15 Mart 2019).

4.4.4.2.3. Esnaflığın Toplumsal Güven Duygusu Üzerindeki Etkisi

Sadece gözetimciliği değil verdikleri güven duygusunun da esnaflık kültürü açısından büyük bir değeri olduğunu savunan Pertek esnafı; yalnızca verdikleri hizmette değil bir insan olarak paylaşım gerçekleştirdikleri insanlara katacakları güven duygusunun da onlar için çok önemli olduğunu dile getirmektedirler. Özellikle *finans danışmanı, kefil ve sırdaş esnaf* verdikleri güven duygusuyla Pertekli açısından önemli birer esnaf tipidirler.

“... Ne yalan söyleyeyim ben köylü adamım. Para gelir ama bunu nereye yatırayım, nasıl değerlendireyim bilmem. Allah senden de ondan da razı olsun; Z. çok güvenilir, dürüst bir esnaftır. Bilmediğim bir konu olsa gidip ilk soracağım kişi o olur... Geçenlerde koyunlarımı sattım. Z. duyduğu gibi hemen aradı beni: “Abi bana kalırsa barajın kenarında çok güzel bir arsa var, orayı al. Çoluğun çocuğun var. Paranı bankada iki kuruş faiz gelmeden çürüteceğine oraya yatırım yapsan iki sene sonra iki katı kâr edersin.” dedi. Onun sözüyle, koyunlardan aldığım parayla, barajın kenarında bir arsa aldım.” (Alan Notu: Çiftçi1, 5 Mart 2019).

Finans-ekonomi danışmanı esnafın güvenilir profilinde olduğu gibi; Pertekli açısından hem güvenilir hem varlıklı olarak nitelenen kefil esnaf tipi; her borç-senet alana, ev kiralayana kefillik eden bir kişidir. Özellikle son yıllarda Pertek'te inşaat sektöründeki hızlı büyüme ve arsa-konut üzerine yapılan yatırımlar Pertekli açısından kefil esnafı biraz daha önemli hale getirmiştir. Günümüzde Pertekliler, esnafa ne kadar güvenip kendilerine kefillik yapmasını isteseler de esnaf, yaşanan ekonomik kriz yüzünden kefil olmaya pek fazla yanaşmamaktadır.

“... Pertekli bize güveniyor ama biz Pertekliye güveniyor muyuz, onu sor. M. bir arsa aldı geçen sene, dikildi kapıma: “Abi bir arsa alacağım, gel bana kefil ol. Önümüzdeki ay kredi çekip borcumu azar azar ödeyeceğim. Düzgün Baba' nın⁵² adı üstüne olsun ki seni zor duruma sokmam.” dedi. Ben de “Garibandır, yazıktır.” deyip gittim kefil oldum. Daha yarım sene dolmadan, bilmem ta nereden dolandırdığı adamlar yüzünden hapse düştü. Onun pisliğinde ben de yandım. Arsayı aldığı adamlar; “Kefili sensin.” deyip kapıma dayandılar.” (Alan Notu: Market1,12 Nisan 2019).

4.4.4.2.4. Esnaflığın Toplum Psikolojisi ve Psikolojik Rahatlama Sağlayan Mekânlar Üzerindeki Etkisi

İnsanlar arası güven probleminin yoğun bir şekilde yaşandığı günümüzde, Perteklinin güven ve sadakat yüklediği bir diğer esnaf tipi de *sırdaş esnaftır*. Bu tip esnaflar müşteriyle olan ilişkilerinin; alışveriş sırasındaki ekonomik ilişkiler dışında, alışveriş sonrasındaki; dert dinleme, dert paylaşma veya sevinçleri paylaşp birbirini hoşnut etme gibi psikolojik ilişkiler olduğunu dile getirmektedirler. Genel toplumsal kültürümüzde sır saklamanın önemli bir yeri olduğunu iddia eden esnaflar; dükkânlarına gelen müşterilerin bazen aldıkları hizmet

⁵² Düzgün Baba: Tunceli Alevileri için önemli bir yeri olan; lokmalar dağıtılıp kurbanlar kesilerek dileklerin dilendiği bir ziyaret dergâhı ve Nazimiye ilçesindeki bir dağın adıdır.

karşılığında verdikleri paranın yanında sırlarını da verdiklerini ifade etmektedirler. Dükkâna alışveriş için gelen neredeyse tüm Pertekli insanların, yeri geldiğinde bir esnafa güvendikleri veya içinde bulundukları olumsuz durumda çıkmaza düştükleri için; özel problemlerini dahi bir esnafla paylaştıklarını ifade eden esnaflar; bu tür sırdaşlık ilişkilerinin en fazla yaşandığı hizmet kollarının ise kuaförlük ve taksicilik olduğunu ileri sürmektedirler.

“... Bazen o kadar ayrıntı anlatırlar o kadar utanırım ki müziği son sese açar, seslerini duymadığımı fark edip sussunlar diye beklerim. Sadece eften püften konuşmalara değil; kadınların yataklarında yaşadığı ilişkileri duyduğumda yaşadığım utanç ve iğrenme duygusuna da maruz kalırım.” (Alan Notu: Kadın Kuaförü, 20 Nisan 2019).

“... Biz herkesi dinler, dinlediğimizi de saklamasını biliriz. Bizdeki sır mezara kadardır. Herkesi dinleriz; yeter ki insan olsun. Sen yabancı değilsin... Geçen efkarlıydım. İki kafa dağıtayım deyip biraneye attım kendimi. Kadınlarla işim olmaz, içer çıkarım normalde. Bir tanesi oturdu karşıma. “Derdim başımdan aşkın. Benim seninle işim olmaz bacım, git işine.” deyip tersledim. “Senin derdin başından aşkın da bizim boyumuz kadar mı?” dedi. Sanki bu sözle kafamdan aşağı bir kova kaynar su döküldü. İçim acıdı; “Onu bu yola sokanlar utansın” deyip oturttum masaya. Ben anlattım o ağladı, o anlattı ben ağladım.” (Alan Notu: Sırdaş Esnaf⁵³, 15 Nisan 2019).

Bizzat sorulduğunda biraneleri kullanmadıklarını söyleyen esnaflar, diğer esnaflarda kısmen birane kültürünün olduğunu ifade etmektedirler. Kafa dağıtmak, dert paylaşmak için biraneleri kullandıklarını savunan esnaflar; yeri geldiğinde bir dakika soluklanmak, kafa dağıtıp rahatlamak, sırdaşlık etmek için kaçamak yaptıkları bir diğer mekânı da kahvehane⁵⁴ olarak değerlendirmektedirler. Pertek’in geneline işleyen kahvehane kültürü esnaf kümesi

⁵³ Sırdaş esnaf, adı gibi hizmet kolunun da açıklanmasını istememiştir.

⁵⁴ Şahbaz’a (2007) göre tembellik, rehavet, sigara dumanı, ağır hava, gürültü, küfürleşme gibi kimi zaman olumsuz yönleriyle anılan *kahvehaneler*; sosyallik bağlamında derin, gündelik hayatı akışkan kılan, kişisel, siyasal, kültürel zenginleşmeye katkı sağlayan kurumlardır. Bu kurumlar toplumsal kimlik, kamusal, toplumsal cinsiyet, grupsal aidiyet gibi toplumsallığın farklı görünümüne atıf yapmaktadır. Cinsiyet olarak daha çok eril olan ve grupsal olarak birlikteliklerin oluşturulduğu esnaf sohbetleri ve oyunları daha çok bir kahvehanede geçmektedir.

“Osmanlı kültüründe önemli yer edinen kahvehaneler mahalle kahvehaneleri, aşık kahvehaneleri, esnaf kahvehaneleri gibi kategorilere ayrılmıştır. Mahalle kahvehaneleri ile birlikte 16. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan *esnaf kahvehaneleri* tümüyle İstanbul’un ticaret merkezi sayılacak yerlerde kurularak “şehrin iktisadi yaşamı içinde oluşan üretime dayalı kültür geleneğinin” mekânları olmuştur.” (Evren, 1996: 50). Bu mekanlar zaman öldürme ve eğlenmekten ziyade, iş kolları arasında dayanışma sağlamak, iş bulmaya yardımcı olmak gibi konulardaki yardımlaşmaları amaçlamışlardır.

içinde de kendini hissettirmektedir. Pertekli erkeklerin; işten çıktıklarında, boş vakit bulduklarında veya vakit öldürmek için sürekli olarak tercih ettikleri bir mekân olarak kahvehaneler; sadece Perteklinin değil esnafın da sohbet etmek, gündemi tartışmak, tavlakâğıt oynamak ve dükkânın sıkıcılığından kurtulmak için tercih ettikleri alanlardır. Yeri geldiğinde sırdaşlık ilişkilerinin de yürütüldüğü bu alanları kadınlar kullanamamaktadır. Pertek esnafına göre; erkeklerin kullandığı bu mekânlara alternatif olarak ne kadar kadınların kullanması için kafeler açılmış olsa da bu tür işletmeler de ataerkil toplum yapısı vasıtasıyla; erkeklerin işgal ettiği, tavlâ oynadıkları, argo konuştukları ve sigara içtikleri birer mekân halini almışlardır.

4.4.4.2.5. Esnaflığın Toplumsal Kılavuzluk ve Dayanışma Üzerindeki Etkisi

Kültürel değerlerini dükkânları dışındaki başka mekanlara da taşıdıklarını ifade eden esnaflar bu sayede aslında Pertek'in hepsine, girdikleri tüm sosyal ortamlarda, katkı sağladıklarını ifade etmektedirler. Genel olarak Alevilerin yoğunlukta ve Sünnilerin azınlıkta olduğu esnaf kümesi, birbirleriyle ayırım gözetmeksizin, kardeşçe ve omuz omuza sürdürdükleri esnaflığın tüm güzelliklerini; çevrelerine de katmak istediklerini ifade etmektedirler. Hoşgörü, yardımlaşma ve dayanışma kültürüyle yoğurulduklarını savunan Pertek esnafına göre; sokakta geçen birine yol gösteren, maddi olarak zorluk yaşayan birini idare eden, yeri geldiğinde borç veren; yuva kurana, ölüsü olana destek olan meslek esnafıktan başka bir şey değildir.

“... Esnaf Pertek'in kılavuzdur. Bir kitap gibidir. Sen sordukça sayfa sayfa açılır. Hangi yol nereye gider, nerede karın doyurulur, kimden zarar gelir kimden gelmez gibi tüm soruların yanıtı ondadır.” (Alan Notu: Tuhafiyeci1(Kılavuz Esnaf Tipi), 17 Nisan 2019).

“... Bir yere yeni geldiğinde öyle herkese güvenemezsin. Öyle bir devirdeyiz ki elini versen kolunu kaptırırsın. Kolunu kaptırdığın gibi karşı dereye suyla gidip susuz dönersin. Bu yüzden bir yerde yeniysen en güveneceğin kişi bir esnaf olmalı. Yol desen yol gösterir, akıl istesen akıl verir. Sana rehber olur, dertdaş olur. Esnaftan kimseye zarar gelmez.” (Alan Notu: Fırıncı2, 3 Mart 2019).

4.4.4.2.6. Esnafın Toplumsal Problemlere Çözüm Üretme Üzerindeki Etkisi

Toplumsal güvensizlik ve ekonomik buhranların⁵⁵ yaşandığı günümüzde; ellerinden geldiğince Pertekliye yardım ettiklerini savunan *idareci ve kirli çıkın esnaf*, yeri geldiğinde kendi elinde para olmasa dahi başkasından bularak yardıma ihtiyacı olan insanlara yardım ettiklerini, özel veya toplumsal problem yaşayan insanlara bu kötü durumdan kurtulabilmeleri için çözüm yolları aradıklarını savunurlarken; bu çözümcü yapılarından dolayı Pertekli insanların, onları hiç zorluk yaşamayan ve hep varlık içinde olan insanlarmış gibi değerlendirmelerinden yakınmaktadırlar.

“... *İnanır mısın bu kalın defterlerden üç tanesi de evde duruyor. Kimisinin beş yıldır yazdırdığı veresiye kimisinin iki yıldır ödemediği borcu var.*” (Alan Notu: Bakkal2, 7 Mart 2019).

“... “*Yaz tahtaya bir daha. Sil defteri, kitabı. Sarı Çizmeli Mehmet Ağa; birgün öder hesabı*” der gibi veresiye yazdırırlar. Borcunu öde dediğinde de: “*Sarı Çizmeli Mehmet Ağa, Tahtalı Köye muhtar oldu*” der gibi takınıp; adamın sabır durumunu sınarlar.” (Alan Notu: Tuhafiyeci1, 20 Nisan 2019).

“... *Kimse gökyüzünden bolluğun içine düşmez. Düşse kalka büyüdüğü gibi bazen aç yatarsın bazen tok kalkarsın. Önemli olan o tok kaldığın günde aç olanı unutmaman. Biz nerde yanlış yaptık onu bilmiyorum. Aç da kaldık susuz da. Çok şükür zorluğun üstesinden gelip bu dükkânı açtık. Yeri geldi borç yeri geldi gönülden verdik. Şimdi işler kötü, ekonomi durgun. Kendimizi bile zor geçindirirken insanların bu anlayışsızlığı beni bitiriyor. Kapıyı kapatıp çekip gidesim geliyor. Ben dükkânın kirasını zor öderken; adam, veresiyesini kapatmadığı gibi bir de karşıma dikilmiş; “Sen kirli çıkınsın. Vardır bir yerlerde üçlüğün beşliğin.” deyip pişkin pişkin borç para istiyor.*” (Alan Notu: Tuhafiyeci2, 3 Nisan 2019).

“... *Bazen öyle bir noktaya geliyorsun ki beyninden vurulmuşa dönüyorsun... Bu üç kardeş daha yeni gelmişti köyden: Okula ayaklarındaki kara lastikle gidip gelirlerdi. Babam bağıri yanık adamdı. Kendilerine ayakkabı alır, dükkandaki pirinçtir, bulgurdur; hep bedavaya verirdi. Sayfalarca veresiyeleri de olsa onları hep idare eder; kendi zor durumda*

⁵⁵ Türkiye’de 2018 yılında başlayarak 2019 yılında devam eden döviz kurları ve faizlerdeki aşırı yükselme; ekonomik bir buhran halini almıştır. Üretim maliyetlerinin yükselmesi ve TL’nin değer kaybetmesi ülke vatandaşlarıyla birlikte Pertek’i de olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde Pertek’te dolar üzerinden alınan inşaat malzemelerindeki yüksek maliyetler, yakıt için kullanılan yüksek kömür maliyetleri ve yüksek meyve- sebze maliyetleri halkı çıkmaza sokmuştur. Tüm bunlarla birlikte üretim durma noktasına gelmiş ve işsizlik artmıştır.

kalsa dahi, onlardan beş kuruş para istemezdi. Gün geldi, devran döndü; adamlar şirket kurdu... Geçen sene kredi borcumu ödemek için, bir aylığına, borç para istedim. Ayın tam 30'unda karşıma dikilip borcunu istedi. "Nereden nereye..." deyip bir ah çekip yaptığımızın iyilik mi enayilik mi olduğunu sorguladım. Bir sigara yaktım. "Bugüne kadar hep idare ettik ama hiç idare edilemedik, dost olup düşman kesildik." diye ağladım. (Alan Notu: Bakkal2, 16 Nisan 2019).

Yaşadıkları olumsuz tutumlara karşı yine de esnaflık kültürünün gerekliliklerini yerine getirdiklerini söyleyen Pertekli esnaflar; eğer bu gereklilikleri yerine getirmeseler toplumun içinde sadece esnaf olarak değil insani olarak da değer kaybedeceklerini ifade etmektedirler.

"... Hepimiz yüz yüze bakıyoruz. Bir düşeni yerden kaldırmayıp üstünden geçsem tüm Pertek yüzüme tükürür." (Alan Notu: Restoran1, 7 Mart 2019).

"... Bizim desteğimiz hem ölüyedir hem diriye. Yazın bir gör şu masayı; boyun kadar düğün kartı görürsün. Tanıdık tanımadık her evlenen, hiçbir esnafla es geçmeden düğün kartını bırakır. Düğüne gitmesen de mecbur takını göndermek zorundasındır. Düğünü olana takını göndermesen ya sana gönül koyar ya da seni tüm Pertek'e rezil eder: rezil olursun. Sonra biri ölür... Bir esnaf diğer esnafla: "Bugün filanca kişi ölmüş." deyip birbirine haber verir. Herkes bir olunup taziyeye gidilir. Bazen sıcakta bazen soğukta; ölü önce yıkanır sonra sırtta taşınır ve en sonunda mezarı kazılarak gömülür. Bu esnaflık ve insanlık görevini yerine getirir bir de verilen hayır yemeğine, taziye evine gelenlerin içtikleri çaya da destek olursan: vezir olursun. Anlayacağın esnafla hem rezil hem vezir olursun!" (Alan Notu: Kırtasiye3(Düğün Yapan, Ölü Kaldıran Esnaf Tipi, 5 Nisan 2019).

Toplumdaki değerlerini, esnaflık kültürüne bağlı kalıp aynı zamanda mevcut toplumsal kültürü de yaşayıp yaşatarak koruyacaklarını ifade eden Pertekli esnaflar; toplumsal olarak bu kadar önemli bir yerleri olduğu halde; esnaflara ve esnaflığa dair herhangi bir çalışmanın yapılmadığını, kimsenin esnafın sorunlarını dinlemediğini; dolayısıyla da yaşadıkları toplum içinde göstermiş oldukları değer karşılığını göremediklerini dile getirmektedirler.

"... Herkesin, esnafla işi; köprüden geçinceye kadardır. Esnaf bazen karşılık almayan-görmeyen bir hamaldır." (Alan Notu: Erkek Kuaförü1,2 Nisan 2019).

4.4.5. ESNAFIN GÖZÜNDEN PERTEK: ESNAFIN VE PERTEK'İN SORUNLARI, BEKLENTİ VE İSTEKLERİ

Araştırmanın aktörlüğünü üstlenen esnafın da içinde yaşadıkları toplumsal yapı hakkında yorumları, sorunları, beklentileri ve istekleri bulunmaktadır. Geçimini karşılamak için dükkanına giren esnaf bir taraftan dükkanından açılan pencereyle Pertek'i izlerken bir taraftan da yürüttüğü mesleğin zorluk ve sıkıntılarını dile getirmektedir. Bu sıkıntıların tespit edilip ilgili kişilerce giderilmesini umut etmektedir.

4.4.5.1. ESNAFIN BAKIŞAÇISIYLA PERTEK'TE TOPLUMSAL DEĞERLER VE MEVCUT TOPLUMSAL YAPI İÇERİSİNDE GENÇLER VE KADINLAR

Ataerkil bir toplum yapısının görüldüğü ilçede, esnafların toplumsal değerler konusunda irdelemiş olduğu en önemli konu kadınlar ve gençler olmuştur. Pertek esnafı, değişen zamanla birlikte, kadınlar ve gençler üzerinden giderek Pertek'teki ahlaksal yapının nasıl değiştiğini ve kadın-genç gibi grupların yaşanan ilçe içerisinde nasıl bir yer oluşturduğunu kendi bakış açılarıyla değerlendirmektedirler.

4.4.5.1.1. Değişen Zaman İçinde Esnaflık Ethosunun ve Mevcut Ahlaksal Değerlerin Durumu

Sosyal alanların neredeyse hepsinde rol oynayan, topluma vermiş oldukları hizmet dışında kattıkları değerlerle bir pusula olduklarına ve bir nevi eskiden gelen fütüvvet mantığıyla toplumu yeniden inşa ettiklerine inanan Pertek esnafı; içinde yaşadığımız ekonomik buhranlar ve bunun neticesinde yok olmaya yüz tutmuş insani değerlerden yakınmaktadırlar. Ellerinden geldiğince hem müşterilere hem diğer esnaflara karşı hoşgörüyü, sabrı, yardımseverliği ve saygıyı elinden bırakmadıklarını dile getiren esnaflar; geçmişe nazaran bu değerlerin yok olmaya başladığını ifade etmektedirler.

Esnaflarda ve Pertek'te yaşanan değer yitimini ve ahlaksal çöküntüyü öncelikli olarak ekonomik bunalım ile hızla değişen dünyaya bağlayan esnaflar; günümüzdeki toplum insanının çıkarları uğruna insani değerleri bir tarafa bıraktığını, değişen zamana uymaya

çalıştığını ve bunun neticesinde toplumda; çevresine güvensiz, kuşkulu, değersiz ve güçsüz⁵⁶ bireyler yaratıldığını dile getirmektedirler.

İfade ettikleri olumsuz durumlara öncelikle kendi esnaf çevrelerinde rastladıklarını öne süren esnaflar; esnafların kendi arasındaki yardımlaşma ve dayanışma kültürünün yok olduğunu ve bunun sebebinin de yine ekonomik sorunlar olduğunu belirtmektedirler. Esnaflara göre; ekonomik sıkıntılar yaşayan esnaflar, maddi çıkarları uğruna yanındaki diğer esnafları hiçe sayarak; sadece kendilerini düşünen bencil esnaf tipleri yaratmaktadırlar. Yardımcı ve dayanışmacı kimliğini yok eden esnaflar, bencil davrandıkları gibi bu camiaya yeni girene de destek olmamaktadırlar. Ayrıca kendi aralarında iyi gelir kazanan esnafların da sevilmediğini ifade eden Pertekli esnaflar; iyi gelir elde edenlerin ayağına, çekememezlik duygusuyla, taş vurulduğunu ifade etmektedirler. Kendi aralarında bile bu tür olumsuz durumla karşılaşan esnaflar; bu olumsuzluklar sonucunda aralarında birliktelik duygusunun kalmadığını, yaşadıkları olumsuzluklarda kendi aralarında bir destek veya çözüm göremediklerini; bunun sonucunda da kendi kabuğuna çekildiklerini ifade etmektedirler. Geçim sıkıntısı çeken ve destek bulamayan Pertekli esnaflar, yaşadıkları bu olumsuz durumlar neticesinde tahammülsüzleştiklerini iddia ederken şahit oldukları genel toplumsal çözülme ile de kendilerini birer çıkmazda hissettiklerini savunmaktadırlar.

Esnaflara göre; Pertek'teki genel ahlaksal çözülmenin vermiş olduğu rahatsızlık, müşteriler aracılığıyla alışveriş ilişkilerinde de kendini hissettirmektedir. Pertek esnafı, müşteriler aracılığıyla gözlemledikleri ve hissettikleri olumsuzlukları şöyle sıralamaktadırlar:

- Verilen hizmete karşılık; nezaketsizlik, memnuniyetsizlik ve saygısızlık; ürünleri fütursuzca dağıtmak, ricasız- teşekkürsüz- argo ve emir kipleriyle konuşmak, yaşça büyük olan esnafın yüzüne sakız patlatmak ve yaşça büyük olan esnaftan çok rahat bir şekilde içki almak, ödeme yaparken parayı esnafın önüne atmak, alınan her ürünün eksilerini aramak, esnafın sorunlarını göz ardı edip bencilce tavırlar sergilemek vs.

⁵⁶ “Tarih günümüzde biçimlenme hızının çok artması nedeniyle, insanın kendince üstün tuttuğu değerlere göre kendini değiştirmesine; bu yeni değerlere denk bir kişilik kazanmasına olanak kalmamış bulunmaktadır. Ayrıca, bu hızlı değişim süreci içinde, bireyin ne gibi değerleri üstün tutacağı ve ne gibi değerlere bağlanması gerektiğini anlaması da güçleşmektedir. Bireyler, bu durumda, panik ölçüsünde bir şaşkınlıkla karşılaşmalar bile, eski duyguların, eski düşüncelerin çöküp gittiğini her an duyup yaşamakta; hiçbir zaman normal bir durgunluk ve dinlenglilik kazanmamaktadırlar. Bu nedenle, çağdaş insanın birdenbire önüne çıkan bu yeni dünya karşısında kendini güçsüz hissetmesine şaşmamak gerekmektedir.” (Mills,2007:14).

- Beğenilmeyen ürüne karşılık; ürünü sanki esnaf ürettiymiş gibi bir yaklaşımla; esnafa karşı sert tavırlar sergilemek,
- Beğenilmeyen hizmete karşılık; sunmuş olduğu hizmeti beğenilmeyen esnafı diğer esnaflarla kıyaslamak ve var olan eksikliğini çevreye yaymak,
- Sunulan hizmetteki ürünlerin temin ve sunumundaki maddi giderleri göz ardı ederek; hizmetlerde yapılan karı fazla bulmak ve her hizmette indirim yapılması için sözlü şiddet uygulamak,
- “Müşteri her zaman haklıdır.” mantığıyla esnafı savunmasız kılmak,
- “Borcum boynumun borcudur.” mantığının son bulmasıyla veresiye borçlarının ödenmemesinden doğan bir güvensizlik ortamı yaratmak,
- Dükkânlarda asılan kültürel ve inançsal öğeleri değersiz görmek veya yermek,
- Sürekli yeniyi aramak ve doyumsuz davranmak.

4.4.5.1.2. Değişen Zamanla Birlikte Mevcut Toplumsal Yapı İçerisinde Pertek Gençliği

Alışveriş esnasında yaşanan ve belirtilen olumsuzlukların çoğunun Pertek'in genel toplumsal yapısına da nüfuz ettiğini savunan esnaflar, özellikle yeni gelen neslin yaşadığı kültürel yozlaşma ve ahlaksal çözülmeden yakınmaktadırlar. Bu olumsuzluğu modernleşen hayatla birlikte hızla yaşanan değişimlere ve sürekli olarak yenilenen teknolojilere bağlayan esnaflar, günümüzdeki Pertek gençliğini; “eskideki inanç ve geleneklerine bağlı, çalışkan Anadolu gençliği” yerine; “ellerinde telefon, akılları beş karış havada, tembel teknoloji gençliği” olarak tanımlamaktadırlar. Esnaflara göre, eskiden Pertek'te; büyüğünü, küçüğünü bilen, kötü alışkanlıklarını büyüğüne karşı gizleyen, okumaya önem veren, okumasa bile azı çoğu düşünmeden her işte çalışan bir gençlik hakimken; şimdi büyüklerine saygı göstermeyen, alkol- kumar- sigara ve ahlakça onaylanmayan kötü alışkanlıklarını rahatlıkla herkesin içinde yaşayan, okumadığı gibi hiçbir işi beğenmeyerek kahvehane köşelerinde gün öldüren bir gençlik hakimdir. Onlara göre; eskiden okumasa bile ana- baba mesleğini sürdüren gerek çiftçilik gerek inşaatlarda çalışıp ekmeğini kazanan Pertekli gençlik, günümüzde çiftçilik ve inşaatçılık gibi işleri değersiz ve zor olarak değerlendirmektedir. Pertek esnafına göre şu an ki toplumda; üretmediği gibi sürekli yeni peşinde koşan, doyumsuz bir gençlik yetişmektedir. Bunun yanında köylünün tarım ve hayvancılıkla olan üretimi

gerçekleştirmemesi ve genç nüfusun da bu tür işleri sürdürmek istememesinden dolayı; Pertek'teki tarım ve hayvancılık neredeyse bitmek üzeredir. Ayrıca hızla ilerleyen inşaat sektöründe çalışacak yerli işçinin olmamasından dolayı; inşaat işleri daha çok Güneydoğu illerinden gelen işçiler aracılığıyla yürütülmektedir.

Kas gücüne dayalı işlerin tercih edilmediği ve iş imkanının kısıtlı olduğu ilçede, değişen zamanla birlikte; alkol, sigara ve kısmen uyuşturucu bağımlılığı da hızla artmaktadır. Pertek'teki tekel bayii işleten esnaflar, özellikle liseli gençlerde artan sigara kullanma alışkanlığının ilköğretim okullarına dahi sıçradığını ifade etmektedirler. Bu esnaflar, küçük yaştaki çocuk ve liseli gençlerin içecekleri sigaraları kendileri almasalar da bir aracı yoluyla temin ettiklerini ve ulu orta her yerde kullandıklarını belirtmektedirler. Ayrıca Pertek'teki sosyal ortamlarda rahatlıkla alışkanlıklarını sürdüren gençlerin gizli olarak bonzai gibi uyuşturucu maddeleri de kullandıklarını öne sürmektedirler.

Pertek esnafına göre; zararlı alışkanlıkların arttığı Pertek'te, inançların da göz ardı edildiği ve inançsız bir toplum yetiştiği fikri üzerinde durulmaktadır. Özellikle cami ve cem evi gibi ibadethanelerde ileri yaştaki nüfus dışında aktif olan bir genç nüfusun bulunmadığını ifade eden esnaflar; günümüzde inançlarını- ibadetlerini bilmeyen ve bunları yaşatmayan bir gençlik yetiştiğini savunmaktadırlar. İnançsal çöküntünün yanında kültürel bir yozlaşmadan da yakınan Pertekli esnaflar; ana dilleri Kürtçe ve Zazaca olan gençlerin bu dilleri bilmediklerini; bunun yanı sıra ana dili Türkçe olan ya da Türkçe konuşan gençlerin de bu dili düzgün kullanmadıklarını ve yabancı sözcükler ekleyerek kullandıklarını ifade etmektedirler. Esnafa göre; dilleri yozlaştıkları gibi deyiş ve türkü gibi geleneksel değerlerin bir tarafa bırakan ve batı kültürü özentisi içerisinde olan Pertek gençliği ve bu sorunlara karşı duyarsız davranan aileler yüzünden; Pertek kültürü gelecek nesillere aktarılmayacaktır.

4.4.5.1.3. Mevcut Toplumsal Yapı ve Alışveriş Esnasındaki Etkileşimlerde Kadınlar

Esnafın gözünden; değişen zamanla birlikte Pertek'in mevcut toplumsal yapısı içerisindeki gençlerin durumu aktarılırken incelenmesi gereken bir diğer grup da kadınlardır. Pertek esnafına göre; ataerkil⁵⁷ toplumsal yapı içerisindeki kadınlar, erkeğin tahakkümü⁵⁸

⁵⁷ “Erkek iktidarı” anlamına gelen ataerkillik, yaşı veya statüsü baz alınarak erkeğin ya da babanın iktidarı ile şekillenen bir sistemken günümüz toplumlarında ekonomik ve kültürel olarak erkeğin tahakkümüne gönderme yapmaktadır (Marshall,1999:47; Aydın,2003:79).

altında olan ikincil⁵⁹ bir gruptur. Onlara göre; ne kadar söylemsel olarak hem genel toplumsal yapı hem de Alevi toplumu içerisinde kadın⁶⁰ ve erkeğin eşit olduğu söylense de kadınlar hem fizyolojik hem de duygusal yönlerinden dolayı; erkeğin yanında eşit olmayan bir gruptur.

Esnaflara göre; özellikle ev hanımı olan kadınlar ne kadar sosyal ortamlara ve özelde de alışveriş ilişkilerine dâhil olsalar da bu ilişkilerde son söz yine ekonomik olarak gücü elinde bulunduran erkeğindir. Herhangi bir ekonomik geliri bulunmayan kadınlar alışveriş yapsalar bile kocalarının onlar için belirlediği limit kadar harcama yapmak ve veresiye, ödenmesi gereken para, yapılabilecek pazarlık gibi maddi olan meselelere karışmamak zorundadırlar. Bu tür zorunlulukların tüm kadınlar için geçerli olmadığını savunan esnaflar; özellikle meslek sahibi olan genç kuşak arasında bu tür belirlemelerin bulunmadığını ileri sürmektedirler.

Yaşanan alışveriş esnasındaki etkileşimlerde kadınları “az beğenen, çok eleştiren, çok dağıtan, memnuniyetsiz” kategorisine koyan esnaflar; hepsi olmamakla birlikte genellikle tüm kadın müşterilerin ne kadar maddi meselelere karışmasalar da verilen hizmeti sürekli eleştirdiklerini, bir şeyi seçerken çok fazla karasız kalıp ürünleri çok fazla dağıttıklarını, sunulan hizmete karşı memnuniyetsiz ve yaşanabilecek olumsuzluklara karşı anlayışsız olduklarını savunmaktadırlar.

Esnaflara göre; Pertek’in sosyal ortamlarında erkeklere göre pek fazla aktif olmayan kadınlar, üretim ilişkilerinde aktif olsalar bile ürünün pazarlanması noktasında yine erkekten sonra gelmektedirler. Tarımsal ve hayvansal faaliyetler yanında tekstil fabrikası ve Halk Eğitim Merkezinin yürütmüş olduğu pekmez ve sarımsak üretimi, ahşap boyama ve el işleri gibi kurslarca üretim gerçekleştiren kadınlar bulunurken; Pertek esnafına göre, Pertek’te esnaf olan veya herhangi bir ürünü pazarlayan çok az sayıda kadın ve kadın çalışan bulunmaktadır.

Esnaf olan kadınların gözünden ise; bazı kadın esnaflar özellikle cinsiyetlerinden dolayı esnaflığın makul bir kadın işi olmadığını dile getirirken bazıları ise esnaflığın cinsiyetinin bulunmadığını ve kadınların tüm sosyal ortamlarda aktif olması gerektiğini savunmaktadırlar. Esnaflığın kadınlar açısından makul bir meslek olmadığını savunan Pertekli

⁵⁸ Erkek tahakkümünün en yaygın biçimi fiziksel ve cinsel şiddetken kadınlara yönelik olan cinsel saldırı, koca dayağı; din, sınıf, ırk gibi sınırlamaların ötesine geçmiştir (Ramazanoğlu, 1998:98).

⁵⁹ Kadının erkeğin tahakkümü altındaki ikincil konumunun simgesel karşılığı Neolitik zamandaki abartılı kadın cinselliğinin adı olan “*m”ın küfre dönüşmesiyle açığa çıkmıştır (Cıbroğlu’dan aktaran Okan, 2016:29).

⁶⁰ “Alevilikte eşitlik söylemi” için bkz. Okan,2016.

kadın esnaf ve kadın çalışanlar için; bir kadın olarak sürdürdükleri mesleklerinde ve Pertek'te bir kadın olmadaki zorlukları şöyle sıralamaktadırlar;

- Ataerkil toplum yapısıyla birlikte sosyal ortamlarda ve alışveriş ilişkilerinde çoğunlukla erkeklerin aktif olmasından dolayı yaşanan rahatsızlıklar;
 - ✓ Erkeklerin sokaktan geçen kadınlara yönelik rahatsız edici bakışları, küfürlü konuşmaları, kadınlara karşı sert ve olumsuz tavırları (olumsuz durumlara karşı güç kullanma ve ses yükseltme, kadınlara karşı sözel veya davranışsal taciz (laf atma, dokunma vs.) vs.),
 - ✓ Dükkân önlerinin kıraathaneleştirilip erkeklere has mekânlar haline gelmesi,
 - ✓ Geç vakitlere kadar dükkânı açık bırakamama,
 - ✓ Sokaklarda dilediğince gezememe, sakız çiğneyememe, sesli bir şekilde gülememe, istendiği gibi giyinememe, sokakta karşılaşılan bir erkekle gereğinden fazla konuşamama,
 - ✓ Kadın esnaflara veya kadınlara yönelik dinlenme veya eğlenme mekanlarının, erkeklerin çoğunluğuyla, kahvehane gibi mekanlara dönüştürülmesi.
- Sürdördükleri meslekte cinsiyet olarak bir kadın olmadaki zorluklar;
 - ✓ Kadının çalıştığı işi dışında evde birçok sorumluluğunun olması (akşam eve gidince yemek-temizlik-ütü yapma, sorumlu olduğu kişilerle ilgilenme vs.),
 - ✓ Kadınların çalıştıkları mekanlarda özel ihtiyaçlarını karşılayacak yerlerin bulunmaması veya erkeklerle birlikte kullanılması (tuvalet, dinlenme odası vs.),
 - ✓ Kadınların regl günlerinin olması ve bu günlerde dinlenmeye ihtiyaç duyulması,
 - ✓ Özellikle ulusal veya büyük marketlerde kas gücüne dayalı işlerde kadınlara ayrıcalık tanınmaması ve kadınların ağır işlerde çalıştırılması,
 - ✓ Kadınların bazı durumlarda hemcinsleriyle yaşadıkları uyum ve etkileşim problemleri (Özellikle kadın kuaförlerinde kadınlar arasında açık seçik bir şekilde özel hayat meselelerinin paylaşılmasından doğan rahatsızlık; kadınlar arasında birbirini çekememe ve kıskançlık hallerinden doğan laf atma, sürekli eleştirme gibi olumsuzluklar ve kadınların birbirlerine karşı olan tahammülsüzlükleri).

Belirttikleri bu olumsuzluklar yanında sosyal ve özel hayatlarında da sorunlar yaşadıklarını ifade eden Pertekli kadın esnaflar- çalışanlar ve kadınlar; bazı kadınların eşlerinden olduğu gibi diğer erkekler tarafından da şiddet gördüklerini; bu şiddetin cinayet boyutuna dahi ulaştığını dile getirmektedirler. Bunlara örnek olarak; 2009 yılında Pertek'te iki emekli kadın öğretmenin⁶¹ ve 2019 yılında yaşlı bir kadınla oğlunun⁶² cinayete kurban gittiğini gösteren kadınlar; özellikle 2000'li yıllarda Tunceli bölgesinde kadın cinayetlerinin⁶³ arttığını ifade etmektedirler.

Yaşanan cinayetlerin bazılarının hala gizemini koruduğunu ifade eden kadınlar; cinayetlerin olası bir sebebini de ilçedeki biranelerin varlığına bağlamaktadırlar. Biraneler yüzünden ailelerin dağıldığını ileri süren kadınlar, alkol alan erkeklerin kadınlara şiddet uyguladığını dile getirirken; nedeni çözüme ulaşamayan bazı cinayetlerin de ilçeye biraneleri kullanmak üzere dışarıdan gelen yabancı kişilerce işlenebileceğini öne sürmektedirler.

Sosyal yaşamdaki toplumun kadınlar üzerinde yarattığı bu baskıcı yapının yanında; Türkiye'deki diğer illerdeki kadınlara göre daha özgür ve söz sahibi olduklarını ifade eden Pertekli kadınlar; bunun nedenini, Tunceli'deki insanların eğitim durumuna ve ideolojik yapısına bağlamaktadırlar. Onlara göre; Tunceli'deki tüm ebeveynler okuma- yazmaya önem vermekte ve çocuklarını muhafazakâr olmayan bir aile yapısı içerisinde yetiştirmektedir. Özellikle kız çocuklarının okumalarını desteklediklerini ifade eden Pertekliler, küçük yaşta evliliklere karşı olduklarını ve kız çocuklarını okumaları için her açıdan desteklediklerini ileri sürmektedirler.

⁶¹ 30 Temmuz 2009 tarihinde iki emekli kadın öğretmen, önce işkence yapılarak sonra da bulundukları bağevi yakılarak öldürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.milliyet.com.tr/emekli-kadin-ogretmenlerin-cinayeti-esrarini-koruyor-gundem-1125532/>

⁶² 21 Nisan 2019 tarihinde; bir anne ve oğlu, kimliği belirsiz kişiler tarafından birçok yerinden bıçaklanarak öldürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/tuncelideki-anne-ogul-cinayeti-720827.html>

⁶³ 17 Mayıs 2019 tarihinde Tunceli'nin Hozat ilçesinde bir kadın, hayvanlarını otlattığı merada ölü halde bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/tunceli/hozat/oldurdugu-kadinin-cenazesine-katilip-aglamis-997231>

4.4.5.2. ESNAFIN GÖZÜNDEN BAZI EKONOMİK PROBLEMLER

Öncelikli amacı hayatını idame edebilecek ve ailesini geçindirecek düzeyde para kazanmak olan Pertekli esnafın ekonomik olarak da sorunları bulunmaktadır. İşlettikleri dükkanlar için ödedikleri kiralar, vergiler; imalat konusundaki yetersizlikler, ilçedeki alt yapı eksikliği, ilçede açılan ulusal marketler, sosyal güvence sorunu vs. hemen tüm esnafın yakındığı problemler halini almıştır.

4.4.5.2.1. Dükkân Kiralarının ve Ödenen Vergilerin Fazlalığı Problemi

Pertek esnafının ekonomik manada en fazla yakındığı konu Pertek'teki dükkân kiralarının oldukça yüksek olmasıdır. Özellikle evi olmayan ve kirada oturan esnaflar için dükkânlara ödenen yüksek tutardaki kiralar ağır birer külfettir.

Esnafların yakındığı bir diğer konu ise dükkânları için ödedikleri aylık veya yıllık vergilerdir. Aylık veya yıllık ödenen vergilerin dışında özellikle lokanta ve restoran gibi sürekli elektrik, doğalgaz ve su kullanarak hizmet sunmaya mecbur olan işletmeler; bu tür vergilerin kendileri için oldukça ağır birer yük olduğunu ifade etmektedirler.

4.4.5.2.2. Üretimdeki Durgunluk ve Dışarıya Bağımlılık Problemi

Pertek esnafı ekonomide yaşanan çöküntünün bir sebebini de yerel manadaki üretimin durma noktasına gelmesine bağlamaktadır. Esnafa göre; eskiden bakkallarda köylerden gelen yumurtalar, sebzeler, sütler satılırken; şimdi köyden ilçeye gelen vatandaşlar bile bu tür ihtiyaçlarını bakkallardan karşılamaktadırlar. Özellikle tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yitilmesiyle birlikte; sebze, et, yumurta, buğday gibi ürünler genellikle Elâzığ'dan temin edilmektedir. Köylerdeki tarlaların boş bırakılması ve hayvanların satılması nedeniyle Pertek dışı bağımlı bir ilçe haline gelmiştir.

Pertekli çiftçiler, tarım ve hayvancılık faaliyetlerini gerçekleştirmeme sebeplerini; yeterince devlet teşviki alamamalarına, mazot, tohum, yem gibi fiyatlarının çok pahalı olmasına, köylerden şehirlere yoğun göçler yaşandığından bu işleri yürütecek kimsenin bulunmasına ve günlük çalıştıracakları veya çobanlık yaptıracakları işçilerin çok yüksek miktarda para istemelerine bağlamaktadırlar.

4.4.5.2.3. Fabrika Yetersizliği Problemi

Pertekli çiftçiler ekonomik desteklerden yoksun olduklarını ifade ederken; Pertek'te tekstil ve süt fabrikası dışında tarıma ve hayvancılığa dayalı fabrikaların bulunmayışını da üretimin durmasına sebep olarak göstermektedirler. Onlara göre; özellikle beyaz et ve yumurtacılık, arıcılık ve buğday ürünleri üretimi için fabrikaların bulunmayışı üretimin durmasındaki bir diğer sebeptir.

4.4.5.2.4. Kooperatifçilik Faaliyetlerinin Bulunmayışı Problemi

Pertek esnafı ve çiftçiler için bir diğer problem de üretici ve pazarlayan açısından hiçbir imece faaliyetinin gerçekleşmediği ve üretilen ürünleri fiyat olarak daha uygun biçimde pazarlayacakları herhangi bir platformun bulunmayışındır. Pertek'te bir kooperatif binası bulunmasına rağmen bu kooperatifin aktif olmaması hem esnaflar hem çiftçiler açısından olumsuz bir durumdur.

4.4.5.2.5. Köprü'nün Olmıyışı: Toptancı ve Nakliye Ücretlerindeki Fazlalık Problemi

Dükkanlardaki hizmetler sunulurken gerekli olan ürünlerin dışarıdan temin edilmesi sonucu; Pertek esnafını ekonomik manada etkileyen bir diğer faktör de Elâzığ ve Pertek arasındaki Keban Gölü üzerinde bir köprü'nün bulunmayışındır. Pertek esnafları sunmuş oldukları hizmetlerine dayalı ihtiyaçlarını daha çok Elâzığ'dan karşıladıklarını ve Pertek-Elâzığ arasındaki ulaşımın feribot aracılığıyla gerçekleşmesiyle birlikte, feribota ek olarak ücret ödediklerini dile getirmektedirler. Esnaflar, feribotun ücretli olması sebebiyle nakliye ve toptancı ücretlerinin de çok fazla olduğunu ifade etmektedirler.

Bazı esnaflar, Pertek- Elâzığ arasındaki güzergahta yapılacak bir köprü'nün bir taraftan bu tür ek ödemelerin önüne geçeceği bir taraftan da özellikle Karadeniz bölgesine yapılan ulaşımın Pertek üzerinden gerçekleşmesini sağlayacağı fikrindedirler. Bu fikirdeki esnaflara göre; ulaşımın Pertek üzerinden gerçekleşmesi ve bu yolu tercih eden insanların ihtiyaçlarını Pertek'ten karşılamasıyla birlikte ekonomi canlanacak ve bu durum Pertek esnafını olumlu etkileyecektir.

Ayrıca esnaflara göre; ekonomik yararın yanında psikolojik yarar da sağlayacağına inanılan köprü; “feribota yetişecek miyim, acaba feribot kalktı mı, feribotta yer kaldı mı?”

gibi tedirginliklerin önüne geçerek hem psikolojik bir rahatlama getirecek hem de bu telaşın ortadan kalkmasıyla trafik kazalarının önüne geçecektir.

Köprünün olmayışını ekonomilerini olumsuz olarak etkilediğini düşündükleri için bir eksiklik olarak değerlendiren esnafların yanında bazı esnaflar da Pertek'e köprü yapılmasını olumsuz bir durum olarak değerlendirmektedir. Bu düşüncedeki esnaflara göre yapılacak köprüyle ilçeye giriş çıkışlar kolaylaştıkça; ilçenin sosyal yapısı ve coğrafi dokusu değişecek, ilçede denetim ve güvenlik zorlaşacaktır. Yapılacak köprü ne kadar ekonomik olarak katkı sağlasa da sosyal ve kültürel olarak olumsuzluklara sebebiyet verecektir. Ayrıca bir köprünün yapılması takdirinde feribot ödemelerinin ortadan kalkmasıyla Pertek Belediyesi'ne ödenen vergiler düşecek ve bu düşüşle belediye imkanları sınırlanacaktır.

4.4.5.2.6. BAĞ-KUR Problemi

Pertek esnafını ekonomik anlamda zorlayan bir diğer problem de ileride emekli olabilmek ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilmek için yatırdıkları BAĞ-KUR primleridir. Esnafa göre, şu anki ekonomik krizle birlikte; geçindirmek zorunda oldukları aile, dükkân ve ev kiralari, aylık ödedikleri vergi ve aidatlar yanında; sırf sosyal güvenceleri olsun diye yatırdıkları yüksek primli BAĞ-KUR ödemeleri başlı başına bir külfettir. Bazıları sırf sağlık hizmetinden yararlanabilmek için bu primleri ödemede kendini zorunda hissettiklerini ifade ederken; BAĞ-KUR'un emeklilik adına tatmin edici bir maaş vaat etmediğini öne sürmektedirler. Şimdi emekli olmak için 765 küsur TL prim ödeyen birinin emekli olduğu takdirde 1.010 küsur TL maaş alacağını ifade eden esnaflar; bu zamanda bu maaşın bir aileyi geçindirmek için yeterli olmadığını ve ödedikleri yüksek prim karşısında çok az bir sosyal güvence tutarı olduğunu dile getirmektedirler.

4.4.5.2.7. Denetim ve Fiyat Belirleme Problemi

Pertekli esnaflara göre ekonomik olarak yaşadıkları krizlerin bir sebebi de Esnaf ve Sanatkârlar Odası Kurumu'nun denetim ve fiyat belirlemedeki yetersizliğidir. Onlara göre; şu anda bazı esnaflar kendi hizmet kolları dışında başka hizmetlere de açılmakta, bir dükkânın içinde birden fazla hizmet gerçekleşmekte ve dolayısıyla bu hizmeti asıl sunan esnaf olumsuz etkilemektedir. Örneğin; bir bakkalda kırtasiyeden kozmetiğe tüm ürünler satışa sunulurken kırtasiye ve kozmetik ürünü satan dükkânlar zarar etmektedir.

Bunun yanında bazı esnaflara göre; hizmetteki fiyatlarda kesin bir belirleme olmadığı için kimi insanlar hijyen veya müşteri memnuniyetini göz ardı edip ucuz olan dükkâna yönelmektedirler.

4.4.5.2.8. Ulusal Marketler Problemi

Pertek halkı için olumlu bir gelişme olduğu halde Pertek esnafı açısından olumsuz bir durum olan değişme de Pertek gibi küçük bir ilçede BİM ve A101 gibi iki büyük ulusal marketin açılmasıdır. Pertekli esnaflar, bu marketlerin açılmasıyla Perteklinin gıdadan giyime, kozmetikten beyaz eşyaya kadar tüm ihtiyaçları buradan karşıladığını, artık yerel esnafı tercih etmediğini; bu tür marketlerin kazandığı paranın direkt kendi kurum zincirleri arasında döndüğünden küçük esnaf arasında sıcak paranın dönmediğini dile getirmektedirler.

Pertek esnafları, yıllarca yazdırdıkları veresiyelerle halkı idare ettiklerini öne sürerlerken; bu tür marketlerin, bir kuruluş eksik parayla dahi hiçbir ürünü vermediklerini ve veresiye sistemlerinin olmadığını; dolayısıyla da halkı idare etmediklerini savunmaktadırlar. Bu tür marketlerin ürünlerinin yeterli kalitede olmadığını belirten esnaflar, kendilerinin adı tanınmış ve daha da güvenilir ürünler sattıklarını belirtmektedirler. Ayrıca bu marketlerin insanları tüketim çılgınlığına zorladığını belirten esnaflar; küçük esnafı tercih eden insanların, ihtiyacı olanı alıp çıktıklarını; fakat büyük marketleri tercih eden insanların, karşılaştıkları ürün çeşitliliğiyle, gözlerinin iliştiği her şeyi alarak ihtiyaç dışı alışveriş gerçekleştirdiklerini ifade etmektedirler.

Esnaflar bu tür marketlerin küçük esnafın kazancını düşürdüğünü ileri sürerken; Pertek halkı, yıllardır mecbur olduklarından dolayı küçük esnafı tercih ettiklerini ve bu mecburiyeti fırsat bulan esnafın da yerinde olmayan şişme fiyatlarla halkı sömürdüğünü iddia ederek Pertekli esnafları suçlamaktadırlar.

4.4.5.2.9. Çevre Yolu Problemi

Kimi Pertek esnafına göre çevre yolunun ilçenin dışından geçmesi eksi bir durumdur. Onlara göre; eğer çevre yolu ilçenin içinden geçseydi bu yolu tercih eden insanlar ihtiyaçlarını Pertekli esnaflar aracılığıyla karşılayacak ve esnafa ek gelir sağlayacaklardı.

Kimi esnafının fikri ise; Pertek'in dar yollarının buna müsait olmadığı ve çevre yolunun ilçenin içinde geçtiği takdirde trafik kazalarının artacağı yönündedir.

4.4.5.3. ESNAFIN GÖZÜNDEN BAZI SOSYAL PROBLEMLER

Pertekli esnaflar yaşadıkları ve gözlemledikleri sıkıntıları aktarırken en önemli bir diğer sorunun da sosyal problemler olduğunu dile getirmektedirler. Bu tür problemlerin aile yaşantılarına da etki ettiğini ve bazı sosyal problemlerden tüm Pertek halkının muzdarip olduğunu ifade etmektedirler.

4.4.5.3.1. Tatil Gününün Olmayışı Problemi

Pertek esnafının sosyal anlamda yakındığı en önemli konu: belirli bir tatil günlerinin olmayışıdır. Esnaflar, sürekli dükkâna bağımlı kaldıkları için gerek kendilerine gerekse ailelerine vakit ayıramadıklarını; sürekli bir yere çakılı kalarak aynı işi haftanın tüm günleri yapmanın psikolojik bir rahatsızlık yarattığını ifade etmektedirler.

4.4.5.3.2. Boş Zamanı Değerlendirme Alanlarının Olmayışı Problemi

Pertekli esnaflar, belirli bir tatil günlerinin olmadığını, eğer isterlerse bazı pazar günlerini kendileri için ayırdıklarını ifade ederken; Pertek'te bu gününü değerlendirecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak herhangi bir eğlence, gezi ve alışveriş mekânının bulunmayışından yakınmaktadırlar. Bu yüzden kendileri için ayırdıkları bu günü, Elâzığ veya Tunceli'de değerlendirdiklerini ifade etmektedirler.

4.4.5.3.3. Kahvehane Kafeler Problemi

Pertekli esnaflar boş zamanlarını değerlendirecek herhangi bir mekânın bulunmayışından yakınırken; normal zamanlardaki bir iş çıkışında, işin yoğunluğundan bunaldıklarında veya aileleriyle ev dışında bir yerde oturmak istediklerinde herhangi uygun bir kafenin bulunmadığını; Pertek'teki tüm kafelerin, içerisindeki erkeklerin tavla oynayıp sigara tütürdüğü, kahvehane gibi bir mekâna dönüştüklerini ileri sürmektedirler. Esnaflara göre; kafelerin kahvehaneye dönüşmesiyle gerek Pertekli kadınların gerekse kadın esnafların sosyal alanları kısıtlanmaktadır.

4.4.5.3.4. Biraneler Problemi

Pertek esnafı için bir diğer sosyal problem de ilçedeki biranelerin varlığıdır. Esnaflarla yapılan görüşmelere göre şu an Pertek'te 6 tane aktif birane bulunmakta ve bunlardan birini Tokatlı bir kadın işletmektedir. Ahlaksal olarak ilçeyi olumsuz olarak etkileyen biraneler ekonomik olarak da tekel bayii gibi işletmeleri olumsuz olarak etkilemektedir. Esnafa göre, biranelerin varlığı dışarıdan veya Pertek'te ne kadar olumsuz bir algı uyandırır da bu tür işletmeler hem Perteklinin hem esnafın hem de dışarıdaki insanların tercih ettiği mekânlardır. Esnaflara göre; yalnızca Pertekli erkeklerin değil Tunceli' nin diğer ilçeleri ve Elazığ'daki erkeklerin de tercih ettiği biraneler ne kadar olumsuz olarak değerlendirilseler de kapanmalarına müsaade edilmemektedir. Ayrıca onlara göre; Pertek'teki bazı kişiler ne kadar biranelere karşıymış gibi bir tavır sergileseler de kendileri de özellikle Karadeniz tarafındaki biraneleri tercih etmektedirler.

Özellikle birane çevresinde kurulan dükkânlardaki esnaflar bu durumdan olumsuz olarak etkilendiklerini ifade ederlerken; güvenlikleri açısından hava karardıktan sonra dükkânlarını kapatmak zorunda kaldıklarını, eğer açık kalırlarsa geç saatte bir sarhoşun veya bir borçlunun onlara zarar vereceğini düşündükleri için korktuklarını ifade etmektedirler.

“... Biranenin yanında diye dükkânımızı yazın da kışın da hava kararır kararmaz kapatırız. Öbür esnaflar yazları dükkânlarını gece yarısına kadar açık tutarken biz üç kuruş daha kazanırız hesabı yapmadan canımızı düşünürüz; biri içer bıçak çeker, biri biranede yemek için zorla para ister... Gece karardı mı burada her türlü pisliği göreceğimizi bildiğimizden “ne şeytanı görelim ne kul hüvallahü edelim” deyip erkenden evlerimizi boylarız...” (Alan Notu: Kırtasiyecisi3, 5 Nisan 2019).

Bunun yanında halkın da bu durumdan olumsuz olarak etkilendiğini ifade eden esnaflar; belediyeden PTT binasına uzanan yolda özellikle kadınların rahat hareket etmediklerini; bu yüzden farklı yolları kullanmak zorunda kaldıklarını ifade etmektedirler. Esnaflara göre biraneler; çok fakir erkeklerin bile bazen ailelerinin rızkını bazen aldıkları borç paraları başka kadınlara ve içkiye harcadıkları; burada sarhoş olan erkeklerin evdeki ailelerine şiddet uygulamasına yol açtığı veya buradaki konsomatrislerle ilişki yaşayarak evdeki eşlerinin güvenliğini kaybetmelerini sağladığı, çok küçük yaşta erkeklerin bile ellerine para geçtiği anda buralarda harcayıp içki bağımlısı olduğu; kısacası ailelerin dağılmasına ve ahlak yapısının bozulmasına sebep olan, olumsuz mekânlardır.

4.4.6. ESNAFIN GÖZÜNDEN ESNAFLIK VE PERTEK ADINA BEKLENTİ VE İSTEKLER

Pertekli esnaflar ekonomik ve sosyal sorunlarını dile getirirken hem içinde yaşadıkları Pertek toplumundan hem de yönetim ve yürütmeyi sağlayan kurumlardan gerek kendileri gerekse Pertek için çeşitli beklenti ve isteklerde bulunmaktadır. Onlara göre; belirttikleri beklenti ve istekler karşılandığı takdirde hem esnaflar rahat bir nefes alarak daha iyi hizmet verecek hem de Pertek daha yaşanılır, güzel ve huzur dolu bir ilçe halini alacaktır. Ayrıca coğrafya ve tarih alanında turizme elverişli olan Pertek ilçesi; turizm alanında belirttikleri beklenti ve istekler göz önünde bulundurulduğunda, yapılan dönüşümlerle, daha fazla turist ve göç alan bir ilçe olacaktır.

4.4.6. 1. Ahlaksal ve Kültürel Manadaki Beklenti ve İstekler

- Esnaflar ekonomik çıkarları bir tarafa bırakıp; hak, memnuniyet, vicdan, güvenirlilik ve yardımseverlik gibi değerlere önem vermelidir.
- Gerek alışveriş esnasında gerekse içinde yaşanılan sosyal alanlarda nezaket kurallarına uyulmalıdır.
- Hem esnaflar hem de Pertek halkı arasında maddi ve manevi dayanışma bilinci yaratılmalıdır.
- Hem esnaflar hem de Pertek halkı aldıkları borçlara ve yazdırdıkları veresiyelere sadık olup zamanında borçlarını ödeyerek; birbirleri arasındaki güven duygusunu kırmamalıdır.
- İçinde bulunulan sosyal ortamlarda ahlaksal değerler göz önünde bulundurularak; büyüklere saygı duyulmalı ve küçüklere sevgi gösterilmelidir.
- Bencil duygular bir tarafa bırakılıp Pertek'teki mevcut sorunlara birlik duygusuyla çözüm yolları aranmalıdır.
- Toplumdaki yitirilen değerler için; gelecek kuşaklara örf ve adetler öğretilmeli ve gençlere bugünü anlamaları adına Pertek kültür ve tarihi anlatılmalıdır.
- Emeğe saygı duyulmalı; gençlere alın teriyle para kazanmanın değeri aktarılmalı ve gençler çalışmaya özendirilmelidir.

- Gençler ahlaksal kurallar bakımından eğitilmeli, zararlı alışkanlıklar konusunda bilinçlendirilmeli ve okuyup araştırmaya teşvik edilmelidir.

- İlçe merkezinde hem sanal olanakların hem de yeterli kaynakların bulunduğu modern bir kütüphane; aynı zamanda içinde kültür, spor, araştırma, tiyatro- sinema, gelişim kursları gibi faaliyetlerin yürütülebileceği bir kültür merkezi kurulmalıdır.

- Pertek'te güven ortamı yaratılmalı ve ilçe, dışarıya turizm manasında tanıtılmalıdır. Turizmin gelişmesi için; baraj kenarı kumlandırılmalı, insanlar su sporlarına teşvik edilmeli, baraj gölü üzerinde seyahat edebilmek için botlar aktifleştirilmeli, sahil kenarında turist ailelerin rahatlıkla oturup kalkacağı ve piknik yapacağı daha teferruatlı parklar yapılmalı ve ilçe sanal reklamlarla diğer illere tanıtılarak ilçeye gezi turlarının düzenlenmesi sağlanmalıdır.

4.4.6. 2. Ekonomik Manadaki Beklenti ve İstekler

- Esnaflara sunmuş oldukları hizmete yönelik destekler verilmelidir. Örneğin restoran, lokanta gibi yerlerin elektrik, su, doğalgaz gibi giderlerinin bir kısmı devlet tarafından karşılanmalıdır.

- Dükkân kiralari ve vergileri iyileştirilmelidir.

- Dükkânların bulunduğu sokaklar düzenlenmeli ve dükkânların dış cephe bakımları; belediye veya kaymakamlık tarafından yapılmalıdır.

- Pertek halkı yerel üretime özendirilmeli, üretimde tarımsal manada devlet desteği sağlanmalıdır.

- Pertek'in sıcak ve sulak olması nedeniyle; ilçede özellikle balıkçılık, arıcılık, tavukçuluk konusunda iş alanları oluşturulmalı ve seracılık faaliyetleri başlatılmalıdır.

- İlçede buğday ve şeker fabrikası kurulmalıdır.

- Su olanaklarının fazla olduğu ilçede sulama faaliyetlerinin kolaylıkla yürütülmesi ve tarıma teşvik etmek için sulama kanalları ve havuzlar yapılmalıdır.

- İlçede kooperatifçilik faaliyetleri başlatılmalıdır.

- Pertek'e köprü yapılmalıdır.

- BAĞ-KUR primleri düşürülmeli, BAĞ-KUR'dan emekli olanların maaşları yükseltilmelidir.
- Esnaf ve Sanatkârlar Odası, kâr oranlarında sabit bir fiyat belirleyip bunu düzenli olarak denetlemeli ve esnafın dükkânında sunması gereken hizmet dışında hizmet vermesine engel olmalıdır.
- Esnafın para kazanması ve Pertek'te sıcak paranın dönmesi için; ulusal marketler kapatılmalı veya ilçe göbeğinden daha dışarı bir yere taşınmalıdır.

4.4.6.3. Sosyal Manadaki Beklenti ve İstekler

- Tüm esnaflara vardiyalı olarak yürütecekleri sabit bir tatil günü verilmelidir.
- Pertek'in sahile yakın olan yerlerinde eğlence, spor ve kültüre dayalı boş zamanı değerlendirme alanları yaratılmalıdır.
- Pertek'teki kafe, restoran gibi mekanlar; kadınların ve ailelerin rahatlıkla oturup kalkacakları bir konuma getirilmelidir.
- Biraneler kaldırılmalıdır.
- Pertek'teki giriş kapısı; gelenlerin dikkatini çekmek ve ilçeye yeni gelenleri daha güzel karşılamak adına daha ihtişamlı ve modern bir perspektifle restore edilmelidir.
- Pertek'e girişteki, barış heykeli olduğu yerdeki, kavşak; olası kazaları önleme amaçlı düzenlenmelidir.
- Pertek'in girişinde ve çıkışında arabalar durdurularak yapılan Jandarma Kontrolü; feribotu kaçırma kaygısı veya güvenliğin tehdit altında olduğu şeklinde bir algı yaratması bakımından, psikolojik bir rahatsızlık yarattığı için, yapılmamalıdır.
- Pertek çarşısına, aralıklı mesafelerle hem esnafların hem de halkın yararlanabileceği tuvalet ve çeşmeler yapılmalıdır.
- Çarşıdaki Cumhuriyet Meydanına ve pazar alanına banklar konularak halkın oturup dinleneceği alanlar yaratılmalıdır.

- Termal kaynak suyu, otel dışında, ilçe merkezinde halkın rahatlıkla faydalanabileceği bir konuma getirilmelidir.

- Pertek'ten Elâzığ ve Tunceli'ye ulaşımı sağlayacak, belirlenen bir istikametle, halkı mahalle mahalle gezerek evlerine bırakabilecek bir servis sistemi oluşturulmalıdır.

- Sahil kenarında, halkın balık avlaması için uygun yerler oluşturulmalıdır.

- Pertek kalesine gitmek için bir ulaşım sistemi oluşturulmalı ve kalede, tarihi yapıya zarar vermeden, restoran- kafeler açılmalıdır.

- Üniversite ilçeye çok uzak olduğu için; üniversiteden çarşı merkezine ücretsiz gelecek bir servis sistemi oluşturularak; öğrencilerin ihtiyaçlarını ilçeden temin etmesi sağlanmalıdır.

- Yollar düzenlenerek; kaldırımlar yayaların kullanabileceği düzeyde denetlenip düzenlenmelidir.

- İlçeye herkesin rahatlıkla faydalanacağı bir otopark yapılmalıdır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, gündelik yaşamdaki sıradan alışveriş ilişkilerindeki esnaf odaklı etkileşimleri merkezine yerleştirerek daha önce sosyoloji alanında sadece tarihsel ilerlemesi ve ahlaksal temelleri üzerinden incelenen esnaf grubunu; sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal bakımdan incelemiş ve esnaf odaklı ilişkilerini baz alarak bugüne kadar sadece kimliksel ve inançsal yönleriyle değerlendirilmiş bir ilçe olan Pertek'i; coğrafik, demografik, ekonomik, siyasal ve kültürel yönleriyle ayrıntılı bir şekilde araştırmıştır. Yaşadığımız toplumsal dünyayı bir tiyatro sahnesine benzettiğimiz atmosferde; esnafın çalışanlarına ve müşterilerine sunmuş oldukları performanslarıyla sosyal eylem pratikleri ve toplumun esnaflık algısı göz önünde bulundurularak esnaf tipolojileri oluşturulmuştur.

Klasik dönem sosyologlarının sosyal olanı kuramların gölgesine sığınarak açıklayan, gündelik yaşamı nesneleştirme eğilimine mesafeye yaklaşan tavrına karşılık ve günümüzde Türkiye'deki bilimsel araştırmaların da yeteri kadar gündelik yaşama yönelmedikleri kanısından dola çıkarak; klasik dönemden modern dönem ve günümüze kadar olan süreçte toplumbilimcilerin gündelik yaşama dair yaklaşımları açıklanmıştır. Buradaki amaç; toplumbilimcilerin gündelik yaşama dair bakış açılarını açıkladıktan sonra sosyal gerçekliğin ifşasının sıradan gibi duran sosyal ilişki alanlarına karışarak olacağını kanıtlamaktır. Bu düşünceyle gündelik yaşam, bu tez çalışmasında; toplumun her alanında aktif olan esnafın sıradan gibi duran ilişki ve etkileşimlerle Pertek ilçesini nasıl değiştirip dönüştürdüğüne şahitlik eden birçok bulguyu gün yüzüne çıkarmıştır. Gündelik yaşam; araştırmanın malzemesinin toplandığı, iyi bir kâşif olduğu takdirde sosyolojiye dair bereketli bir mahsulün alınacağı, ucu bucağı olmayan bir bahçe olarak değerlendirilmiştir. Bilime katkı sağlamak için bu bahçede ırgat olmak; mahsulün tohumundan çiçeğine, çiçeğinden meyvesine şahitlik edip gördüklerini objektif olarak sunmak için esnaf dünyasına bir ayakkabıcı yardımcısı olarak girilmiştir. Yaşanan etkileşimlere dahil olunarak toplanan bulgular araştırmanın güvenilirliğini sağlamıştır.

Bir araştırmacı aynı zamanda bir ayakkabı yardımcısı olarak sürdürülen araştırma, esnaf kümesinin yaşam alanında gerçekleşen etkileşim örüntülerini gözler önüne sermiştir.

Perteklinin, esnafın üzerine yapıştırdığı ve kaybetmemek zorunda olduğu yüzü korumaya çalışırken sergilediği kimi davranışlar, sıradanlığın dışında, trajik ve komik sahneleri gözler önüne çıkarmıştır. Bu etkileşimlerde gerçekleşen genel sözlü ve bedensel dil bir taraftan esnaf kümesinin iletişim örüntülerini açıklarken bir taraftan da Perteklinin iletişim dilini görmemizi sağlamıştır. Etkileşimlerde kullanılan dil genellikle Türkçe olmakla birlikte kimi zaman Kürtçe ve Zazaca diyalogların geçtiği görülmüştür. Kürtçe ve Zazaca konuşanların genellikle köyden gelen halk olduğu tespit edilmiştir. Sokakta kullanılan argo dil ise kimi zaman bir samimiyet ifadesi olarak algılanmıştır.

Kişisel özelliklerinden ziyade icra ettiği mesleğin yüklemiş olduğu sıfatlarla toplumda bir yüz edinen esnaf, bu yüzü kaybetmemek adına her etkileşime uygun bir senaryo geliştirmiştir. Kazanmış olduğu bu yüz; Pertek'in toplumsal değer ve kurallarıyla kabul görmüş davranışlarla tabir edilen bir benlik imgesinin genel adı olduğundan; mevcut sosyal değerlere ters düşmemek için benliğine uygun olan davranışları sergilemiştir. Her etkileşime uygun bir benlik imgesi geliştirirken bir diğer amacı da sahip olduğu yüzü muhafaza etmek olmuştur. Pertek'teki esnaf odaklı etkileşimlere dahil olan tüm insanların sahip oldukları roller ve toplumun üzerlerine yapıştırdıkları algılar neticesiyle bir yüze sahip oldukları düşüncesiyle; yüz yüze (toplumsal yüzlerle) olan etkileşimler; Pertek'teki esnaf odaklı etkileşimlere ışık tutacak şekilde açıklanmıştır.

Pertek'teki yüzleri ve esnafı esnafını anlamak için Pertek'in demografik, coğrafi, ekonomik, kültürel ve siyasal yönleriyle irdelenmesi hem Pertek ilçesinin neden Tunceli'nin diğer ilçesine göre daha ayrıcalıklı ve adı anılan bir ilçe olduğunu anlamamızı hem de esnaf etkileşimlerindeki zeminsel toplumsal yapıyı görmemizi sağlamıştır.

90'lı yıllardaki terör olayları, ambargo uygulamaları, köylerin boşaltılması gibi faktörlerce yaşanan göçler Tunceli'nin genelini etkilemekle birlikte; özel olarak yine o yıllarda Çemişgezek ve Pertek gibi ilçelerin Murat Nehri'ne kıyı olan köylerinin Keban Barajı Projesi adı altında boşaltılmasıyla yurt dışına ve yurt içine göçler yaşanmıştır. Pertek'ten göç eden insanlar yurt içinde daha çok tarım ve işçilikle uğraşacakları yerlere; yurt dışında da Almanya'ya yerleşmişlerdir. Bundan dolayı Pertek'e dışarıdan yapılan yatırımlar daha çok Almanya'da oturan Pertekli vatandaşlar olup bu kişiler Almancı lakabıyla anılmaktadırlar.

Göç verdiği halde eğitim olanaklarının fazlalığı, coğrafi özelliklerinin uygunluğu, termal kaynakların varlığı, dışarıdan gelen memurların ve inşaat sektöründeki büyümeyle inşaat işçilerinin Pertek'e yerleşmesi, üniversitenin açılması, birahanelerin varlığı ve Pertek'in

Tunceli ile Elâzığ'ı birbirine bağlayan bir kavşak nokta konumunda olması yoğun olarak göç almasını etkilemiştir. Pertek bu özellikleri bakımından bir nevi Tunceli'nin giriş kapısı olarak değerlendirilmiştir.

Yoğun göçlerin vermiş olduğu demografik bir zenginlikle Pertek; Alevi- Sünni; Türk-Kürt vatandaşların bir arada ve hoşgörüyle yaşadığı bir ilçe halini almıştır. Yapılan araştırma sonunda; günümüzde Pertek'teki ideolojik ayrılmaların aşiretçilik gibi dini-siyasi bölünmelerle yaşandığı gün yüzüne çıkarılmıştır. Genel toplumsal yapıdaki hukuksal kurallar yanında örfi kurallarıyla ilçede kontrol ve denetimi sağlayan en baskın aşiret Pilvenk aşireti ve sürdürmüş oldukları tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle Pertek'in toplumsal yapısını şekillendiren bir diğer aşiretin de Şavak aşireti olduğu görülmüştür.

Esnaflara göre; Pertek nüfusunun bu çok kültürlü yapısı günümüz tüketim ilişkilerini pek fazla etkilememektedir. Özellikle mensup olduğu aşiretten gelen esnafı tercih etme mantığı son bulmuş; “cebimdeki paraya göre, ihtiyacımı en uygun fiyata nasıl karşılarım” mantığı devreye girmiştir. Aynı aşiretten gelenler birbirlerini “bizim aşiretten olan” değil de “bizim adamımız” olarak söylemlendirmeye başlamışlardır. Esnaflara göre; tüketim ilişkilerindeki “adamlık” mantığı yalnızca köyden alışverişe gelen halk tarafından devam ettirilmektedir. “Cepteki paraya göre en uygun hizmet” mantığıyla; ilçede açılan ulusal marketleri tercih eden Pertekli halk bir nevi küçük esnaflığı öldürmüştür. Hemen herkesin tercih ettiği ulusal marketlerin yanında; küçük esnafı tercih eden az sayıdaki halkın, bu tercihindeki sebepleri şu kriterlere göredir: Tercih ettiği esnafın güvenilir olması, ihtiyaçları karşılama dışında sırdaşlık, kefillik, parasal yardım sağlaması, idare etme gibi roller üstlenmesi, herhangi bir akrabalık-hısımlık-arkadaşlık bağının bulunması.

Esnafın bu belirlemelerinin yanı sıra; ilçe insanının geçmişten günümüze gelen temel geçim faaliyetleri de irdelenmiştir. Temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılığa dayanan ilçede eskiye nazaran bu faaliyetlerin yürütülmediği, fabrikalaşma ve kooperatifleşmenin bulunmadığı ve ilçede yaşayan gençlerin tarım ve hayvancılığa dayalı işleri tercih etmedikleri gözlemlenmiştir. Tarım ve hayvancılığın eskiye göre azaltıldığı Pertek'te bu tür ihtiyaçlar; Elâzığ, Tunceli, Erzincan gibi illerden karşılanmaya başlamıştır.

Çeşitli özellikleriyle Tunceli'nin diğer ilçelerine göre ayrıcalıklı bir pozisyonda bulunan Pertek'teki esnaf kümesi de nüfusun çeşitliliğinden dolayı farklı birçok insanla iletişim içinde kalmak zorunda kalmıştır. Yalnızca Pertekli halkla değil; Tunceli ve Elâzığ arasında ulaşım gerçekleştiren, birahane ve termal oteli kullanan, memurluk- eğitim- işçilik

dolayısıyla Pertek'e yerleşen yabancı birçok insanla muhatap olmuştur. Bu muhatap olma durumu Pertekli esnafa esnaflık dışındaki başka toplumsal rolleri yükleyerek merak duygusunu baskın ve bilgi edinme çabasını gerekli kılmıştır.

Etkileştiği her ortama göre farklı bir maske takan esnaf; Pertek'teki ahlak anlayışı ve toplumsal değerler doğrultusunda kendisine uygun olabilecek bir yardımcı seçmiş ve bu yardımcısını, sergilemiş olduğu tiyatro oyununda, en iyi takım arkadaşı olarak değerlendirmiştir. Bu takım insanların ihtiyaçlarını karşılarken bir taraftan da seyirci olarak değerlendirilen müşterilere karşı birbiri yüzlerini korumayı amaç edinmişlerdir. Bu amaç doğrultusunda sergilemiş oldukları davranışları karşılıklı olarak kontrol ederken dükkânlarındaki arka bölgelerde kendilerine has bir alan belirlemişlerdir.

Günümüzde değişen zaman ve ilerleyen teknolojiyle birlikte tüketim ilişkileri değişmiş olsa da Pertek halkı geleneksel olanı ideal bir konuma yerleştirmiştir. Pertekliler sadece toplumsal yaşamda değil alışveriş ilişkilerinde bile yaşadıkları olumsuzlukları; tarih ve kültürlerindeki olumsuzluk ifade eden olaylara bağlamış ve kendilerini bir nevi mağdur olarak değerlendirmişlerdir.

Pertek'in bütün sosyal alanlarında bulunan esnaflar; esnaflığın ve Perteklinin yüklediği sıfatlar dâhilinde kendine has davranış pratikleri yaratmışlardır. Pertek ve esnaflığın kültürel ve sosyal değer içeriğinde önemli bir yer işgal eden; yardımlaşma ve dayanışma, yol gösterme, sırdaslık etme, kontrol-düzen- idare-güveni sağlama gibi değerlerin mantığıyla kendi mesleklerinde bu değerleri yaşatmayı ve bu değerlere uygun eylemler sergilemeyi kendilerine görev edinmişlerdir. Bu değerler dâhilinde gözcü, kılavuz, idareci, yardımlaşma ve dayanışmacı, finans danışmanı, sırdas, kefil, kirli çıkın ve düğün yapan-ölü kaldıran tipler; Pertek'in sosyal ve kültürel yapısına katkı sağlamışlardır. Yapılan araştırma dahilinde oluşturulan tiplerin çok keskin çizgilerle ayrılmadığı ve bazen bir esnafın iki hatta üç tipi karşıladığı gözlemlenmiştir. Örneğin sırdas esnaf bazen kılavuz veya kefil olabilmektedir.

Pertekli esnafların gözünden Pertek; eskisi kadar toplumsal değerlerine bağlı olmayan bir güzergâhta değerlendirilmiştir. Özellikle genç nüfusun tarih ve kültürünü göz ardı etmesi, kadınlara gereken değerin verilmemesi, biranelerin olumsuz etkisi, yaşanan ekonomik sorunlar ve üretimdeki durgunluk Pertek'in sosyal ve kültürel yaşamını olumsuz etkilemiştir.

Pertek'teki alt yapının yetersizliğiyle birlikte; Pertek'in girişinin bakımsızlığından, dar yollarına; eski ve bakımsız dükkânlardan ilçede otopark, tuvalet-lavabo bulunmayışına;

Elâzığ-Pertek arasındaki güzergâhta bir köprü yapılmamasına bağlı tüm sorunlar hem Pertekliyi hem esnafı olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun yanında erkek egemen toplum yapısıyla kafe gibi yerlerin kahvehane gibi mekânlara dönüştürülmesi, boş zamanı değerlendirme mekanlarının bulunmayışı, ilçede aktif olarak kullanılan birahanelerin varlığı Pertek'in toplumsal hayatını etkileyen bir diğer problem olmuştur.

Sürdürmüş oldukları mesleklerde de ekonomik problemler yaşadıklarını ifade eden esnaflar için esnaflık günümüzde yapılması gereken bir meslek değildir. Sadece devlet değil Esnaf ve Sanatkârlar Odası gibi kurumların da yeteri kadar esnafların sorunlarına cevap veremediklerini savunan esnaflar, günümüzde; ürünler üzerinde sürekli olarak yapılan zamlar ve denetimsiz olarak yapılan kâr belirlemeleri; nakliye ve vergi ücretleri, BAĞ-KUR primlerindeki fazlalık ve ilçede açılan iki ulusal market nedeniyle geçinemediklerini ifade etmişlerdir.

Pertek'in küçük bir ilçe olması ve araştırmacının burada ikamet ediyor olması yapılan araştırmayı kolaylaştırırken ilçeye sosyolojik manada yeterince bilimsel araştırma yapılmaması araştırmayı zorlaştırmıştır. Günümüz insanının kar, çıkar, geçim ve hırs gibi maddiyat içerikli dünyalarında olayların sosyal ve psikolojik gibi manevi alanları değersiz ve önemsiz görülmüştür. Var olan problemlerin çözümü geçici olarak üstünün kapatılabileceği maddi çözümlere dayandırılırken dibinde yatan sebeplere eğilme ve çözüm yolları arama mantığı son bulmuştur. Var olan sorunlara eğilme çabasında olan insanlara olan destek ise yok denecek kadar az bir durumdadır.

Bu tez çalışması esnaf grubunu merkeze alırken müşteri grubuna pek fazla eğilmemiştir. Ayrıca araştırma gerekli şartları sağlamadığından niceliksel veriler kullanılmamıştır. Başka bir çalışma müşteri grubunu araştırabilir veya esnaf grubunu sosyolojik anlamda niceliksel yönleriyle değerlendirebilir. Yapılabilecek bir meslek grubunun etkileşimleriyle hem o mesleği hem de mesleğin sürdürüldüğü yeri değerlendirilirken başka bir çalışma da yine toplum içerisinde aktif olabilecek başka bir meslek grubu üzerinden özellikle küçük olan bir yeri araştırabilir.

Bu tez çalışmasında elde edilen bulgulardan yola çıkarak esnaf ve Pertek'in sorunlarına yönelik çalışmalar yapılabilir. Ortaya atılan sorunlar dâhilinde; esnaflar ve Pertek'in kalkınması için neler yapılabilir, esnafların davranış pratikleri ve esnaflık tipolojileri zamanla değişim ve dönüşüm gösterir mi, Pertek'in kalkınamamasında ekonomik etmenlerin yanında başka etmenler var mı, Pertek'i olumsuz olarak etkilediği söylenen köprünün

olmayışı; köprünün yapılması durumunda ne tür olumsuzlukları doğurabilir sorularına yönelik araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Abbot, A. (1999/ 2009). *Bölüm ve disiplin: 100. yılda şikago okulu* (çev. S.G.I. Öner). İstanbul: Küre Yayınları.

Akça, G. (2003). *Ahilik geleneği ve günümüz Fethiye esnafı*. Selçuk Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı- Din Sosyoloji Bilim Dalı Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Aksoy, E. (2011). *Şavak havlı ve havsız kirkitli dokumaları*. Geleneksel Türk Sıatları Anasanat Dalı Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aron, R. (1986). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. (çev. K. Alemdar). Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

Aslan, A. (2018). *Yeni gelişme alanlarında sosyal ilişkilere bir bakış: Pertek Barış Kooperatifi örneği*. Fırat Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.

Aydın, S. (2003). Ataerkillik. (haz. K. Emiroğlu ve S. Aydın). *Antropoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Baker, U. (2014). *Kanaatlerden imajlara: duygular sosyolojisine doğru*. (çev. H. Abuşoğlu). İstanbul: Birikim Yayınları.

Balta, E. (2018). Marxizim, ütopya ve gündelik hayat., A.Esgin ve G. Çeğin (Editörler). *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar, güzergahlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi. Ss. 53-66.

Başdaner, O. (2018). George Simmel gündelik hayatın ayrıntıları., A.Esgin ve G. Çeğin (Editörler). *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar, güzergahlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi. Ss. 69-102.

Bauman, Z. (2011). *Postmodern etik*. (2. Baki). (çev. A.Türker). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2014). *Parçalanmış hayat: postmodern ahlak denemeleri*. (2. Baskı). (çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baykul, A. (2009). *Isparta il merkezindeki esnaf sorunları ve yerel ekonomi* Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Becker, H.S. (2015). *Hariciler(outsiders): bir sapkınlık sosyolojisi çalışması* (2.Bakı). (çev. Şerife Geniş ve Levent Ünsaldı). Ankara: Heretik Yayınları.

Bennet, A. (2013). *Kültür ve gündelik hayat*. (çev. N. Tokdoğan, B.Şenel, U.Y. Kara). Ankara: Phoenix Yayınları.

Berger, P., Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin sosyal inşası: bir bilgi sosyolojisi incelemesi*, (çev. V. S. Öğütle). İstanbul: Pradigma Yayıncılık.

Beşiktaşlıyan A. (2019). *Erkekliğin toplumsal inşası: Kurtuluş'taki küçük esnaflar*, Galatasaray Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Borlandi, M., Boudon, R., Cherkaoui, M., Valade, B. (2011). *Sosyolojik düşünce sözlüğü*. (çev. B. Arıbaş). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P., Wavquant, L. (2003). *Düşünsel bir antropoloji için cevaplar*. (çev. N. Ötken). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (2006). *Pratik nedenler*.(1. Baskı). (çev. H. Tufan). İstanbul: Hil Yayınları.

Bourdieu, P. (2015). *Pratik nedenler*. (2. Baskı). (H. U. Tanrıöver). İstanbul: Hil Yayınları

Creswell, J.W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (3. Baskı). M. Bütün ve S.B. Demir (editörler). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Coser, L. A. (2010). *Sosyolojik düşüncenin ustaları*. (Çev. S. Toker, H. Hülür ve İ. Mazman). Ankara: Deki Basım Yayımları.

Coulon, A. (2010). *Etnometodoloji*. (çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Küre Yayınları.

Cuff, E.C., Sharrock, W.W., Francis, D. W. (2013). *Sosyolojide perspektifler*. (çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.

Çeğin, G. (2018). Gündelik hayatın kavranışı için: Pierre Bourdieu'nün kavramsal repertuarının verimlilikleri ve sınırlılıkları., A.Esgin ve G. Çeğin (Editörler). *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar, güzergahlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi. Ss. 405- 429.

Çelik, E. (2017). Toplum- Anlam İlişkisi Açısından Anlamın Sosyalliği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. 17, S. 1- 17; 191- 215. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/528820> adresinden 4 Nisan 2019’da alınmıştır.

Dalkıran, S. (2002). Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme. *Akev Akademi Dergisi*.C.10,S.6;95-117. http://ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D01777%5C2002_10/2002_10_DALKIRANS.pd adresinden 17 Ekim 2018’de alınmıştır.

De Certeau, M. (2008). *Gündelik hayatın keşfi1:eylem, uygulama, üretim sanatları*. (çev. Lale Arslan Özcan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

De Certeau, M. (2009). *Gündelik hayatın keşfi 1: eylem, uygulama, üretim sanatları*. (çev. L. A. Özcan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Durkheim, E. (2005). *Dini hayatın ilkel biçimleri*. (çev. F. Aydın). İstanbul: Ataç Yayınları.

Durkheim, E. (2013). *İntihar*. (çev. Z.Z. İlkelen). İstanbul: Pozitif Yayınları.

Ergin, N. B. (2018). Sıradan insanların gündelik sanatları: De Certeau ve gündelik hayat., A.Esgin ve G. Çeğin (Editörler). *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar, güzergahlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi. Ss.343- 369.

Ergun, D. (1984). *100 soruda sosyoloji el kitabı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Engels, F. (1997). *İngiltere’de emekçi sınıflarının durumu*. (çev. Y. Fincenci). Ankara: Sol Yayınları.

Esgin, A. (2016). Aşına olunanın bilinmezliği: kentin ve kentsel gündelik hayatın sosyolojisi üzerine., Ö. Sarı ve A. Esgin (Editörler). *Toplumsal analizler ekseninde kent fragmanları*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Esgin, A. ve Çeğin, G. (Editörler). (2018). *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar, güzergahlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Esgin A. ve Özben M. (2018). Klasik sosyoloji ve gündelik hayat: Durkheim’den Parsons’a., A.Esgin ve G. Çeğin (Editörler). *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar, güzergahlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi. Ss. 35-52.

Esgin, A. (2018). Antony Giddens: yapılaşma alanı olarak gündelik hayat., A.Esgin ve G. Çeğin (Editörler). *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar, güzergahlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi. Ss.371- 403.

Esgin, A. (2018). Gündelik hayat sosyolojisi: tarihsel süreç ve temel ilkeler., A.Esgin ve G. Çeğin (Editörler). *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar, güzergahlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi. Ss. 13- 34.

Evren, B. (1996). *Eski İstanbul'da kahvehaneler*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Freud, S. (2012). *Totem ve tabu* (1. Baskı). (çev. Kamuran Şipal). İstanbul: Say Yayınları.

Garfinkel, H. (2014). *Etnometodolojide araştırmalar*. (çev. Ü. Tatlıcan). Ankara: Heretik Yayınları.

Garnider, M. (2016). *Gündelik hayat eleştirileri*. (çev. B. Taşdemir ve D. Özçetin). Ankara: Heretik Yayınları.

Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları*. (çev. E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (1999). *İleri toplumların sınıf yapısı*, (çev. Ö. Baldık). İstanbul: Birey Yayınları.

Giddens, A. (1999a). *Toplumun kuruluşu: yapılaşma kuramının ana hatları* (çev. H. Özel). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Giddens, A. (2003). *Sosyoloji yönteminin yeni kuralları*. (çev. Ü. Tatlıcan ve B. Balkız). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Giddens, A. (2005). *Sosyal teorinin temel kuralları*. (çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (1. Baskı). İstanbul: Kırmızı Yayınları

Giddens, A. ve Sutton, P. (2016). *Sosyolojide temel kavramlar*. (çev. A. Esgin). Ankara: Phoenix Yayınları.

Goffman, E. (2004). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*. (çev. B. Cezar). İstanbul: Metis Yayınları.

Goffman, E. (2014). *Damga: örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar* (2.Baskı). (çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı). Ankara: Heretik Yayınları.

Goffman, E. (2016). *Etkileşim ritüelleri: yüz yüze davranış üzerine denemeler* (1.Baskı). (çev. Adem Bölükbaşı). Ankara: Heretik Yayınları.

Gültekin, A.K.(2007). *Tunceli’de Sünni Olmak: Ulusal ve Yerel Kimlik Öğelerinin Tunceli – Pertek’te Etnolojik Tetkiki*. Ankara Üniversitesi Etnoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gültekin, M. (2018). Randall Collins’in mikrososyolojisi ve etkileşim ritüeli zincirleri yaklaşımı., A.Esgin ve G. Çeğin (Editörler). *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar, güzergahlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi. Ss. 431- 466.

Gündüz, N.S. (2016). *Bir Yerdekiler: “Mahallenin Delisi” Kavramı ve Esnafın Söylemsel Pratikleri Üzerine Etnografik Bir Araştırma*. Ankara Üniversitesi Antropoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Güzel, E., Kulaz, M. (2016). Tunceli- Çemişgezek- Doğan Köyü halı dokuma örnekleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. 20, S. 4; 1321- 13. <https://dergipark.org.tr/ataunisobil/issue/26966/283400> adresinden 17 Ekim 2018’de alınmıştır.

Güzel, E. (2017). Aşağı Gülbahçe Köyü (Tunceli- Pertek) halı dokuma örnekleri. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilim Dergisi*. C.6, S.11;18-33. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/418166> adresinden 17 Ekim 2018’de alınmıştır.

Heritage, J. C. (2013). Etnometodoloji. (çev. Ü. Tatlıcan). *Günümüzde sosyal teori.*, (der. A. Giddens ve J. Turner). İstanbul: Say Yayınları.

Husserl, E. (1997). *Sosyoloji üzerine beş ders*. (çev. H. Tepe). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Karadeniz, S. (2012). *Aşiret Sisteminde Dönüşüm- Aşiretin Kentte Aldığı Şekiller: Batman Örneği*. İnönü Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Killminster, R. (2008). Fenomenoloji., William Outhwaite (Editör). *Modern toplumsal düşünce*. (çev M. Pekdemir). İstanbul: İletişim Yayınları.

Korkmaz, E. (2003). *Ansiklopedik Alevilik- Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Kaynak Yayınları.

Köse, H. (2018). Yaban bilinç ya da Lefebvre’e göre gündelik hayat., A.Esgin ve G. Çeğin (Editörler). *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar, güzergahlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi. Ss.305-369.

Kutlu, M. M. (1987). *Şavaklı Türkmenlerde göçer hayvancılık*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

Layder, D. (2005/2006). *Sosyal teoriye giriş*. (çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Küre Yayınları.

Layder, D. (2014). *Sosyal teoriye giriş*. (çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Küre Yayınları.

Lefebvre, H. (1968/1998). *Modern dünyada gündelik hayat*. (çev. I. Gürbüz). İstanbul: Metis Yayınları.

Lefebvre, H. (1996). *Marx'ın sosyolojisi*. (çev. S. Hilav). İstanbul: Sorun Yayınları.

Lefebvre, H. (2007). *Modern dünyada gündelik hayat*. (çev. Işın Gürbüz). İstanbul: Metis Yayınları.

Lefebvre, H. (2010). *Gündelik hayat eleştirisi 1*. (çev. Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lucas, G. (1998). *Tarih ve sınıf bilinci*. (çev. Y. Öner). İstanbul: Belge Yayınları.

Lucas, G. (2011). Georg Simmel., (der. J.Ö. Dirlikyapan). *Georg Simmel: sosyolog, sanatçı, düşünür*. (çev. J. Ö. Dirlikyapan). Ankara: Doğu Batı Yayınları. Ss. 351- 356.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (çev. O. Akınbay ve D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Marx, K. ve Engels, F. (1987). *Alman ideolojisi (Feuerbach)*. (çev. S. Belli). Ankara: Sol Yayınları.

Mills, C. W. (2007). *Toplumbilimsel düşün*. (çev. Ü. Oskay). İstanbul: Der Yayınları.

Mollaer. E. C., (2018). Chicago okulu ve gündelik hayat: gerçek araştırmada ellerini kirletmek., A.Esgin ve G. Çeğin (Editörler). *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar, güzergahlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi. Ss.103- 145.

Mollaer. E. C., (2018). Chicago okulu ve gündelik hayat: gerçek araştırmada ellerini kirletmek., A.Esgin ve G. Çeğin (Editörler). *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar, güzergahlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi. Ss.103- 145.

Okan, N. (2016). *Canların cinsiyeti: Alevilik ve kadın*. (1.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Orhan, C. (2018). Avamperestane vehmedilenin kurnazlığı: Erving Goffman., A.Esgin ve G. Çeğin (Editörler). *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar, güzergahlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi. Ss.191-201.

Özarslan, O. (2016). *Hovarda alemi: taşrada eğlence ve erkeklik*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Özlem, D. (1996). *Metinlerde hermeneuik dersleri 1- 2*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Özlem, D. (2000). *Max Weber’de bilim ve sosyoloji*. İstanbul: Ara Yayıncılık.

Park, R.E., Burgess, E.W.(2015). *Şehir: kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması*

Ramazanoğlu, C. (1998). *Feminizm ve ezilmenin çelişkileri*. (çev. M. Bayatlı). İstanbul: Pencere Yayınları.

Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür*. (çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.

Simmel, G. (2009a). Duyuların Sosyolojisi., *Bireysellik ve kültür*. (çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları. Ss. 219-231.

Simmel, G. (2009b). Mübadele., *Bireysellik ve kültür* (çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları. Ss. 65- 86.

Simmel, G. (2009c). Çatışma., *Bireysellik ve kültür* (çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları. Ss. 87- 108.

Simmel, G. (2012). Metropol ve tinsel hayat, *modern kültürde çatışma*. (çev. N. Kalaycı). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Shayegan, D. (2017). *Yaralı bilinç: geleneksel toplumlarda kültürel şizofreni* (çev. Haydun Bayrı). İstanbul: Metis Yayınları.

Sofuoğlu, S. N. (2009). *Alfred Schutz’un Fenomenolojik Sosyolojisi ve Din Sosyolojisine Uygulanabilirliği*. Dokuz Eylül Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. (çev. O. Akınhay). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Şahbaz, S. (2007). *Geçmişten günümüze kahvehaneler, kahvehanelerin sosyal yaşamdaki yeri ve önemi: Aydın merkez örneği*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Şentürk, Ü. (2018). Husserl ve Shutz: fenomenolojik perspektif., A.Esgin ve G. Çeğin (Editörler). *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar, güzergahlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi. Ss.235-268.

Taş, T. (2019). *Gaziantep'te esnaflar ve kamusal alan*. Gaziantep Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Tatlıcan, Ü. (2011). *Sosyoloji ve sosyal teori yazıları*. Bursa: Sentez Yayınları.

Taylor, C. (2014). *Seküler çağ*. (çev. D. Körpe). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tekinoğlu, D., Törne, A. (2018). *Dersim'in Giriş Kapısı Pertek*. İstanbul: Fam Yayınları.

Turner, J., Beeghley, L., Powers, C.H. (2012). *Sosyolojik teorinin oluşumu*. (çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Sentez Yayınları.

Uluocak, Ş. (2018). Gündelik gerçeklikte anlamın sosyal inşası: Peter Berger ve Thomas Luckmann., A.Esgin ve G. Çeğin (Editörler). *Gündelik hayat sosyolojisi: temalar, sorunsallar, güzergahlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi. Ss. 269-303.

Ünsaldı, L., Geçgin, E. (2014). *Sosyoloji tarihi: dünyada ve türkiyede*. (3. Baskı). Ankara: Heretik Yayınları.

Yaman, A. (2019) *Mersin il kadın esnaf ve sanatkarlarının sosyal-ekonomik profillerinin ve sorunlarının sosyolojik analizi*. Mersin Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Yaşar, A. (2003). *Erken modern İstanbul'da kahvehaneler: kamusal mekân, toplumsallık ve gözetim*. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldırım, E. (2003). *Çemişgezek ve Pertek yörelerinde Şavak Türkmenlerinde dini ve sosyal hayat*. Fırat Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.

<https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/tunceli/hozat/oldurdugu-kadinin-cenazesine-katilip-aglamis-997231> adresinden 20 Mayıs 2019’da alınmıştır.

<http://www.milliyet.com.tr/emekli-kadin-ogretmenlerin-cinayeti-esrarini-koruyor-gundem-1125532/> adresinden 22 Nisan 2019’da alınmıştır.

<https://www.yeniakit.com.tr/haber/tuncelideki-anne-ogul-cinayeti-720827.html> adresinden 20 Mayıs 2019’da alınmıştır.

EKLER

EK:1 ESNAFLARA YÖNELTİLEN SORULAR

- Size ve Pertekliye göre esnaf kimdir?
- Esnaf olduğunuz süreçte esnaflık hangi açıdan evrildi? Geleneksellik devam ediyor mu? Moderniteye uyum ne düzeydedir?
- Esnafın toplum ihtiyaçlarını karşılama dışındaki görevleri nelerdir?
- Bir iş gününüz nasıldır?
- Bir tatil gününüz nasıldır?
- Boş zamanınızı değerlendirme etkinlikleriniz nelerdir?
- Yaşadığınız toplumda esnaflığın yüklediği roller dışındaki rolleriniz nelerdir?
- Esnafın komşu esnaflarla ilişkileri nasıldır?
- Esnafın bir arada bulundukları, buluştukları bir mekân var mıdır? Eğer varsa burada ne tür aktiviteler yapılır ve ne tür diyaloglar geçer?
- Yanınızda çalıştıracağınız bir yardımcıda aradığınız özellikler nelerdir?
- Dükkânınızda müşterilerinizin görmesini istemediğiniz bir yer var mı? Varsa görmelerini istememenizin sebebi nedir?
- Dükkânınıza gelen müşterilerle esnaf-müşteri ilişkisi dışındaki ilişkileriniz ve sosyal mesafeniz nasıldır?
- Dükkânınıza gelen müşterilerde rahatsız olduğunuz davranış örüntüleri nelerdir?
- Dükkânınıza gelen müşterilerle alışveriş dışında ne tür diyaloglar geçer?
- Dükkânına gelen müşterilerin sizi tercih etme nedenleri nelerdir?
- Dükkânınıza bereket, kazanç getireceğinize inandığınız herhangi bir nesne veya ritüel var mıdır?
- Kazancınız ne düzeydedir ve herhangi bir yatırımınız var mıdır?
- Dükkânınızda müşteri olmadığında ne yaparsınız?
- Sizin açınızdan sokağın önemi nedir?
- Sizin gözünüzden, Pertek'in siyasi, ekonomik, kültürel değişimi nasıldır?
- Sizin gözünüzden Pertek'in, Tunceli'nin diğer ilçelerine göre karşılaştırması nasıldır?
- Esnaflığın kültürel ve toplumsal pratikler üzerindeki etkisi nedir?
- Esnafın gözüyle Pertek'teki gençler ve kadınlar nasıl değerlendirilir?
- Esnafın gözünden esnaflıkta ve Pertek'teki sorunlar, istekler ve beklentiler nelerdir?

EK:2 ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Kader GÜLER
Doğum Yeri ve Tarihi : Çemişgezek- TUNCELİ, 1992
Medeni Hali : Bekâr
İletişim Bilgileri : kaderguler0305@hotmail.com
0539 485 8042 (GSM)

EĞİTİM BİLGİLERİ

1999-2007	Çemişgezek YİBO
2007-2011	Pertek Öğretmen Zeynel Erol Anadolu Lisesi
2012-2016	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü (Lisans)
2017-2020	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı

İŞ DENEYİMİ

2017-2018	Pertek Zeynel Erol Anadolu Lisesi Felsefe Grubu Öğrt.
2017-2018	Sağman İlkokulu Sınıf Öğretmenliği
2019-2020	Pertek Zeynel Erol Anadolu Lisesi Felsefe Grubu Öğrt.

SERTİFİKALAR

2015-2016	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Pedagojik Formasyon Eğitim Sertifikası Programı
-----------	---

